

JOHN MAN

Geçmişin ve
Geleceğin Hükümdarı

Selahaddin Eyyubi

Çeviren: Ekin Duru

say

Geçmişin ve Geleceğin Hükümdarı

Selahaddin Eyyubi

John Man

Özellikle İslam dünyası ve Uzakdoğu ile ilgilenen bir tarihçidir. Yirmi-den fazla dile çevrilen kitapları arasında Cengiz Han'ın, Kubilay Han'ın ve Hun hükümdarı Attila'nın yaşam öykülerinin yanı sıra Çin Seddi ve Moğol İmparatorluğu'nun tarihçeleri yer almaktadır.

Ekin Duru

1937'de Ankara'da doğdu. 1956'da Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nden mezun olduktan sonra Ankara ve İstanbul'da çeşitli yabancı firmalarda genel müdür sekreterliği yaptı. 1969'da İsviçre'de Simultane adlı bir kurumda eşzamanlı çevirmenlik eğitimi aldı. İstanbul'da amatör ve profesyonel tiyatrolarda sahneye çıktı. 1972'de Fethiye'ye yerleşti. 1997'den beri çevirmenlik yapmaktadır. Bugüne kadar Türkçeden İngilizceye ve İngilizceden Türkçeye 54 kitap çevirmiştir.

Geçmişin ve Geleceğin Hükümdarı

Selahaddin Eyyubî

John Man

İngilizceden çeviren:

Ekin Duru

SAY

Say Yayınları

Tarih

Geçmişin ve Geleceğin Hükümdarı Selahaddin Eyyubi / John Man

Özgün adı: *Salad*

© John Man 2015

Türkçe yayın hakları Anatolialit Ajans aracılığıyla © Say Yayınları

Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0514-5

Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Ekin Duru

Yayın koordinatörü: Levent Çeviker

Editör: Sinan Köseoğlu

Kapak tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık

Topkapı-İstanbul

Tel.: (0212) 674 93 54

Sertifika no: 22858

1. baskı: Say Yayınları, 2016

Say Yayınları

Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80

www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com

www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.

Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80

internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Resim ve Harita Listesi.....	7
Önsöz: Geçmişin ve Geleceğin Kralı	9
1. Savaşan Dünya	17
2. Şam'da Bir Delikanlı	35
3. Mısır'a Doğru	55
4. Bir Nüfuz Bölgesi Oluşturmak.....	73
5. Suriye'ye Dönüş ve Çıkmaz Sokak	85
6. Kötü Adam Sahnede.....	97
7. Yenilgiden Zafere.....	111
8. Reynald'ın Saldırısı.....	131
9. Hesaplaşma Hazırlıkları	141
10. Hittin Boynuzları	157
11. Kutsal Kentin Geri Alınması	171
12. Üçüncü Haçlı Seferi: Fırtına Yaklaşıyor.....	187
13. Akka	193
14. Üçüncü Haçlı Seferi'nin Sonu	205
15. Ölüm ve Devam Eden Yaşam	223
16. Liderliğin Kısa Bir Tarihi	229
17. Miras: Parlak Bir Hayal, Tatsız Bir Gerçek.....	241
Notlar	261
Kaynakça	267
Dizin.....	271

RESİM VE HARİTA LİSTESİ

Resimler

17. Kutsal Mızrak: William Hone'un *Everyday Book* (1826) adlı eserinden alınmış bir gravür.
35. Haçlı ve Müslüman süvarilerin çarpışması: Bernard de Montfaucon'un *Les monuments de la monarchie française* (1729) adlı eserinden alınmış bir gravür.
55. Posta güvercinleri: *The Travels of Sir John Mandeville* (1481) adlı eserden alınmış ağaç baskı.
73. Selahaddin'in on ikinci yüzyıla ait bir Arap kodeksindeki tasviri. Print Collector/Getty Images.
85. Çarpışmadan önce dua eden şövalye: J. R. Green'in *Short History of the English People* (1893) adlı eserinden. Universal History Archive/Getty Images.
97. Châtillon'lu Reynald: O çağa ait bir mührün yeniden çizimi. T. A. Archer ve Charles Lethbridge Kingsford'un *The Crusades* (1894) adlı eserinden alınmıştır.
111. Suru yıkmaya çalışan askerler: Henry Shaw'un *Dresses and Decorations of the Middle Ages* (1843) adlı eserinden alınmıştır. Print Collector/Getty Images.
131. Deve kervanı: 1375 yılına ait Katalan Atlası'ndan alınarak yeniden çizilmiştir.
141. Kuşatma silahı: Henry Shaw'un *Dresses and Decorations of the Middle Ages* (1843) adlı eserinden alınmıştır. Print Collector/Getty Images.

157. İbelin'li Balian'ın bir tasviri: T. A. Archer ve Charles Lethbridge Kingsford'un *The Crusades* (1894) adlı eserinden alınmıştır.
171. Kudüs: Ömer Camii ya da Templum Domini'yi tasvir eden, Tapınak Şövalyeleri'ne ait bir mührün yeniden çizimi. T. A. Archer ve Charles Lethbridge Kingsford'un *The Crusades* (1894) adlı eserinden alınmıştır.
187. Frederick Barbarossa: On altıncı yüzyıla ait bir gravür.
193. I. Richard: O çağa ait bir mührün yeniden çizimi. Charles Oman'ın *History of the Art of War* (1898) adlı eserinden alınmıştır.
205. Selahaddin: On altıncı yüzyıla ait bir gravür. © Bettmann/Corbis.
223. Selahaddin için yas tutanlar: Liderin öldüğü yıl, 1193'te basılan bir sikke.
229. Selahaddin'i tahtında otururken betimleyen, 1215-16 yıllarına ait bir sikke.
241. Mısır bayrağında kullanılan Selahaddin'in kartal motifi.

Haritalar

- 14-15. Selahaddin'in Dünyası, *ykl.* 1140
162. Hittin Savaşı, 1187
- 220-21. Selahaddin'in İmparatorluğu, 1190

ÖNSÖZ

GEÇMİŞİN VE GELECEĞİN KRALI

“En büyük kahraman kim?” Bu soruyu Doğu Akdeniz’de kime sorarsanız sorun, yanıt değişmez: “Selahaddin Eyyubi.” Avrupa ve Amerika’da en ünlü *Arap* kahraman kim diye sorarsanız, alacağınız yanıt, kısa bir duraklamadan sonra, muhtemelen aynı olacaktır. Bir milyon kişiden biri çıkıp onun Arap değil Kürt olduğunu söyleyebilir. Önemli olan bu değildir. Kürtler, Araplar, İranlılar, Türkler, Kuzey Afrikalılar, Yahudiler, Avrupalılar ve Ortadoğu ile bağlantısı olan birçok Amerikalı Selahaddin’in başarıları ve erdemleri açısından dönemin en ünlü liderlerinden biri olduğuna inanır.

Tarih belli bir noktaya kadar bu görüşü destekler. Ama işin içinde tarihten başka şeyler de vardır. Selahaddin hem gerçek hem hayali bir kahramandır. Arthur gibi hayalleri ve arzuları simgeler, üstelik hakkında daha fazla bilgi sahibi olunduğundan ondan daha etkilidir. Yaşamöyküsündeki temalardan biri iyilerin kötülerle mücadele ettiği filmleri anımsatır. Tabii burada iyi olan Selahaddin’dir. Karşısındaki ise olağanüstü kötü yanlarıyla bir karikatüre dönüşür. Kötü

kişinin adı Reynald'dır. Reynald Kutsal Topraklar'a ün ve servet kazanmak amacıyla gelir, bu amacına kötülükler yaparak ulaşır. Bir prensesin dikkatini çeker ve onun yönetimindeki kenti sahiplenir. Başrahibe işkence yaparak ondan para koparır ve sonra onu soyarak yakıcı güneş altında böceklerin insafına bırakır. El koyduğu paralarla son derece güzel ve huzurlu bir adaya saldırarak her şeyi yakıp yıkar. Hapse mahkûm edilmesi onu daha da saldırgan, açgözlü ve kana susamış hale getirir. Selahaddin onunla savaşa girdiğinde Reynald en muhkem Haçlı kalelerinden birinin acımasız komutanıdır. Barış girişimlerini görmezden gelir ve kendisinden yakınlara hakaretler yağdırır. Selahaddin onun bu davranışlarına o kadar öfkelenir ki yüce gönüllülüğü bir kenara bırakarak Reynald'ı kendi elleriyle öldürmeye yemin eder. Sonunda büyük bir zafer kazanıp Reynald'ı tutsak alır ve tek bir kılıç darbesiyle kellesini uçurarak yeminini gerçekleştirir. Aşağılama, intikam, cezalandırma; bunlar eski Yunan'dan Hollywood'a dek her yerde ünlü öykülerin konusunu oluşturmuştur.

Selahaddin'in öyküsünün Hollywood'la çakışan bir başka yanı da var. Haçlılar, Selahaddin'in Reynald'ı öldürmesinden sonra yapılan savaşa Gerçek Haç adını verdikleri en değerli hazinelerini taşıyarak gelirler. Gerçek Haç, içine bir tahta parçası yerleştirilmiş gümüş bir haçtır. Hakkında söylenenler Haçlıları bunun gerçek olduğuna tamamen inandırmıştır. Aslında bu nesne, Alfred Hitchcock'un McGuffin adını verdiği, herkesin peşinde olduğu ve uğruna savaştığı güç sembolünden başka bir şey değildir. *Kutsal Hazine Avcıları*'ndaki Sandık gibi "gerçek" bir güce sahip olabilir de olmayabilir de; sadece arzulaması yeterlidir. Gerçek Haç hem tutkuların hem de gücün simgesiydi. Hristiyanlar için girdikleri haçlı seferinin *sembolü* ve nedeniydi. Onlar için

bu, İsa'nın çarmıha gerildiği haç ya da onun bir parçasıydı. Mucizeler oluşturabilecek, tüm düşmanları bozguna uğratacak ve İsa görkemli bir biçimde yeniden çıkagelinceye kadar Kudüs'ün Hristiyanların elinde kalmasını sağlayacak bir tılsımdı.

Ama savaşta Selahaddin'e yenildiler, Kudüs'ü ve Gerçek Haç'ı yitirdiler; tüm bunlar Selahaddin'i bir iblis gibi görmeleri için yeterliydi. Oysa Hristiyanlar ona hayran oldular; bu yalnızca onun takdire şayan bir kişilik olmasından kaynaklanmıyordu; onun erdemleri karmaşık bir mantıkla açıklanıp abartıldı:

"Hristiyanlar iyi insanlardır ve Tanrı bizden yana olduğu için sonunda muzaffer olacağız. Evet, şimdi Selahaddin kazandı. Ama bunun nedeni, iyi Hristiyan olmadığımız için Tanrı'nın bizi cezalandırmasıdır. Tanrı bizi cezalandırmak için Selahaddin'i kullandı. Bu ise Selahaddin'in Tanrı'ya yakın olduğunu gösteriyor; ona bir gizli Hristiyan gözüyle bakmalı, Hristiyanlığın erdemlerine sahip bir kişi, mükemmel bir şövalye olarak kabul etmeliyiz."

Bu kitabın amaçlarından biri gerçeklerle hayalleri birbirinden ayırmak. Bir başka amaç ise Selahaddin'in yüzyıllar boyu neden bir kahraman olarak kaldığını incelemek.

Bunun en kestirme yanıtı, o zamanla bugün arasında çok sayıda benzerlik bulunması.

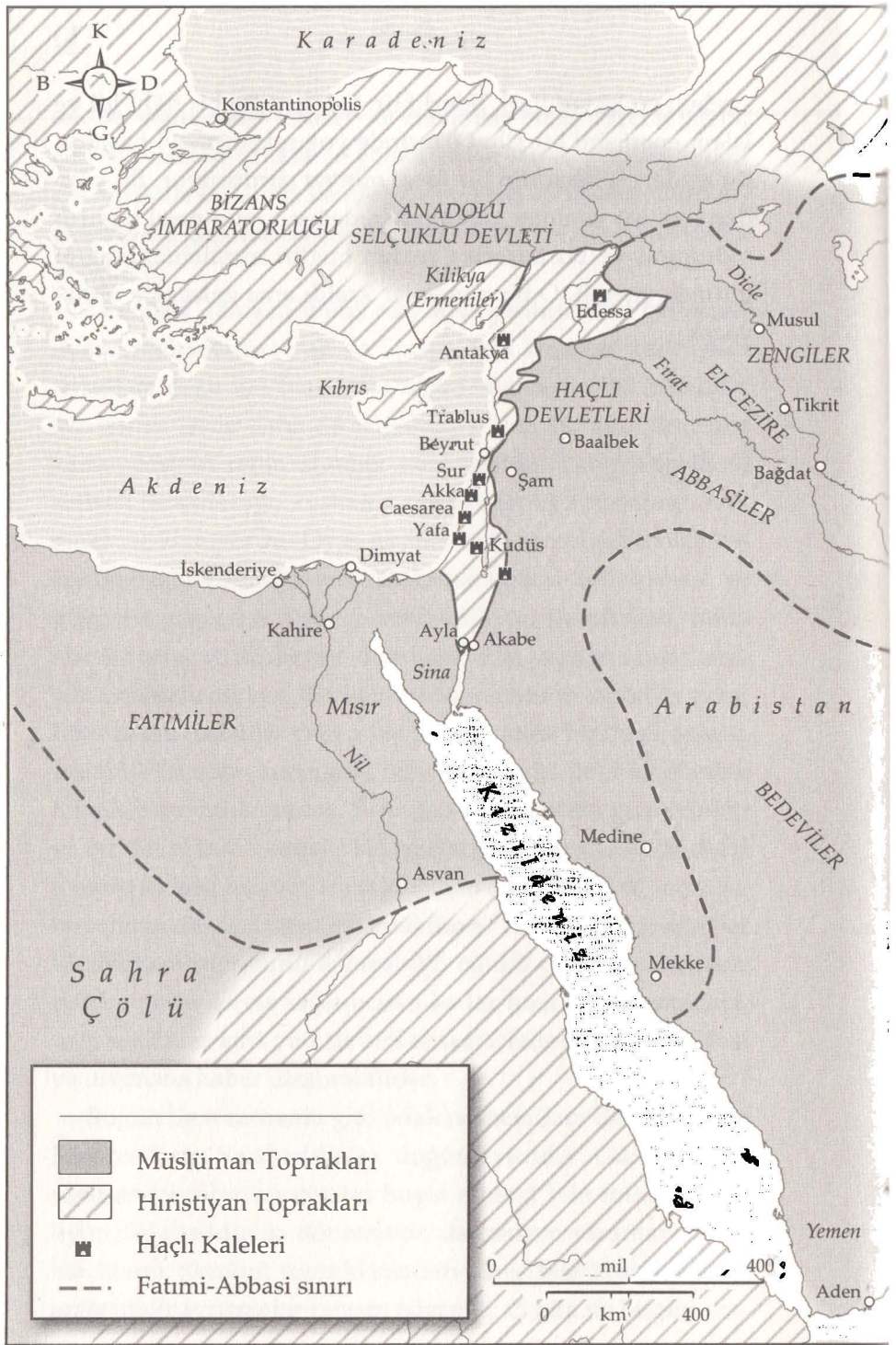
Şimdi de o zamanki gibi Müslüman dünyası Sünniler ve Şiiler olarak ikiye bölünmüş durumda. Şimdi de o zamanki gibi mezhepler çoğalıyor ve Araplar bu bölünmeyi bir şekilde ortadan kaldırmayı arzuluyorlar. Geçmişte Haçlıların, şimdi ise ABD'nin İsrail'iyle, müttefikleriyle, ordularıyla ve şirketleriyle yarattığı dış tehditlerle yüzleşmek ve bunları yok etmek istiyorlar. Daha basit sorunlar ve "Kudüs'ü Özgür Kılmak" gibi daha basit çözümler özleniyor. Aynı kalan

tek bir çılgılık var: "Cihat!" O zamanlar bu iş daha kolaydı, çünkü düşman uzakta ve yenilmez bir süper güç değil; bölgenin içinde bulunan, kentleri ve kaleleri mevcudu sınırlı ordularla ele geçiren, doğru liderler sayesinde alt edilebilecek bir gücü.

Geçmişte cereyan etmiş olayların yankısı olan bir başka husus rehinelerdir. Irak ve Suriye'deki koşullar geçmişteki koşullara çoğu kez inanılmaz ölçüde benziyor. Bu benzerlik son zamanlarda daha da yoğunlaştı. Kısa bir süre öncesine kadar, kişinin rehin alındığı ve rehinenin hangi koşullarla serbest bırakılacağı, kurbanın cep telefonu ile yakınları aranarak açıklanıyordu. Oysa günümüzde mobil telefonlar kolaylıkla izlenebildiğinden saklanma yerleri belirleniyor ve güvenlik güçleri o noktaya sevk ediliyor. Bu yüzden, rehin alanlar ortaçağ usullerine döndüler: Elle yazılan notlar, araçlar vs. kullanılıyor. Bir defasında, kaçırılma ve fidye vakalarında danışmanlık yapan bir kaynak bana bir öykü anlattı. Iraklı bir işadamı kaçırılmış. Kısa süre sonra adamın ailesine büyük bir sandık gelmiş. Sandığın içinde posta güvercinleri ve bir de talimat varmış: "Her güvercinin bacağına 100 dolar ilıştırıp serbest bırakın." Son güvercin uçurulduktan sonra rehin alınan adam da serbest bırakılmış. Yirminci yüzyılda her Müslüman lider bunu anlayabilir, çünkü posta güvercinleri belki e-posta servis sağlayıcıları kadar hızlı haberleşme olanağı sağlamaz ama yine de birkaç saat içinde en uzaktaki dost ve düşmana haber ulaştırabilirler.

Bugün de o zamanki gibi odak noktası Şam'dır. Şam hem Esad'ın hem Selahaddin'in doğum yeridir. Günümüzde, savaşıran gruplar bir çözüm hayal etmeyi bile imkânsız kılıyor. Selahaddin'in döneminde de benzer sorunlar vardı. Haçlıların tümünü topraklarından sürse bile Müslümanlar arasındaki ayrışmalar devam edecekti. O gün ile bugün ara-

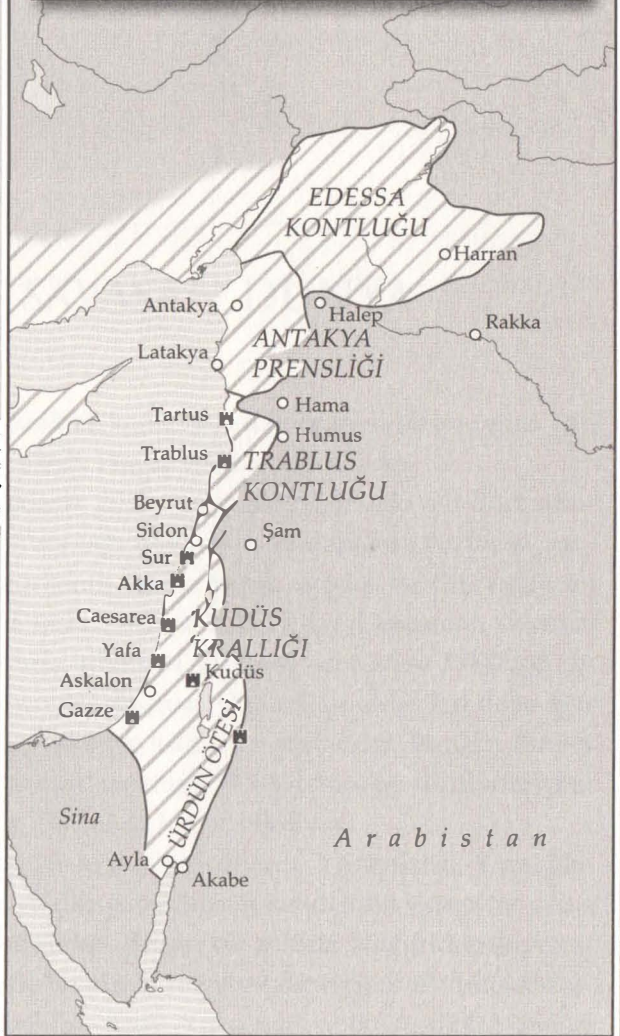
sındaki en büyük fark liderliktir. Selahaddin bir dâhi idi ve İslam enerjisini bir cihat üzerinde yoğunlaştırmayı başardı. Bu açıdan Selahaddin bir ideal olmayı sürdürüyor. Bu yüzden öyküsü yeniden anlatılmaya değer. Onun nasıl başarılı olduğunu ve bu başarıya neden bugün ulaşamayacağını görmek önemli. O bir zamanlar kraldı ama gelecekte olmayacak.

Selahaddin'in Dünyası

ykl. 1140

Haçlı (Frank) Devletleri 1186

1

SAVAŞAN DÜNYA

Lübnan'daki Baalbek kenti 900 yıl önce meraklı bir oğlan için muhteşem bir yerdi. Hayat ve gizem doluydu.

Her biri yaklaşık 20 metre yüksekliğindeki elli dört sütunıyla Jüpiter Tapınağı devler tarafından inşa edilmişe benziyordu; bu görkemli Roma yapıtı bugün de dünyanın en büyük yontma taşları olarak kabul edilen kocaman yekpare taşlar üzerine inşa edilmişti. Her biri neredeyse 1.000 ton çeken (ve Stonehenge'i oluşturan taşlardan yirmi kat daha ağır olan) bu taşlar, eski bir kültürün anılarıdır. Bunları kimler yontmuş, oraya nasıl taşımıştı? 900 yıl önce bu soruların yanıtını bilen yoktu. Şimdi de kimse bilmiyor.

Diğer kalıntılar Makedonyalıların, Yunanların, Romalıların, Arapların ve dünyanın bizzat kendisinin yapıcı ve yıkıcı faaliyetinin ürünüdür. Burası bir zelzele bölgesidir; depremler binaları yerle bir etmiş ve yıkıntılar toprak altında kalmıştır. Oysa Baalbek bir Anka Kuşu'ydu, halkı ve doğal çevresi

tarafından sürekli yenilenen bir yerdi. Yaklaşık 800 metre rakımlı, sert ve temiz havası bağ ve bahçelerin kokusunu taşı-maktaydı. Burası İslam dünyasının merkeziydi ve birbirine rakip iki Arap imparatorluğunun, Abbasiler ile Fatımilerin hemen sınırında, iki başkente, Bağdat ile Kahire'ye neredeyse aynı uzaklıkta yer almaktaydı. Genç Selahaddin burada ken-dini hem güvende hissetmiş, hem de endişelere kapılmış ol-malıydı. Dindaşları arasında bulunmak ona güven verirken, bölgedeki bitip tükenmez savaşlar, iktidar kavgaları, ayak-lanmalar ve katliamlar onu endişelendiriyordu. Üstelik, dini, kültürü farklı yeni bir saldırganın ortaya çıkması tüm bu kar-gaşanın daha da yoğunlaşmasına yol açmıştı.

O zamanlar küçük Yusuf olarak bilinen Selahaddin Ba-albek'te doğmadı. Daha sonra açıklayacağımız nedenlerden ötürü babası Eyüp Necmeddin¹ tarafından buraya getirildi. Dolayısıyla, kayıtlara geçmemiş çocukluk döneminde Sela-haddin içine doğduğu ortam hakkında Baalbek'te bilgi edin-meye başladı.

Tüm bölünmüşlüğüne ve güç gösterilerine karşın İslam din ve kültür açısından bütünlük içindeydi. Bunun kaynağı evrim sürecindeki en kritik anda damıtılmış bir dil oluşturan Kuran idi. Hindukuş'tan Güney İspanya'ya kadar uzanan bölgedeki Müslüman bilginler aynı peygamberi tanıyor, ortak dil olarak Arapçayı kullanıyor ve aynı inanılmaz zen-ginlikteki aydınlanma içinde yaşıyorlardı. Tüm İslam âlemi aynı ekonomik güce sahipti ve Kuzey Afrika, Avrupa, Rusya, Ortadoğu, Hindistan ve Çin ile ticari ilişkiler sürdürmekteydi. İslamiyet gayrimüslimlerin köleleştirilmesini kabul ettiği için Afrikalılar, Türkler, Hintliler ya da Slavlar köle ticaretinden kazanç sağlamaktaydı. Arap paraları Finlandiya'da bile kullanılıyor, Müslüman tüccarların yazdıkları çekler büyük kentlerdeki bankalarca kabul ediliyordu. Bir tüccarın deposu

Volga üstündeyken, bir başkasının ki bugün Özbekistan olarak bilinen yörede, Buhara yakınında, bir diğ erinin ki de Hindistan'ın Gujarat eyaletinde bulunuyordu.

Ortaçağda inanılmaz bir servete sahip olan İslam öğrenme tutkusu içindeydi ve olağanüstü bilgiler yetiştirdi. Papi-rüsün yerini kâğıt aldı; kitapçı dükkânları çoğaldı; zenginlerin evleri kitaplarla dolup taşıtı. Coğrafyacı el-Yakubi'ye göre dokuzuncu yüzyılın sonunda Şam'daki bir sokakta yüz kitapçı dükkânı bulunuyordu. Arapça vahiy dili olarak kabul edildiğinden yazılı eserlere büyük saygı duyuluyordu ve hat sanatı resimden de daha değerliydi. Ortaçağda üstünlüğünün bilincinde olan İslam yaratıcı ve meraklı idi. Bilim ve felsefenin temelini Yunanların attığına inanan Araplar sürekli olarak Yunan klasiklerinin çevirilerini yaptılar (bu faaliyet on beşinci yüzyılda Avrupa Rönesans'ını besleyecekti). Acemce, Sanskritçe, Süryanice, Hristiyanlık, Musevilik ve Zerdüştlük gibi diller ve dinler bu zengin kültürün birer parçasını oluşturmaktaydı.

İslami bilgelik ve özgüvenin en büyük özelliklerinden biri hoşgörü idi. Burada iç e dönük bir tutuculuk yoktu. Museviler ve Hristiyanlara cahil gözüyle bakıldığı doğruydu; Museviler vahiylerin Eski Ahit peygamberleriyle sona erdiğine, Hristiyanlar ise tek tanrı yerine Teslis'e inanmaktaydılar. Öte yandan Musevilik ve Hristiyanlık barbarlıktan inanca ve İslam'a bir geçiş olarak görülüyordu. Her üç grup da "Kitap halkları" idi, yani Hristiyanların Eski Ahit adını verdikleri kutsal kitabı tanıyan halklardı.

Sanat sürekli gelişmekteydi. Kentlerdeki okumuşlar süslü ve zarif şiirler yazan şairleri himaye ediyorlardı. Tarihçiler İslami başarıları kayda geçiriyor ve takdir ediyordu. Her ne kadar İslam sanatta insan formunun kullanılmasına karşı çıkıyor ise de tasarım ve mimarinin gelişmesi engellenmiyordu. (İnsan suretinin kullanılması zaten daha sonra yasaklanacaktı.) İtalyan Rönesans'ının mimari simgelerinin ortaya çıkma-

sından yüzyıllar önce olağanüstü kubbeli camiler inşa edildi. Çömlekçiler Çin porselenleri ile rekabete giriştiler (Çinlileri geçemediler ama sırlı, harika desenli seramikler yarattılar). Tüm İslam dünyasında son derece süslü fresklerle bezenmiş saraylar ortaya çıktı.

Bilim de gelişmekteydi. Bu İslam'a bir tehdit gibi görülüyordu. Görülemezdi de, çünkü tüm Yaratılar Tanrı'nın kutsallığını yansıtmaktaydı. Örneğin onuncu yüzyılın sonlarında yaşamış olan bibliyografya uzmanı İbn Nedim Aristoteles'in rüyasına girdiğini ve mantıkla dinin birbiriyle çatışmadığı konusunda kendisine güvence verdiğini söylüyordu. Acemce, Sanskritçe ve en önemlisi Yunanca yazılmış binlerce bilimsel eser Arapçaya tercüme edildi. Avrupalıların daha sonra fark ettiği gibi, Hintlilerden alınan "Arap" rakamları matematik alanında daha önceki sistemlerden çok daha yararlıydı. Her ne kadar Arap bilimadamları metalleri altına dönüştürebileceklerine inanmayı sürdürdüyse de onların sürekli bunu gerçekleştirmelerini sağlayacağını zannettikleri "felsefe taşı" üzerindeki araştırmaları simya (*el-kimya* yani "dönüşüm") ile çağdaş kimya arasındaki köprüyü oluşturdu. Müslüman gezginler Çin, Avrupa ve Afrika'nın büyük bir kısmı hakkında kitaplar yazdılar. Arapçadan Latinceye çevirilerle zenginleşen Avrupa dilleri Arapların bilimdeki üstünlüğüne çok şey borçludur. Örneğin "boş" anlamına gelen sıfır, "bütünleşme" anlamına gelen cebir gibi sözcükler *sifr*, *el-cebr* gibi Arapça sözcüklerden türetilmiştir.

Büyük merkezler arasında Bağdat başta geliyordu. Eski Pers uygarlığının zenginliği üstüne kurulmuş olan kent İspanya ve Kuzey Hindistan gibi uzak bölgelerden bile tüccarları, bilimadamlarını ve sanatçıları kendine çekiyordu. 1000 yılında Konstantinopolis ayarına ulaşmış, dünyanın en büyük kentlerinden biri olmuştu (nüfusu 1.200.000 idi yani Londra'nın 1800'deki hali kadar kalabalıktı) ve serveti de bir o kadar fazlaydı. Halifelerden biri Bizans kralını 160.000 sü-

vari ve yüz aslanla karşılaşmıştı. Kentin rıhtımlarına Çin'den porselen, Doğu Afrika'dan ipek, misk ve fildişi, Malaya'dan baharat ve inci, Rus köleler, balmumu ve kürk getiren gemiler demirliyordu.

Doğuda Arap değil Acem ve Türk olan bir İslam kolu yer alıyordu. Bu tarihi vahada bulunan Semerkant, Buhara, Merv ve Ürgenç Bağdat kadar olmasa da önemli yerleşim merkezleriydi. Bir zamanlar bir asır boyunca (874-999) burası bağımsız bir bölgeydi, Sekizinci yüzyıldaki Acem ataları Samân Hüdâ'yı örnek alan Samâniler Arap yöneticileri buradan kovmuş, kendi İslam kültürlerini yaratmış ve bunu Afganistan'a kadar yayarak Batı'dan gelen Arapların ve bir süre için 999'da Samâni yönetimine son veren Türklerin önünü kesmişlerdi. Bu dört kent de doğu ile batı, Çin ile İslam arasındaki bağlantıyı sağlayan ticaret merkezleriydiler: Sabun, kükürt, ipek, samur, deri ve işli silahlar ihraç ediyorlardı. Kar içinde muhafaza edilen karpuzlar Tien Şan'ın eteklerinden batıya, Bağdat'a sevk ediliyordu. Semerkant'ın kâğıdı Müslüman dünyasının her tarafında revaçtaydı. Ufak bir ordu boyutundaki kervanlar (bunlardan birinde 5.000 insan, 3.000 at ve deve vardı) Doğu Avrupa'ya gidip gelirken, ipek, bakır taslar, mücevher, kürk, kehribar ve koyun postu taşıyordu. Çin'e cam ve at götürüp oradan porselen ve baharat getiriyordu. Çin'in cam ve at ihtiyacı asla bitmiyordu.

Samânilerin eski başkenti olan 300.000 nüfuslu Buhara neredeyse Bağdat'la rekabet etmekteydi. Hem Arapça hem de Acemce yazan bilginleri ve şairleri, kenti deyim yerindeyse "doğuda İslam'ın kubbesi"ne dönüştürmüştü. İçinde 45.000 cilt eser bulunan saray kitaplığında, her biri farklı inançlarla ilgili eserlere ayrılmış odalar vardı. On birinci yüzyılda yaşamış antolojist el-Talabi'ye göre burası "ihtişamın odak noktası, imparatorluğun türbesi, dönemin en eşsiz aydınlarının buluşma yeri" idi. Bunların en ünlüsü Avrupa'da Avicenna olarak bilinen, 200'den fazla kitap yazmış filozof-doktor İbn-i

Sina idi. *Tıp Kanunları* adındaki ünlü tıp ansiklopedisi Latinceye çevrildikten sonra beş asır boyunca Avrupa’da en seçkin ders kitabı oldu.

Böylece, teorik olarak, herkes Allah’ın, Peygamber’in ve Allah’ın sözlerini içeren kutsal kitap Kuran’ın çatısı altında bir araya gelmişti. Herkes Allah’ın dünya üzerindeki temsilcisi ve Papa’nın Müslümanlıktaki muadili olan halifeye bağlı kalmak zorundaydı.

Evet, teoride böyleydi.

Pratikte ise İslam neredeyse baştan beri birçok parçaya bölünmüştü. Esas bölünme Sünniler ile Şiiler arasındaydı. Birinci doktrinin kaynağı *sünnet* ve Peygamber ile ondan sonra gelenlerin yaptıkları ve söyledikleri iken Ali’nin Şia’sına (partisine) inananlar Muhammed’in yetkilerinin damadı Ali’ye geçtiğini ileri sürüyorlardı. Kuran’ın Tanrı ile insanlık arasındaki bağlantıyı sağladığına inanan Sünniler halifelik makamı için önce Şam’ı, daha sonra Bağdat’ı seçtiler. Şiiler ise “dualarını yönlendiren” imamlarının Tanrı ile aralarında aracılık yaptığına inanmaktaydı (bu arada Şia kollarından biri Kahire’deki kendi halifesine biat etti; bu gelişme birkaç paragraf sonra daha ayrıntılı olarak ele alınacak). Şiiler Ali’nin soyundan gelen bir imamın Mehdi olarak ortaya çıkmasını bekliyorlardı. Bekledikleri Mehdi ortaya çıkmayınca Şiiler onun Tanrı tarafından gizlendiğine karar verdiler. Bu “gizli imam” kavramı Şiiliğin temelini oluşturdu ve ileride göreceğimiz gibi bu yüzden ortaya bir sürü şarlatan ve çok garip bir alt-mezhep çıktı.

Araplar tarafından tek bir akım olarak yaratılan İslam 1000 yılında beş ana akıma ve sayısız daha küçük kollara bölünmüş durumdaydı. En önemlisi, Sünniler ile Şiiler şeklinde meydana gelen bölünmeydi. Bu bölünme Hindistan’dan Pireneler’e kadar uzanan sınırlar içinde farklı hanedanlar,

mezhepler, tarikatlar, ayaklanmalar, kabile çatışmaları ve aile kavgaları yüzünden daha da karmaşık hale geldi. Bu bölgede yaşanan olaylar, bir mikroskop altında incelenen hücrelerin hareketlerini andırır: Oluşur, büyür, gelişir ve yok olurlar. Şu ya da bu inanç veya hurafe uğruna, şu ya da bu krallık uğruna, kendilerini aziz ilan eden ama kısa sürede unutulup giden halife, sultan ya da emirler uğruna binlerce kişi savaşlarda yaşamını yitirmiştir.

Selahaddin'in gençliğinde Şii-Sünni ayrışması Kahire ve Badat kentlerinde birer siyasal ağırlık merkezi yaratmış durumdaydı. Her ikisinin de kendi halifesi vardı; her ikisi de kendisinin haklı olduğuna inanıyor ve diğerini ortadan kaldırmaya kararlı görünüyordu. Mısır, Peygamber'in kızı Fatma ile damadı Ali'nin soyundan geldiklerini ileri süren Şiiler tarafından yönetiliyordu. Bağdat'ta ise Peygamber'in amcası Abbas'ı esas alan Sünniler iktidarda idiler. Fatımiler ve Abbasiler: Bu iki imparatorluk bugün Kuzey Lübnan olarak bilinen bölgede karşı karşıya geldiler; her ikisi de Hristiyanlığın doğu kanadı olan Bizans'ın güney sınırında bulunmaktaydılar. Selahaddin'in yetiştiği kentler bu üç imparatorluğun birleştiği noktada yer alıyordu.

Selahaddin 1137 civarında doğduğunda, Abbasilerin parlak günleri artık geride kalmıştı. Lüks yaşamın getirdiği rehavete kapılarak zayıflayan Abbasi devleti önce küçük beyliklere bölünmüş, sonra da, batıya, bugün kendi isimleriyle anılan topraklara doğru ilerlemekte olan Türkler tarafından parçalanmıştı. İsimlerini onuncu yüzyılda saltanat sürmüş sultanlarından alan Selçuklu Türkleri göç sırasında Sünniliği kabul ettiler ve Bağdat'taki güçten düşmüş halifeye bağlılıklarını bildirdiler. Öte yandan kendi bildikleri yolda devam etmekteydiler ve fazla güvenilemeyecek bir müttefik idiler.

Bu arada Şiiler de Sünniler de eski güzel günleri anıyor, İslam adına kazanılmış başarıları dile getiriyor ve birlik ve refah içinde bir geleceği düşünüyorlardı.

Bu istikrarsız karışımındaki bir unsurdan uzun uzadıya söz etmek gerekiyor, çünkü bu unsur hem ün kazanmıştır, hem de özellikle Selahaddin'i garip biçimde ve olumsuz yönde etkilemiştir. Aslında Selahaddin iki kez bu grup tarafından az daha öldürülüyordu.

Bu grup Haşhaşiler olarak bilinir ve kökleri Şii İslam'a dayanır. İddialarına göre Muhammed'in yetkileri Altıncı İmam'ın reddettiği oğlu İsmail'e geçmiştir. İsmail'in yandaşları onun "gizli imamların" soyundan geldiğini ileri sürüyorlardı. Türkler 1000 yılında Orta Asya'dan İslam dünyasına akın edince İsmaililere ve Şiilere cephe aldılar. Onlar da buna olağanüstü sonuçlara yol açan yeraltı hücreleri kurarak karşılık verdiler. On birinci yüzyılın ikinci yarısında İsmaililiğe yeni geçmiş olan Hasan Sabbah isminde bir adam İsmaililik ve Türk topraklarının merkezinde bulunan "gizli imam" adına kendi savaşını başlatmaya karar verdi. Bu iş için mükemmel bir üs belirledi: Hazar'ın güneyindeki Elburz Dağları'nda 1.800 m yükseklikte bulunan korunaklı Alamut kalesi. Burada kendi İsmailiye tarikatını oluşturmaya başladı. Bu hareket, 1097'de öldürülen Fatımi devletinin varisi Nizar'ın Mehdi'yi ortaya çıkaracağı ve mucizevi bir şekilde İslam'ı arıtıp istilacı Türklerden kurtaracağı varsayımına dayanıyordu. Nizar'ın kendisine bir varis belirlememiş olmasından kaynaklanan sorun kolaylıkla çözümlendi. Bu soy da "gizlenmişti" ve zamanı geldiğinde bunlardan biri ortaya çıkacaktı. Bu arada Hasan kendisini Nizar'ın vekili ve destekçisi ilan etti. Teknik olarak yandaşları İsmaililerin ve Şiilerin bir kolu olan Nizariler idi; tarikat içinde tarikattılar. Bu "Yeni Öğreti" özellikle herhangi bir davaya tümüyle ve sorgulamadan katılan fakir ve evsizlere çok çekici geldi. Hasan bunları birer ikişer, üçer dörder, ister Sünni ister Şii olsun, önlerine çıkan ve kendince ölümü hak ettiğine inandığı her Arabı, Türkü, sultanı, emiri, rahibi,

papazı ya da generali hançer ya da kılıçla katletmeleri için gönderdi. Doğal olarak, Haşhaşilerin temeli bunlara dayanmaktaydı.

Bu biraz kafa karıştırıcı bir terimdir. Avrupa'da çeşitli biçimlerde yazılarak kullanılan sözcük Arapça *haşiş*, yanı Hint kenevirinden, *Cannabis sativa*'dan geliyor. Kimileri Nizarilere *haşişiyye* ("esrar kullananlar") adını verir (ya da bunun Acemce karşılığını tercih eder). On ikinci yüzyılda Haçlılar Suriye'de onları bu isimle tanıdı. Bu yüzden herkes onların esrarıcı olduğunu, yüksek rütbeli birini öldürmeden ve belki de bu uğurda canlarını vermeden önce rahatlamak için bunu gizli gizli içtiklerini varsaydı. Öte yandan on dokuzuncu yüzyılın başında bu bir geçek olarak kabullenildi ve bugün de buna inananlar çoğunluktadır. Ama gerçek bu değildir. Haşhaş çok iyi bilinen bir maddedir ve bir Nizari sırrı değildir; hiçbir Nizari kaynağında da adı geçmez. Büyük olasılıkla bu isim bu nefret edilen ve korkulan gruba hakaret etmek amacıyla takılmıştı.

Bölgedeki benzer konuma sahip diğer kaleler de Hasan'ın eline geçti, böylece yoluna çıktığına inandığı herkese saldıracağı çok güçlü üslere sahip oldu. Bir daha da Alamut'tan ayrılmadı. Otuz beş yıl boyunca yandaşlarını yönlendirdi, yüreklendirdi. Bugünkü intihar bombacıları gibi onlar da şehitlik mertebesine ulaşmak ve cennete gitmek istiyorlardı. Tüm yöneticiler korku içindeydiler. Giysilerinin altına zırh giyiyor, kapılarını kilitliyor, özel güvenlik önlemleri alıyor, kimseyi suçlamaya cesaret edemiyor, sürekli panik içinde yaşıyor ve suskun kalıyorlardı. Günümüzde olduğu gibi, terör karşı-terörü doğurdu; gelişigüzel suçlamalar, tutuklamalar, hapse atmalar, gözaltında ölümler oldu. Hiçbir şey işe yaramadı. Alamut dimdik ayakta kalmayı sürdürdü; bu arada Haşhaşilerin ideolojisi daha da özgünleşti ve sonunda yalnızca kendi yasalarını tanımaya başladılar. Doğal olarak asıl Müslümanlar tüm bunları dehşetle izliyor ve Haşhaşileri sapkınlıkla suçluyorlardı.

Oysa Haşhaşiler ikiye bölünmüş, şiddet yanlısı ve sapkın değillerdi. Onlar gerçekten Tanrı'nın emrini yerine getirdiklerine inanıyorlardı. Gerçeğin her zaman mantık ve bilimin desteğine gereksinimi olur. Ne şaşırtıcıdır ki İsmaili imamlar hem nesnel bilgilere hem de gizemli bilgilere düşkünlüydü. Büyük bir kitaplık oluşturdular. Bilginlere daima kucak açtılar, bunlardan biri uzun yıllar Alamut'ta kalan ünlü gökbilimci ve din âlimi Nasreddin Tusi idi.

Alamut onların tek üssü değildi. Üsler kanser gibi metastaz yaparcasına yayıldılar. Hasan'ın Alamut'u ele geçirmesinden kısa süre sonra ajanları Suriye'de faaliyete başladı. 1103'ten itibaren İran merkezli Haşhaşilerin bir Arap kolu oluştu. Üsleri, etrafı çevrilmiş bir bölgede neredeyse Alamut kadar muhkem bir kaleydi: Akdeniz'den 45 kilometre içeride, Suriye'de bulunan Masyaf. Buradan, Türkleri, Haçlıları (arada bir onlarla işbirliği de yapıyorlardı) ve ister Sünni isterse Şii olsun, kendilerini kızdıran Müslüman liderleri öldürmek üzere casuslar yolladılar. Haçlılar Arap Haşhaşilerinin en çok korkulan ve saygı duyulan lideri Raşideddin Sinan'a, yaşadığı yerden yola çıkarak, "Dağların Yaşlı Adamı" adını taktılar. Sinan hem Sünniler hem de Şiiler tarafından en az Hasan kadar alçak bir kişi olarak görülüyordu. Endülüslü gezgin ve ozan İbn Cübeyir Haşhaşiler için şöyle diyordu: "İslam'dan ayrılan ve tek bir adamı kutsal sayan bir tarikattı. Peygamberleri Sinan isminde, insan kılığına girmiş bir iblisti, onları yalanlarla kandırarak ve uydurma canavarlarla korkutarak harekete geçiriyordu. Kara büyülerle onları etkisi altına alıyordu, onlar da onu tanrı biliyor ve ona tapıyorlardı." Daha sonraları aynı isim Haşhaşilerin öteki önderleri için de kullanıldı.

Selahaddin'in ölümünden bir yüzyıl sonra 1256'da Haşhaşiler İslam'a yönelik bir sonraki ve en güçlü saldırı ile Moğollar tarafından yok edildi. Suriyeli Haşhaşiler de 1273'te Mısır Sultanı Baybars tarafından yenilgiye uğratıldı ve bu gerçek Haşhaşilerin sonu oldu (öte yandan Nizariler direndiler; bu-

gün de imamları Ağa Han'ın yönetiminde yaşamlarını sürdürmektedirler).

1096'da, Selahaddin'in doğumundan yalnızca dört yıl önce, bu birleşip dağılan dünyada yeni ve yabancı bir unsur belirdi: Haçlılar.

Öteki Müslümanlar gibi Selahaddin de haçlıların buraya neden geldiğini ve burada tutunmayı nasıl başardığını bilmiyordu. Onları buraya yollama fikrini 1095'te Papa ortaya atmıştı. Papa II. Urban Hristiyanlık denen süper devletin sözümlerine başı idi. Bu devletin sınırları Avrupa'nın tamamına yakını ve aynı zamanda başkenti Konstantinopolis olan Doğu Roma'yı kapsıyordu. Oysa Urban'ın ciddi sorunları vardı. Her şeyden önce Konstantinopolis'ten bir yardım çağrısı almıştı: Selçuklu Türkleri İslam dünyasında ilerlemekteydiler ve on yedi yıl önce Anadolu'da Nicea (İznik) kentini ele geçirmişlerdi. Bu kent 325 yılında burada toplanan büyük konseyin Hristiyanların uymak zorunda olduğu İznik Akidesi'ni resmen açıklamasından sonra yaklaşık 800 yıl boyunca Hristiyanlığın önemli bir merkezi olmuştu. Bir zamanlar Hristiyan birliğinin sembolü olan İznik Konstantinopolis'ten yalnızca 70 kilometre uzaklıktaydı. Bu durum barbarların kentin Roma döneminde inşa edilmiş duvarlarını aşarak Hristiyan dünyasına sızmış oldukları şeklinde yorumlanıyordu. Bunun yanı sıra, Roma ve Konstantinopolis merkezleri etrafında ikiye bölünmüş bulunan Hristiyan âlemi Hristiyan olmayanların garipsediği bir doktrin üzerinde çatışma halindeydi: Tanrı Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsünden oluştuğuna göre Kutsal Ruh (Ortodoksların inandığı gibi) Baba'dan mı kaynaklanıyordu yoksa (Katoliklerin iddia ettiği gibi) Baba ve Oğul'dan mı? "Ve Oğul'dan" anlamına gelen "*Filioque* Maddesi" 1020'den beri Batı inanışının bir parçası olmuştu. Garip görünse de Papa ile Başpiskopos

bu derin görüş ayrılığında bir türlü uzlaşmamıştı (bu uzlaşmazlık halen sürmektedir). Üçüncü olarak, Papa'nın arka bahçesi olan Batı Avrupa, özellikle Fransa kargaşa içindeydi. Papa imparatora karşı çıkıyor, baronlar birbirleriyle savaşıyor, sıradan insanlar acı çekiyordu. Urban'ın bulduğu çözüm, liderlerin ayaklanan kitlelerin üstesinden gelmek için kullandığı bir yöntemdi: Soylu bir dava uğruna dış güçlerle savaşmak.

1095 Kasım'ında Fransız liderler Güneybatı Fransa'daki Clermont'ta toplandığında papa bu fırsattan yararlandı. 300 piskopos, şövalye ve sıradan insanlardan oluşan kalabalığa "Bugüne kadar inançlı insanlara karşı haksız bir mücadele yürütenler artık dinsizlerle savaşmalı, kardeşleri ve akrabaları ile dövüşenler artık gerçek barbarlara savaş açmalıdır," diye seslendi.²

Bu sözler menziline ulaştı. Bir zamanlar geri kalmış bir bölge olan ve 700 yıl önce Roma İmparatorluğu yıkıldığında barbarların eline geçen Avrupa artık yavaş yavaş canlanmaktaydı. 800 yılında Charlemagne kendisini yeni kurulan Kutsal Roma İmparatorluğu'nun hükümdarı ilan ederek bu politik süreci başlatmıştı. Öte yandan başka türlü bir devrim patlak vermek üzereydi. Öküzlerin çektiği metal bıçaklı pulluklar ve nadasa bırakma sayesinde çiftçiler daha bol ürün almaktaydılar. Yiyecek çoğaldıkça çiftler daha fazla ve sağlıklı çocuk sahibi olmaya başladılar. Neyse ki önemli bir salgın yaşanmamaktaydı. Nüfus giderek arttı ve doğu Avrupa'nın verimsiz topraklarına doğru yayıldı. Bir zamanlar Avrupa'nın deniz ve ırmak kıyılarındaki yerleşimlere musallat olmuş Vikingler durulmuştu. Son barbar istilacılar olan Macarlar da öyle. Güneybatıda İspanya ve Fransa'ya doğru harekete geçen İslam'ın önü kesilmiş ve püskürtülmüştü. Urban'ın çağrıda bulunduğu dönemde Avrupa geçmişe oranla daha umutlu, en azından daha aydınlık bir gelecek beklentisi içindeydi. Dış ülkelerde bir maceraya girişebilirlerdi.

İnsanlar bu fikri çok sevdi. Bir tarihçiye göre Urban'ın çağrısı "belki de tarihteki en etkili konuşmaydı".³ Kalabalık sevinç naraları attı ve bu iletiyi yaymak için dağıldı. Kullanılan slogan "*Deus vult*" ("Tanrı böyle istiyor") idi. Hedefleri, inançlarına göre, İsa'nın vaaz verdiği, mucizeler gerçekleştirdiği, çarmıha gerildiği ve yeniden yaşama döndüğü Kudüs'tü. Kutsal Kabir kilisesinin bir yerinde mucizevi güçleri olduğuna inanılan Gerçek Haç'ın bir parçası bulunmaktaydı. Kent 450 yıldan beri Müslümanların elindeydi. Artık onu geri alma zamanı gelmişti.

Geri aldılar ve alırken olağanüstü şiddet uyguladılar, çünkü tarihçi John Roberts'in dediği gibi, buradaki yağma olanağı Avrupa'da yoktu; bu yüzden "dinsizleri gönül rahatlığı ile haklayabilirlerdi". 1097 ilkbaharına gelindiğinde yaklaşık 30.000 başıbozuğa komuta eden yüzlerce şövalye Konstantinopolis'te bir araya geldi.

Bunlar çoğunlukla o zamanlar Franklar olarak bilinen (Müslümanların Frenk adını verdiği) Fransızlardan oluşuyordu ama Normanları, Provanslıları, Angevenleri ve Flamanları bir araya getirecek oranda bir ulusalcılık hissi yoktu. İtalyan ve Macarlar azınlıkta olduğundan tüm Haçlılar "Franklar" olarak anılmaya başlandı. Savaşın amacı belirsizdi: Kutsal Topraklar'ı ele geçirmek, kâfirleri Hristiyan yapmak ve Kudüs'ü zapt etmek. Peki, sonra? Kimse bunu söylemiyordu. Liderlerden birkaçı yüce gönüllüydü, kimileri bunu arazi edinmek için bir fırsat olarak görüyordu, çoğu ise romantik ve maceraperestti. Hemen hepsi zorlu yaşam koşullarından kaçan kaba saba köylüler ya da yağmadan pay kapmak isteyen serserilerdi. Öte yandan hepsi yüce gönüllü olduğunu ileri sürüyor, Haç'ı Hristiyanlığın sembolü olarak görüyordu. Bu, Kutsal Topraklar'a daha sonraki iki yüzyıl boyunca gerçekleştirilecek olan sekiz Haçlı Seferi'nin ilkiydi. Bu seferlerin çoğu başarısız oldu; bazıları felaketle sonuçlandı ama Birinci Haçlı Seferi hedefine ulaştı. Aşırı ve gereksiz saldırganlık bir

başarı olarak görülebilecekse Birinci Haçlı Seferi'nin başarılı olduğu söylenebilir.

Bundan sonra sıra Türklerin yeni başkenti İznik'i geri almaya geldi. Buradaki kuşatmada çok geçmeden Selahaddin için anlam kazanacak bir savaş yöntemi uygulandı. Haçlı ordusu İznik'in kocaman surlarını yıkacak ya da kent kapılarını kırarak güçte değildi. Bizans İmparatoru Alexios Komnenos bunu biliyordu, çünkü orduyu görmüştü ve surları tanıyordu: Bunlar 5 kilometre uzunluğunda, 10 metre yüksekliğindeydi ve üzerlerinde 100 kule bulunuyordu. Tabii ki Hristiyanların kenti geri alması ve Türkleri püskürterek İslam sınırlarını geriletmesi harika olurdu. Ama bu, askerleri gereksiz yere kent surları üzerine sürmeden nasıl yapılabilirdi? Haçlıların ağır silahlara gereksinimi vardı. İmparator 43 yaşında, çok güçlü, Selçuklu Türklerinin ele geçirdiği toprakları geri almaya çok istekli, başarılı bir komutandı. Savaşlardaki gereksinimler genellikle yeni buluşların kaynağıdır; bu savaşta keşfi yapan Alexios oldu. Kayaları inanılmaz uzaklıklara fırlatan mancınık adlı ağır silahı o da herkes kadar biliyordu. Ordusu için bunlardan çok sayıda yaptırmıştı.

Bunlar çeşitli tipteydi ve hepsine genel olarak "kent fatihi" deniyordu; zaman içinde bunlar başrol üstleneceklerdi (bkz. 9. ve 12. Bölüm). Alexios aynı zamanda bir tasarımcıydı. Her açıdan yeni aletler yarattı. Kızı Anna babasının yeni "kent fatihlerinden" ve bunların İznik kuşatmasında oynadığı rolden söz eder: "Çoğu, alışlagelmiş eski tasarımlar yerine babamın kendi tasarımlarına uygun olarak yapılmıştı ve herkesi hayrete düşürüyordu." Muhtemelen bu aygıtlar daha öncekilerden çok üstün olan karşı ağırlıklı mancınıkların ilk modelleriydi: Bunlar 10 tonluk karşı ağırlığa, 15 metre uzunluğunda bir manivelaya sahip, 100 kiloluk kayaları 200 metreye kadar fırlatabilen aletlerdi. İznik'i ceviz kırar gibi parçaladılar ama Alexios kenti Haçlılar yağmalama fırsatı bulamadan ele geçirmeyi başardı. Alexios'un "herkesi şaşırtan" aygıtları sa-

vaş yöntemlerini tümüyle değiştirdi. Bu yeni tip mancınklar seksen yıl sonra Selahaddin bunları kullanmayı öğrendiğinde olağanüstü sonuçlar verecekti.

Haçlılar yollarına devam ettiler: Bir meydan savaşına girdiler, 5 ay boyunca Türk topraklarında ilerlediler, sekiz ay Antakya'yı kuşattılar (burada Peter Bartholomew adında bir din adamı Aziz Andrew'un rehberliğinde bir demir parçası bularak bunun İsa'nın bedenine saplanan Kutsal Mızrağa ait olduğunu iddia etti), Antakya'nın 80 kilometre güneydoğusunda bugünkü Suriye'de bulunan Ma'arat kentini ele geçirdiler ve daha başka kuşatmalar yaptılar. 1098 yılının sonunda kış bastırdı ve yiyecek kıtlığı başladı; bir tarihçiye göre Fransızlar "yetişkin dinsizleri kazanlarda kaynattılar ve çocukları şişe geçirip kızartarak yediler". Bu bir abartı mı? Eğer kaynak Arap olsaydı belki böyle düşünebilirdik, ama bunu Caen'li Ralph adında bir Frank yazıyor.⁴ Bir başka Fransız tarihçi olan Aix'li Alber bunu doğruluyor: "Askerlerimiz Türkleri ve Arapları yemekten çekinmedikleri gibi köpekleri de yediler."

Müslümanlar ne yapabilirlerdi? Ellerinden gelen fazla bir şey yoktu. Tüm İslam dünyasının ya da derebeylerinin ortak bir direniş sergilemesi olanaksızdı. Her Sünni ya da Şii lider, yeni gelenleri rakiplerine karşı kullanıp kullanamayacağının hesabını yapıyordu. Her kent kendi başının çaresine bakmak zorundaydı, sağ kalmanın tek yolu ya kaçmak ya da boyun eğmektir. "Bükemediğin eli öpeceksin" atasözündeki gibi. Elçiler dost olmaları ya da barış içinde yollarına gitmeleri için "Frenkleri" kandırmak umuduyla altın, mücevher ve atlardan oluşan armağanlar getiriyordu.

Dolayısıyla Franklar hemen hiçbir direnişle karşılaşmadan Kudüs surlarına ulaştılar ve bir ay boyunca iki kuşatma kulesi ve on dört mancınkla kente saldırdılar. 1099 yılı Temmuz ayının ortasında kenti ele geçirdiler ve kutsal olduğunu iddia ettikleri kentte korkunç şeyler yaptılar. Burada yaşanan yabancı düşmanlığı ve açgözlülüğten herkes payını aldı:

Müslümanlar, Museviler, Ortodoks Hristiyanlar. Haçlılar Kubbet-üs Sahra'yı (kimi zaman yanlış olarak Peygamberden sonraki ikinci Halifeye atfen Ömer Camii de denmektedir) yerle bir ettiler. Tüm doğulu Hristiyanları (Yunanları, Ermenileri, Kıptileri ve Suriyelileri) yüzyıllardır birlikte yaşadıkları Kutsal Kabir'den kovdular. Bunu ayırım yapmaksızın binlerce, belki de on binlerce erkek, kadın ve çocuğun katledilmesi izledi. Tarihçi Raymond Aguilers, "Kimi dinsizler yalnızca kelleleri uçurulduğu için şanslıydılar," diye yazıyor. "Diğerleri oklarla delik deşik edilerek surlardan aşağı fırlatıldılar; bazıları ise uzun süre işkence gördükten sonra alevlere atılıp yakılarak can verdiler. Evler ve sokaklar kellelerle, el ve ayaklarla dolup taşıyor, insanlar ve şövalyeler cesetlerin üzerine basıp geçiyordu." Kana susamış Haçlılar Yahudilerin sığındığı bir sinagogu ateşe verdiler. Daha sonra sağ kalan Müslümanlar cesetleri surların dışına taşımaya zorlandılar; burada "bir ev boyutunda" tepeler oluştu.

Ağustos başında Kudüs'e Piskopos olarak atanan Arnulf tüm Hristiyanların peşinde olduğu bir keşifte bulundu. Arnulf böyle bir keşfe ihtiyaç duyuyordu. O ve diğerlerinin Antakya'da bulunan Kutsal Mızrak parçasıyla ilgili kuşkuları vardı. Peter Bartholomew bu kuşkuları dile getirenlere başka vizyonlarından söz etmiş ve sonunda yakılan bir ateş üzerinde yürümeyi önermişti; eğer doğruyu söylüyorsa alevler ona zarar vermeyecekti. Alevler kendilerinden bekleneni yaptı. Ağır yanıklar alan ve kalabalığın saldırısına uğrayan Peter İsa'nın kendisini koruduğunu iddia etti ve yanıkları için kendisine saldıranları suçladı. On iki gün sonra da öldü. Bu olaydan sonra Kutsal Mızrak kutsallığını yitirdi ve Haçlılar tıslımlarından yoksun kaldı. Şimdi önemli olan, Arnulf'un yönetimindeki Kutsal Kabir'de bulunduğu varsayılan Gerçek Haç idi. Bunun nerede olduğunu yalnızca Rum Ortodoks rahipleri biliyor ama açıklamıyorlardı. Arnulf onlara bunu söyletinceye kadar işkence yaptırdı. Yalnızca bir tahta parçasına kakıl-

muş altın ve gümüş bir haç olan Gerçek Haç Hristiyanların Kutsal Topraklar'ının en kutsal simgesi oldu. Bu, onların güç kaynağı idi ve gizli bir silah gibi orduların önünde taşınacaktı.

Görünüşe göre bundan sonra neler olacağını kimse bilmiyordu. Haçlıların bir kısmı evlerine döndü ama çoğu burada kaldı. Diğer kentleri ele geçirdiler ve dört "Latin" devletçığinin vatandaşları oldular: Urfa, Antakya, Kudüs ve Kudüs'ün yarı bağımsız eyaleti Trablus. Dolayısıyla 1110 yılına gelindiğinde bu dört sömürge tüm limanları ve ticaret yollarını kontrol altında tutan otuz altı görkemli kale ile bugünkü Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün sahil bandına egemen durumdaydı.

Türkler ve Araplar önceleri Haçlıları tutkulu, kana susamış, açgözlü, yabancı düşmanı canavarlar olarak gördü. Dini bütün Müslümanlar cihat peşindeydiler. Adı bilinmeyen bir ozan ikircikli sultanlara "Tanrı'ya ve İslam'a karşı bir göreviniz yok mu?" diye sesleniyordu.⁵ "Tanrı'ya kulak verin. Yazıklar olsun size! Harekete geçin." Oysa kin ve çaresizlik işe yaramıyordu, çünkü duygular liderliğe odaklanmamıştı. Kalabalık bir ordunun karşı saldırıları birçok nedenle (şanssızlık, ihanet, cesaretsizlik ve lider yokluğu) sonuçsuz kaldı, ama aslında en önemli neden Müslüman liderlerin çoğunun birbirleriyle savaş halinde olmasıydı. Hristiyanlar sapkınlar-dan daha makbuldü, düşman bir Müslüman ile komşu olmak yerine tampon bir Hristiyan eyaletinin yanında bulunmak evla idi. Tarihçi Ali ibnül Esir, "Sultanlar kendi aralarında bir anlaşmaya varamıyorlardı, bu yüzden Frenkler kontrolü ele geçirdiler," diye yazar.

Sonuçta çözüm kutsal bir savaş değil, daha ziyade kutsal olmayan bir barış oldu. Her iki taraf da buna uyum sağladı. Franklar yerlileri görevlendirdiler, karşılıklı sorumluluklar içeren bir tür derebeylik sistemi kurdular, yerlilerin giyim-kuşam ve yeme-içme alışkanlıklarını benimsediler ve yerli kadınlarla evlendiler. Her iki tarafın unsurları da birbiriyle ittifaklar kurmaya çalıştı. Her devletçik diğerleriyle ça-

tıştı ve her birinde iktidar kavgaları oldu. Dışarıdan bakıldığında büyük değişiklikler olmuş gibi görünüyordu ama içeride değişen bir şey yoktu. Kudüs'ün yitirilmesinden yaklaşık kırk yıl sonra, 1138'de Selahaddin doğduğunda, Franklara karşı duyulan nefret hem bir kabullenmeye dönüşmüş (zira sıradan Arapların çoğu gözü doymaz ve güvenilmez liderleri yerine Frankları yeğliyordu) hem de çatışma halindeki Müslümanlar arasından Frankları denize dökecek güçte bir lider çıkmayacağı inancı baş göstermişti.

2

ŞAM'DA BİR DELİKANLI

Daha sonra Selahaddin olacak bir yaşındaki Yusuf'u Baalbek'e getiren neydi?

Günümüzdeki Irak'ın Tikrit kentinde doğmuştu. Burası Saddam Hüseyin'in doğum yeri olarak ünlenmiştir. Babası Eyüp, Ermeni asıllı bir Kürt olan Selahaddin'in büyükbabası kendisine daha iyi bir yaşam kurmak amacıyla, yıkılmak üzere olan ve Selçuklu Türklerinin yönetimi altında bulunan Abbasi İmparatorluğu'nun başkenti Bağdat'a geldiği için buradaydı. Eyüp'ün babası Tikrit'e vali olarak atanmış, daha sonra bu görevi Eyüp üstlenmişti. Dolayısıyla 1130'larda Selçuklu devletinde içsavaş başladığında Eyüp burada valiydi. Ayaklananlardan biri, daha istikrarlı bir dönemde Halep ve Musul (bugünkü Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'de) valiliği yapmış İmadeddin ("İnancın Anıtı") Zengi⁶ adında gür sakallı, içkiye düşkün, acımasız ve dengesiz bir Türk'tü.

Tüm bu kusurlarının yanı sıra ciddi, son derece sert, devletine bağlı ve sıradan askerlerin saygısını kazanmış disiplinli bir komutandı. Lükse düşkün değildi. Bir kente geldiğinde saraylarda değil surların dışına kurduğu çadırda kalırdı. İbnül Esir'in, onu kusurlarını göz ardı ederek "Müslümanlara Tanrı'nın armağanı" olarak nitelendirmesine şaşmamak gerek. O, Selahaddin'in yükselmesine yol açan olaylar zincirinde çok önemli bir halka olacaktı.

Kişi kaderini her zaman belirleyemez ama Zengi ve Eyüp'ün kısmen de olsa bunu başardıkları görülüyor. 1132'de Zengi Tikrit yakınında bir savaşa girdi ve yenildi. Yaralıydı ve Halep'teki üssüne dönmek için yardıma gereksinimi vardı. Eyüp Bağdat'taki efendilerine itaat edip Zengi'yi teslim edebilirdi. Ama böyle yapmadı. Bu belki de yüce gönüllülüğünden ya da belli bir politik öngörüden kaynaklanıyordu, zira tarihçi Bahaddin ibn Şadad'a göre o "saygın, cömert ve iyi bir adamdı." Her halükârda Zengi'nin yaralarını sardı ve ordusuyla birlikte güvenli bir biçimde Dicle Nehri'ni geçerek Halep'teki üssüne ulaşmasını sağladı.

Eyüp'ün Tikrit'ten neden ayrıldığını öğrenmek zorundayız. Eyüp'ün Şirkuh (Esadeddin Şirkuh) adında, iyi bir asker olan ama çabuk öfkelenen bir kardeşi vardı. Bir kavgada birisini öldürdü. Adamın öfkeli ailesinin hedefi haline gelince oradan hemen kaçması gerekti. Eyüp onu destekledi ve beraberce aileleriyle birlikte Tikrit'ten kaçtılar. Tam olarak hangi tarihte kaçtıkları bilinmiyor ama söylentiye göre 1137 Eylül'ü ile 1138 Eylül'ü arasında Selahaddin'in doğduğu gece gerçekleştiği biliniyor. Ertesi yıl nüfuz bölgesini genişletmek isteyen Zengi iki kardeşi de yanına alarak Baalbek'i on dört devasa mancınkla taş yağmuruna tuttu. Oradaki garnizona teslim olurlarsa hayatlarını bağışlayacağına söz verdi ama sonra otuz yedi askeri çarmıha gererek bu sözünden döndü. Kusurları ne olursa olsun, Zengi kendisine yapılan iyilikleri unutmazdı. Eyüp'ü kente vali atadı ve Şirkuh'u da Halep'teki

bir ordunun başına geçirdi. Şirkuh bu görevinde hızla yükselerek Zengi'nin önde gelen generallerinden biri oldu.

Bu arada, yeni bir yabancı tehdit oluşturan Haçlıların durumu neydi? Onlarla savaşmak isteyen yalnızca Zengi idi. Yirmi yıl boyunca ufak başarılar kaydetti ve 1144'te büyük bir zafer kazandı. Bu zaferin etkileri İslam dünyasının ötesine geçti.

Çoğunluğu Ermeni asıllı Ortodoks Hristiyanlardan oluşan 10.000 nüfuslu Urfa yarım yüzyıldır Frankların elindeydi. Surları dağların arasına inşa edilmiş olan kent derin bir vadide yer alıyordu. Kenti yöneten II. Joscelin (kısa boylu, kocaman burunlu ve patlak gözlü) çirkinliği ve askeri yeteneksizliği ile ünlüydü. 1140 sonlarında ufak bir ordu ile Fırat'a doğru saldırıya geçti. Sınırlarını Hristiyan topraklarını ele geçirerek genişletmek isteyen Zengi bu fırsattan yararlanarak ordusuyla kenti kuşattı. Kentte yalnızca (Suriyeli başrahip Ebulferec'in belirttiği üzere) "ayakkabıcılar, dokumacılar, ipek tüccarları, terziler ve rahipler" kalmış olduğundan kentin en kıdemli yöneticileri üç rahipten ibaretti: Frank rahip, Ermeni rahip ve Ebulferec'in kendisi. Zengi, Joscelin dönmeden kenti ele geçirmek istiyordu. Askerleri surları yıkmaya başladılar. Durumu öğrenen Joscelin'in diğer Hristiyan eyaletleri Antakya ya da Kudüs'ten destek almadan Zengi'nin üstün gücüyle çatışmaya kesinlikle niyeti yoktu. Korku içindeki rahiplere gönderdiği mektuplarda: "Ah, bahtsız insanlar! Hiç umut kalmadığını görüyorsunuz. Ne istiyorsunuz? Hâlâ ne bekliyorsunuz? Kendinize, kadınlarınıza ve evlerinize acıyın! Hemen harekete geçin ki kentiniz yakılıp yıkılmasın, burada yaşayanlar yok olmasın!" diyordu. Ne Joscelin'e ne de ondan kente hiçbir yardım ulaşmadı. Zengi'nin lağımçıları işlerini sürdürdüler, kuzeydeki surların altını kazıp kolayca tutuşacak hayvansal yağ, kükürt ve gazyağına batırılmış çok sayıda kütük yerleştirdiler. Kütükler ateşe verildi, tüm kent duman altı oldu ve duvarlar yıkıldı. Türkler yıkıntıların üzerinden

atlayıp katliama başladı. Ebulferrec beş binden fazla insanın öldürüldüğünü söylüyor (tüm sayılar yaklaşık olarak verilmekte ve çoğu kez yazarlarca abartılmaktadır). Kadınlar ve çocuklar daha yukarıdaki bir kaleye doğru kaçıştılar ama burada da Frank rahip muhafızlara kendisinden başkasına kapıları açmamalarını emrettiği için içeri giremediler. Çıkan panikte çok sayıda insan ezilerek öldü. "Bu, son derece üzücü ve korkunç bir görüntüydü: yaklaşık 5.000 ya da daha fazla insan sıkışarak, boğularak feci şekilde can verdi." Zengi katliamı durdurmak için bizzat araya girdi ve Ebulferrec'e bir mesaj göndererek kentin teslim edilmesine karşılık barış önerisinde bulundu. "Siz de iyi biliyorsunuz ki bu kent Arapların yönetiminde geçen 200 yıl boyunca gelişmekte olan bir metropoldü. Bugün ise yalnızca 50 yıldır Frankların işgalindeki kent yıkıma uğramış durumda." Başka bir seçenek yoktu ve Zengi dilediği gibi hareket etti. Kentin asıl sakinleri Suriyeli-lerin ve Ermenilerin evlerine dönmesine izin verilirken,

Frenklerin elinde bulunan her şeye el konuldu: altın, gümüş, kutsal vazolar, kupalar, tabaklar, süslü haçlar ve çok sayıda mücevher. Rahipler, asiller ve ileri gelenler bir kenara ayrıldı, giysileri çıkartıldı ve zincirlenerek Halep'e gönderildi. Kalanlardan zanaatkârlar ayrı tutuldu ve Zengi onları tutsak alarak kendi alanlarında çalışmalarına izin verdi. Geri kalan yaklaşık 100 Frenk idam edildi.

Kazanılan zaferin haberi tüm Arap dünyasına yayıldı ve düşmanın yenilebileceğini kanıtladı; böylece Kudüs'ü geri alma konusu yeniden gündeme geldi. Zengi kahraman ilan edildi ve Bağdat'taki halife tarafından kendisine çeşitli unvanlar verildi: muzaffer kral, İslam'ın gururu vb. Bu haberin Avrupa'ya ulaşması ilginç sonuçlar doğuracaktı.

Öte yandan Zengi daha çok şey yapmaya vakit bulamadı, zira iki yıl sonra kölelerinden biri tarafından öldürüldü.

Son otuz iki yıl içinde cinayete kurban giden beşinci Halep hükümdarıydı ama daha önceki dördünün aksine bunda politik bir amaç yoktu. Bir rivayete göre (pek çok rivayet vardı) 1146 Eylül'ünde Cebir Kalesi'ni' kuşatmıştı. Sızıp kaldığı yerde uyanınca Yarankaş adındaki bir harem ağasının gizlice bir kadeh şarap yudumladığını gördü. Çok öfkelenen Zengi onu ertesi gün cezalandıracağını söyleyerek yeniden sızdı. Yarankaş cezalandırılmamak için efendisini hançerledi ve kaçtı. Oysa Zengi ölmemişti. Onu bulan yaverlerinden biri olayı şöyle anlatıyor: "Atabey beni görünce onu öldüreceğimi sandı ve parmağını oynatarak bunu bir an önce yapmamı istedi. Müthiş duygulanarak diz çöktüm ve 'Efendim, bunu size kim yaptı?' diye sordum. Ama beni yanıtlayamadı ve ruhunu teslim etti, Allah rahmet eylesin."

Zengi'nin baş rakibi Onur (kısa süre önce kendisini Şam'ın yeni hükümdarı ilan etmişti) bu durumdan yararlanarak Balbek'i kuşattı. Halen resmen kentin valisi olan Eyüp'ün kenti rütbesi indirilerek Şam yakınlarındaki bazı köylerin yöneticisi olmak karşılığında teslim etmekten başka şansı yoktu. Böylece Yusuf dokuz yaşındayken ailesi ile birlikte Şam'a göç etti ve yeni yetmelik yıllarını orada geçirdi.

Zengi'nin üç oğlundan en ünlüsü en küçüğüdür. En büyük oğlu Seyfeddin merkezi Musul (bugünkü Kuzey Irak) olmak üzere Zengi'nin topraklarının doğudaki bölümüne sahip oldu. Bu bölge daha sonra ortanca oğlu Kutup tarafından yönetilecekti. Merkezi Halep olan batı bölümü (Kuzey Suriye) ise başarılı ve çok sevilen Nureddin'e kaldı.

Nureddin (Din'in Işığı) dindar, duygularını gizlemesini bilen, adil bir liderdi. Babasının olumlu özelliklerine sahipti (ciddi, cesur bir devlet adamıydı) ama onun gibi acımasız ve vicdansız değildi. Görünüşünden de bu anlaşılıyordu. İbnül Esir'in çizdiği portreye göre, yirmi dokuz yaşında, "uzun

boy lu, esmer, sakallı ama bıy ıks ız, geniş al ın l ı ve son derece g ız el ve s ız g ın bak ıř l ı g ız lere sahipti". Babası korku salarak iş ini y ır ıt ır ken, k ı c ık oç lan bunu zekâs ı, y ı c e g ın ı ll ı l ı g ı ve sabrı ile baş ar ı y ı r du. G ı n ı m ı z deki liderlik anlay ı ř ı a c ı s ı n dan o "yumuş ak" liderliğ in bir ı r neğ i idi. İ bn ı l Esir, ilk ı c halife d ı ř ı n da⁸ t ı m İ slâm h ı k ı m da r lar ı a ra s ı n da "Nureddin kadar erdemli ve adil birine rastlamad ı g ı n ı " s ı y l ı y ı r .

Dolay ı s ı y la kutsal savaş ı rol ı n ı ı st lenmek ve babasının baş lat t ı g ı iş i bitirmek, Franklarla savaşacak bir S ı n n i devlet kurmak, Kud ı s ' ı geri almak ve Avrupal ı d ı n s ı z leri yenilgiye uç ratmak Nureddin'e d ı ř ı y ı r du. Bunu baş armak amacıyla propagandada ustalaş t ı , y ı z lerce bilimadam ı n ı ř iirler, mektuplar ve kitaplarla kamuoyunu etkilemek i c ı n g ı v ı r l e n d i r d i . Kendi kiş il ı g ı n in ı n e c ı k a r ı l m a s ı n ı n b u n d a r o l o y n a y a c a g ı n ı n fark ı n da y d ı , bu nedenle ciddiye, vergilerin d ı ř ı r ı l m e s i , İ s l a m ' a bağ l ı l ı k ve eli a c ı k l ı k gibi kendi adına değ erli bul d ı g ı ı z elliklere sahip olduğ unu g ı s t e r e n ı y k ı l e r i n yay ı l m a s ı n a ı z e n g ı s t e r i y ı r du. İ bn ı l Esir bu ı y k ı l e r d e n birini ř ı y l e a n l a t ı y ı r :

Nureddin Humus'ta kendisine ait ı c d ı k k ı n ı k a r ı s ı n a v e r m i ř t i ve k a r ı s ı b u n l a r d a n y ı l d a y a k l a ř ı k 20 dinar kazanç sağ l ı y ı r du. Fakat k a r ı s ı b u k a z a n c ı n k e n d i s i n e y e t m e d i g ı n d e n , g e r e k s i n i m l e r i n i k a r ř ı l a y a m a d ı g ı n d a n y a k ı n ı y ı r du. Nureddin bunun ı z e r i n e o n a , "Kendime ait baş ka bir ř e y i m y o k , " d i y e c ı k ı ř t ı . "Hazine deki paralar M ı s l ı m ı n l a r a a i t s a y ı l ı r . Benim onlara ihanet etmeye de, senin y ı z ı n d e n c e h e n n e m e g i t m e y e d e h i c n i y e t i m y o k . "

Y i y e c e k l e r i n i n ve g i y s i l e r i n i n t e m i n i n i h i z m e t k ı r l a r ı n a b ı r a k m a k y e r i n e a l ı ř v e r i ř i k e n d i s i y a p ı y ı r , f a n a t ı k l ı g e k a c m a d a n İ slâm yasalarına sayg ı g ı s t e r i y ı r ve savaş alanlarında ı oç unlukla hayat ı n ı t e h l i k e y e a t ı y ı r , her zaman yan ı n d a i k i y a y b u l u n d u r u y ı r du. Sadakatinden ve baş ar ı s ı n d a n k ı ř ku

duyulamazdı. İlk önemli girişimi Urfa'yı geri almaya çalışan bir Hıristiyan saldırısını daha başlangıç aşamasında durdurmak oldu; bunun üzerine kentin valisi kızını Nureddin'le evlendirdi. Nureddin daha sonra himayesi altına alacağı Selahaddin için değerli bir selef, bir rol modeli oluşturmaktaydı.

Bu ikili arasında çok yakın bir ilişki vardı, zira Nureddin 1146'da babasından kalan toprakları sahiplenmek üzere Halep'e geldiğinde yanında Selahaddin'in amcası Şirkuh bulunmaktaydı.

Şam, Suudi Arabistan dışındaki ilk İslam başkentiydi; yedinci yüzyılda Peygamber'in halefleri tarafından Hıristiyan Bizans ile sınırları sağlamlaştırmak amacıyla ele geçirilmişti. Aslında merkezi bir konumda, büyük bir ırmak üzerinde ya da deniz kıyısında olmadığından başkent olma özelliği taşı-mıyordu ama doğa ve tarihin akışı ona bu stratejik üstünlüğü sağlamıştı.

Kent yakınında, kuzeyde, 1.100 metre yüksekliğindeki Kasiyun Dağı'nın tepesinde şu anda bir caminin altında bulunan bir mağarada Hazreti İbrahim doğmuştu. Endülüslü gezgin İbn Cübeyr böyle diyor. Bu dağ aynı zamanda Kabil'in kardeşi Habil'i öldürdüğü yerdir ve bu olay nedeniyle Kanlı Mağara olarak anılır. Peygamberler cennete çıkmak için bu dağa tırmanırlardı. Kuzeybatıda Suriye'nin en yüksek noktası olan 2.814 metrelik Hermon Dağı ve eski dünyanın en yüksek tapınağı bulunmaktaydı.

Şam'ın hemen dışı, çevresindeki kurak arazinin aksine son derece renkliydi. Kuzeyden ya da batıdan gelen bir gezgin kentin can damarı olan Barada Irmağı'nın yalman Doğu Lübnan Sıradağları'ndan aşağı dökülürken yedi kola ayrıldığını görür; güneyden gelirken sönmüş yanardağların lavları arasından geçer ya da doğudaki düzlüğü aşarak yaklaşırken kenti çevreleyen, köyler, ırmaklar, kanallar, meyve bahçele-

ri ve tarlarla kaplı kocaman bir vahayla karşılaşır. Şam her zaman su kaynaklarıyla ünlüydü. Kutsal Kitap'ta kâhin Elişa cüzamını geçirmek için Ürdün'deki kaplıcaya gitmesini önerince Naaman öfkelenerek "Şam'daki ırmaklar İsrail'deki tüm sulardan daha iyi değil mi?" diye çıkışır.⁹ İbn Cübeyir'e göre buradaki yeşillik "ayın çevresindeki hale gibiydi" ya da tarihçi Philip Hitti'nin dediği gibi, kent "zümrüt bahçeler kuşağı içinde bir inci gibi duruyordu".

İnci doğru bir tanım. Günümüz ölçütlerine göre kent ufaktı; yalnızca iki kilometre boyunda ve bir kilometre enindeydi. Onu bu kadar çekici yapan kanalları, ahşap ve balçık-tan yapılmış evleri, dar sokakları ve pazar yerleri, muhkem surları içindeki sekiz kapısı idi.

Kentin merkezinde hâlâ kentin ve İslam'ın en ünlü yapısı görkemli Emevi Camisi (ya da Ulu Cami) yer almaktaydı. 15 hektarlık bir dikdörtgen olan bu yapı 1.000 yıl çoktanrılıların tapınak yeri olmuş, daha sonra bir Roma tapınağı ve Yahya Peygamber'e adanmış bir Hristiyan kilisesi olarak kullanılmıştı ve sekizinci yüzyılda Sultan Velid tarafından İslam'ın tüm dinlerden üstün olduğunun ilan edilmesi için en uygun yerdi. Şimdi de Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra dördüncü kutsal yer olarak kabul edilir. Velid çeşitli milletlerden derlediği 12.000 kişilik ekibi ile burasını tümüyle yeniden inşa ettirmiş, üç geçit, bir sahn, geniş bir avlu, sütunlar, kemerler ve kocaman bir kubbe yaptırmış, hepsini altın mozaiklerle kaplatmıştı. İbni Cübeyir'e göre "altın taşlar üzerinde olağanüstü renklerde dallanan bitkiler kelimelere dökülemeyecek kadar harika bir ustalık sergiliyor ve parlaklıkları ile göz kamaştırıyordu." İbni Cübeyir sık sık şu ya da bu görkem karşısında dilinin tutulduğunu ileri sürüyor. Gördüklerini sözcüklere dökemiyor, sonra da kendi yetersizliğini dile getirecek sözcükleri bulamıyor. Buradaki övgüleri kendisini küçümsemesi yüzünden daha da etkili oluyor: Olağanüstü, hayranlık uyandırıcı, mucizevi, tarifi imkânsız vs. Ama söz

konusu yapı karşısında hayranlık ve şaşkınlığa kapılmakta haklıydı. Girişte, gümüş çubuklara benzer su sütunları fışkırtan bir çeşme bulunuyordu. Kemer altındaki benzersiz saatin on iki kapısı vardı, bu kapıların her biri her saat başı iki pirinç şahinin çanaklara attığı toplarla açılıyor, saatin arkasındaki bir görevli topları tekrar yerlerine yerleştiriyordu. Her kapının üstünde delikli bir disk vardı ve geceleri her birinde sırayla bir lamba yanıyor, ışık diskten diske su ile çalışan bir mekanizma tarafından iletiliyordu. Yahya Peygamber'in başının bulunduğu sanılan bir türbe özel bir tapınma noktasıydı, zira Yahya Peygamber hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar tarafından aziz sayılıyordu. İbn Cübeyir özellikle ana kubbeden çok etkilenmişti. Diğer gezginlerle birlikte merdivenleri tırmanıp kurşun kaplı çatıya çıktı ve seksen adım çapında ve Londra'daki St. Paul Katedrali'nin kubbesinin dörtte üçü boyutundaki platformda dolaşırken "baş dönmesi yüzünden düşeyazdı". Daha sonra dar bir geçitten kubbenin içine girdi ve bunun çifte kubbe olduğunu gördü, "bu insanın başını döndürüyor" idi. İç taraftaki kubbe demirlerle berkitilmiş ahşap bir yapıydı, buradaki pencerelerden içeriye bakıldığında aşağıdaki insanlar ufacık çocuklar gibi görünüyordu.

Selahaddin on ikinci yüzyılın ortalarında babası ile birlikte Şam'a geldiğinde başkent in görkemli günleri çok gerilerde kalmıştı. Farklı hanedanların çatışması İslam'da kargaşa yaratmıştı ve başkent artık Bağdat idi. Emevi Camisi 1069'da yanıp kül olmuştu. Ama şimdi eski başkent Selçuklular tarafından onarılmaktaydı. İki düzine medresede ders veren bin bilimadamı İslam dünyasının her tarafından öğrencileri buraya çekiyordu. İlahiyat öğrencileri burada çok iyi karşılanmaktaydı. "Doğunun kapısı açıldı, bu yüzden buraya huzur içinde girin çalışkan gençler," diyordu İbn Cübeyir "ve karınız ile çocuklarınız ayak bağı olup yitirdiğiniz zaman yüzünden dişlerinizi gıcırdatmaya başlamadan önce burada çalışmalarınızı sürdürün." Emevi Camisi kubbesi ve altın

mozaikleri ile tamamen yenilenmişti. Diğer camiler de devlet hesabına seyahat eden rahiplere yardımcı oluyordu: “Doğru amaçlarla gelen ihtiyaç sahibi yabancılara utandırmadan yardımcı olunur.” Elli yıl kadar önce burada mükemmel bir hastane yapılmıştı ve Selahaddin orada iken bir ikincisi de hizmete girecekti. Bu iki hastane Avrasya’da en iyi tıbbi bakımı sunuyordu. Doktorlar her sabah viziteye çıkıyor, ilaçları yazıyor, yapılacak diyetleri belirliyor, yetkililer de hastaların, uygulanan tedavinin ve masrafların kaydını tutuyorlardı. İbn Cübeyir özellikle vatandaşların davranışlarından çok etkilenmişti ama gösterdikleri yakınlığı biraz aşırı bulmaktaydı. İnsanlar alçakgönüllü olduklarını göstermek amacıyla elleri arkalarında bağlı olarak yürüyor, dualardan sonra hararetle birbirlerinin elini sıkıyorlardı.

Birbirlerine Beyefendi ya da Efendi diye hitap ediyorlar ve “hizmetkârınız” ve “hazretleri” ifadelerini kullanıyorlar. Birbirleriyle karşılaşkılarında sıradan selamlaşma yerine “kulunuzum,” ya da “emrinizdeyim” diyorlar. ... Selam verme tarzları ya derin bir reveransla ya da temenna ile oluyor; boyunlarının eğilip büküldüğünü, ileri doğru uzandığını ya da kasıldığını görüyorsunuz. ... Amma garip insanlar! Eğer birbirleriyle sıradan ilişkilerinde böyle abartılı davranıyorlarsa sultanların huzurunda ne yapıyorlar?

Birçokları için burası bir cennetti ya da en azından Kur’an’da geçen, “Allah onlara, içinde ebedi kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır,”¹⁰ gibi sözleri çağırştıran bir yerdi. Bir öyküye göre Muhammed Şam’ın kapıları önünde duraklamış, Cennet’e yalnızca bir kez girmek istediğini söylemişti. İbn Cübeyir bu öyküyü anımsayarak şöyle yazıyordu: “Allah için, ‘Eğer Cennet dünyada ise burası kuşkusuz Şam’dır,’ diyenler haklılar.”

Oysa şimdi, Selahaddin'in ergenlik çağında, burası kendi içindeki kliklerin tehdidi altında olan bir cennetti. Kentin Türk yöneticileri ile Arap nüfusu arasında büyük bir güvensizlik yaşanıyordu. 1120'lerde Haşhaşiler birkaç yıl iktidarda kaldılar. Halk tarafından sevilmediklerinin bilincinde olarak Kudüs Kralı ile temasa geçtiler ve Sur'un kendilerine verilmesi karşılığında kenti teslim etmeyi önerdiler. Bu, Haçlı kentlilerinden buraya gelen birçok Arap göçmenini öfkeli edecekti. Bu öneriyi öğrenen yeni bir emir Haşhaşilere karşı çıktı ve onları öldürttü ya da sürgüne yolladı. On yıl sonra bir suikast girişiminden sağ kurtulan İsmail adında genç, açgözlü ve acımasız bir sultan kendisine rakip gördüğü herkesi öldürtmeye başlayarak halkın kendisine duyduğu nefretin daha da artmasına yol açtı. Giderek daha da ağır basan paranoyası sonucu kendini koruması koşuluyla Şam'ı Zengi'ye teslim etmeye karar verdi. İsmail'in öz annesi Zümrüt bunu engellemek için onu öldürttü ve başka bir oğlunu tahta geçirdi ama o da çözümlenemeyen bir cinayete kurban gitti. Aynı Zümrüt'ün, Zengi'nin evlenme teklifini, ikinci oğlunun öcünü alması koşuluyla kabul etmesi üzerine Zengi'nin beklentisi gerçekleşecek gibi oldu. Görünüşe göre artık Şam'ı sahiplenebilecekti. Ama hayır: Muiniddin Onur adında yeni bir lider Frenklerden yardım isteme tehdidinde bulundu; böylece Şam Frenklerin yönetimine geçecekti. Zengi geri adım attı. Böylece Şam bir süre daha sallantıda olan bağımsızlığını sürdürebildi.

Urfa'nın 1144'te yeniden ele geçirilmesi Müslümanlık için büyük bir başarı olmakla birlikte Hristiyanlar üzerindeki etkisi çok daha fazla oldu. Dört Haçlı kenti Fransa kralından, Papa'dan ve kısa süre sonra Almanların egemenliğindeki Kutsal Roma imparatoru olacak kişiden yardım istediler. Birinci Haçlı Seferi'nde olduğu gibi bu üç kişinin bu isteği kabul etmek için iyi nedenleri vardı. VII. Lui ülkedeki nüfus artışın-

dan yararlanarak büyük bir harekâta girişmek için şövalyelerini bir araya getirmek istiyordu ve aslına bakılırsa Fransa Birinci Haçlı Seferi'nin oluşmasında önemli bir rol oynamıştı. Alman İmparatoru III. Konrad parçalanmış ülkesine hâkim olmaya çalışıyordu. Ve yeni Papa III. Eugenius kendisini yerinden etmek isteyen muhaliflerine karşı bir güç gösterisinde bulunmak peşindeydi. Bir kez daha yeni girişimin bir din kisesesi altına girmesini sağlamak için sefere katılan Haçlıların günahlarından arınacağını ve savaşta ölenlerin şehit mertebesine ulaşacağını ilan etti.

Bu girişimi dönemin en ünlü hatibi, ileride azizlik mertebesine çıkarılacak, etkili konuşmalarından dolayı "Kadife Dilli Doktor" diye anılan dostu Clairvaux'lu Bernard tarafından destekleniyordu. Bernard en coşturucu söylevlerini Kuzeybatı Fransa'da, Magdalalı Meryem'in kemiklerinin bulunduğu inandığı için Kuzey Avrupa'daki en ünlü ziyaret yerlerinden biri olan Vézelay'de verdi. Papa'nın kemiklerin gerçek olduğunu doğrulamasından bu yana yaklaşık bir asırdır Vézelay'de bir tepede bulunan manastır İspanya'daki Santiago de Compostela kutsal kentine uzanan uzun yolu kat eden hacıların uğrak yeri olmuştu. 1146 Paskalya'sında burada aralarında Fransız Kralı VII. Lui ve onun Fransa'nın üçte biri boyutundaki Akitanya eyaleti Düşesi olan yirmi iki yaşındaki güzel karısı Eleanor'un da bulunduğu muazzam bir kalabalık toplandı. On beş yaşından beri Kraliçe olan ve azize olarak görünen Eleanor altmış yıl daha yaşayacak, bu arada Lui'den ayrılıp İngiltere Kralı II. Henry ile evlenerek Akitanya'nın İngiltere'ye katılmasına yol açacaktı.¹¹ Gelenler geniş bir araziye yerleştirilmiş ahşap bir platformun önünde diz çökerek Bernard'ın yeni Haçlı Seferi'ni kutsamasına tanık oldular. Bernard, "Dinsizlere karşı kazanacağınız zaferlerle günahlarınızdan bir an önce arının," diyordu. "Kılıcını kana bulamayanlara lanet olsun." Bu sözleri ve "Kudüs'e! Kudüs'e!"

haykırışlarını duyanlar Haçı taşımaya yemin ettiler. Ve Bernard Köln'e giderek Konrad'a da aynı mesajı başarıyla ilettiler.

Bir kez daha tüm Avrupa tertemiz bir vicdanla sağ kalanlara ulaşım, yiyecek, ganimet ve kadın sağlanacağı ve ölenlerin kesinlikle cennete gideceği söylentisi ile çalkalandı. Bu çağrıya kaç kişi yanıt verdi? Ortaçağdaki bazı tarihçiler bu sayının 140.000 civarında olduğunu ileri sürerken on sekizinci yüzyılda Roma'nın gerilemesini ve yıkılışını ele alan ünlü tarihçi Edward Gibbon 400.000 kişiden söz ediyor: Günümüzde her iki rakam da abartılı bulunuyor. Aslında hiç kimse kesin sayıyı bilmiyor. Ya da Arap tarihçi İbnül Esir'in dediği gibi *Allahu 'aalim* yani Allah bilir. Rakam kesinlikle on binleri bulmuş olmalıdır.

Her şey çok iyi başladı; karizmatik Bernard ve VII. Lui (artı 300 nedime ile birlikte Eleanor) ile III. Konrad yönetiminde çok sayıda birlik oluşturuldu. İşler sarpa sarmaya başladığında birlikler hâlâ Avrupa'daydı. 1147 Eylül başında Almanlar Konstantinopolis'e yaklaşırken tedbirsiz davranarak kamplarını iki kuru dere yatağına kurdular ve burada sele kapıldılar; bazıları boğuldu ve malzemelerinin çoğunu yitirdiler. Bitkin bir halde Konstantinopolis'e ulaştıklarında askerden çok serseriye benziyorlardı. Bu arada Fransızlar karadan ilerlemekteydiler ve bir Sicilya donanması Bizans kalelerine saldırmaktaydı. Bizans İmparatoru I. Manuel Batılları mümkün olduğu kadar tutmaya karar verdi.

İyi bir istihbarata sahip olan Selçuklular yollara barikatlar ve tuzaklar kurdular. Alman ve Fransız komutanlar telaşa kapıldı. Ordular bölündü, bazıları sahil yolunu izlerken bazıları da daha içerilere doğru ilerledi; kimileri de deniz yolunu seçti.

Karadan gidenler, bugünkü Orta Anadolu'daki bozkırın ortalarına geldiğinde Konrad'ın birliklerinde yiyecek kıtlığı baş gösterdi ve Bizans topraklarındaki Türk yağmacıların saldırısına uğradılar. Konrad geri çekilmeye karar verdi, bu da

büyük bir kargaşaya yol açtı. Geride kalanlar Türklerin oklarına hedef oldular. Konrad da yaralandı. Sağ kalanlar Konstantinopolis'te yeniden bir araya geldiler.

Sahil yolunu izleyen Fransızların ilerlemesi dağlar ve nehirler, yiyecek azlığı, Türklerle girilen çatışmalar ve üstüne üstlük kış koşulları ile engellendi. Atlıların eşyaları korumak için önde gittiği ve kralın geri saflarda yer aldığı birlik Honaz'daki Bizans-Selçuklu hududuna ulaştığında büyük bir felaket yaşandı. Ağaçlarla kaplı vadiler ve çıplak dağlar önlerini kesiyor, bunların arasında bugün Honaz Dağı olarak bilinen Cadmus'un karla kaplı tepeleri yükseliyordu. Yol 1.200 metrelik bir geçitten sonra dağın birkaç kilometre güneyinden gitmekteydi. Burayı tırmanırken kralın komutasındaki geri saflar savunmaya geçerken öndekiler (Kraliçe Eleanor da onların arasındaydı) emirleri dinlemeyip diğerlerinden ayrı düştü. Böylece kilometrelerce uzanan malzeme katarı önden ve geriden korunmakla birlikte yanlarda tümüyle savunmasız kaldı. Usta binici olan ve atla giderken oklarını iyi savuran Türkler Haçlılara saldırdı. Sıradan bir asker gibi giyinmiş olan Lui bir kayaya tırmanıp ardında gizlenerek canını kurtardı. Sağ kalanlar düşe kalka ilerlerken Türkler Fransızları önlerine katıp karlı dağlara doğru sürdüler. Lui ordusunu ikiye ayırdı ve bir kısmını karadan, bir kısmını da denizden Antakya'ya sevk etti.

Antakya'da bu felakete bir de skandal eklendi. Eleanor zayıf karakterli kocasının aldığı yanlış kararlardan ve disiplini sağlayamamasından bıkmıştı. Bir savaşta kraliyet giysilerini giymeye cesaret edemediğini söyleyerek onu korkaklıkla suçlarken kral da onun bavulları ve hizmetkârları ile ordunun ilerlemesine engel olduğunu ileri sürüyordu. Korkunç bir kavgaya tutuştular. Kavganın konusu Eleanor ile amcası ve Antakya'nın çok sevilen hükümdarı olan Raymond arasında bir ilişki olduğu söylentisi ve bundan sonra ne yapılacağı hususundaki anlaşmazlıktı.

Bu arada Konstantinopolis'te Conrad ve Alman birlikleri çok geç de olsa Bizans İmparatoru Manuel'in sağladığı destek ile kendilerini toplamıştı. Manuel'in verdiği gemiler onları güneye taşırken çıkan fırtınalar birçoğunu batırdı ve kalanlar da dağınık bir şekilde Filistin sahillerine ulaştı. Yaraları iyileşen Konrad Kudüs'e gelmeyi başardı. Burada nisan ayında Kudüs Kralı II. Baldwin ve Patrik Fulcher'le buluştu. Bu toplantıda üçü bir karar aldılar: Başlangıçta bu savaşın asıl amacı olan Urfa'yı geri alma planından vazgeçmek; bunun yerine Şam'a saldırmak. Neden? Bunun nedeni kesin olarak bilinmiyor. Belki bu, daha iyi bir ödüldü. Nedeni ne olursa olsun, bu hamle felaketle sonuçlandı. Türkiye'deki zorlu seferinden sağ kalanlarla Antakya'ya gelen Kral Lui çok zaman kaybettiren dinsel ayinlerin yapılmasında ısrar etti. Liderlerin bir araya gelip yeni bir strateji saptaması ancak haziran ayında mümkün oldu. Bu da Şam'da Onur'a kenti savunmaya hazırlamak, yiyecek stoku yapmak ve yedek güçler oluşturmak için gereken zamanı sağladı.

1148 yılı Temmuz ayında (yazın tam ortasında) Haçlı ordusu Taberiye Gölü çevresinde muhtemelen 50.000 kişilik bir güçle toplandı (her zamanki gibi bu rakama da güvenmek doğru olmaz); yanlarında yükleri taşıyacak develer ve kesilecek sığırlar vardı. Şam'ın dışındaki meyve bahçelerine ve tarlalara ulaşan Batılılar Barada Irmağı'nın iki yakasını ele geçirdiler. Arap, Türk ve Kürt asıllı köylülerden, savaşçılardan, kentsoylulardan, piyade ve atlılardan oluşan Müslüman birlikler Hristiyanları geri çekilmeye zorladılar. Çatışma üç gün sürdü ve her iki tarafta da can kaybı oldu. Henüz on bir yaşında olan Selahaddin tabii ki savaşanlar arasında değildi ama gene de bu savaşın acısını yaşadı, zira çatışmada ölenlerden biri ağabeyi Şehinşah idi.

Hristiyanlar için işler yolunda gitmiyordu. Savaşın üçüncü günü sakallı bir rahip askerlere Gerçek Haç'ın parçaları olduğunu ileri sürdüğü birtakım nesneler göstererek onları

yürekli olmaya karar verdi. Boynuna bir haç astı ve iki eline birer haç aldı, dördüncüsünü ise bir eşeğin boynuna takarak İsa gibi kent kapılarından birine gitti ve orada toplanan askerlere, "Mesih bugün bana bu kenti yerle bir edeceğini söyledi," dedi. Bu, kadere meydan okumaktı. Kapı açıldı, Müslüman kuvvetlerinden biri saldırıya geçti ve savaşçılardan biri "ön saflarda çarpışan rahibe ulaşmış kufasını uçurdu ve eşeğini de öldürdü."¹²

Zengi'nin oğulları Seyfeddin ve Nureddin'in komutasındaki diğer Müslüman ordular da yoldaydı. Hatırlarsanız Nureddin'in mükemmel bir ordusu vardı ve bu ordunun komutanı ve Selahaddin'in amcası olan Şirkuh azat edilmiş 500 Türk köleyi eğiterek seçkin bir muhafız kıtası oluşturmuştu. Kısa boylu, şişman, tek gözlü ve içkiye düşkün olan Şirkuh bir ortaçağ Slobodan Miloseviç'i gibi görünebilir ama aynı zamanda usta ve korkusuz bir savaşçıydı ve her zaman askerleri ile birlikte yemek yiyordu. Adamları ona hayrandı. Sıcaktan bunalmış olan Haçlılar başlarının derinde olduğunu, kent surları ile olağanüstü güçlü bir ordu arasında sıkışıp kalmak üzere bulunduklarının farkındaydılar. Ya geri çekilecek ya da ani bir saldırıya kalkışacak ve zafere ulaşacaklardı. Bir gün boyunca kentin güneyinde bağların ve bahçelerin dışındaki geniş düzlüğü incelediler. Ama burada hiçbir yiyecek yoktu ve kirli bir kanal dışında su kaynağı da bulunmuyordu. Yenilgiyi ölüme yeğleyen komutanlar geri çekilme emri verdi. Bunu gören Müslüman atlılar daha da ciddi bir saldırıya geçtiler ve Haçlıları ok yağmuruna tutup kılıçtan geçirdiler. Her taraf cesetlerle dolup taşı. Görgü tanıklarından biri, "Bu cesetlerden yükselen kokular havayı öylesine zehirliyordu ki neredeyse nefes almak imkânı kalmamıştı," diye yazıyor.¹³

Batılılar için yapılacak tek şey tam bir başarısızlık içinde geri dönmektir. Bu, Batı Hristiyan âleminde kutsal bir görev olarak görülen Haçlı Seferlerine duyulan heyecanı azaltmadı. İkinci Haçlı Seferi'nde yaşanan felaketin yerel Hristiyanların

dağınıklığından, Eleanor'un amcasıyla olan günahkâr ilişkisinden, Bernard'ın Haçlı Seferi'ne verdiği destekten ya da Bizans İmparatoru'nun yardımdan kaçınmasından kaynaklandığı ileri sürüldü. Kimileri de her şeyin o kadar kötü olmadığını savundu. Papa ölenlerin günahlarından arınacağını söylememiş miydi? Günahlar affedilmiş ve ruhlar huzura ermemiş miydi? Yalnızca birkaç kişi Tanrı'nın onlardan yana olup olmadığını sorguladı. Her halükârda en iyisi olup biteni unutmaktı.

Hıristiyanlar vatanlarına dönerken arkalarında yerel Hıristiyanlarla çatışan Onur ve Nureddin'i bıraktılar. Onlar da sınırlarını Trablus ve Eleanor'un dayısının elindeki Antakya'ya kadar genişlettiler. Nureddin, Şirkuh ve iyi eğitilmiş ordusu ile birlikte Raymond'la savaşıp onu yenilgiye uğrattı. Şirkuh'un onu şahsen katlettiği söylenir, kolay öfkелendiği ve şiddete olan yatkınlığı düşünülürse bu mümkündür. Her halükârda Şirkuh Raymond'un kafasını ve sağ elini kesti ve gelenekler gereği bunları gümüş bir kutu içinde Bağdat'taki halifeye gönderdi. Onur bir yıl sonra öldü ve Şam her zaman Müslümanlar arasında kendi koşulları dahilinde bir birlik sağlamak arzusunda bulunan Nureddin tarafından koparılabilecek olgun bir meyve olarak kaldı. Nureddin kenti savaşmadan ele geçirmek istiyordu ve bu stratejisini sonraki beş yıl boyunca uyguladı.

1149 Haziran'ında kenti kuşattı ama bir yandan da güvence verdi. Kent yöneticilerine, "Buraya sizinle savaşmak ya da kenti kuşatmak için kamp kurmadım," diye yazdı. "Sadece çok sayıda Müslüman bana başvurarak Frenklerin mallarına el koyduğundan ve çocuklarını ellerinden aldığından yakındığı için buraya geldim." Bu şekilde Şam halkının ona güveneceğini ve Frankları yardıma çağırmayacaklarını umuyordu. Öyle de oldu, hiç değilse başlangıçta. O günden itibaren cuma namazında adı halife ve sultanınki ile birlikte anılmaya başlandı; bu da onun sevildiğinin kanıtıydı.

Bir yıl sonra, 1150'de geri geldi ve yeni seçilmiş olan Abak isminde, yeni yetme hükümdardan kendisiyle birlik olmasını istedi. "Eğer Şam ordusuyla birlikte benim tarafıma geçersen bu cihat savaşında birbirimize yardımcı oluruz ve ben de istediğime kavuşurum" dedi. Delikanlı ona direnirken bir yandan da Franklarla ilişkilerini sürdürdü. Savaşmaktansa iktidarı zayıflatmayı yeğleyen Nureddin uygun bir ortam yaratmak için bekledi; bu arada Şam içinde ilişkiler oluşturarak halkla yöneticiler özellikle askeri liderler arasına güvensizlik tohumları ekmeye çalıştı. Bu çok nazik bir konuydu. Kullandığı aracı Nureddin'in babasının yaveri ve ağzı sıkı bir kişi olan Eyüp'ten başkası değildi. Artık on beş yaşına gelmiş bulunan Selahaddin bir entrikalar dünyasında yaşadığının ayır-dına varmış olmalıydı.

Dört yıl sonra Nureddin Şam hükümdarı Abak'a kendisine karşı komplolar hazırlandığını açıklayınca iş çıkırından çıktı. Bu çok riskli ve hoş olmayan bir taktikti ama işe yaradı. Abak panikledi ve en fazla kuşkulandığı kişileri öldürttü (bunların bir kısmı kuşkusuz Eyüp ve Nureddin tarafından kışkırtılmışlardı) böylece çevresindekileri azaltmış oldu. Dolayısıyla Nureddin baskıyı artırıp Şam'ın gıda kaynaklarının önünü keserek kenti açlıkla tehdide başlayınca asıl suçluların Abak ve onun Frenk dostları olduğuna dair dedikoduların yayılması kolaylaştı.

Hâlâ Eyüp'ün kardeşi Şirkuh'un komutasındaki Nureddin'in ordusu 25 Nisan 1154'te Şam kapılarının önüne ulaştığında kentten biri aşağıya bir ip salladı. Birkaç dakika içinde surların tepesine ulaşan Nureddin'in birkaç askeri "Ya Mansur!" ("Kazandık!") diye bağırırmaktaydı. Bir istihkâm eri hiçbir engelle karşılaşmadan doğudaki kapıya doğru koştu ve kilitleri kırdı. Kapı ardına kadar açıldı ve birlikler Nureddin ile birlikte kendilerini açlık ve Frenklerden kurtaranları alkışlayan halkın arasına karıştı. Nureddin hemen ardından arabalar dolusu yiyecek temin etti ve vergileri indirdi. Zafe-

rinden kaynaklanan yüce gönüllülükle Nureddin Abak ve ailesinin hayatını bağışladı ve onlara Humus'ta arazi verdi.

İleri görüşlü vatandaşlar Suriye'nin en ünlü iki kentinin, Halep ve Şam'ın sonunda genç (otuz yedi yaşında), Müslüman kardeşlerine cömert davranan ve Frenkleri yenmeye kararlı bir hükümdarın yönetimi altında birleşmesinden büyük mutluluk duydular. Ama onun daha geniş bir birliğin zeminini hazırlayacağını ve henüz yıldızı parlamamış olsa da ileride komutan olarak çok daha büyük ün ve zafer kazanacak on altı yaşındaki bir gencin önünü açacağını kimse hayal bile etmiyordu.

3

MISIR'A DOĞRU

Selahaddin önünde sonunda başa geçme şansını yakalayacaktı. Aslında liderlikte ilk sırada sayılırdı; hem de iki açıdan: Yetenekli bir politikacı olan babası Eyüp, Nureddin'in başyaveriydi ve amcası Şirkuh da emirin ordusunun çabuk öfkelenen ama son derece yetkin komutanıydı. Selahaddin'in gençlik yılları hakkında çok az şey biliniyor. Yaşamöyküsünü yazarların çoğu Müslüman olduğundan onun dinsel eğitimi hakkında çok az ayrıntı veriliyor. Bu birkaç detay da bağları son derece kuvvetli ve sevecen bir aileden geldiğini gösteriyor. *Selahaddin'in Yaşamı* isimli yapıtında Bahaddin, "O, baba ocağında yetişti, babasının belirlediği kurallara uydu ve her zaman şans yüzüne güldü," diyor. Her şey Suriye'nin kariyer yapmak için uygun bir yer olduğuna işaret ediyordu. Bu ülke son yarım yüzyıl boyunca iki Haçlı Seferi'nin, savaşların ve yerli gruplar arasındaki rekabetin odağı olmuştu. Aslında on ikinci yüzyılın ortalarında bölgede istikrar sağlanmıştı. Nu-

reddin'in krallığı, Selçuklu Türkleri, Konstantinopolis'teki Bizanslılar ve Haçlı Devletleri... Hepsi her an tetikte idiler ama herhangi bir açık vermiyorlardı.

Selahaddin'in ön plana çıkmasını beklerken, onun öyküsünde rol alan tüm düşmanların ve önderlerin birbirlerine ne kadar yakın ve birbirleri hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarına bir bakalım. Türkler, Araplar ve Avrupalılar birbirlerine düşman ve rakiptiler ama aynı zamanda ittifaklar oluşturuyor, ticari anlaşmalar ve dostluklar kuruyorlardı ve bunların hepsi birbiri ardına gerçekleşiyordu.

Aralarında büyük bir bilgi akışı vardı çünkü tüm büyük kentler posta güvercinleri aracılığı ile haberleşmekteydi. Muhtemelen bu durum çok sıradan görüldüğü için Arap kaynaklarında bundan fazla söz edilmiyor. Bu haberleşme yöntemi çok eskiden (belki yüzyıllar önce) güvercinlerin bugünkü tavuklar gibi yenmek üzere yetiştirilmesiyle başlamış olabilir. Yıllar içinde insanlar güvercinlerin çok uzak mesafelerden evlerinin yollarını bulabildiklerini fark ettiler (bugün güvercin besleyenler güvercinlerini 1.600 kilometre uzaklara salabiliyorlar). Güvercinler saatte 100 kilometre hızla on iki saat devamlı olarak ve geceleri mola vermek suretiyle üç gün boyunca uçabilirler. Asker ve sivil tüm liderler uzak kentlere göndermek ya da savaşta kullanmak amacıyla güvercin besliyorlardı.

Tarihçi Makrizi posta güvercinlerinin çok olağandışı bir kullanımından söz ediyor. Onuncu yüzyıl sonlarında Fatimilerin beşinci halifesi el-Aziz Baalbek kirazlarına çok düşkünmüş. Veziri ona jest olsun diye ayaklarına her birinin içinde bir tek kiraz bulunan ipek bir torba bağlanmış olan 600 posta güvercinini Baalbek'ten Kahire'ye göndermiş. Güvercinler 600 kilometre yol kat edeceklermiş. Eğer sabah yola çıkarlarsa el-Aziz o akşam taze kirazları yiyebilir ve konuklarına sunabilirmiş.

Bu yöntem başkalarının da dikkatini çekmiş. Sir John Mandeville on dördüncü yüzyılda yazdığı *Geziler* adlı kitabında güvercinlerden söz ediyor. Bu kitap gezginlerin öykülerinden oluşuyor ve çoğunlukla öykülere dayanıyor. "Sir John" diye biri yok, (muhtemelen) yazar Flaman bir doktor, belki de bir gezgin ama aynı zamanda hayalperest ve başkalarının fikirlerini aşırı bir şekilde olabilir. Kitap Fransızca yazılmıştı ama hatalı çeviriler yüzünden uluslararası bir üne kavuşamadı. "Sir John", muhtemelen Kutsal Topraklar'daki gezileri sırasında, posta güvercinlerinden söz edildiğini duymuş olabilir. İlk ve bir hayli bozuk çevirilerden biri şöyle:

Bu ve diğer ülkelerde savaşlarda yararlanan bir âdet var; bir kent ya da kale kuşatıldığında insanlar egemen çevrelerden yardım istemek için haberci göndermeye cesaret edemediklerinden mektuplarını yazıp bir güvercinin boynuna asıyor ve kuşu salıyorlar. Eğitilmiş olan güvercinler mektupları gönderildikleri yere ulaştırıyorlar. Zira gittikleri yerlerde kuşlara yem veriliyor.

Bir düşünün: bu yöntemin uygulanabilmesi için her büyük kentte çok sayıda güvercinin eğitilmesi ve tüm diğer kentlere gönderilmesi gerekiyor. Baalbek kadar ya da daha büyük olan kentlerin kaçısı bu posta güvercini sistemine dahil olabilir? Varsayalım ki yirmi. Kiraz tanelerini taşıyan 600 güvercinin Kahire'de yetiştirilip eğitilmiş, sonra da resmi haberleşme için kullanılanlarla birlikte at ya da develerle Baalbek'e sevk edilmiş olması gerekir. Öte yandan Baalbek'e diğer on dokuz kentten de güvercinler geliyor ve gönderiliyor olmalıdır. Günümüzde güvercin yetiştirenlerin bildiği gibi bu olağanüstü bir sayıdır.¹⁴ Tüm güvercinler aynı oranda yetenekli değildir. Yetenekli olanlar diğerlerini yönlendirir. Ayrıca güvercinlerin kötü hava koşullarını ya da uğradıkları saldırıları atlatıp atlatamayacakları da bilinmez. 160 kilometrelik bir uçuşu yüzde 95'i sağ salim tamamlayabilir ama yüzlerce kilometre-

lik bir uçuş söz konusu ise kuşların yüzde 50 ila 80'inin telef olması beklenebilir. El-Aziz'in 600 kiraz taşıyıcısından belki 300'ü hedefine ulaşabilmiştir. Uzun bir mesafeye gönderilen bir iletinin yerine ulaştığından emin olmak için aynı iletiden üç ya da daha fazla yazmak ve birkaç kuşla göndermek zorundasınız. On binlerce güvercin beslemek, yuvalarını inşa etmek, eğitmek, salmak ve denetlemek için yüzlerce insanı kapsayan özel bir sektör gelişmiş olmalıdır.

Öte yandan tek haberleşme kanalı güvercinler değildi. Elçiler gönderiliyor, hükümdarlar kızlarını ve oğullarını evlendirek aile bağları kuruyor, hacılar cami cami dolaşıyor, köleler alınıp satılıyor, insanlar esir ediliyor ve fidye karşılığı salıveriliyordu. Örneğin, dönemin Samuel Pepys'i sayılabilecek Suriye asıllı Usame bin Munkid esirlerini nasıl azat ettiğini, daha doğrusu onları esirden köleye dönüştürmek için nasıl ödeme yaptığını anlatıyor. Bu olay 1130-40 yıllarında Kudüs'teki Hristiyanlarla Şam'daki Müslümanlar arasında imzalanacak bir antlaşma için Akka'da yaptığı çeşitli ziyaretlerden birinde yaşandı (metni Philip Hitti'nin çevirisinden alıp sadeleştirdim):

Bu ziyaretlerim sırasında Franklar satın alabileceğim esirleri önüme getirdiler.. Bir keresinde William Jiba adlı, iblisin teki olan bir Frank korsan içinde yaklaşık 400 Kuzey Afrikalı erkek ve kadın hacı bulunan bir gemiyi ele geçirmişti. Şimdi bu Kuzey Afrikalıların bazıları (yeni) sahipleri tarafından önüme getirildi; aralarından dilediklerimi satın alabilecektim. Esirlerden biri yalnızca selam verip tek sözcük söylemeden oturan genç bir adamdı. Kim olduğunu araştırdım ve onun bir sepiciye ait bir zahit olduğunu öğrendim.

Bunun üzerine sepiciye, "Bunu bana kaç satarsın?" diye sordum. Sepici, "Dinim hakkı için bu adamı ancak şu yaşlı adamla birlikte aldığım fiyata veririm," dedi. İkisini ve birkaç esiri kendim için aldım. Sonra da 120 dinara Emir Muhiddin [patronu] için birkaç esir daha aldım. Üstümdeki parayı ödedim ve gerisi için senet verdim.

Bir Hristiyan üssünde yapılan sıradan bir alışverişe (esirler artık köle oluyorlardı) ve Usame'nin senet verebilmesine dikkatinizi çekerim. Yaşanan tüm şiddet olaylarına karşın ekonomi istikrarlıydı. Kudüs'e bir başka ziyaretinde Usame kalan otuz sekiz esiri de satın almak istiyor:

(Allah'ın belası) Jiba'nın evine gittim ve "Bana esirlerden onunu satar mısın?" diye sordum.

"Dinim aşkına, yalnızca hepsini birden satabilirim," diye yanıtladı.

"Üstümde tümü için yeterli para yok," dedim. "Birkaçını şimdi alayım, kalanları daha sonra satın alırım."

"Yalnızca tümünü birden satıyorum," diye tekrarladı.

Bunun üzerine oradan ayrıldım. Ama Allah'ın izniyle o gece esirlerin hepsi kaçtı, Akka'daki köylerde yaşayanların hepsi Müslüman olduğundan bir esir onlara sığındığında onu saklar ve Müslüman toraklarına geçmesini sağlarlar. O lain, kaçaklarının peşine düştü ama hiçbirini yakalayamadı.

Selahaddin aradığı fırsatı yepyeni ve beklenmedik bir yerde yakaladı; bu fırsat güneyden, Mısır'dan geldi.

Mısır iki yüzyıldır Şii'liği benimsemiş olarak yaşıyordu. Şii'ler Muhammed'in kızı Fatma'nın soyundan geldiklerini ileri sürdükleri için Fatımi olarak da bilinmekteydiler. Fatımilerden sekizinci yüzyıl önderi İsmail'e inanan İsmaili mezhebi oluştu. Bu mezhep İsmail'in oğlu Muhammed'i Mehdi olarak tanımaktaydı. Daha önce gördüğümüz gibi, İsmaililerin en acımasız kolu Haşhaşiler idi. İsimleri ne olursa olsun hepsi Şii idiler ve çoğu kez sert bir biçimde Bağdat'taki Sünni Abbasilere, onların Türk fatihlerine ve Zengi ile Nureddin gibi kendilerine sadık kalmayanlara karşı çıkıyorlardı.

973 yılında başa geçen Fatımiler iki yüzyıl iktidarda kaldılar. Kahire bir sanat, mimarlık ve eğitim merkezine dönüştü. Yeni Kahire'nin ilk Fatımi Halifesi olan Cevher es-Sıkılli

(Sicilyalı) dünyanın en önde gelen İslam üniversitesi olan el-Ezher'i (Fatma'nın isimlerinden biri olan "Nurlu" anlamına gelir) kurdu. Öte yandan Selahaddin döneminde Fatımiler gerilemeye başlamışlardı. Doğuda en son kaleleri Askalon (Kudüs'ten 60 kilometre uzakta, sahilde, bugünkü Kükelon) Frankların eline geçmişti. On beş Fatımi vezirden on dördünün sonu çok acı olmuştu: asılmış, kellesi uçurulmuş, hançerlenmiş, çarmıha gerilmiş, zehirlenmiş ya da linç edilmişlerdi. Aslında vezir olmanın tek yolunun kendinden öncekini öldürmek olduğuna inanılıyordu.

Dolayısıyla son iktidarı ele geçirme girişimi büyük sıkıntıya yol açmıştı. Bunun sorumlusu Şâver adında Mısırlı bir vezirdi. Selefini öldürüp vezir olmayı başarmıştı ama kendisi de bir komploya kurban gitmek üzereydi. Ordu komutanı Dirhem aralarında Şâver'in de bulunduğu yetmiş kadar üst rütbeli subay için bir ziyafet düzenledi ve sonra kendi özel muhafızlarını bunların üzerine salarak Şâver hariç hepsini öldürttü. Şâver bir şekilde kaçmayı başardı ve 1163 başında Nureddin'in Şam'daki sarayına giderek kendisinden yardım istedi. Emir biraz duraksadı: Mısır'a bir ordu göndermek, Frank topraklarından geçmek ve Fatımi politikalarının çamurlu ve tehlikeli sularına dalmak anlamına geliyordu.

Öte yandan üzerinde durulması gereken bir başka gerçek vardı: Kudüs'ün yeni kralı Amalric ile Franklar, Şâver ve Şirkuh'un yanı sıra dönemin en başat kişiliklerinden birine sahip olmaktaydılar. Bu üç güç (Franklar, Mısırlılar ve Suriyeliler) bundan sonraki dört yıl boyunca birbirlerinin çevresinde dolaşarak çatışarak asıl ödülü, Mısır'ı sahiplenmek isteyeceklerdi.

Frankların Amaury, Araplarınsa Morri dedikleri Amalric 1153'ten beri Kudüs Krallığı'nın bir bölümünü oluşturan Askalon'un, aynı zamanda Kudüs hükümdarlarının Mısır'la ilgili istemlerinin varisi idi. Böylece Hristiyanlık Kutsal Top-

raklar'da Kıyamet Günü'ne kadar sonsuz bir servet ve güvenlik kaynağına kavuşacaktı. Kekemeliğini gürültülü ve uzun kahkahalar atarak gizlemeye çalışan aşırı uzun boylu Amalric için Mısır'ı ele geçirmek bir tutkuya dönüşmüştü. Mısır karmaşa içinde olduğu ve kendisi de Askalon gibi önemli bir üssü elinde tuttuğu için bunu gerçekleştirebilirdi. 1162 sonbaharında buna bir kez kalkışmış ama ordusu Kahire'nin 50 kilometre ötesinde Nil kıyısındaki Belbes limanında sele kapılmıştı. Bunu mutlaka tekrar deneyecekti. Nureddin Frankların krallıklarını böylesine genişletmesine göz yumamazdı. Oraya ilk önce kendisi ulaşp durumu kontrol altına almalıydı. Bu yüzden de hububattan elde ettiği vergilerin üçte birine karşılık Şâver'in yeniden iktidarı ele geçirmesine yardımcı olacaktı. Kısacası Şâver bir kukla hükümdar olacak ve bu ayrıcalığın bedelini ödeyecekti. Şâver harekâtı yönetmek istiyordu. Nureddin ise buna kesinlikle razı olamazdı, dolayısıyla 15 Nisan 1164'te 10.000 atlı, iki liderin ortak komutasında harekete geçti.

Bu, Selahaddin'in katıldığı ilk büyük seferdi ve tarih sahnesine ilk kez çıkıyordu. Çok iyi bağlantılara sahipti ve geleceği parlaktı ama hakkında ancak bunlar söylenebilirdi, zira çağdaş tarihçiler Malcolm Lyons ve D. E. Jackson'un dediği gibi, "Yaşamının ilk 26 yılına ait hiçbir fotoğrafa sahip değiliz."¹⁵ Kaynaklar onun bu seferdeki rolü hakkında çelişkili bilgiler veriyor. Bazıları bu harekâtın bir bölümünde yer aldığını söylerken, öbürleri bunu yadsıyor. Kendisi ise bu harekâta hazır bulunduğunu asla ileri sürmemiştir. Ama anlaşılan sefere katılmıştır, çünkü bazı kaynaklar savaşın kritik anlarında ondan söz etmekte ve kısa sürede komutan olacağını ileri sürmektedir. Bu da bir şekilde deneyim kazanmış olduğunu gösteriyor. Muhtemelen amcasının yaveriydi. Belki daha sonra bu bilgiyi gizledi, çünkü bu, onun iktidara geliş sürecindeki en başarılı dönemlerden biri değildi.

Şam'dan çıktıktan sonra uzun ve zorlu bir yolculuk yaptılar, bunun büyük bir kısmında Frank saldırılarından kaçınmak için dörtnala gittiler: Ürdün'e kadar bu yolculuk 220 kilometre sürdü (bu yolculuğun en kolay kısmıydı) sonra da Ölü Deniz'i geçip sahildeki Haçlı topraklarından geçmemek için güneye yöneldiler. Her gün yaklaşık 100 kilometre ilerleyerek kum tepeleri, tuzlalar, kayalık arazi ve sarp, aşınmış tepelerden oluşan bugünkü İsrail-Ürdün sınırı boyunca yol aldılar. Arazi zorluydu ama zamanlama iyiydi. Vahalar ve baharda beslenen ırmaklar sayesinde atlarına su bulabiliyor ve keçi kılından yapılmış mataralarını doldurabiliyorlardı. Buna gereksinimleri vardı zira Akabe'den doğuya yöneldiklerinde 250 kilometre kadar Sina Çölü'nde yol alacak ve sonunda 110 kilometre sonra ilk hedefleri olan Belbes'e ulaşmış olacaklardı

Bu olağanüstü bir başarıydı. Kaynaklar onların Şam'dan 15 Nisan'da ayrıldıklarını ve Belbes kapılarına 24 Nisan'da ulaştıklarını belirtiyor. Bu, 9 gün içinde 830 kilometre ilerledikleri anlamına geliyor. Bu mümkün müydü? Bugün dayanıklılık müsabakalarında yarış atları bir günde 160 kilometre koşuyor ve günümüzdeki rekor saatte 25 km hızla altı saate yakın bir süreden oluşuyor. Atlar 480 kilometreyi beş günde koşabiliyor. Dünyanın en zorlu at yarışı olan Moğol Derbisinde kazanan sekiz günde 1.000 km yol kat ediyor, ama her 40 kilometrede at değiştiriyor ve bunu 25 kez yapıyor. Şirkuh'un sefer kuvveti dokuz gün boyunca saatte 10 km hızla her gün 100 kilometre yol almış görünüyor; bu ise ara duraklar ve at değişimi olmadan imkânsız. Acaba yanlarında yedek atlar mı vardı? Öte yandan Ölü Deniz'in güneyinde fazla otlak bulunmuyor, Sina'da ise hiç otlak yok. Yanlarında yem var mıydı? Bunu bilemiyoruz, zira kaynaklar bundan söz etmiyor.

Bu efsanevi koşuyu tamamlayan Nureddin'in ordusu Belbes'i ele geçirdi, Kahire'ye doğru ilerledi ve dört gün sonra kenti işgal edip Şâver'in rakibini öldürerek onun yeniden ve-

zir olmasını sağladı. On üç yaşındaki Şii halife el-Adid çaresizdi. Bu andan itibaren Şâver Nureddin'in kuklası olmaktan çıkıp bizzat kuklacı oldu, artık tüm Mısır'a egemendi. Şirkuh ve ordusunun buradan gitmesini istiyordu. Bunu sağlamak için ise Nureddin'in eski düşmanı, Kudüs Kralı Amalric'ten yardım istemeyi seçti. Şâver nakit ödeme yapmayı öneriyordu. Mısır'a egemen olmak için ikinci bir şansı ele geçirdiğine sevinen Amalric derhal Askalon'dan başlayıp bir ay ve 300 kilometre süren bir sefere girişti; bu da her üç grubun üstünlük sağlamak amacıyla çeşitli saldırı ve karşı saldırılar başlatmalarına yol açtı. Şirkuh Kahire'den çekilip Belbes'e döndü ve (kaynaklardan biri olan tarihçi İbn Ebu Tayy'a göre¹⁶) Selahaddin ikmal ile görevlendirildi. Bunu Frank-Fatımi ittifağının üç aylık kuşatması izledi. Buna karşın, Nureddin Suriye'de Antakya yakınındaki bir Frank kalesini ele geçirdi ve Antakya hükümdarını tutsak aldı. Bu olayın daha da etkili olması amacıyla Frankların kelleleriyle dolu bir torbayı Şirkuh'a göndererek bunları Belbes mazgallarında sergilemek suretiyle "dinsizlerin yüreğine korku salmasını" istedi. Tüm bunlar olayın dışındakiler için yeterliydi. Frank ve Türk orduları bir barış antlaşması imzaladılar ve birlikte geri çekilmeyi kabul ettiler.

Öte yandan bu bir barış değildi. Nureddin Şâver'in ikiyüzlü davranışını asla affetmeyecek ve gözünü Mısır'dan ayırmayacaktı; Şâver de bunu biliyordu. Bu yüzden Şâver'in yeniden Amalric ile bir anlaşma zemini aramasına şaşmamak gerek; Nureddin ise Mısır'ı ele geçirmek için sonuçsuz bir girişimde bulunmak niyetinde değildi. Nureddin'in hamlesi 1167 Ocak ayında gerçekleşti. Tarih hiç böylesine tekrerrür etmemiştir: aynı ittifaklar, aynı ordular, aynı manevralar.

Ama bu kez Şirkuh bir şaşırtma yaptı. Kahire Frankların ve Mısırlıların elindeydi, bu yüzden doğrudan doğruya onlara saldırmak yerine Şirkuh küçük teknelerle Nil'i geçerek kentin önce güneyine sonra da batısına yöneldi. Kentte Şâver'in ne

kadar güvenilmez olduğunu iyi bilen Amalric artık on altı yaşına gelmiş olan ve tüm ilgililere karşı mesafeli duran sultanla buluşarak ittifakı sağlamlaştırmak istedi. Sultan sarayda (silahlı muhafızlar, mermer sütunlar, havuzlar, ehlileştirilmiş karacalar, sonu gelmez koridorlar, değerli taşlarla bezenmiş perdeler arasında düzenlediği görkemli bir törende) “samimi ve hilesiz” bir destek sözü verdi ve bunu *eldivensiz eliyle* toka-
laşarak perçinledi. Bu, hükümdarlarının dokunulmazlığına inanan saray erkânını şaşkına çevirdi. Böyle bir anlaşmanın gücünden kim kuşku duyabilirdi ki?

Oysa iki ordu (Şirkuh’un ve Amalric’in Frank-Mısır ittifa-
kından oluşan güçleri) Nil’in iki ayrı yakasındaydı. Bir süre geçti. Amalric ırmağın üstüne bir yüzer köprü yaptırmaya başladı. Yardımına başka Haçlılar da geldi. Şirkuh’a destek veren yoktu. Bu bir gün daha böyle sürerse Şirkuh çok zor durumda kalacak ve sonunda yenilgiye uğrayacaktı.

Burada uygulanabilecek tek bir taktik vardı. Şirkuh çok geç olmadan düşmanını Kahire’nin uzağına çekmek zorundaydı. Tümü atlı olan ordusunu güneye, ırmağın batı yakasına doğru yönlendirdi, sanki kaçıyor gibiydi. Frank-Mısır atlıları yayaları geride bırakarak onları izledi. Bir hafta sonra, Kahire’nin 250 kilometre uzağında el-Aşmuneyn yakınında Şirkuh iki tepe arasındaki bir düzlükte, MÖ 2000 yılı civarında Nil’in sularını kuzeydeki Fayum Çukuru’na yönlendirmek için yapılmış olan Bahr Yusuf kanalının bulunduğu vadinin yakınında duraklama kararı aldı. Bu kez, 19 Mart’ta, şans Selahaddin’e güldü. Kaynaklar savaşın nasıl geliştiğini açıkça belirtmiyor ama muhtemelen Şirkuh merkezdeki birliklerin komutasını Selahaddin’e verdi ve ondan Amalric’in ağır süvarileri saldırıya geçince geri çekilmesini istedi. Selahaddin emre uyarak tepeye doğru geriledi ve Frankların hantal süvarilerinin kendisini izlemesini sağladı. O anda da bir kanattan küçük ve çevik atlar üstündeki Türk okçular, öbür kanattan da develere binmiş Bedeviler iki tepeden aşağıya doğru dört-

nala harekete geçtiler. Burada kesin bir sonuca ulaşılmadı ama en azından Selahaddin komuta yeteneğini kanıtlamış ve Şirkuh da yenilgiden kurtulmuş oldu.

Öte yandan yenilgiye uğramamak zafer kazanmak anlamına gelmiyordu. Daha fazlası gerekiyordu. Şâver ve Amalric Kahire'ye dönerlerken Şirkuh süvarisini çölden geçirdi ve Kahire'nin 120 kilometre kuzeybatısında bulunan, 1.500 yıl önceki kurucusu Büyük İskender'in adı ile anılan İslamiyet öncesi dönemin başkenti olan İskenderiye'ye yönlendirdi. Selahaddin zamanında kent hâlâ kuruluşundan hemen sonra Pharos Adası'nda¹⁷ yapılan feneri ile ünlüydü. Aslında burası tam bir ada değildi: Körfezden uzanan bir viyadük burada güvenli bir liman oluşturmaktaydı. Yaklaşık 130 metrelik yüksekliği ve kilitli taşlarla örülmüş duvarları bu fenerin eski dünyanın yedi harikasıdan biri olarak tanınmasına yol açmıştı. İspanyol gezgin İbn Cübeyir bu feneri gezmiş, cesameti karşısında soluğu kesilmişti: "Sayısız merdivenleri, girişleri ve bölmeleri yüzünden buraya giren kişi yolunu şaşırabilir." Selahaddin döneminde fener eskisi kadar görkemli değildi, çünkü depremler taşlarını yerinden oynatmıştı. 200 yıl sonra ise tümüyle yıkıldı ve sağlam temelleri üzerinde bugün on beşinci yüzyılda yapılmış bir kale yükselmektedir.

Şirkuh, vezir Şâver'in Frankları Müslüman topraklarına çağırmasına öfkelenen kentin kendisine kucak açacağından emin olduğu için İskenderiye'ye yönelmişti. Haklıydı da. İskenderiye ona kapılarını ardına kadar açtı.

Öte yandan İskenderiye gereksinimlerini yalnızca Nil kanalıyla karşılayabiliyordu. Bu yüzden Amalric ve Şâver bariyerler oluşturdu. İrmakta ve çevre yollarda devriyeler gezmeye başladı. Giderek kentte açlık baş gösterdi ve sonunda halk Şirkuh'tan yardım istedi. Bunun üzerine Şirkuh elindeki kuvvetleri ikiye böldü. Bir kısmını destek bulmak üzere yollar- dan ve ırmaktan uzağa, güneye doğru yönlendirdi. Ordunun diğer bölümünü Selahaddin'in komutasında kentte bıraktı.

Bu manevralardan sonra Şâver kestirdiği ağaçlarla kuşatma kuleleri ve mancınıklar yaptırmaya başlayarak tam bir kuşatma harekâtına girişti. Kısa sürede İskenderiye'nin surlarını yerle bir etmeyi amaçlıyordu.

Selahaddin'in başı dertteydi. Elindeki askerler yetersizdi, haberleşmesi kesilmişti ve ikmal yapamıyordu. Yalnızca kent halkından destek alıyordu ve bu da uzun sürmeyecekti. Bir süre kendi cebinden harcama yaparak bu desteğin devamını sağladı ama üç ay sonra açlık çeken İskenderiye halkı Şâver'in vergi muafiyeti vaatlerine de kapılarak Selahaddin'in saflarından ayrıldı. Selahaddin'in tek umudu Şirkuh'un onun imdadına yetişmesiydi.

Oysa Şirkuh'un da durumu iyi değildi. 650 kilometre güneye, Nil'in büyük kıvrımına kadar ilerlemiş, az sayıda Bedevi, biraz para ve malzeme sağlamıştı ama bunlar Kahire'yi ele geçirmesi ya da İskenderiye'ye destek olması için yeterli değildi. Tarafların gücü bir kez daha birbirine denk duruma gelmişti.

Her şey Müslümanların aleyhine gibi görünüyordu. Zira Şâver Selahaddin'i yense de yenmese de bu Frankları bölgede egemen kılacak, Şirkuh da dilediği gibi etrafta dolanıp her yeri yağmalayacaktı. Bu arada Amalric topraklarını savunmasız bırakmış olmaktan endişe duymaktaydı. Ortada yalnızca kötü bir seçenek olan barışın çözebileceği bir kördüğüm vardı. Şirkuh'un önerisi üzerine tüm taraflar ateşkesi kabul etti. Mancınıklar yakıldı; esir değiş tokuşu yapıldı; Suriyeliler ve Franklar bölgeden ayrıldı ve Şâver İskenderiye'yi yeniden ele geçirdi. Hiçbir sonuca ulaşılamamış, hiç kimse yenilgiye uğramamıştı.

Öte yandan Selahaddin ufak da olsa bir çatışmaya katılmış; savaş alanında başarılı bir yönetim sergilemiş, kan dökülmeden sonlandırılan kuşatma sırasında da kenti savunmuştu. Nureddin ödül olarak ona Halep içinde ve yakınında

iki köy bağışladı. Tarihçi İmadeddin'e göre, "dilediği her şeyi elde ettiğine inanıyordu."

Bu arada amcası ikinci bir saldırı planlamış, yalnızca uyguladığı taktik sayesinde yenilgiye uğramamış, bir kez daha geri çekilmek zorunda kalmış ve Mısır'ı acımasız ve güvenilmez Şâver ile her zamankinden güçlü durumdaki baş düşmanı Franklara teslim etmişti. Nureddin yapılan yanlışın tümüyle ayırdındaydı. Söylentiye göre generaline, "İki kez başından büyük işlere kalkıştın ve istediğini elde edemedin," dedi. Şirkuh'a yalnızca Abbasi topraklarının sınırındaki Humus'un yönetimi verilirken Nureddin Mısır'la ilgili bir sonraki girişime hazır olduğunda yıldızı parlayan Selahaddin olacaktı. *Ama henüz değil.* Nureddin'in acelesi yoktu, çünkü ordusunun geri dönüşünden sonra dikkatini kıpırdanmaya başlayan kuzey sınırına yoğunlaştırmıştı (özellikle yirmi yıl önce Zengi'nin kuşattığı ve kuşatma sırasında öldüğü Cebir Kalesi'ne) ve Selahaddin de iki küçük köyünde mutlu bir yaşam sürmekteydi.

Selahaddin bir sonraki şansı 1168 sonbaharında, Bizans İmparatoru Manuel sayesinde yakaladı. Manuel Kudüs'teki Amalric'e bir elçi göndererek Mısır hükümdarlarının "güçsüzlüğünün" kendisini mutsuz ettiğini belirtti. Burada bir düzenleme yapmak gerekiyordu. Nureddin er geç harekete geçecekti. Manuel Amalric ile birlikte ortak bir saldırıya geçerek Nureddin'i durdurmalarını önerdi. Amalric Manuel'i beklemeden derhal harekete geçti. Kasım başlarında Şâver'in oğlu Tayy'ın idaresi altındaki Belbes önlerine geldi. Tayy Amalric'e yolladığı aşağılayıcı mesajında "Sen Belbes'i kolay yutulacak lokma mı sanıyorsun?" diyordu.

Amalric bunu, "Evet, bir lokma ekmek ve Kahire de onun üzerine sürülen tereyağı" diye yanıtladı ve öfkesini yenemeyerek son derece acımasız bir saldırıya geçti. Bir gün içinde

kenti ele geçirdi, Tayy'yı esir aldı (sonra fidyeyle serbest bıraktı), son derece gereksiz bir şiddet uygulayarak evleri yaktı ve binlerce kişiyi öldürdü. Bu vahşi saldırı Nureddin'in çok işine yaradı, zira hiçbir şey Mısırlılara lükse ve rahatlarına düşkün Fatımilerin ne kadar işe yaramaz hükümdarlar, Haçlıların ne kadar zalim insanlar, buna karşın halen Şirkuh'un komutasında ve Nureddin'in yönetiminde bulunan ve yakın bir gelecekte Selahaddin'in yöneteceği Suriyelilerin ne kadar güçlü ve güvenilir yöneticiler olduğunu bundan daha iyi anlatamazdı.

Fark etmeden kendisi için yeni bir yenilgi ortamı hazırlayan Amalric asıl hedefi olan Kahire'ye doğru ilerledi. Aynı anda Şâver de kendi sonunu hazırlamaktaydı. Amalric'in, başkentin bir bölümünü, surlarla çevrili olmayan Fustat yöresini (eski Kahire) ele geçirmesini engellemek için burayı ateşe verdi. Yangın iki ay boyunca sürdü ve burada yaşayanlar halife ve orduya ayrılmış olan Kahire'nin yeni bölümüne doğru kaçtılar. Bundan sonra Şâver Amalric'e para ödemeyi önerdi ama bu parayı bulmak için süre istedi. Amalric Kahire'nin 20 kilometre kuzeyine çekilerek beklemeye başladı.

Tüm bunlar Nureddin'i harekete geçirdi. Şirkuh'u yanına çağırdı; ona 200.000 dinar verdi, daha fazlasını da vermeyi vaat etti ve bir ordu kurmasını söyledi. Şirkuh, doğal olarak Selahaddin'in yaveri olmasını istedi. Selahaddin insanların çektiği acıları görmüştü, ayrıca zarar etmeye pek istekli değildi (iki küçük köyün geliri bir subayın giderlerini uzun süre karşılayamıyordu):

Ona İskenderiye'de çekilen acıları unutmaya hazır olmadığımı söyledim. Bunun üzerine amcam, Nureddin'e, "Mutlaka Yusuf'u yanıma almam gerekiyor," dedi. Nureddin emirlerini tekrarladı. İçinde bulunduğum maddi sıkıntıları açıklamaya çalıştım. Bana para verilmesini emretti ve ben de bir idam mahkûmu gibi gitmek zorunda kaldım.

Yağmacı Şirkuh harekete geçmeye dünden razıydı. Tabii ki Nureddin'in emirlerini yerine getirecekti ama bu arada kendisine de çıkar sağlamak peşindeydi. Bu, önce Amalric'i ve sonra da Şâver'i yerinden etmek ve bu iki adamın felaketinden sonra halkın desteğini sağlayarak Mısır'a vezir olmak, yani Mısır'a egemen olmak için bulunmaz bir fırsattı. Lyons ve Jackson'un dediğine göre, "Suriye'den ayrılırken o ve ordusu düşmana karşı sefere çıkmış bir Suriye kuvvetinden çok bağımsız maceraperestler görünümündeydiler."¹⁸

İşler yolunda gitti. Aralık ortasında onun en az 7.000 atlı ve on binlerce piyade ile ilerlemekte olduğunu öğrenen Amalric önce Belbes'e doğru geriledi, sonra da hiçbir şansı olmadığını görünce, kendini güvenceye almak için 12.000 Müslüman'ı esir alarak tümüyle geri çekildi. Bu arada kendisine yaklaşık 2 milyon dinar ile Tayy için de 100.000 dinar fidye ödendi. Kahire yolu açılmıştı. Halk Şirkuh'u bir kurtarıcı gibi karşıladı. Ocak başında on dokuz yaşındaki halife el-Adid onu Mısır'ın kurtarıcısı sıfatıyla huzura kabul etti; bu Şâver'in günlerinin sayılı olduğunu gösteriyordu. Şâver yönetiminde kaos yaşamaktansa Suriyelilerin emrinde istikrarlı bir yaşam yeğleniyordu.

Öte yandan Şâver hâlâ vezir olarak ortalarda dolanmaktaydı. Muhtemelen sığınma talebinde bulunup Şirkuh'un emrinde daha önemsiz bir görevi kabul ederek barış sağlayabilirdi. Bazı kaynaklara göre, bu nedenle sisli bir günde Suriye kampına gitti. Şirkuh orada olmadığından Selahaddin bir başka subayla birlikte hem eski bir düşman hem de Franklara karşı potansiyel bir müttefik olan Şâver'i tutukladı. Selahaddin onu Kahire sokaklarında tutuklamış da olabilir. Her halükârda, "halifenin sarayından Şâver'in kellesini isteyen elçiler birbiri ardına gelip giderken" Selahaddin kısa bir süre onun gardiyanlığını üstlendi. Ne para ne de kamuoyu onu kurtaramazdı, çünkü zalimliği dillere destandı. Halife de onu affedemezdi, zira o bir dönekti ve askeri açıdan tam

bir başarısızlığa uğramıştı. Şirkuh'un da yapabileceği bir şey yoktu. "Şâver iktidarda kaldığı sürece bizim hiçbir yetkimiz olamaz," diyen Selahaddin haklıydı. Bütün eski liderlerin başına geldiği gibi, yenileri onu şeytanın ta kendisi gibi görüyorlardı. İdam edilmesi gerekiyordu ve Mısır geleneklerine uygun olarak kellesi halifeye gönderildi. Kısa süre sonra Şirkuh (beyaz türbanı, altın işlemeli, kırmızı astarlı kaftanı ve mücevherlerle süslü kılıcı ile) el-Adid tarafından vezir olarak atandı. Böylece hem ordu komutanlığından Mısır vezirliğine terfi etti hem de iki efendinin emrine girdi. Bu efendiler Kahire'deki halife el-Adid ile Bağdat'taki Nureddin idi. Aslında Bağdat'ta Nureddin'in biat ettiği halife el-Müstedî'yi de sayarsak aslında üç efendisi vardı. Yanı başında yardımcısı Selahaddin yer almaktaydı.

Yönetimin tıknaz, tek gözlü bir yabancıya geçmesi pek hoş karşılanmadı ama Şirkuh bu sorunu nasıl çözeceğini biliyordu. Kahire sokaklarında çevresini saran kalabalık olay çıkara-bilirdi ama Şirkuh onların öfkesini evleri yakan ve onları yerlerinden yurtlarından eden eski vezire kanalizasyon etmesini bildi. "Şu anda halifenizin bana verdiği yetki ile konuşuyorum," dedi. "Gidin ve Şâver'in sarayını yağmalayın!" Bir yeniden inşaat programı başlatılmak suretiyle sığınmacılar Kahire'nin soylulara ayrılmış bölümünden ayrılarak, yakılıp yıkılan evlerine geri dönmeye ikna edildiler.

Bu arada Nureddin Suriye'de tümüyle mutlu değildi. Evet, Mısır'ın ele geçirilmesi kutlanması gereken güzel bir haberdirdi. Uzun süredir arzulanan bir olay gerçekleşmişti ve bu Frankların önünü kesecekti. Kişisel açıdan ise başka bir sorun vardı. Şirkuh'un Nureddin'in hizmetinde olması gerekiyordu ama şimdi Mısır'a vezir olmuştu. Her ikisi de bir halifeye bağlıydılar ve bu onları eşit kılıyordu. Üstelik Şirkuh'un halifesi Bağdat'ta değil Kahire'de ve Sünni değil Şii idi. Acaba Şirkuh Nureddin'den ziyade kendi çıkarları ile mi ilgiliydi?

Halifeye başkaldırıp dini, devleti ve orduyu denetleyen bir imparatora dönüşebilir miydi?

Olaylar, bu endişelerin yersiz olduğunu kanıtladı, çünkü Şirkuh görevlendirildikten üç ay sonra hastalandı, muhtemelen boğazına düşkünlüğü yüzünden sağlığı bozuldu. Kısacık boyu, kıpkırmızı yüzü ve aşırı kiloları ile kalp krizine ya da inmeye davetiye çıkarır gibiydi. Bir gece, gene çok fazla yemek yedikten sonra sıcak bir banyo yaparken bir nöbet geçi-rip öldü.

Üç gün süren resmi yastan sonra Mısır'daki halife ve yardımcılar Şam'dan gelecek atamayı bekleyemeyeceklerine karar vererek bir halef aramaya başladılar. Birçok aday vardı ama hiçbirisi mükemmel değildi ve bir fikir birliğine varamadılar. Ordu komutanı ve Şirkuh'un yaveri ve yeğeni olan Selahaddin en geçerli adaydı. Deneyimliydi ve bir Kürt aileden geldiği için ordunun çoğunluğu tarafından benimsenecekti. Suriyeli subayların hemen tümü onu destekliyordu. Ama bir idareci olarak nasıldı? Çok gençti, herhangi bir politik bağlantısı yoktu ve tek deneyimini amcasının yanında kazanmıştı. Tüm bunlar onun yararınaydı, zira Selahaddin'i vezir olarak atayacak halifenin indinde deneyimsizlik, gençlik ve zaafılar mükemmel niteliklerdi. Onu kontrol etmek kolay olacaktı.

Böylece 1169 Mart sonunda Mısır Selahaddin'in kucağına düştü. Bunu çok istiyor muydu? Hırslı mıydı? Aslına bakılırsa on ikinci yüzyılda Müslüman bir liderin hırslarını sergilemesi hoş karşılanmazdı. Selahaddin'in önünde rol modeli olarak babası vardı. Babası erdemli ve cömert biriydi. Kaba saba amcasında bunun tersini gözlemlemişti; o, askeri tutkuları olan, yetenekleri kısıtlı bir adamdı. Korunması gereken standartlar vardı. İsteksiz görünen ellere teslim edilen bir görev alçakgönüllülükle kabullenilirdi. Herhangi bir hırs ifadesi sergilemekten kaçınılırdı. Oysa hırslı olmayan kimse bir lider, özellikle büyük bir lider olamazdı. Selahaddin söz konusunda olduğunda, hırs denen nitelik daha çok onun komutan,

diplomat, Müslüman ve şimdi de yönetici olarak sahip olduğu daha büyük yeteneklere tabiydi.

Amcası gibi, başına beyaz türban sararak, kırmızı atlastan kaftan giyerek ve değerli taşlarla bezenmiş kılıç kuşanarak, el-Adid tarafından vezir ilan edildi. El-Adid Selahaddin'in danışmanlarından biri tarafından hazırlanan süslü sözcükleri söyleyerek yeni vezirinin cihat açmakla ilgili görevini açıkladı: "Cihada gelince, sen onun sütüyle beslendin ve onun kucağında büyüdün. Bu yüzden mızrağına davran ve onu sivri kılıçlardan oluşan okyanusa daldır." Doru bir ata vurulmuş inci kakmalı bir eyere oturan Selahaddin resmi makamına yol aldı. Otuz bir yaşında kaderden çok şansı sayesinde birçok unvana sahip olmuştu: Çok Heybetli Efendi, Orduların Sultanı, Hanedanın Onuru ve ölünceye kadar kullanacağı en önemli unvan, el-Malik el-Nasır yani Muzaffer Kral.

Artık yaşamının işlevi olarak gördüğü görevi üstlenmeye hazırды: Franklara karşı yürütülen kutsal savaş, adil yönetim ve halifeye itaat; bu üç görevi de onurla sürdürecekti.

4

BİR NÜFUZ BÖLGESİ OLUŞTURMAK

Kutsal savaş ve adil yönetim iyiydi güzeldi ama uygulaması zordu. Selahaddin üç efendinin ve İslam'ın iki farklı yorumunun hizmetindeydi: Şam'daki Sünni efendisi Nureddin ve onun aracılığı ile Bağdat'taki Sünni halife el-Müstedî ve Mısır'daki Şii Fatımi halife el-Adid. Mısır'da çok sayıda Sünni'nin yaşadığı ve bir Şii vezirin baskısı altında olmadıkları doğrudur ama bundan hoşnut olmayan birçok grup vardı: Onun atanmasına öfkelenen subaylar, Hristiyan Ermeniler ve en önemlisi de daha güneyde yaşayan ve Kahire'deki halifeye sadık olmakla birlikte yeni ve yabancı bir vezire bağlılık duymayan 50.000 civarında siyah Nübyeli. Bunlar kavgacıları ile ünlüydüler; kaynaklardan biri onlardan "Küstah ve vahşi" olarak söz ediyor. "Tüm beyazların yağ parçalarından ve tüm siyahların da kömürden oluştuğuna inanıyor," rakiplerini kızartmaya istekli görünüyorlardı. Müslüman liderle-

rin çoğu gibi Selahaddin de ayaklanma ve katliam tehditleri altındaydı. Onun stratejisi iyi ve sadık bir ordu oluşturmak; kurnaz ve yetkin bir gizli servis kurmak ve ağır ve emin adımlarla ilerlemektir.

Sarayda vezirin sekretaryasını denetleyenlerden biri olan Mutamin el-Halife adındaki haremağası Suriyelilere arazi verilmesine karşı çıkıyordu. Aynı duyguları taşıyan Mısırlı subaylar onun çevresinde toplandılar. Zamanı geri almak, Suriyelileri kovup eski yönetimi yeniden yapılandırmak için eski destekçileri Amalric ile Kudüs'teki Franklara başvurdu-lar. Yahudi alfabesi kullanılarak yazılan bir mektup bir çift pabucun tabanına yapıştırıldı ve fakir bir gezgin kılığın-a gi-ren bir ulak Kudüs'e doğru yola çıktı. Belbes'e ulaştığında Se-lahaddin'in muhbirlerinden biri üstü başı dökülen gezginin yepyeni pabuçlar giydiğini fark etti. Adam tutuklandı, yeni pabuçları kesildi ve mektup bulunarak yazılanların şifresi çözüldü. Yeteri kadar üstelenince kurye hain haremağasının adını verdi. Böyle durumlarda yetenekli gizli ajanlar hemen harekete geçmezler. Saray içinde tutuklama ya da cinayetler hiç istenmeyen sonuçlar doğurabilirdi. Bu yüzden Mutamin kendi arazilerini teftişe çıkıncaya kadar beklediler. Yolda işle-nen bir cinayet bir soygun olarak algılanabilirdi ve Mutamin onu bekleyen tatsız sonla karşılaştı.

İmadeddin tarafından anlatılan bu öykü gerçek olabilir de olmayabilir de. Önemli olan, Kahire'de muhaliflerin yardım için Kudüs'e başvurabileceklerini göstermesidir; eğer Hiris-tiyanlar bu çağrıyı kabul etselerdi Selahaddin onları durdur-mak için ordusunu kuzeye yönlendirecek, bu da Kahire'de herhangi bir ayaklanmanın gerçekleşmesini kolaylaştırıcaktı. En iyi yol, böyle bir tehlikeyi her ne pahasına olursa olsun bertaraf etmektir.

Selahaddin'in kendini güvenceye almasının bir başka yön-temi çevresinde güvendiği yardımcıları bulundurmaktı, bun-lar çoğunlukla aile bireyleriydi; iki yeğen, bir amca ve üç er-

kek kardeş. Mutamin'in öldürüldüğü haberi gelir gelmez ordudaki Nübyeliler ayaklandığında en büyük kardeş Turanşah olaya el koydu. Birkaç sokak çatışmasından sonra Turanşah tarafından evleri yakılan ve kent dışına sürülen isyancılar bir daha Selahaddin'e karşı ayaklanmadılar.

Bundan sonra Selahaddin'in karşısına dikilen engel Amalric ile işbirliği yapan Bizans İmparatoru Manuel oldu. Bu olay, Haçlıların Suriye limanlarını ele geçirmesinden sonra Mısır donanmasının (Mısır'ın deniz savunmasının en dıştaki kuşağının) ne kadar zayıf düştüğünü tüm açıklığı ile ortaya koydu. Son yirmi yıldır Haçlı, Norman ve Bizans gemileri sürekli olarak saldırıda bulunmaktaydı. Şimdi de, 1170 Ekim'inde, altmışının pupasında atların yükleneceği kapılar bulunan 150-200 kadirgadan oluşan bir donanma Nil'in kollarından birinde birkaç kilometre içeride bulunan Dimyat limanına geldi. Amalric'in askerleri onlara katılmadan önce Selahaddin kentin tahkim edilmesini emretti ve Suriyeliler ırmağın üstüne zincir gererek geçişi engellediler. Nureddin daha fazla asker yolladı, Bağdat'taki halife para gönderdi. Franklar geldiğinde Bizanslıların erzakı tükenmişti ve müttefiklerin gecikmesine çok kızmışlardı. Tek yapabildikleri yeni berkitilmiş surları mancınıklarla dövmek oldu. Sonra da yağmurlar başladı ve Bizans kampı çamur deryasına dönüştü. Altı hafta sonra Bizanslılar barış istedi ve Selahaddin Frankların mancınıkları yakması koşulu ile bu isteği kabul etti. Aralık ortasında Bizans donanması limandan ayrıldı ve Franklar da kendi topraklarına doğru yola çıktılar. Selahaddin ve onun Suriyeli işgalcileri bir kez daha Mısır'ı Haçlıların istilasından kurtarmış oldu.

Selahaddin artık güvencedeydi. Ertesi yılın başında babası Eyüp ona katılınca gücü daha da arttı. Diğer aile bireyleri de geldiler ve onların yardımıyla ordusunu oluşturmayı başardı. Emrinin altında kendi komutanları tarafından yönetilen 5.000 kadar Kürt atlı vardı. Şirkuhan kendisine 500 kadar

memluk (eski esirler) kalmıştı; bunlara bir 500 daha ekleyerek kendi özel muhafızlarını oluşturdu. Donanmayı glen-dirmek ve sahili korumak adına yeni gemilerin yapılmasını emretti. Yenilgiye uğrattığı yerel birlikleri (bunlar 40.000 ka-dar Mısırlıdan, Ermeni okçulardan ve isyancı Nbyelilerden oluşuyordu) Yemen ve Kuzey Afrika'daki sınırları korumak-la görevlendirerek dağıttı.

Öte yandan Selahaddin'in güçlenmesi birtakım politik so-runlara da yol amaktaydı. şam'daki Nureddin'den giderek daha bağımsızlaşıyordu ve Nureddin onun daha büyük tut-kuları olmasından endişe ediyordu. Eski gücünü kazanmak için bir şeyler yapması gerekiyordu ama 1170 Haziran'ında Suriye'de tarihteki en korkunç deprem yaşandı. Baalbek, Hu-mus, Hama ve Halep yerle bir oldu; neyse ki şam etkilenme-mişti. Hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar bunun neden başlarına geldiğini sorguladılar. Her iki taraf da bunu bir ilahi işaret olarak algıladı ve daha beter bir cezadan kaçınmak için başka yanlış davranışlardan kaçınmaya karar verdi; ölülerini toplamak ve yıkılan yerleri onarmak için çatışmaları durdur-dular.

Bu Selahaddin'e  ay zaman sağladı. Derken eylülde bir başka acı yaşandı: Nureddin'in kardeşi Musul beyi Kutup ld. Bu lmde Kutup'un Hıristiyan asıllı yardımcısının parmağı olduğu rivayet edildi. Bu ailede işleri daha da karış-tırdı, zira Nureddin'in kızı Kutup'un oğlu ve varisi olan ama aile içindeki bir sürtüşme sonucu kardeşi Seyfi tarafından reddedilen İmad ile evliydi. Nureddin bir sürü askeri ve po-litik girişimden sonra sorunu bizzat kendisi ele aldı, Musul'u ele geçirdi ve Seyfi'yi başa getirdi; İmad'a ise yalnızca ufak bir kasaba verdi; böylece istemeden kardeşlerin arasını daha da amış oldu.

Bu arada Selahaddin nüfuz bölgesini genişletmeyi sürdü-ryordu; İskenderiye ve Dimyat'ı babasının denetimine ver-miş, büyük kardeşi Turanşah'ı da Nil'in yukarı bölümünden

sorumlu kılmişti. Bir yandan da İslami gücünü kanıtlamak için cihat girişimlerinde bulunuyordu. Bu amaçla 8.400 kadar atlı ile Amalric'in topraklarına saldırdı. Bu, ordu mevcudunun yarısı olmakla birlikte Amalric'in askeri gücünün dört katıydı. Amalric geri çekildi ve akıllıca davranarak karşı saldırıya geçmedi; dolayısıyla bu eylem Selahaddin'in cihat isteğini kanıtlamakla birlikte bu seferden herhangi bir kazanç sağlanmadı.

Ama ikinci girişim başarılı oldu. Buradaki hedef Frankların elli yıl kadar önce ele geçirdikleri Ayla kalesiydi. Kale, Akabe Körfezi'nin başından 12 km kadar güneyde, kıyından 250 metre açıkta deniz dibinden yükselen bir kayalığın üzerine inşa edilmişti. Sarp kayalık yüzünden Frankların "le de Graye" adını verdikleri bu yapı Sina'daki Azize Katerina Manastırı'na giden hacıları korumak için yapılmıştı ama hiç su kaynağı bulunmadığı için ancak küçük bir garnizon barındırabiliyordu. Bugün buradaki mercan kayalıkları dalgıçların ilgisini çekmektedir. O dönemde ise Suriye ve Mısır'ın birleşmesi sonucu dikkate değer bulunuyordu çünkü Şam-Kahire ana yolunun üzerindeydi ve bir gün buradaki küçük garnizon bir tehdit oluşturabilirdi. Selahaddin bu nedenle burasını ele geçirmeye karar verdi.

Bu, kolay bir zafer oldu. 1170 yılının son günü birkaç gemiyi söküp çölü geçmek üzere bunları develere yükledikten sonra Selahaddin'in ordusu birkaç metrelik denizi aştı ve adanın kayalık sahiline çıktı. Bunu görmek yeterli oldu. Kale direnmeden teslim bayrağını çekti.

Artık 1171'e gelinmişti. Selahaddin güçlenmeye devam etti. İskenderiye'ye gitti ve buradaki savunma sisteminin pekiştirilmesini emretti. Eski Şii liderlerin Sünni nüfus için belirlediği yasal ve idari kuralların birçoğunu değiştirdi. Mısır'daki Şii yargıçların işine son verdi ve onların yerine Sünni olanları atadı. İki Sünni hukuk okulu açtı. Sünni bürokratları tercih ediyordu; bunlardan birini, Kadı el-Fadıl'ı baş danış-

man olarak yanına aldı; Selahaddin'i vezir olarak atarken halifenin okuduğu etkili sözcükleri bu kişi kaleme almıştı.

Şimdi önünde bir tek ama önemli bir engel kalmıştı: Kahire'deki halife el-Adid, Şiiilerin temel direği ve Fatımi-Şii ege-menliğinin en önemli simgesi. Halife tüm askerlerini savaşta yitirmiş durumdaydı. Bağdat'taki halife ve Nureddin doğal olarak onu devre dışı bırakmak istiyorlardı. Bu konuda atılacak en önemli adım Bağdat'taki halifenin adını Kahire'deki cuma öğle namazlarında okunan hutbeye dahil etmektir. Politikada sözcükler eylemdir. Eğer yüksek rütbeli din adamları yeni devlet başkanını kutsarsa bu eskisinin sonu anlamına gelebilir.

Öte yandan Selahaddin uygun zamanı bekleyecek kadar akıllıydı. Yerel halifeye sadık suikastçıların hedefi durumuna gelmenin hiçbir anlamı yoktu. Haftalar geçti. Selahaddin zaman kazanmaktaydı. Gizli polisleri ayaklanan emirlerin ortadan kaldırılmasını sağladı. Selahaddin halifeye özel ziyarette bulunarak ona dostça davranırken bir yandan da onun halkın önüne çıkarken bindiği atlar dahil mallarına el koymaktaydı. Henüz yirmi yaşında olan halife sayılı günleri kaldığının farkına varmış olmalıydı. Belki buna dayanamadı, zira ağustos sonunda hastalandı.

1171 yılında 10 Eylül, Müslüman takvimine göre 567 yılının ilk cuması idi. Selahaddin nihai adımını attı ve bundan böyle Kahire'deki halifenin değil Bağdat'taki halifenin otorite olarak tanınmasını emretti. Kaynaklar bunu nasıl gerçekleştirdiği konusunda birbiriyle çelişiyor. Bir kaynağa göre İranlı bir emir yerel vaizden önce minbere çıkıp yeni isimleri okudu. Bir başkasına göre Selahaddin bu emri babası kanalıyla iletti ve babası imamı yeni isimleri okumadığı takdirde öldürmekle tehdit etti. İmam kendisinden istenilenin yarısını yaptı. El-Adid'in ismini okumadı ama Abbasi halifesi el-Müstedî'nin tüm unvanlarını bilmediğini ileri sürerek onun adını anmadı, bunu gelecek cuma yapacağını söyledi.

Her neyse, olan olmuştu ve herkes bunun farkındaydı. Bu davranış bir ayaklanmaya yol açabilirdi, çünkü halife politik bir şifreye göre Peygamber'in soyundan gelmekteydi ve 200 yıldır ülkeyi yöneten bir hanedanın başıydı. Ertesi gün Selahaddin olası bir gösteriyi engellemek amacı ile, her birinin mevcudu 70 ila 200 arasında değişen, ordusunun neredeyse yüzde 90'ını oluşturan ve toplam mevcudu 16.000 kişiyi bulan 147 askeri birliğini Kahire sokaklarında yürüterek bir geçit töreni düzenledi. Askerlerin görünümü çok etkileyiciydi: Binlerce hafif zırhlı, hızlı hareket eden atlı okçu; mancınıklar; kuşatma kuleleri; lağımclar; develer üstünde bol giysili Bedeviler... Hepsi halkı etkilemek içindi. Selahaddin'in sağ kolu Kadı el-Fadıl, "Bu geçidi izleyenler şimdiye kadar hiçbir İslam kralının böyle bir orduya sahip olmadığını düşündüler," diye yazıyordu. Hutbeden kaynaklanan herhangi bir muhalefet var idiyse bu geçit töreni onu tümüyle sonlandırdı.

Zaten iki gün sonra halife öldü. Doğal olarak, zehirlendiği ya da kendisini öldürdüğü dedikoduları yapıldı, ama aslında haftalardır hastaydı. Selahaddin'in genç adamın ölümünde bir rolü var mıydı? Varsa bile bu dolaylı yoldan olmuştu. Bir rivayete göre,¹⁹ Selahaddin Kadı el-Fadıl'a, "Öleceğini bilseydim adını hutbeden çıkartarak onu büsbütün sarsmazdım," demiş, baş danışmanı ise, "Eğer hutbede isminin okunmaya devam edeceğini bilse ölmezdi," diye karşılık vermişti.

Selahaddin'in şansına, olaylar onun saygılı ve cömert bir sultan olarak davranmasına olanak sağladı; halifenin naaşını mezara kadar izledi, çocuklarının bakımını üstlendi, aile bireylerinin evlerinde kalmalarına izin verdi ama yeni çocuklar yapmamaları için onları birbirlerinden ayırdı; herhangi bir yeni hükümdar gibi onları öldürtmeye *kalkışmadı*; bu arada selef konusunda herhangi bir açıklamada da bulunmadı, zira bir sonraki cuma hutbesinde Bağdat'taki halife el Müstedî'nin adının okunacağını biliyordu. Tüm krallar ve imparatorlar gibi bir yüzünde Bağdat'taki halifenin portresi, öbür

tarafında sultan olarak kendi profili olan paralar bastırarak yeni kazandığı gücü dünyaya duyurdu.

Her şey yolunda gitti, hiç sorun çıkmadı.

Selahaddin'in gerçek bir diktatör gibi Mısır'a egemen olması günümüzde "barış armağanı" olarak adlandırılacak bir devrim başlattı. Kahire'nin Şâver tarafından yakılan Fustat bölgesi yeniden inşa edildi. Silahları, kuşatma aygıtları, atları, develeriyle yeni bir ordu ve yeni bir donanma kurmak, nitelikli işçiliğe olan talebi artırdı, sanayi ve ticareti canlandırdı. Selahaddin kereste, üs ve yeni asker kaynakları araştırmak üzere batı sahiline bir keşif heyeti gönderdi (heyet Tunus'a ulaştı ve on altı yıl boyunca geri dönmedi). Fatımi hükümetinden devralınan binalar hastanelere, kapalı çarşılarla, hapishanelere ve okullara dönüştürüldü. Fatımi yetkililerinin el konulan arazileri Selahaddin'in adamlarına dağıtıldı ve vergiler artırıldı. İslam'ın beş şartından biri olan zekât desteklendi, hatta zorunlu kılındı ama aynı zamanda tacirlerden, satıcılardan, esnaftan ve üreticilerden alınan ağır bir verginin kaldırılması büyük bir memnuniyetle karşılandı. Ekonomi gelişti, dış ticaret arttı; hatta Avrupalılar ile yapılan ticaret bile ilerledi; özellikle çoğunluğu Piza'dan gelen ve İskenderiye'de kendilerine ayrılan bölgede bürolarını, evlerini ve hamamlarını inşa eden İtalyanlarla yapılan ticaretin hacmi çoğaldı. Başta kimyasallar, dokumalar, kereste, demir ve zift olmak üzere Avrupa malları özellikle gelişmekte olan ordu ve donanma için çok gerekliydi. Barış ortamı baharat, ıtriyat, boyalar ve kumaşlar gibi ticari malların doğudan buraya akmasını da sağladı. Belli kısıtlamalarla dinsel ayinlerini sürdüren Hıristiyanlar ve Yahudiler idari ve ticari yetenekleri yüzünden hâlâ çok değerliydi.

Kimi zaman da dehalarından yararlanılmaktaydı. O dönemin ünlü aydını, düşünür astronom, ilahiyatçı, doktor, Mai-

monides²⁰ Kahire'ye yerleşti. Doğum yeri olan İspanya'daki Arap yöneticilerin aşırı Yahudi aleyhtarlığı yüzünden zorla din değiştirmek ya da idam edilmek yerine 1168 civarında Fustat'a yerleşti. Kardeşi Davud Hindistan'a giderken ailenin tüm serveti ile birlikte boğulunca Maimonides birçok yeteneğinden biri üzerinde yoğunlaştı ve önce vezir Kadı el-Fadıl'ın, sonra da Selahaddin'in doktoru oldu. Böylece ömür boyu Selahaddin'in hoşgörüsünden yararlandı.

Ekonomisinin gelişmesi, güç kazanması ve tüm Fatımilerin mal ve mülklerini ele geçirmesi sayesinde Selahaddin için 60.000 dinar toplayıp bunu bağlılığının kanıtı olarak Nureddin'e teslim etmesi hiç zor olmadı. Nureddin'in içi pek rahat değildi. Tek bir ödeme değil, cihat tasarlamasına yardımcı olacak düzenli ödemeler istiyordu. Ne de olsa Selahaddin şimdi Mısır'ın tüm servetini elinde tutmaktaydı. Bu servetin değeri ne kadardı? Nureddin bunu araştırıp düzene sokmaları için müfettişlerini göndermeye kadar verdi. Selahaddin'in efendisi ve rol modeli olan kişi onun başına dert olacak gibi görünüyordu. Selahaddin Nureddin'in davranışlarını, "Bıçak keser, iğne batar" şeklinde yorumluyordu. Öfkelenen ama emirlere boyun eğen Selahaddin tüm kayıtlarını açtı ve ülkesini yönetmenin ve onu İslam karşıtı Haçlılardan ve Fatımi yanlısı bozgunculardan korumanın ne kadar masraflı olduğunu açıkladı.

Tam hesaplar denetlenirken bir komplo ortaya çıkarıldı. Eski Fatımi yetkilileri, Ermeniler, Nübyeliler, Amalric, Haşhaşiler ve Haçlılar... Selahaddin'in ajanlarına göre hepsi bu komplonun içindeydiler. Komplocular planlarını tamamlayamadan yakalandılar ve çarmıha gerildiler. Devletin karşılaştığı tehlikelerin kanıtı ve ilerideki isyancılara bir uyarı olması için çarmıhlar halka açık alanlarda kuruldu.

Nureddin endişelenmekte haklıydı. Selahaddin kendi hesabına bir imparatorluk kurma yolundaydı.²¹ Yemen'de yerel bir yönetici eski rejimi yeniden kurmak istiyordu. Bunun üze-

rine Selahaddin büyük kardeşi Turanşah'ı güneyde Afrika'ya ve doğuya açılan kapı durumundaki Aden limanına gönderdi. Bu ordu Libya ve Arabistan sınırlarına baskınlar düzenleyerek Selahaddin'in askeri gücünü sergiledi. Gerekirse Nureddin'le savaşacak kaynaklara sahip olduğu ortadaydı.

Oysa doktor ve tarihçi İbnül Esir'in aktardığına göre, buna gerek kalmadı: "Ona [Nureddin'e] Tanrı'dan karşı koyamayacağı bir emir geldi." 6 Mayıs 1174'te Nureddin Şam'da polo oynarken öfkeleni ve bir kriz geçirdi. Birkaç gün yaşam mücadelesi verdikten sonra İbnül Esir ve diğer doktorlar yatağının başına çağrıldılar. Selahaddin'in üst düzey yöneticilerinden olan Bahaddin bin Sedat'ın anlattığına göre Nureddin şiddetli bir farenjite yakalanmış, şişen bademcikleri gırtlakını tıkamıştı:

Onu Şam içkalesinin küçük bir odasında çok kuvvetli bir anjinin pençesinde kıvrılarak yatarken bulduk; konuşurken sesi neredeyse hiç çıkmıyordu. Odaya girip durumunu görünce, "Bizi çağırmak için bu kadar beklememeliydiniz," dedim. "Hemen daha büyük ve aydınlık bir odaya taşınmanız gerekiyor. Böyle bir rahatsızlıkta bu çok önemli." Yatağa yaklaşp onu muayene ettik ve hacamat önerdik. O zaman, "Altmış yaşındaki bir adamın kanunu akıtmazsınız, değil mi?" dedi. Ve tedavi olmayı reddetti. Bu yüzden başka şeyler denedik ama hiçbir yararı olmadı; giderek daha kötüleşti ve öldü.

Böylece, Selahaddin'in gölgesinde kalmasa, döneminde Sünnilere ışık saçabilecek olan bir adamın yaşamı sona erdi.

On üçüncü yüzyıl tarihçisi Ebu Şama tarafından kaleme alınan bir kasidede Sünni bakış açısından Nureddin'in erdemleri şöyle anlatılıyor:²²

Dönemindeki iyi olan her şeye öncülük etti. Dirâyeti, cesareti ve tüm dünyada kazandığı saygınlığı sayesinde, karşılaştığı ciddi

engellere ve yaşadığı tüm felaketlere karşı, her yerde düzeni korudu. Fethettiği topraklarda cihadı sürdürmesi için gerekli kaynakları buldu ve böylece kendinden sonra gelenlerin de aynı yolu izlemelerini kolaylaştırdı. Halep'te düzeni sağladı, dinsizlerin ezana getirdiği anlamsız yasakları ortadan kaldırdı ve Şii sapkınlığını yok etti. Kente okullar, dinsel vakıflar bahşetti ve adaletin yeniden canlanmasını sağladı. Sonunda Şam'ı fethedince düzeni yeniden kurdu, kenti surlarla çevirdi, okullar ve camiler yaptırdı, yolları onardı ve pazar yerlerini genişletti. Şarap içenleri şiddetle cezalandırdı. Savaşta kararlılığı, ok atmak ve kılıç kullanmaktaki ustalığı ile öne çıktı. ... Yazısı çok güzeldi. Dinsel kitapları okumaktan zevk alıyor ve Peygamberin geleneğini sürdürüyordu. Her zaman dürüst davranmayı şiar edindiğinden yiyeceklerin ve haremın sunduğu zevklerde kısıtlama yaptı, harcamalarında dikkatli davrandı ve çok sade bir yaşam sürdü.

Nureddin, ölümü ile geride Suriye politikasında on bir yaşındaki oğlunun dolduramayacağı bir boşluk bıraktı.

5

SURİYE'YE DÖNÜŞ VE ÇIKMAZ SOKAK

Hayır, Nureddin'in on bir yaşındaki oğlu el-Salih babasının ölümünden kaynaklanan boşluğu dolduramazdı. Ama Selahaddin bunu başarabilirdi çünkü önünde büyük bir ufuk açılmıştı. Mısır ile Suriye'yi Hristiyan istilacılara karşı girişilecek kutsal bir savaşın temelini oluşturacak şekilde birleştirebilirdi. Mısır Kudüs'e yapılacak bir saldırı için çok uzakta kalıyordu. Suriye'ye geri dönmek zorundaydı.

Suriye'yi yönetmek için çok sabırlı ve şanslı olması gerekiyordu, zira rakipleri vardı: Nureddin'in iki yeğeni, Mısır'daki Seyfi ve onun dışlanmış ağabeyi İmad. Ama her ikisinin de Suriye'nin tümünü ele geçirecek gücü yoktu ve kendisiyle rekabet edemezlerdi. Şam ve Halep'te yetkililer ve önde gelen aileler egemen olmaya çalışmaktaydılar. Sınırların ötesinde Frankların lideri Amalric Kudüs'te yitirdiği toprakları geri alma fırsatını bulacağı kanısındaydı ama temmuz ortasında

dizanteriye yakalanıp öldü. Selahaddin bunu Tanrı'nın bir lütfu olarak gördü: Kudüs Amalric'in on üç yaşındaki oğlu IV. Baldwin'in deneyimsiz yönetimine kalmıştı ve bu da bir saldırı olasılığını bir süre için ortadan kaldırıyordu. Birbiri ardına ittifaklar ve planlar yapıldı ve sonunda Halep'te el-Salih'in naibi olan Gümüştekin Selahaddin'in en güçlü muhalifi konumuna geldi.

Selahaddin'in en güçlü silahı harekete geçmekten ustalıklı kaçınmasıydı. Elinde Mısır ordusu gibi güçlü bir silah vardı ama Nureddin gibi o da güç kullanmaktansa görüşmelerde bulunmayı yeğliyordu. Titizlikle kaleme alınmış birtakım mektuplar hazırladı. Genç el-Salih'e gönderdiği mektupta babasının ölümünün İslam âlemini kendi İskender'inden yoksun kılan "deprome benzer bir şok" olduğundan söz ediyordu. Şam'daki diğer liderlere yazdığı mektuplarda ise istedikleri takdirde İslam'ın asil amaçları için onların hizmetinde olduğunu belirtti. "İslamiyetin ve Müslümanların çıkarları için onları birleştirecek ve bu birliği sürdürecektir her ne ise ona öncelik tanımalıyız," diyordu. Bu, Nureddin'in isteklerine bağlı kalmak anlamına geliyordu. Birlik ve sadakat; gerekli olan bunlardı.

Harekete geçmemesi isabetli oldu, çünkü 1174 Temmuz'unda Sicilya'daki Normanların kralının komutasında bir Hristiyan saldırısı gerçekleşti, Normanlar Avrupa sahillerine saldırarak Akdeniz'e kadar ulaşmış olan Norveçlilerin (Vikinglerin) soyundan geliyorlardı; dolayısıyla yağmacılık onların kanında vardı. Zorunlu olarak Arap ve Hristiyan komşularıyla anlaşmalar yapmış ve kendileri de Hristiyanlığı kabul etmişlerdi. Ama güvenilir müttefikler değillerdi. Şimdi ise Amalric'in komutasında Kudüs'te bulunan Haçlılarla birlikte İskenderiye'ye saldırılmayı planlıyorlardı. Bu harekât William için birçok açıdan bir felaketle sonuçlandı. Amalric'in kısa süre önce öldüğünden ve Konstantinopolis'teki Manuel'in Selahaddin'i Norman saldırısı konusunda uyar-

diğından haberleri yoktu (Manuel ve William'ın arası açıktı, çünkü Manuel William'ın kızıyla evlenmesini önce onaylamış, sonra bundan vazgeçmişti); aynı zamanda Selahaddin'in İskenderiye'de yaşananları birkaç saat içinde haber alacak kadar yakınlarda posta güvercinleri bulundurduğunun da farkında değillerdi. Normanlar İskenderiye surlarını üç gün boyunca topa tuttuktan sonra Selahaddin'in buraya ulaşmak üzere olduğunu öğrenip kaçtılar. Bu da Selahaddin'e İslam'a yönelik tehditlerin üstesinden gelecek tek kişi olduğunu ileri sürme fırsatı verdi.

Selahaddin gene de harekete geçmeden iki ay daha bekledi; bu arada güneydeki Fatımi yanlısı bir ayaklanmayı bastırdı, sonra da konumunu yasallaştırmaya çalıştı. Aslında Bağdat'taki halifenin kendisini desteklemesini istiyordu. Oysa hiç beklemediği bir anda Şam ona gereken desteği sağladı. Halktan gelen baskı üzerine vali ondan kenti teslim almasını istedi.

Selahaddin Mısır'ın yönetimini kardeşi el-Adil'in yetenekli ellerine bırakarak buradan ayrıldı. Yanında birilerini kendi saflarına çekmesine yetecek kadar nakit bulundurduğu için başarılı olacağına inanıyordu, çünkü insanları ikna etmenin en etkin yolu para idi. Yanına yalnızca 700 atlı aldı; diğerlerinin yolda ona katılacağından son derece emindi. Gerçekten de yol boyu yüzlercesi ona katıldı; dolayısıyla bu yolculuğu büyük bir zafere dönüştü. Yardımcısı el-Fadıl'ın dediği gibi Selahaddin Mısır'ın servetini Suriye'yi fethetmek için harcadı. Selahaddin ise "bizler karanlığı aydınlatan ışık misali, insanların üzerine güneş gibi doğduk," diyordu.

Kasım sonunda Şam'a girdi. Tüm başarılı liderler gibi o da sembolik davranışlardan yararlanmayı biliyordu. Büyük Emevi Camii'nde dua ettikten sonra gençlik yıllarını geçirdiği babasının eski evini ziyaret etti; kendi hakkı olana tekrar sahip çıktığını gösteriyordu. Ama başrolü para oynadı; Kahire'den getirdiğinin yanı sıra kent hazinesinden para sağladı;

pazar yerlerini yeniden açtı, halkın karşı çıktığı bir vergiyi kaldırdı, nüfuzlarını yitirmelerine içerleyen yetkililerden öç almaya kalkışmadı ve bir kez daha Nureddin'in hizmetinde olduğunu ısrarla belirtti. Tüm bunların kutsal savaş ve Kudüs'ü geri alma amacına yönelik olduğunu, asla açgözlülük yapmadığını ve kişisel çıkar peşinde koşmadığını söyledi. Eski efendisinin genç oğlunun koruyucusu olacak, "onun görevlerini yönlendirecek ve bozulan düzeni yeniden yoluna koyacaktı".

Öte yandan Şam Suriye'nin tamamı anlamına gelmiyordu. Musul, Urfa, Halep, Hama, Baalbek ve Humus'ta Selahaddin'i ihanet ve iktidar hırsı içinde olmakta suçlayanlar vardı. Yeni katılımlarla 7.000 atlı ve sayısız piyadeden oluşarak gitgide büyüyen ordusu ile her bir kentin üzerine yürüdü. Çoğunluk ordusunu görür görmez teslim oldu (ama Humus'ta kale üç ay direndi ve sonunda mancınıklara boyun eğdi). Asıl hedefi olan Halep daha da zorlu çıktı. Oradaki emir Nureddin'in 11 yaşındaki oğlu el-Salih'in vasisi Gümüştekin idi. Çocuk halkın önüne çıkarıldı ve onlardan kendisini korumalarını isterken gözyaşlarına boğuldu.

Surların dışında Selahaddin ölümünden kıl payı kurtuldu. Bu olay 1175 Ocak ayında yaşandı. Selahaddin yeğeni Faruk Şah'a yazdığı bir mektupta yağmur geçiren çadırlarda, soğuğu engelleyemeyen ateşlerin başında kamp kurduklarını anlatıyordu. Uzun sürecek bir kuşatmadan endişe duyan Gümüştekin Haşhaşilerin reisi Sinan'la temas kurarak Selahaddin'i öldürdüğü takdirde onu ödüllendireceğine söz verdi. Sinan'ın, Şii'lere karşı olan, Müslümanların tümünü Sünni yönetimi altında birleştirmek isteyen ve nefret edilen Abbasi halifesinin adına cuma hutbelerinde yer veren Selahaddin'i devre dışı bırakmak için kendi nedenleri vardı. On üç Haşhaşi kampa sızmayı başardı ama Haşhaşilerin ana üssü yakınında bir şatosu olan subaylardan biri tarafından fark edildi. Çatışmada Kumartekin isimli subay dahil birçok asker

ve tüm Haşhaşiler öldüler. Selahaddin yeğenini molalarda ya da yolculuk sırasında gece gündüz tetikte olması ve yalnızca sadakatlerinden emin olduğu kişileri yanına alması için uyardı, zira “katillere hançerler dağıtılmış ve paralar ödenmiş” bulunuyordu. Yara almadan kurtulan Selahaddin yaşamını Kumartekin'e borçlu olduğunu asla unutmadı ve on dört yıl sonra, ele geçirdiği bir kaleyi subayın oğluna bağışladı.²³

Zengi'nin bölünen imparatorluğunun başkentleri Halep ve Musul Nureddin'in iki kardeşi Kutup ve Seyfeddin'in yönetiminde bağımsızlığını sürdürdü. Çatışmalar birbirini izledi. Türkler, Araplar ve Franklar arasındaki görüşmeler devam etti. Kaleler ele geçirildi ve geçici barış antlaşmalarıyla geri verildi. Posta güvercinleri öneri ve karşı önerilerle bir oraya bir buraya uçup durdu. Tüm olaylar, kesin bir sonuca ulaşmadan böyle sürüp gitti. En sonunda 13 Nisan 1175'te Selahaddin, pek de sağlam olmayan bir ittifak kurmuş Seyfi ve Gümüştekin ile Hama'nın 8 kilometre güneyinde, Hama'nın Boynuzları adlı bir tepede buluştu. Bundan sonra olayların çok hızlı gelişmesi yüzünden savaşın ayrıntıları elimizde yok. Aslında bu tam bir savaş da değildi. Belki de rüşvet, ihanet ya da korkaklık söz konusu idi. Her halükârda Zengi'nin ordusu geride bir toz bulutu bırakarak kaçtı. Selahaddin tek asker yitirmeden düşmanını tuzla buz ettiğini yazıyor.

Bu onun tamamen işine geliyordu. Selahaddin'in stratejisinin temelini sabır oluşturunuyordu. Suriye'yi daha da geniş kapsamlı bir birlik içine sokmayı planladığından şimdiki düşmanları bir gün müttefikleri olacaktı, bu yüzden şiddetten kaçınmaya özen gösterdi ve askerlerinin katliama kalkışmasını engelledi, sığınmacıların ve yaralıların hayatını bağışladı, karşı saflardan kaçıp gelen askerlere ordusunda yer verdi. Halepliler barış istedi ve Selahaddin bunu onayladı. Uzun ve kanlı bir saldırıya girişmek yerine ılımlı davranmayı yeğledi.

Bir ay sonra bizzat halife el-Müstedî, Selahaddin'in el-Salih'in yönetimindeki Bağdat dışında, Suriye'nin tamamına,

Mısır'a, Mağrip'e, Nübye'ye, Batı Arabistan'a ve Filistin'e egemen olduğunu kabullendi. Aslında bu bölgenin tümü bütün Müslümanlığın lideri olması gereken halifenin denetiminde değildi. Hitti, "Bağısladığı yerler gerçekte kendisine ait olmamakla beraber buna karşı çıkmak ona saygısızlık olurdu," diye yazıyor.²⁴ İslam âleminin en yüce yetkilisi tarafından kutsanan, siyah bayraklarını dalgalandıran, saygı ifadesi giysiler giymiş Selahaddin artık arzuladığı yasal statüye kavuşmuştu. Tek yapması gereken bunu herkese kabul ettirmektir.

Bir yıl boyunca Şam'daki yönetimini sağlamlaştırdı. Destek olmak için üçüncü kardeşi el-Adil Mısır'dan, diğer kardeşi (Turanşah) Yemen'den yanına geldi. Başroldeki üç oyuncu (Şam'da Selahaddin, Halep'te Kutup ve Musul'da Seyfeddin) arasında tedirgin bir barış ortamı sağlandı. 1176 başında Seyfi harekete geçerek Musul'dan Halep'e doğru ilerledi. Selahaddin buna Halep'in 37 kilometre güneybatısındaki Tell Sultan Dağı'na iki günlük zorlu bir yürüyüşle karşılık verdi. Seyfi'nin kurmayları derhal saldırıya geçmeyi önerdi ama Seyfi omuzlarını silkerek, "Neden bu yabancı ile şimdi savaşalım ki? Yarın sabah hepsini kapı dışarı ederiz," dedi. Bu bir hataydı. Belki de keşif kolları Selahaddin'in elinde bulunan Tell Sultan'ın ardındaki kuvvetleri küçümsemişlerdi. Ertesi sabah Seyfi'nin ordusunun dağınık saldırısı Selahaddin için bir fırsat oluşturdu. Derhal karşı saldırıya geçerek rakiplerini dağıttı ve Halep-Musul birliklerini kamplarından sürdü. Selahaddin'in askerleri "şarap fıçıları, gitarlar, lavtalar, çalgıcılar, şarkıcılar ve dansözlerle, çok sayıda posta güvercini, bülbül ve papağanla dolu kampın bir meyhaneye benzediğine" tanık oldular. Muzaffer olan Selahaddin bir kez daha cömert davrandı. Hazinesin büyük bir kısmını iade etti ve düşmanlarının "yarı çıplak, yalın ayak ve bitkin bir halde" Halep'e sığınmalarına izin verdi. Seyfi'ye geri dönüp kuşlarıyla oynamasını, bunun gelecekte böyle bir zor duruma düş-

mesini engelleyeceğini söyledi. Esir alınan subaylara çok iyi davranıldı ve daha sonra da serbest bırakıldı. Bu, dost rakipler arasında yapılan bir düelloyu andırıyordu; Selahaddin ileride Franklara karşı girişeceği cihatta müttefikleri olacağını düşündüğü insanlara öldürücü bir darbe indirmemeye özen gösterdi.

Halep'e kesin bir saldırı yapmak istemeyen Selahaddin kenti savunma ve iletişim olanaklarını kısıtlayarak boğmayı planlıyordu. 1176 Mayıs'ında Halep'in 35 kilometre kuzeyindeki yapay bir tepe üzerinde bulunan Azaz kalesini kuşattı. Burada Haşhaşiler onu yeniden öldürmeye kalkıştılar. Harekâtı izlediği sırada dört Haşhaşi muhafız kılığına girerek ona saldırdı (bu olay büyük bir güvenlik zaafına işaret ediyordu) ama aşırılık yanlılarının çoğu zaman başına geldiği gibi bu saldırı onların yaşamına mal oldu. Selahaddin'in o anda üstünde zırhı ve miğferi vardı ve muhafızları da yakınındaydı. Haşhaşilerden biri Selahaddin'i yere düşürmeyi ve yanağını yaralamayı başardı ama bir muhafız parmaklarının kesilmesi pahasına hançeri yakaladı. İki adam hançeri bırakmamaya çalışırken bir başka subay Haşhaşiyi öldürdü. Haşhaşilerden diğer ikisi öteki subaylar tarafından öldürüldü. Dördüncü kaçmayı başardıysa da kamp çevresinde yakalanıp paramparça edildi. Selahaddin kardeşlerinden birine olayı aktarırken, yanağının sadece sıyrıldığını, "iki damla kan aktığını, önemsenecek bir şey olmadığını" yazdı ama bu olay onu çok sarstığı için çadırının etrafına parmaklık yaptırdı ve ahşap bir kulede uyumaya başladı.

Yaşanan olay büyük bir huzursuzluk yarattı. Müslüman ve Hristiyan birçok lider Haşhaşilerin kurbanı olmuş ve (Nureddin dahil) birçoğu ölümden kıl payı kurtulmuştu. Haşhaşiler çok tehlikeliydi; onların bu tür girişimlerine davetiye çıkaracak hareketlerde bulunmak büyük risk almak anlamına geliyordu.

Azaz kalesi bir ay sonra teslim oldu ve Selahaddin Tell Sultan'daki savaştan sonra ordularının önünden kaçıp buraya sığınan mültecilerle dolup taşan Halep'e doğru ilerledi. Oysa kent hiç de teslim olmaya hazır gibi görünmüyordu. İki hafta sonra taraflar çeşitli öneriler içeren, gecikmeler, aldatmacalar ve kötü davranışlar yüzünden birbirini suçlayan barış görüşmeleri başlattılar. Aslında Selahaddin'in rakiplerine cömert davranışları el-Salih'e duyulan bağlılığı azaltmamıştı. Temmuz sonunda Selahaddin kuşatmayı kaldırdı. Tüm taraflar bir barış antlaşması konusunda anlaştılar. Selahaddin el-Salih'in vasisi olma talebinden vazgeçti, Azaz kalesini iade etti, Suriye'nin kuzeyinin el-Salih'e ait olmasını onayladı ve asıl büyük tehdit oluşturan konuya, Suriye'de barınan Haşhaşilere odaklandı.

Haşhaşiler 1130'lardan beri bu bölgede bulunuyorlardı ve toplam sekiz kaleyi ele geçirmişlerdi. Bunlardan biri onuncu yüz yılda Bizanslılar tarafından sivri bir kaya üzerinde inşa edilmiş olan Masyaf'tı; burası Haşhaşilerin Lideri Sinan'ın üssüydü. Bugün burası bir turizm merkezidir; daha doğrusu 2012'de içsavaş çıkıncaya kadar öyleydi. Kayanın üstünde yükselen 170 metre uzunluğundaki beyzi duvarları, kuleleri ve savunma mevzileri ile görkemli bir görünüşe sahiptir. İçinde tepenin çevresini iki kez dolanan ve en tepeye ulaşan sayısız oda, merdiven ve tüneller bulunmaktadır. İşgalciler için bu yapı bir karabasandı, çünkü merdivenler ve koridorlar ayrılıyor, kıvrılıyor, geri dönüyor, böylece saldırıları engellerken savunanlara saklanıp karşı saldırıya geçme olanağı sağlıyordu. Kapılardan birinde tavana açılmış bir "cinayet deliği" vardı, kendilerini savunanlar aşağıdaki saldırganlara buradan ateş edebiliyorlardı. Kayalara oyulmuş birbirine bağlı üç sarnıçta 1.000 kadar insana altı ay yetecek 400.000 litre su birikebiliyordu. Tüm bu bilgiler ve daha fazlası günümüzdeki girişimci İsmaili lider Ağa Han'ın²⁵ hazırlattığı broşürde ayrıntılarıyla açıklanmaktadır. Ağa Han'ın kurduğu

vakıf bölgedeki sıkıntılar baş göstermeden önce kaleyi restore etmeye çalışıyordu.

Selahaddin muhtemelen casusları vasıtasıyla bu bilgilerin bir kısmını edinmişti ve kuşatmanın çok uzun süreceğinin farkındaydı. Mancınıklar duvarları dövmeye başladı ama kalyalara oyulmuş odaları yıkmak olanaksızdı. Ne var ki Sinan kuşatılmış durumdaydı. Kuşatma yeterince uzun sürerse yiyecek ve su sıkıntısı baş gösterecekti. Öte yandan eğer teslim olmak zorunda kalırsa ilerideki yıllarda bu fanatiklerin nasıl korkunç bir intikama kalkışacağını kim bilebilirdi?

Kısacası, gene bir açmaza girilmişti. Her iki tarafın da bir çözüm bulması gerekiyordu. Birkaç gün içinde Selahaddin'in amcalarından biri olan Şahabeddin aracılığı ile görüşmeler başladı (bir kaynağa göre Sinan görüşmeleri başlatmadığı takdirde onu öldürteceğini söyleyerek tehdit etmişti) Bu görüşmelerin nasıl geçtiğini ve ne kararlar alındığını kimse bilmiyor. Ama tüm kaynaklar kuşatmanın haftasında uzun süreli bir barış sağlandığında hemfikirler. On yedi yıl boyunca Haşhaşiler Selahaddin'in önce Müslüman düşmanlarını, sonra da Hristiyanları yenmesi için onu rahat bıraktılar. Buna karşılık Selahaddin de Sinan'ın kalesinde gereken cinayetleri planlamasına olanak tanıdı.

Gizli bir anlaşma mı yapmışlardı? Belki de. Ne olursa olsun bu hızlı ve çok yararlı bir sonuç oldu, çünkü artık Selahaddin Nureddin'in kazanımlarını güvenceye alabilecekti. On iki gün sonra Şam'a döndüğünde Nureddin'in dul eşi İsmet ile evlendi (küçük el-Salih'in annesiyle değil; onun annesi bir odalık idi) ve kız kardeşi Rabia'yı da İsmet'in erkek kardeşiyle evlendirdi; böylece aileler arasında iki bağ birden oluşturarak durumunu daha da sağlama aldı. İsmet kırk yaşlarında ve Selahaddin'in beşinci karısı idi. Bu, kesinlikle politik bir evlilikti ama başarıyla sürdürüldü. Çiftin çocukları olmadı (Selahaddin'in zaten diğer eşlerinden ve odalıklarından

en az yedi çocuğu vardı) ama İsmet çok anlayışlı bir kadındı ve Selahaddin ömrünün sonuna kadar ona sadık kaldı.

Resmi olarak o hâlâ el-Malik yani Kral idi. Ama şimdi yandaşları ona Sultan Selahaddin ("Dinin Dürüstlüğü") demeye başladı ve giderek Selahaddin adıyla ünlendi. Aslında son iki yıl boyunca umduğuna, Nureddin'in bıraktığı mirasa, ulaşamamıştı. Güney Suriye yeterli değildi. Tüm bu süreçte sırf dindaşlarıyla uğraşmış asıl düşmanı olan Franklarla savaşmaya vakit bulamamıştı. Kahire'den getirdiği para tümüyle harcanmış, umutları un ufak olmuştu; hem de beklediği oranda yağmur yağmadığı için adamları kuraklık tehdidi altındaydı. Artık Suriye'de yapabileceği fazla bir şey kalmamıştı.

Bu nedenle ekim sonunda on iki gün süren bir yolculuktan sonra Kahire'ye geldi ve bir yıl boyunca, 1177'nin sonuna kadar burada kaldı. Kahire'de aldığı vergilerle hazineyi yeniden doldurdu ve kendi topraklarını güçlendirecek projeler üzerinde çalıştı. En önemli girişimlerinden biri Kahire ile Fustat'ı tek bir sur içine almak oldu; bu büyük projenin tamamlanması otuz yıl sürdü. İkinci olarak Dimyat, Tanis ve İskenderiye'nin savunmasını güçlendirdi. Son olarak da donanmaya Fatımi dönemindeki gücünü sağlamak için kısa sürede altmış kadirga ve yirmi nakliye gemisi ekledi. Bunun yanı sıra, İskenderiye'de bir hukuk fakültesi açılması, Mekke'ye giden hacıların Kızıl Deniz'i geçerken ödemek zorunda olduğu ayakbastı parasının kaldırılması ve Mekke'nin bundan kaynaklanan zararının karşılanması gibi sivil girişimleri de oldu. Bu son girişimi onun tüm hacılar arasında çok sevilmesine ve Mekke'nin efendisi olarak kabul edilmesine yol açtı. Gerek sivil, gerekse askeri projeleri asıl amacına yönelikti (sonunda Halep'i ele geçirmek, tüm Suriye'ye egemen olmak ve nihayet Suriye ile Mısır'ı Sünni bir yönetim altında birleştirmek). Bundan sonra ise, Suriye'deki kardeşi Turanşah'a yazdığı gibi, hayattaki tek amacı dinsizlerle savaşmak olacaktı.

Halep'in onun yaklaşımlarından büyük endişe duyarak düşmanları olan Haçlılardan yardım istediğinden haberi yoktu. Halepliler rüşvet olarak bir kısım Frank esirleri serbest bırakmayı kabul ediyorlardı; bunların arasında ileride Selahaddin'in en azılı düşmanı olacak bir adam da vardı. On altı yıl yattığı haptiden yeni çıkmıştı ve Kudüs'ün genç ve hastalıklı kralına nefret ettiği Müslümanlara karşı mücadelesinde hizmetlerini sunmaktaydı.

6

KÖTÜ ADAM SAHNEDE

Söz konusu kötü adamın adı Reynald idi ve öyküsü Selahaddin'inki ile öylesine sarmaş dolaştı ki Selahaddin'in ondan neden nefret ettiğini öğrenmek için yirmi yıl öncesine gitmemiz gerekiyor. Eğer Selahaddin bizim şövalye ruhlu ve cömert kahramanımız ise Reynald tam bunun aksidir ve korkunç davranışları Selahaddin'in erdemlerini daha da ön plana çıkarır.

O kendisini "Châtillon'lu" olarak tanıtıyordu. Fransa'da otuz üç Châtillon vardır. Bilimadamları Reynald'ın²⁶ memleketinin bunların hangisi olduğunu araştırdılar. Bugün çoğunluk onun memleketinin Fransa'nın ortasında, Sen Irmağı'nın önemsiz bir kolu olan Loing üzerindeki Châtillon olduğuna inanıyor. İlk yılları hakkında başka bir bilgi yok, yalnızca 1147'de yirmili yaşlarının başlarında yağmaya, kana ve güce susamış bir halde İkinci Haçlı Seferi'ne katıldığı biliniyor. Müslümanların indinde çok kötü biriydi; İbnül Esir onun için

“Frenkler arasında en ahlaksız, Müslüman düşmanı ve tehlikeli olanlardan biriydi”, diye yazıyor. Aynı zamanda, daha sonra göreceğimiz gibi, o acımasız, üçkâğıtçı, kindar ve utanmaz biriydi, kendinden üstün birinin yüzüne gülerken onu bir an sonra sırtından hançerleyebilirdi.

Öte yandan onun başka özellikleri de olsa gerektir. Kötü adamların pek azı gerçek birer canavardır. Daha sonraki bölümlerden birinde onun sadece haydutluk değil yeri geldiğinde efelik de yapabildiğini gösteren bir serüveni yer alıyor. 1890’larda yaşam öyküleri kaleme alan Fransız Gustave Schlumberger, ondan, “En cesur ve olağanüstü Haçlı askerlerinden, doğunun demir adamlarından biri ... antik dönemde yaşasa yarı-tanrı” olabilecek biri diye söz ediyor. Müslüman kaynakların onun hakkında vardığı yargıda belli belirsiz bir hayranlık, Hristiyan kaynakların onu övüşünde ise bir miktar kınama hissediliyor. Hiç kuşkusuz, tehlikeli bir adamdı. Ayrıca korsanlara özgü bir çekiciliği olmalıdır. Zira bu topraklara ayak bastıktan kısa süre sonra yirmi iki yaşındaki Antakya prensesi Konstans’ın gönlünü çalmayı başarmıştır.

Antakya Hristiyanların gözünde Kudüs’ten sonra servet, boyut, güç ve önem açısından ikinci sıradaydı. Aziz Peter bu kentin ilk piskoposu olmuştu; Aziz Pavlos da ilk yurttaşlarından biriydi. Bir zamanlar Asya’daki en büyük kent idi. Depremler ve Arap istilaları yüzünden hırpalanmış olsa bile hâlâ Çin Seddi’ni anımsatan, Asi Irmağı’nın ve Habib Necar Dağı’nın eteklerinin çevresinden dolanan ve tepeleri, vadileri aşan, yarım daire şeklinde, mazgallı, Roma ve Bizans döneminden kalan surları ayakta idi. Kente 330 metre yukarıdan bakan içkalenin çevresinde toplam dört yüz kule vardı. Surlarla çevrili kent bahçeli ve tek katlı evlerden, kilise ve manastırlardan, pazar yerlerinden ve otlaklardan oluşuyor, 4 kilometrekarelik bir alanı kaplıyordu. Schlumberger’in dediğine göre Aziz Symeon (şimdiki Samandağ) limanının yakınındaki kapıdan Antakya’yı canlı bir ticaret kentine dö-

nüştüren “renkli ve göz alıcı insanlar” girip çıkmaktaydı. Kuzeyden gelen ve güneye doğru ilerlemeyi hedefleyen istilacıların önce Antakya’yı ve onun çevresindeki toprakları ele geçirmesi gerekiyordu.

1098’de burasını Türklerin elinden alan Hristiyanlar bir anlamda Bizans İmparatoru Manuel’in müttefiki sayılabilirlerdi, zira onun güney sınırında bulunmaktaydılar. Ama aynı zamanda dini ve ailevi sebeplerle Kudüs’teki Hristiyan krala bağlıydılar. Bu ilişkilerin yürütülmesi küçüklü büyüklü güçlerin çevirdiği sayısız dolaplar arasında sürekli değişen dengelerle sağlanmaktaydı. Bu tarihi labirentte bize yol gösterecek olanların başında Konstans geliyor.

Kocası olmayan bir prensesin bir prens gereksinimi olduğu evrensel bir gerçektir. Bu gerçek yalnızca prenses tarafından değil, aynı zamanda ona eş seçecek olanlar tarafından da böyle kabul edilir, zira eş olmadan veliahtlar doğamaz, dolayısıyla krallığın geleceği tehlikeye girer. Konstans babası Bohemond’un kellesi savaşta Selahaddin’in amcası Şirkuh tarafından uçurulduğundan bu yana, yani dört yaşından beri Antakya’nın sözde hükümdarıydı. Küçük prenses annesinin babası, Kudüs kralı II. Baldwin ve onun ölümünden sonra tahta geçen Fulk tarafından yetiştirilmişti. Annesi Alice yaşamı boyunca Antakya’da iktidarı ele geçirmeye çalışmış ama başaramamıştı. Dört yıl sonra Baldwin, artık sekiz yaşına gelmiş Konstans için uygun, yumuşak başlı bir eş seçti: yirmi iki yaşındaki Akitanya prensi Raymond. Raymond, cesareti, yakışıklılığı, cana yakınlığı ve güçlü kuvvetli oluşu ile bir efsaneydi; tek eliyle bir üzeniği yamyassı edebildiği söyleniyordu. (Kuvvet denemesi için saçma bir yöntem değil mi? Bu, bir nal olabilir, neden bir üzenği olsun?) Dokuz yıl sonra, on yedi kaşındayken Konstans üç oğlundan ilkinin dünyaya getirdi ve çocuğa büyük babasının adı olan Bohemond adı verildi. On dört yıllık bir evliliğin ardından, daha önce gördüğümüz gibi, Raymond öldürüldü ve Konstans yirmi

iki yaşında, resmi vasisi III. Baldwin'in annesinin ve kent Piskoposu Radulph'un denetimi altında kentin taşsız kraliçesi oldu. Konstans bağımsızlığına düşküncü bu yüzden üç koca adayını geri çevirdi. Dört yıl sonra bu iktidar boşluğunda anti-kahramanımız Reynald belirdi.

Kızın ilgisini nasıl çektiğini kimse bilmiyor, çünkü o zamanlar Askalon kentinin kuşatmasına katılmıştı. Bu olay üzerinde biraz durmak yararlı olacak. Askalon Birinci Haçlı Seferi sırasında ele geçirilemeyen, yarım daire şeklinde etrafını çevreleyen çok güçlü iç ve dış surlara, kulelere ve kapılara sahip bir kentti ve Hristiyanların Mısır'ı ele geçirme girişimlerinde yaşamsal bir önem taşıyacaktı. Tarihte kimi zaman bazı kentler, kapıları kilitli kalması ya da zorla açılması gereken, savunulması ya da ele geçirilmesi zorunlu olan stratejik noktalar haline gelir. Kubilay Han 1268'de Güney Çin'e doğru ilerlerken Xiangyang kenti böylesine önemli bir rol oynamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda Verdun, İkinci Dünya Savaşı'nda da Stalingrad aynı rolü üstlendi. Haçlılar ile Müslümanlar için de Askalon böylesine önemliydi. Son derece çetin bir cevizdi, burada istilacıların güvenle sığınabileceği bir liman yoktu; içme suyunu sağlayabilecekleri çok sayıda kuyu ve sarnıç bulunuyordu ve ardına dar sokaklardan oluşan bir labirent gizlenmiş dört kapısı vardı ve yılda dört kez Mısırlılar tarafından buraya yedek asker ve yiyecek gönderiliyordu.

1153 Ocak ayının ortalarında surların dışındaki kumlu arazide kocaman bir ordu yedi ay sürecektir bir kuşatmaya başladı. Ordunun başında dönemin en üst düzey komutanları bulunuyordu: Kutsal Haç'ın varlığı ile harekete geçmiş olan Kudüs Piskoposu, Kayseri, Nasıra ve Sur başpiskoposları, rahipler, papazlar, prensler Sen Jan Şövalyeleri ve Tapınak Şövalyeleri.²⁷ Hristiyanlar çadırlarını kurdular, yanlarında bol miktarda et vardı ve mancınıklar yapmak ve köprüler kurmak için gemileri parçaladılar. Aygıtları arasında kocaman bir kuşatma kulesi vardı. Reynald da paralı asker olarak ora-

daydı. Sur’lu tarihçi William onun için “bir ücret karşılığında krala hizmet ediyordu” diyor.

William olayları kendisi de oradaymış gibi aktarıyor. Oysa o dönemde Avrupa’da okuyan yirmi üç yaşında bir öğrenci olarak savaşta rol almamıştı:

Mancınıklardan fırlatılan kocaman kayalar surları ve kuleleri yıkmaya, evleri temelinden sarsmaya başladı. Bunun sonucunda korkunç bir katliam yapıldı. Kuşatma kulesinin üstündeki askerler ok ve yaylarıyla yalnızca kulelerdeki ve surlardaki askerleri değil, kentte bir yerden bir yere gitmek zorunda kalanları da mahvediyorlardı.

Bu yüzden kent halkı ne olursa olsun kuşatma kulesini yıkmaya karar verdi. Özel bir harekât timi hayatlarını tehlikeye atarak surlarla kule arasına odun taşıdılar ve bunların üzerine “yanıcı zift, yağ ve derhal tutuşabilecek benzeri maddeler” döktüler. Ama kader ve şans onlardan yana değildi (Tanrı Hristiyanların tarafını tutmuş olacaktı). Denizden esen sert bir rüzgâr alevleri kule yerine surlara doğru yönlendirdi ve taşların arasındaki ahşap direkleri tutuşturdu. Surların o kısmı tozu dumana katarak çöktü. Hristiyan askerler koşarak bu gedikten içleri daldılar. Amaçları yalnızca zafere ulaşmak değildi, hatta çoğunun tek amacı kenti yağmalamaktı. Herkes kendi çıkarının peşindeydi. Kente ilk girenler kırk kadar Tapınak Şövalyesi oldu; kenti o andan itibaren sonsuza dek kendilerine ayırmak istiyorlardı. Başkalarının girmesini engellemek için gediğin başına muhafızlar koydular ve böylece yakaladıkları fırsatı da kaçırmış oldular. Kent halkı karşılığında bir avuç adam görünce cesaretlendi ve saldırganları öldürerek gediği devrilen direklerle ve taş bloklarla kapattılar. Neyse ki yıkıntılardan fırlayan parçalar kuşatma kulesinde de hasara yol açmıştı ve kimse bunu yeniden kullanmaya cesaret edemedi. Kent kurtulmuştu; vatandaşlar bundan büyük bir

mutluluk duyduklar. William'ın anlattığına göre, "Düşmanlar, bizim hatamız yüzünden öldürdükleri askerlerin cesetlerini iplerle surlardan aşağıya sallandırdılar ve gerek sözlerle gerekse işaretlerle ne kadar sevindiklerini ortaya koydular."

Ne yapılması gerekiyordu? Kral ve çevresindekiler durumu değerlendirdiler. Kimileri bu işten vazgeçmeleri gerektiği kanısındaydı; diğerleri ise tüm bu masrafların ve ölümlerin boşa gitmemesi gerektiğini, Tanrı'nın onlardan yana olduğunu, önünde sonunda istediklerini elde edeceklerini savunuyordu. Üç gün süren tartışmadan sonra bu fikri savunanlar ağır bastı. Trampetler yeni bir saldırı için çalındı. Bu tutum işe yaradı. William bunun nasıl olduğunu açıklamıyor, bir kez daha katliamdan, kargaşadan, yaralananlardan ve acı çekenlerden söz ediyor. Fakat sonunda barış sağlandı, cesetler değiş tokuş edilip gömüldü ve koşulları görüşmek üzere bir delegasyon geldi. İki gün sonra 22 Ağustos'ta Müslüman vatandaşlar kenti terk etti ve Askalon muzaffer Hristiyanların eline geçti. Kutsal Haç'ı taşıyanlar kentteki en büyük camiyi Aziz Pavlos Katedrali'ne dönüştürdüler.

Reynald zafer sırasında orada değildi. Kuzeye doğru on gün boyunca 320 kilometre yürüyerek Antakya'ya dönmüştü, zira 1153 ilkbaharında, yedi günlük kuşatmanın başlamasından kısa süre sonra Konstans onunla evlenmeye karar vermişti. Vasisi olan Kudüs kralı III. Baldwin bu evliliği onayladı; hiç değilse böylece Antakya'nın bir sahibi olacak ve artık kenti savunmak zorunda kalmayacaktı. Antakya'nın önde gelen aileleri ve Antakya Piskoposu Latinler arasındaki en güçlü kadının sıradan bir şövalye ve geçmişi karanlık bir paralı asker olan biriyle evlenmesini onaylamadıkları için nikâh gizlice kıyıldı.

Bu evlilik için Antakya'nın bağlı olduğu Bizans İmparatoru Manuel'in onayı alınmamıştı, ama o Reynald'ın bugünkü Türkiye'nin güneyinde bulunan Toros Dağları'ndaki şatosunda yaşayan ve imparatorluğun Hristiyan vatandaşlarına

saldırıları düzenleyen Toros (ya da Theodore) adındaki Ermeni asıllı diktatörle savaşması halinde evliliği onaylayacağını, hatta kendisini ödüllendireceğini bildirdi. Ermenistan toprakları Hristiyanların egemenliğindeydi ama etrafı Türklerin elindeki bölgelerle çevrili olduğundan Manuel harekete geçemiyordu. Reynald bu görevi seve seve üstlendi zira bu ona gücünü artırma ve en iyi bildiği iş olan savaşma fırsatı sağlayacaktı. Kaynaklardan birine göre o, rengârenk ipekli kumaşlara değil zırh ve derinin temasına aşinaydı. 1156'da Reynald kuzeye, günümüzde İskenderun olarak bilinen Alexandretta kentine doğru hareket ederek Toros ile savaştı. Bir kaynak onun büyük bir zafer kazandığını ileri sürerken bir diğeri utanç içinde geri çekilmek zorunda kaldığını belirtiyor. Olaylar hangi yönde cereyan etmiş olursa olsun, Toros sağ kalmayı başardı ve dağlardaki şatosuna kaçarken Reynald da kendisine söz verilen ödülü istedi. Manuel ise, anlaşmada Toros'un yerle bir edilmesi öngörülen kalesinin sapaşağlam ayakta kaldığını söyleyerek bu isteği geri çevirdi.

Öfkelenen Reynald hak ettiğine inandığı ödülü ele geçirmek için düşmanı iken birdenbire dostu olan Toros'la anlaştı. Hedefleri kıyıda 100 kilometre açıktaki bulunan, birinci yüzyıldan beri Romalılar için son derece elverişli bir deniz üssü olarak kullanılan ve son 700 yıldır Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunan Kıbrıs Adası'ydı. Adı "zarafet ve eğlenceyi" çağrıştıran²⁸ Kıbrıs yıllardır anakarayı altüst eden savaşlardan uzakta, değerli bir mücevherdi. Sık ormanları ve çalışkan çiftçileri ile meyve ve bakır kaynaklarına, zengin kiliselere sahipti. İmparatorun orduları savaşlarını karada sürdürdüklerinden Kıbrıs'ın savunması yetersizdi. Hiçbir düşmanın tehdidi altında değildi. Kimse buradaki yıkımın bir düşman tarafından değil, imparatorluğuna ihanet eden bir derebeyi tarafından gerçekleştirileceğini düşünmemişti. Reynald için burası tam koparılacak kıvamda olgun bir meyveydi. Sorun şuydu ki, saldırmak için bir ordu kurmak gere-

kiyordu ve ordu kurabilmek için de para lazımdı, fakat onun parası yoktu.

Bu sorunu Antakya'nın eski, nüfuzlu ve zengin Psikoposu Amaury çözümlendi (piskoposun adı bazı kaynaklarda Amalric olarak geçmektedir ve Kudüs kralı ile karıştırılmamalıdır). Bu öykü Sur'lu William ve John Kinnamos tarafından biraz farklı aktarılıyor. Birine göre Reynald Piskopostan para istedi ama isteği geri çevrildi; buna şaşmamak gerek, zira Piskopos Reynald'ın zıppıktı olduğunu düşünüyor ve bunu açıkça dile getiriyordu. Sur'lu William'a göre "Renaud [Reynald] ve onun yaptıkları hakkındaki fikirlerini her ortamda açıklamaktaydı". William Amaury'nin başka konularda da açık sözlü olduğunu ve "birtakım hovardalıkları" bulunduğunu belirtiyor. Bunun üzerine Reynald korkunç bir intikam planı hazırladı. Amaury'yi yakalattı, üstündekileri çıkarttırdı, dövdürdü ve sonra da "yazın bu en sıcak günlerinde, yaralarına bal sürüp güneşte bıraktı. Dolayısıyla yaban arıları, sinekler ve diğer kan içici böcekler adamın çıplak bedenine üşüşerek kanını emdiler. Bunun üzerine adam direnmekten vazgeçerek tüm servetini ona [Reynald'a] verdi". John Kinnamos olayı böyle aktarıyor. William'ınki ise daha az dramatik. Yaşlı adam hapse atılıyor ama dövülmüyor; öğle güneşine çıkarılmadan önce yalnızca kafasına bal sürülüyor. Gene de bu, korkunç bir olaydı ve bu yüzden Kudüs Kralı Reynald'ı kınadı. Her iki yazar da Reynald'ın özür dilemeye kalkıştığından söz ediyor; ya Piskoposunu yeniden giydirip onu at üstünde sokaklarda gezdirmiş ya da el koyduğu mallarından bir kısmını iade etmiş. Amaury daha fazla işkenceyi göze alamadı ve Kudüs'e kaçtı.²⁹

Reynald para bulmuş, Toros'la ittifak kurmuş ve böylece Kıbrıs'a saldırmaması için bir neden kalmamıştı. Ortak orduları İmparator Manuel'in yeğenlerinden birinin emrindeki savunma güçlerini tümüyle bozguna uğrattı. Bu ani ve acımasız saldırının ayrıntıları bilinmediğinden genel bilgilerle yetine-

ceğiz. Üç hafta içinde Reynald'ın askerleri kentleri yerle bir etti, kaleleri yıktı, yerli halkın kellelerini uçurdu, daha şanslı olanların ellerini, ayaklarını, burunlarını ve/veya kulaklarını kesti, manastırlara saldırdı, hazineleri yağmaladı "ve rahibelerin, genç kızların ırzına geçti. Yitirilen kıymetli giysiler, altın ve gümüş çok değerliydi ama insanların namusu öylesine aşağılık bir tutumla çiğnenmişti ki, kimse yitirdiği malı-mülkü umursayacak durumda değildi." Kıbrıs kentlerinin ileri gelenleri (rahipler, keşişler toprak sahipleri ve tüccarlar) sahile sürüldü ve zorla gemilere bindirildi. Ganimetle dolu olan gemiler geri dönerken Reynald esirleri için son derece yüksek fidyeler istedi ve ancak bu ödendikten sonra onları serbest bıraktı. Gene de William'a göre, "Böylesine utanmazca elde edilen servetin tümü kısa sürede eriyip gitti."

Reynald'ın bu davranışlarından dolayı (işkence, ihanet, korsanlık, hırsızlık, tecavüz, haraca kesme) İmparator tarafından cezalandırılması kaçınılmazdı. John Kinnamos bundan sonra olanları şöyle anlatıyor: 1158 sonbaharında Manuel çeşitli sorunları çözümlemek amacıyla büyük bir ordu ile harekete geçti: Bu sorunlar, isyancı Toros, Antakya'daki Reynald, Kudüs Kralı Baldwin, Şam'daki yönetiminin nüfuz alanını genişletmeyi arzulayan Nureddin idi. Bunların hepsi imparatorluğun doğu ve güney sınırlarındaki güvenliği sarsmaktaydılar. Hepsinin mümkünse diplomasi, olmazsa güç kullanılarak denetim altına alınması gerekiyordu. Ancak o zaman asıl tehdidi oluşturan Selçuklu Türkleri ile başa çıkılabiliirdi.

Toros bir hacıdan imparatorun üzerine gelmekte olduğunu öğrenip kaçtı. Onu yakalamayı başaramayan Manuel, Asya, Suriye Türkiye ve Ermenistan ile Haçlı devletlerinden oluşturduğu uluslararası bir delegasyon ile Reynald'ın peşine düşmek üzere Antakya'ya yöneldi. Reynald ne yapabilirdi? Suriye'de Lazkiye Piskoposu olan başyaveri ona bir öneride bulundu: Kahramanca bir davranış sergileyerek tükürdüğünü yalamak. Reynald bunu uygun buldu. Kendi adına af di-

lemesi için piskoposu önden göndererek imparatoru karşılamaya çıktı. Piskopos üzerine düşeni başarıyla yerine getirdi ve Reynald için bir görüşme ayarladı. İmparator ve derebeyi Türkiye'nin güneyinde, Ceyhan Irmağı'nın iki yakasına kurulmuş bir kasabanın dokuz kemerli köprüsü üzerinde bir araya geldiler.³⁰

Reynald, tövbe etmemesi halinde hayatını yitirecek olan tövbekâr rolünü oynadı. Antakya prensi olarak tövbe etmesi sahiden de hayatına mal olurdu. Orada toplanan diplomatları şaşkına döndüren bir mizansen hazırladı; parayla tutulmuş sahte keşişlerin ortasında "başındaki kukuletayı sıyırdı, gömleğinin kollarını dirseklerine kadar sıvazladı ve keşişlerle birlikte kent sokaklarında yalınayak yürüyerek imparatorun huzuruna çıktı". Teslimiyetinin sembolü olarak sol eliyle bir kılıcı sivri ucundan kavramıştı. İmparator, Volga boyunca ticaret yapan ve savaşan İskandinav denizcilerin soyundan gelen, çok sayıda, "hurma ağaçları kadar uzun boylu, sarışın Vareg³¹ Muhafızlarla çevrili olarak tahtta oturmaktaydı. Reynald imparatorluk çadırının çok uzağında durup Türk usulü yere kapanırken "sahte keşişler yalınayak ve başları açık olarak imparatora yaklaştılar. Hep beraber diz çöktüler ve gözlerinden yaşlar akarken ellerini ona doğru uzattılar." İmparator önce toz toprak içinde yere kapanmış yatan Reynald'ı görmezden geldi ama daha sonra ona yaklaşmasını emretti. "Buraya geliş şeklinden duygulanarak onu bağışladı bu arada o da [Reynald] birçok konuda yemin verdi." Antakya'nın içkalesini teslim edecek, istendiğinde askerlere malzeme sağlayacak ve Antakya'ya Latin asıllı değil, Yunan asıllı bir Piskopos (yani Manuel'in adamlarından birini) atayacaktı. Reynald adını temize çıkaramamış olsa bile bedenini ve pozisyonunu kurtarmış olarak Antakya'ya döndü.

Böylece imparatorun bir sorunu çözümlenmiş oluyordu. Bir başka sorun ise Manuel'in üzerine gelişinden endişelenen ve krallığını kaybetme korkusuna kapılan Kudüs kralı

Baldwin idi. Öte yandan o Manuel'e ters düşecek hiçbir harekette bulunmamıştı ve onunla barış içinde birlikte yaşama girişiminde bulundu. Bu işe yaradı. Manuel, Toros'la barış görüşmelerine aracılık etmeyi başaran genç kralla dost oldu. 1159 Nisan ayında Manuel törenle Antakya'ya girdi. Herhangi bir suikast olasılığına karşın ipekli giysilerinin altına zırhını giymişti. Ama endişelenmesine gerek yoktu. Halk ona bayıldı. Reynald'ın büyük bir alçakgönüllülükle dizginlerini tuttuğu atının üstünde kentin dar sokaklarından geçti. Yaşlı Amaury bile oradaydı ve Reynald'ı affetmeye hazırdı. Yunan piskopos fikri zaman içinde silinip gitti. Amaury eski görevine döndü. Büyük bir dostluk ortamı oluşturuldu.

Bir hafta süren kutlamalardan sonra Manuel düşmanı Nureddin'i kendi haline bırakmaya karar verdi. Bir güç gösterisi yeterli olmuştu. Suriye'yi tekrar ele geçirmek için bir savaşa girişmeye değmezdi, şimdi başa çıkılması gereken çok daha ciddi düşmanlar vardı: Yurtiçindeki komplocular ve yurtdışındaki Türkler. Armağanlar alınıp verildi, binlerce esir serbest bırakıldı ve Manuel evine doğru yola çıktı.

Böylece bölgede bir tür güç dengesi kurulmuş olmalıydı. Ama Reynald rahat duramazdı. 1160 sonbaharında casusları ona 150 kilometre kadar kuzeyde, Selçuklularla olan sınırın hemen ötesinde çok sayıda sürüye sahip çiftlikler olduğunu bildirdiler. Otlaklar Toros Dağları ile Fırat Nehri arasında uzanan Antep ovasındaydı. Köylüler Hristiyan'dı ama bu Reynald'ın umurunda değildi. O bu yörenin en azından adını duymuştu, zira on yıl önce yeni Müslüman lider Zengi ve onun halefi Nureddin'den kaçan çok sayıda Urfalı Hristiyan buradan geçerek Antakya'ya gelmişti. En önemlisi de casusları çiftçilerin ve sürülerin koruma altında olmadığını ve kolay hedef oluşturduklarını söylüyorlardı. Dolayısıyla Reynald 120 atlı ve 500 hevesli yaya askerle yola koyuldu ve bulabildiği her şeye el koydu.

Oysa bu bir tuzaktı. Aynı casuslar Reynald'ın harekete geçtiğini ve neyi amaçladığını Halep beyi ve Nureddin'in üvey kardeşi olan Macit'e de bildirmişlerdi. Bir grup akıncı Reynald'a baskın yapmak üzere kuzeye doğru ilerledi.

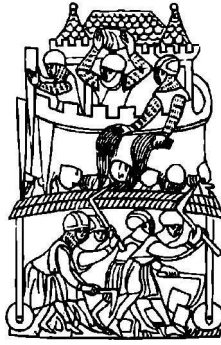
Macit'in gelmekte olduğunu öğrenen Reynald ve adamları tartışmaya başladılar: Savaşmaları mı yoksa kaçmaları mı gerekiyordu? Her zaman başına buyruk bir savaşçı olan Reynald çaldığı sığırları, koyunları ve develeri salıvermeyi reddetti. Oysa uğruna savaştığı sürüler ona büyük bir yük oldu. Adamlarının sayısı yeterli değildi ve otuz kadar askeri ile birlikte yakalandı. O çok değerli bir rehine idi. Tüm soylular değerliydi, dolayısıyla onları yakalayanlar maddi ya da siyasi bir ayrıcalık karşılığında serbest bırakabilirlerdi: Bir fidye, bir kent ya da esir değiş tokuşu ile. Elleri bağlı olarak bir deveye bindirilen Reynald Halep'teki hapis haneye götürüldü.

Esirlerle ilgili görüşmeler sürerken o hapis hanede kaldı. Görünüşe bakılırsa o ortadan yok olmuş ve Antakya'yı Piskopos Amaury'nin ellerine bırakmıştı.

Ancak orta yaşa geldiğinde yeniden bunlara kavuşma fırsatını bulacaktı. On altı yıl sonra, 1176'da nihayet Şam'daki vezir Gümüştekin tarafından yürütülen bir anlaşmaya varıldı. Gümüştekin kendisini Selahaddin'den kurtaran Franklara duyduğu minnet nedeniyle Reynald'ı serbest bıraktı, oysa kamuoyu bu kadar tehlikeli bir insanın özgür kalmasına karşı çıkmaktaydı. Burada ödenen para önemli bir rol oynadı. Hristiyanlar fidye olarak 120.000 dinar ve 380 kilo altın sikke verdiler. Bu, günümüzün parasıyla 17 milyon sterlin (ya da 26 milyon dolar) ediyordu. Prensler için çok daha düşük ödemeler yapılıyordu. O zamanlar söz konusu miktar kocaman bir kalenin üç yıllık giderini karşılayabilirdi.³²

Reynald sonunda özgür olarak ve tüm Müslümanlardan oç alma arzusu ile kıvrınarak Halep'ten ayrılırken Selahaddin kısa süre önce Haşhaşilerle bir uzlaşma sağladıktan son-

ra Kahire'ye dönmüştü ve vatanında olup bitenlerden habersizdi. Reynald'ın yaşam öyküsünü kaleme alan Gustave Schlumberger, "Onun hayatının üçüncü ve son dönemi başlamak üzereydi," diye yazıyor. "Bu, daha akıl almaz, şaşırtıcı ve parlak ama felaketle sona erecek olan bir dönemdi."

7

YENİLGİDEN ZAFERE

Kahramanımız her zaman kahramanca davranmadı. Kimi zaman da yanlış, hatasını örtbas etti ve aldattı. Böyle bir olay 1177'de yaşandı.

O yıl kasım ayında Flandra Kontu Philip'in İmparator Manuel'in gönderdiği yetmiş geminin desteği ile Mısır'ı istila etmek amacıyla Akka'ya çıkması sonucu Kuzey Suriye'de tehlike çanları çalmaya başladı. Selahaddin 26.000 kişilik ordusu ile hem Philip'in karşısına çıkmak hem de zayıf görünen Kudüs'ü korumak amacıyla Mısır'dan harekete geçti. Amalric'in ölümünden sonra tahta geçen on üç yaşında ve sağlıksız bir çocuk olan Baldwin'i öğretmeni tarihçi Sur'lu William şöyle tanımlıyor: Başlangıçta, dokuz yaşında iken ona öğretmenlik yapmak büyük bir zevkti. Yakışıklı, sempatik bir çocuktü ve iyi bir biniciydi. Çok kuvvetli bir belleği vardı; konuşmayı çok seviyordu; saygılıydı, zekiydi ve söz dinliyordu. Ama sonra, Baldwin

bir gün soylu ailelerin çocukları ile oyun oynarken birbirlerinin kollarını ve ellerini tırmalamaya başladılar. Diğer çocuklar canları acıdığı için bağırırken Baldwin'in hiç sesi çıkmıyordu, sanki hiç acı duymuyormuş gibiydi. ... Bunu birçok kez tekrarlamışlar, sonra da bana anlattılar. ... Ona sorular sormaya başladım ve sağ kolunun yarısı ile elinin hissiz olduğunu fark ettim, bu yüzden tırmalandığı, hatta ısırıldığı zaman bile bir şey hissetmiyordu. Endişelenmeye başladım. ... Durumu babasına anlattım. Doktorlar çağrıldı ve çeşitli yakular, merhemler hatta büyüler denendi ama hiçbirisi fayda etmedi. Zamanla bunun çok ciddi ve tedavisi bulunmayan bir hastalığın başlangıcı olduğunu anladık. Bu büyük felaket karşısında gözyaşlarına boğulmamak elde değildi. Ergenlik çağına ulaşınca korkunç cüzam hastalığına yakalanmış olduğu kesinlik kazandı.

Kimse onun bir şeyler başarabileceğine inanmıyordu ama o kişilik sahibiydi. Hastalık giderek ayaklarına ve yüzüne doğru yayılırken o bir lider olarak kendini gösterdi. Bu büyük bir şans oldu, zira Flandralı Philip savaşmaktan çok iki kuzeni için iyi evlilikler sağlamak peşindeydi; Sur'lu William'a göre aynı zamanda kumara, ziyafetlere, sarhoş sohbetlerine düşküncüydü. Baldwin'in Selahaddin'e karşı ondan yardım görmeyeceği ortadaydı. Öte yandan beklenen yardım, öykümünün sonuna kadar içindeki köklü kini dinsel bir savaşa dönüştürecek bir adamdan geldi.

Anti-kahramanımız Châtillon'lu Reynald bu anda yeniden sahneye çıkıyor. 1176'da Halep'te esaretten kurtulduğunda karısının öldüğünü ve iki çocuğunun Konstantinopolis'e götürülerek kraliyet ailesinden birileriyle evlendirilmek üzere olduğunu öğrendi. Hiç zaman yitirmeden kariyerini yeniden canlandırmaya girişti. Ona Müslümanları öldürme fırsatı verecek her türlü eyleme hazır olduğundan Cüzamlı Baldwin'in hizmetine girmek istedi. Kralın danışmanları ondan nasıl yararlanacaklarını iyi biliyorlardı. Eğer genç bir dul olan Stephanie (Etiennette) ile evlenirse ona eşinden (1174'te

Akka'da katledilen Plancy'li Miles'dan) kalan kalenin efendisi olabiliirdi.

Önemli olan kaleydi, dul hanım değil. Otuz yıl önce inşa edilmiş olan Kerak (bugünkü Karak³⁹) günümüzdeki Ürdün'ün sınırları içinde, Ölü Deniz'in doğusuna doğru bir günlük mesafede yer alıyordu ve tam olarak tanımlanmamış Ürdün-Ötesi ya da İncil'deki Moab adıyla bilinen bölgeye egemendi. Bu bölge Necef Çölü boyunca 200 kilometre uzanarak Ayla'ya ve Akabe Körfezi'ne, hatta (o zamanlar sınır olmadığından) Sina Çölü'nün ortasındaki Azize Katerina Manastırı'na kadar ulaşıyordu. Tümüyle ıssızdı: bulutsuz bir gökyüzü altında güneşten kavrulan sivri tepeler, kurak vadiler, aşınmış kayalar ve kumlarla kaplıydı. Öte yandan çölden ve Kerak'ın önünden güneye doğru bir yol uzanmaktaydı. Bu sarp kayalar üzerinde, 80 metrelik giriş tüneli ve mancınıklara dayanıklı kalın surları ile kale Şam ile Mekke'yi bağlayan yola hâkimdi ve tüccarlar ile hacıların deve kervanlarını denetleyebilirdi, yani onlara baskın düzenleyip yağmalayabilirdi ve vergi toplayabilirdi.

Dolayısıyla Reynald özgür kalır kalmaz şatosu, toprağı ve geliri olan bir kral, savaşçı ve haraççı baron kisvesine büründü. Schlumberger'in değindiğı gibi, ortada macera, savaş ve yağma meraklısı, "16 yıl gardiyanlarından gördüğü hakaret ve işkenceler sonucu ağır bir İslamofobi hastalığına tutulmuş" bir adam vardı. Patlamak üzere olan bir bomba gibiydi ve cüzamlı genç bir krala Selahaddin'i durdurmak için yarıdım edebilecek tek kişiydi.

Baldwin Reynald'ın öncülüğünde güneydeki karakolu Askalon'u Selahaddin'e karşı korumak için harekete geçti. 500 şövalyesi kaleyi berkitmek için tam zamanında yetiştiler ama böylesine ufak bir birlik Selahaddin'e saldırmayı göze alamazdı. Zaten o da Askalon'u görmezden gelerek önünden geçip gitti ve Kudüs'e doğru ilerledi. Genç ve hasta düşmanının yanında olağanüstü tehlikeli bir komutan bulunduğunun

belki de farkında olmayan Selahaddin askerlerinin zırhlarını çıkarıp çevreye yayılarak yağma yapmalarına izin verdi. Baldwin 20 kilometre güneydeki Gazze’de bulunan Tapınak Şövalyeleri’ne acil bir mesaj göndererek yardım istedi. Buradaki seksen şövalye bir başka tehlikeli komutanın St. Armand’lı Büyük Usta Odo’nun emrindeydi. Tapınak Şövalyeleri’nin ismi, Kudüs’teki Tapınak bölgesinde bulunan eski kraliyet sarayının bir bölümünde, bu tarikatı 1118’de kuran Hugues de Payens’e ve diğer tarikat üyelerine ait odaların bulunmasından kaynaklanıyordu. Zengin şövalyelerden oluşan bu tarikatın Papa’ya karşı görevi yalnızca Kudüs’e giden yollarda hacıları haramilere karşı korumaktı. Çağdaşı olan Sur’lu William’a göre komutanları Büyük Usta Odo ya da Eudes “hain, kibirli ve küstah bir adamdı, burun delikleri sürekli olarak öfkeyle kapanıp açılırdı ve ne Tanrı’dan korkar, ne de insanlara saygı duyardı”; bu da onun en az Reynald kadar patlamaya hazır bir barut fıçısı olduğunu gösteriyordu. Bir bakıma öyleydi de, zira Papa’nın hizmetkârı olarak genç Baldwin’dan gelen yardım çağrısına kulak asmayabilirdi. Oysa bu kez yardımcı oldu. 25 Kasım 1177 Cuma günü yalnızca 375 kişiden oluşan³⁴ iki Hristiyan birliği Askalon’dan çıkıp dörtnala sahile ulaştı ve Selahaddin’in araziye yayılmış durumdaki ordusunun çevresini sardı.

Selahaddin’i nerede bulduklarını hiç kimse bilmiyor, anlaşılan Askalon’un hemen kuzeyinde bir yerde karşılaştılar. Sur’lu William burasının “Mons Gisard” olduğunu yazıyor (ama bazen farklı yazılıyor) ve genellikle “Mont Gisard” olarak söz ediliyor. Ama zaman içinde bu isim kullanımdan kaldırılmış ve yeri hiçbir zaman belirlenmemiştir. Müslümanlar buradaki savaşı yakınlardaki Ramla’nın adıyla anıyorlar.

Selahaddin’in kuvvetleri trampetlerin sesini duyup yenden toparlanmaya çalışırken Hristiyanlar elde ettikleri olağanüstü fırsattan yararlandılar. Piskopos Bethlehem’li Albert Gerçek Haç’ı havaya kaldırdı ve saldırıya geçtiler. Selahad-

din'in orduları genelde atlıların saldırıya geçmesini bekler sonra onlara yanlardan saldırırlardı. Oysa bu kez askerlerin yapabileceği fazla bir şey yoktu çünkü düzenli olarak geri çekilemiyorlardı. Sadece kaçıştılar. Selahaddin zırhlarının üzerinde sarı ipek fular bulunan korumaları tarafından kaçırıldı. Askerlerin çoğu telaş içinde kaçarken silahlarını, zırhlarını ve sırt çantalarını yere attılar ve bunların büyük bir kısmı peşlerinden gelenlerin eline geçti. William, "Düşman 20 km kovalanıp acımasızca kılıçtan geçirildi, eğer karanlık basmasaydı hemen hepsi hayatlarını kaybedebilirdi," diye yazıyor.

Dahası da vardı. Bundan sonraki birkaç gün hava çok soğudu. Hristiyanlar Kudüs'e geri dönerken, sağ kalan Müslümanlar Sina'ya doğru kaçıştılar. Aralarında deveye binmiş Selahaddin de vardı. Burada suları bitti. Atların çoğu öldü. Rehberleri olmadığından adamlar çaresizlik içinde dolanmaktaydılar. Nihayet savaş alanından uzakta kamp kurmuş olan Selahaddin'in yazmanı bir kurtarma operasyonu için Bedevileri kiraladı. Selahaddin'in Kahire'ye geri dönmesi iki hafta aldı. Yaklaşık 2.000 Müslüman katledilmişti.

Selahaddin zor duruma düşen liderlerin yapacağını yaptı, yenilgiyi olabildiğince örtbas etti, derhal develer üstünde haberciler göndererek felaket söylentilerinin yayılmasını engelledi ve Kahire'ye hayatta olduğunu, her şeyin yolunda gittiğini bildirdi. Selahaddin'in yazmanına vekâlet eden ve kimi zaman başbakanlık görevini üstlenen İmadeddin ikna olmamıştı. "Devecileri karşılayıp Tanrı'nın Müslümanlara bir zafere bahşettiği hakkında anlatacaklarını duymak istedim. Ama onlar, 'Müjdeler olsun! Sultan ve ailesi güvendeler ve ganimetlerle birlikte yoldalar' diyordu. Bir yenilgiye uğranmamış olsaydı onun güvende olduğunu müjdelemezlerdi." Selahaddin yenilgiye uğradığını kabullenmiyordu. Adı bilinmeyen bir emire "Franklar Müslümanlardan daha fazla kayıp verdiler," diye yazıyordu. "Lütfen bu mektubu subaylarına oku ve ordumuz güvende olduğu için Tanrı'ya şükretmelerini iste.

Tanrı'nın inayeti ile sağ kalanlar kurak çölleri aştı. Önemli hiçbir kayıp vermedik, yalnızca hayvanlarımız susuzluktan öldü, ordu yeniden düzene girdi." Selahaddin şöyle devam ediyordu: "Kimileri bunun bir yenilgi olduğunu söylüyor ama Halife sayesinde zafere ulaştık."

Aslında bu bir zafer değil, bir felaketti ve herkes bunun farkındaydı. Birkaç gün içinde güvercinler haberi tüm Mısır'a yaydı. Daha sonraki bir yazıt eski bir vecizeyi anımsatıyor: Yenilgi söz konusu olduğunda yalan olduğu anlaşılacak haberler verilmemeli.³⁵ Selahaddin ünlü Çinli strateji uzmanı Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı* adlı eserini okumamış olabilirdi ama deneyimleri ona Sun Tzu'nun ilkesini öğretmişti: Zaferden emin değilsen savaştan kaçın.

Zaferden nasıl emin olabilirdiniz? Çarpışmalara değil, çarpışmaların planlandığı üslere (yani kalelere) odaklanarak.

Yenilgiyi kabullenmemek, olumsuz koşullarda zafer kazanmak isteyen liderlerin benimsediği bir yöntemdir. Bu bazen yararlı, bazen de yararsız olur. Hitler 1941'de Avrupa'nın büyük bir kısmına egemen olduğunda bu yöntem Churchill'in işine yaradı ama 1942'de Stalingrad'dan sonra Hitler'e yararı dokunmadı. Böyle bir durumda dürüst davranılacağı umulur ama çoğunlukla öyle olmaz. Stalin yenilgiye uğradığında ulusunu yüreklendirdi. Cengiz Han her açıdan kendi ordusundan üstün güçte olan İslam dünyasını ele geçirip yok etti çünkü halkının direnmesini sağladı. Siz sebat etmesini bilen başarılı ve karizmatik bir lider misiniz? Yoksa kaynakları ve hayatları boşa harcayan bir bencil misiniz? Bunu zaman, yaşananlar ve gerçekleri değerlendirme yeteneği belirler.

İçinde bulunduğu durumda Selahaddin hem bir vizyona (Haçlıları yerinden edecek bir İslam birliği), hem de yararlanabileceği güçlü bir ekonomiye sahipti. Yeniden yapılanmaya girişti ve yitirdiği insan gücünü, malzemeyi ve hayvanları

tekrar elde etti. Dört ay içinde tüm kayıplarının üstesinden gelmiş olarak Suriye'ye döndü.

Suriye bir kargaşa içindeydi. Selahaddin'in kardeşi Turanşah Şam'da başarısız bir yönetim sergiliyor, (Sur'lu William'ın dediğine göre) "sefa denizine dalmayı" ve Hristiyanlarla savaşmak yerine onlara rüşvet vermeyi yeğliyordu. Musul ve Baalbek kendi savaş beylerinin emrindeydi. Halep entrikalarla sarsılıyordu. Buradaki vezir Haşhaşiler tarafından öldürülmüştü ve onun rakibi olan Gümüştekin ihanetle suçlanıp işkence altında hayatını kaybetmişti. Bu fırsattan yararlanan Franklar Hama'ya büyük bir saldırıya geçmişti. Tüm bunlar 1177 Kasım'ında, Selahaddin'in Mont Gisard'da uğradığı yenilgi ile aynı zamanda gerçekleşmişti. William bunun "felaketlerle dolu bir ay" olduğunu ve daha beter olayların da yaşanacağını belirtiyordu: Hama'da Selahaddin'in amcası Şahabettin ölecek ve Halep'in 60 kilometre batısındaki Harim kenti kış boyunca, Franklar Selahaddin'in 1178 Mart'ında Kuzey Suriye'ye geri gelişinden ürkererek geri çekilinceye kadar kuşatma altında kalacaktı.

Tarihin tekerrür ettiğini ortaya koyan kesin anlatımlardan hoşlananlar için bundan sonraki yılları değerlendirmek oldukça zor, zira kesin ve nihai bir çatışmaya yönelik herhangi bir açıklama yok. Mont Gisard'dan sonra Selahaddin Hristiyanlarla meydan savaşına tutuşmaya özen gösterdi. Dolayısıyla, bir futbol maçında ya da satranç karşılaşmasında olduğu gibi, herkes ne istediğini biliyordu ama harekete geçmeden önce büyük çapta hazırlık yapmak gerekiyordu. Her iki taraf da saldırıya geçmelerini sağlayacak bir açık yakalamak peşindeydi. Çok az olay yaşandı ama bunlardan birkaçının aktarılmasında yarar var, zira bunlar 1187'de Hittin'de meydana gelen büyük savaşın ön hazırlığıydı.

Selahaddin'in ilk sorunu, her zamanki gibi, gerçek düşmanı olan Frankların üstüne yürümeden önce kendi Müslüman halkı üzerindeki otoritesini sağlamaktı. 1179 başında Kuzey

Suriye’de Suriye’nin tam belirlenmemiş sınırlarının kuzeyinde, bugünkü Türkiye’nin doğusuna egemen olan Anadolu Selçukluları Suriye için bir tehdit olmaya başladı. Selçuklu Sultanı Kılıç Aslan tabii ki Müslüman’dı ama Suriye’nin bazı bölümleri üzerinde hak iddia ediyordu, çünkü çok sayıda oğluna bırakacak toprağa ihtiyacı vardı (aslında 11 oğlu vardı ve bu dönemde Kılıç Aslan henüz yirmi üç yaşındaydı). Selahaddin’in ondan kurtulması gerekiyordu. Neyse ki Selahaddin’in subayları güvenilir kişilerdi, zaten çoğunluğunu kardeşleri, kuzenleri ve yeğenleri arasından seçiyordu. En yakın yardımcısı Takiyeddin Selahaddin’in üvey kardeşinin oğluydu. Takiyeddin Mısır’da Selahaddin’in yanında bulunmuş ve birçok kez ona olan bağlılığını kanıtlamıştı. Mont Gissard’da bir oğlunu yitirmişti. Selahaddin bu kez ona Selçuklu Sultanı’nı püskürtme görevini verdi. Takiyeddin 1.000 atlı ile savaşa girerek Kılıç Aslan ve onun çok daha büyük ordusunu bozguna uğrattı ve sınırların gerisine çekilmesini sağladı.

Selahaddin Şam’da üslenmişti ve buradaki kıtlık onun daha büyük bir ordu kurmasını engelliyordu. Halifeye yazdığı mektupta, bu önemli değil, diyordu, Tanrı’nın inayeti ile 1178 ilkbaharında Kudüs’ü ele geçirmiş olacağız. Bu, şiddetle arzu edilen ama sürekli ertelenen bir beklentiydi.

Derken bir dönüm noktası oluşturan bir kuşatmaya girişildi. Bu kez seçilen yer, liderlerin çok önemseddiği noktalardan biriydi. Savunmasız olan bu bölge Ürdün ile Celile Denizi arasında, Taberiye Gölü’nün kuzeyindeki bereketli topraklara ulaşılan tek geçitti. Bugün de önemini korumakta, çünkü 1948’de İsrail’in işgal ettiği ve güvenlik açısından çok stratejik olan Golan Tepeleri’nin batı ucunda bulunuyor. Bu bölge Kudüs’teki Hristiyanlar için yaşamsal önem taşıyordu ve o kadar savunmasızdı ki Selahaddin’in Mısır’dan Şam’a geldiğini öğrenen ve hacıları, özellikle bu geçitteki hamamları korumakla görevli Tapınak Şövalyeleri Cüzamlı Baldwin’e başvurdular.

Burası hem stratejik, hem de tarihsel bir önem taşıyordu, zira İsrail ismi buradan kaynaklanmaktaydı. Kutsal Kitap bu öyküyü anlatıyor (Bölüm 32, 24-26. satırlar). Kenan'a gitmekte olan kabile reisi Yakup bir gece tek başına kalıyor ve "burada gün doğana kadar bir adamla güreşiyor". Adı belirtilmeyen adam Jacob'un kalçasının çıkmasına neden oluyor ya da resmi kayıtlara göre "Yakup'un uyluk kemiği çıkıyor". Adam Yakup'a adını soruyor ve sonra "Artık sana Yakup değil İsrail denecek," diyor, burada muhtemelen "El (Tanrı'nın eski bir adı) ağır basmakta, zira adam daha sonra şöyle devam ediyor: "Bir prens olarak Tanrı sana bu gücü vermiş." İsrail'e adını veren bu öykü mutlaka önemli ama Kutsal Kitap'ta bu konuda herhangi bir açıklama yok. Bu adam kimdi? Halk öykülerinde ondan bir melek, hatta İsa'nın önceki hayatında vücut bulduğu kişi olarak söz ediliyor. Nasıl açıklanırsa açıklansın, Yakup Ürdün'deki bu geçitte güreşmiş ve buraya Yakup Geçidi adı verilmiş.³⁶ Bu nedenle, Tapınak Şövalyeleri'nin Reisi Odo on sekiz yaşındaki Kral Baldwin'e Yakup Geçidi'ni koruyacak bir kalenin inşası için baskı yapıyordu.

Bu konuda kesin bir karar verilmedi ama görünüşe göre kale için en uygun olan yer, ırmağın üç kilometre ötesindeki tepe, aslında Müslümanların sınırları içindeydi.

Gerçekten öyle miydi? Burada nasıl bir sınır vardı? Bu soru ilginç varsayımlara yol açıyor ama aynı zamanda o dönem için son derece gerçekçiydi. Bugün türlü biçimlerde, haritadaki çizgilerle, gümrük kapıları ile ve bir yerden ötekine geçmek için verilen pasaportlarda belirlenmiş sınırları olan devletlerde yaşıyoruz. Ama tüm bunlardan önce sınırlar ne oranda gerçektir? Doğal olarak, sıradan çiftçilerden büyük arazilerin yöneticilerine kadar bütün toprak sahipleri kendi sınırlarını belirliyor ve bunun için ırmak, dağ, kaya ve çöl gibi doğal oluşumlardan yararlanıyordu. Günümüzde devletler bu özellikleri Tanrı vergisiymiş gibi "doğal sınırlar" olarak tanımlamaktadır. Fransız ozan ve milliyetçi Victor Hugo da

öyle yapıyor: "Ren Nehri ... Tanrı tarafından verilen özel bir rol üstlenmiştir." Amerikalılar da "denizden, parlayan denize dek" her yere egemen olmalarının "aşikâr yazgıları" olduğunu ileri sürerler.³⁷ Oysa Selahaddin'in zamanında hayvancılık yapan göçerler, iç kargaşalar ve işgaller yüzünden modern anlamda devletler ve sınırlar yoktu. Hadrian Duvarı ve Offa Bendi gibi barikatlar olmakla birlikte bunlar sınır değildir. Günümüzdeki haritalar Kudüs Krallığı'nı Suriye'den, Suriye'yi Anadolu ve Bizans'tan kesin hatlarla ayırmaktadır ama arazide bunların birinden öbürüne geçtiğinizi gösteren hiçbir belirti yoktu. Ürdün belki doğal bir sınırdı ama kimse onu böyle algılamıyordu. Kimliğiniz sınırlarla belirlenmiş bir devlete bağlı değildi. "Sıradan birine" (tabii eğer böyle birini bulabilirsiniz) "Kimliğini açıkla?" diye sorsanız yanıtında bir yöreden, bölgeden, kentten, aşiretten, meslekten ya da liderden söz ederdi.

Yakup Geçidi'ne bir kale inşa etmek, sınırda bir miktar toprağa el koymak, buraya ufak bir ordu yerleştirmek ve Kudüs'e yöneldiği takdirde Selahaddin'in bu yolu izlemesini engellemek anlamına geliyordu. Baldwin bu isteği onayladı ve inşaatı bizzat üstlendi. 1178 Ekim'inde başlayan inşaatta zamana karşı çılgınca bir yarışa girildi. Aslında Yakup Geçidi'nin kısa süren yaşamı başlangıcından işgaline ve yıkımına kadar hep çılgınca oldu. O dönemde doğu Akdeniz'in en büyük kalesi olabilir ve yüzyıllarca ayakta kalabilirdi. Oysa yaşanan olaylar yüzünden ancak on bir ay ayakta kalabildi ve belki de en kısa yaşama sahip kale oldu.

Öte yandan, kale, yıkıldıktan sonra da garip bir şekilde yaşamını sürdürdü. Birincisi, terk edilmiş haliyle çağdaş arkeologların uğrak yeri oldu.³⁸ Kudüs'teki İbrani Üniversitesi'nden Ronnie Ellenblum ve ekibi 1997-98 yıllarında burada kazı yaptı. İkincisi de, 1202'de bir depremde kırılan bir fay hattının üzerinde yer alıyordu. Bu olayın Selahaddin ile bir ilgisi yok ama yerbilimciler bu duruma bayılıyor, zira deprem Kuzey

Arabistan'ın büyük bir kısmını yerinden oynatırken kalenin de yarısını yıkmış ve duvarların bir kısmını geri kalan kısmından 1,6 metre öteye taşımıştı. Yerbilimciler bu sayede o depremin gücünü hesaplayabildiler (ve Richter ölçeğine göre 7,6 şiddetinde olduğu sonucuna ulaştılar).³⁹ Bugün arkeologlar ve yerbilimciler kalenin altındaki toprağın hareketiyle ilgili şaşırtıcı ayrıntıları gün ışığına çıkarırken 1178-79'da burada kimlerin savaşıp öldüğünü de belirleyebilmektedirler.

İnşaat alanına gelen kral ve mühendisler 1.500 işçi ile bu kalenin (iç ve dış duvarların, kapıların ve hendeğin) Selahaddin'e karşı kendilerini savunmalarına imkân tanıyacak kadar çabuk bitirilemeyeceğini gördüler. Öncelikleri güvenlikti ve bunun için elden geldiğince hızlı davranmaları gerekiyordu. Bu nedenle marangozlar ve taş ustaları (bunlar en az 100 Müslüman esirden oluşuyordu) inşaata içerden dışarıya doğru başladılar. Örülen iç duvar Selahaddin'in ilerlemesini engelleyecek büyüklükte bir kuvvete kalkan olacaktı. Çabuk davranmalarının bir nedeni daha vardı. Her şey bu duvarların ardına taşınmalıydı. Arabalar, öküzler, erzak ve aletler okçuların ve diğer savaşçıların korumasında taşınıyordu. Masraflar kral ve Tapınak Şövalyeleri tarafından karşılanıyordu. Yağmadan sağlanan bir para olmadığı için bu harcamaları telafi etmek mümkün değildi. Vakit nakitti ve hız sayesinde her ikisinden de tasarruf edilebilirdi.

Bu da belli düzenlemeler gerektiriyordu. Mimarlar elleri kolları bağlı olarak çalışmak zorunda bırakıldıklarından yakınmış olmalıdır. Normalde kalenin bir ya da iki kapısı olmasıydı. Oysa taş, kereste ve moloz taşıyan öküz arabaları trafik sıkışıklığı yaratabilirdi. Bu yüzden mimarlar beş kapı açtılar, bu da kalenin savunmasını zorlaştırdı. Kale duvarlarını oturtmak için açılan çukurlara önce çakıl taşları döşendi ve üstlerine iri temel taşları yerleştirildi. Temelin üzerine işçiler, taş ocaklarından katırlarla taşınan 20.000 kesme taş yerleştirdiler (Ellenblum'un gün ışığına çıkardığı kemiklerde gözlenen ha-

sarlar bunun kanıtıydı). 4 metre kalınlığındaki iç duvarlar 150 metre boyunda ve 60 metre eninde bir dikdörtgen oluştuyordu. Kazılan toprak duvarın dışına atıldı, dolayısıyla vakit kaldığı takdirde inşa edilecek ikinci duvar birincisinden daha yüksek olacaktı. Toprak yığınları suyu emiyor, çamurlaşan toprak da duvarlara basınç uyguluyordu. Bu yüzden mimarların (a) olabildiğince çok kaya getirtmeleri (bu daha fazla zaman, araba ve işgücü anlamına geliyordu) ve (b) çok iyi bir akaçlama oluşturmaları, yani toprak yığınlarının üstünü bir kil tabakası ile örtmeleri gerekiyordu (tabii bu iş için ihtiyaç duyulan kilin de kazdırıp çıkarılarak buraya getirilmesi gerekiyordu). Kale inşa eden mimarlar kuşatmaları engellemek için kulelere gerek olduğunu biliyordu. Bunları yapacak zaman yoktu. Hatta tek bir taş mahzen dışında, kale içinde binalar yapacak zaman da yoktu. Bir hendek tasarlamışlardı ama bu ancak dış duvar tamamlandıktan sonra kazılabilirdi. Kötü bir kale hiç kale olmamasından ya da yarım kalmış iyi bir kaleden yeğdi. Bir sonraki ilkbaharda kale 10 metre yüksekliğinde duvarlara sahipti ve yeterli zaman bulunursa bunlar iç duvarlar olacaktı.

İlkbahardaki sefer mevsimi bir çatışma ile başladı. Selahaddin bazı Frankların Golan Tepeleri'nde başıboş gezen sürülerin peşine düştüğünü öğrendi. Aslında bunlar Yakup Geçidi'nden gelmekteydi ve başlarında da Baldwin bulunuyordu. Adamlarının yiyeceğe ihtiyacı vardı. Yakup Geçidi'nin 30 kilometre ötesinde ve Şam'a 50 kilometre mesafede 1.000 kadar Müslüman'dan oluşan bir ordu vardı. Selahaddin'in yeğeni Farukşah'ın komutasındaki Müslümanlar geceleyin istilacıların peşine düştü, şafakta onlara baskın düzenledi, çoğunluğunu ok yağmuruna tuttu ve aralarında Tapınak Şövalyeleri'nin komutanı St Amand'lı hain, kibirli ve küstah Odo'nun da bulunduğu kimilerini esir aldı.

Bu beklenmedik başarıdan sonra bir posta güvercini gönderilerek Selahaddin'e çağrıda bulunuldu. Posta güvercinle-

rinin kullanılması o kadar sıradan bir uygulamaydı ki hiçbir kaynak bu konuda yorumda bulunmuyor, ama tüm kentlerde olduğu gibi Şam’da da güvercin beslemenin bir işkolu haline geldiğini gösteren kanıtlar var. Askerler ne zaman devriye görevine çıksalar mutlaka yanlarına posta güvercinlerini alıyorlardı. Güvercinler üslerine dönmek üzere eğitiliyordu, ama kuşların yolda kaybolması durumunda, görev sırasında üsse gönderilmek istenen haberin yerine ulaşmasını garantilemek için, iletiler ikişer ya da üçer kopya yazılıyor ve ikişer ya da üçer güvercinle gönderiliyordu.

Selahaddin ertesi gün buraya geldi, bu arada adı belirlenmeyen bir görgü tanığı olanları anlattı: Kral Baldwin canını kurtarmak için kaçmıştı, çok sayıda ölü vardı, birçok şövalye yaralanmış, Baldwin’in yaverlerinden biri aldığı yaralar sonucu hayatını kaybetmişti. Üstelik Odo da ellerinde idi. Sur’lu William, Odo’nun da “bakımsız bir hapishaneye atıldığı”, birkaç ay sonra burada öldüğünü ve “kimsenin onun yasını tutmadığını” belirtiyor.

Kurak bir kışı kurak bir yaz izledi. Atların besleneceği yeni otlar yeşermediğinden Selahaddin Mısır’dan yeni atlı getirtiyordu; bu yüzden de Kudüs’e saldırma tasarısını ertelemek zorunda kaldı.

Tüm bunlar Frankların “sınırının” hemen ötesindeki Müslüman topraklarında yaşanmaktaydı. Bu da Selahaddin’e garip ama orijinal bir fikir verdi. Kuşatmalar pahalı eylemlerdir. Gerçekten bunu yapmak zorunda mıydılar? Baldwin’le bir anlaşmaya varamaz mıydı? Böylece kale önemini yitirecekti. Tüm emek ve masraf boşa gitmiş olacaktı. Neden kestirmeden gitmeyecekti? Dolayısıyla 1179 Mayıs’ında, Baldwin’in kaçmasından hemen sonra olağanüstü bir öneride bulundu. Bir uzlaşma ve anlaşmaya varabilirler miydi? Selahaddin Yakup Geçidi’ndeki kaleyi *satın alacak*, böylece herkes zaman, para ve yaşam hakkı kazanmış olacaktı. Tapınak Şövalyeleri bu öneriyi ciddiye aldılar. Böylece mevcut sınırdan daha

önceki gibi barış hüküm sürecek ve onlar da paralarını geri alabileceklerdi. Tüm inşaat masrafları karşılandığı takdirde bunun mümkün olduğunu söylediler. Selahaddin 60.000 dinar ödemeyi teklif etti. Yanıt olarak, üzgünüz, dendi; 20.000 taşın her birinin maliyeti 4 dinar idi. Bu da garnizon, işçi, gıda vs. gibi giderler hesaba katılmasa bile tek başına 80.000 dinarı buluyordu. Bunun üzerine Selahaddin teklifini 100.000 dinara yükseltti. Gene anlaşma sağlanamadı. Bir bakıma buna şaşmamak gerek, zira bu durumda Selahaddin (bitmemiş de olsa) yepyeni bir kaleye ve bir miktar araziye sahip oluyordu. Her iki taraf da geri adım attı. Ordular harekete geçmeye hazırlanırken şu karara varıldı: Barışı sağlamak savaştan daha zordu.

Birkaç gün sonra deneme niteliğinde bir saldırı düzenlendi ama Selahaddin Kudüs'ten takviye gelmeden kaleyi ele geçiremeyeceğini anlayarak geri çekildi. Bunu her iki tarafın da daha ciddi hazırlıklara giriştiği üç aylık bir sessizlik izledi. Selahaddin 23 Ağustos Cuma günü yeniden Şam'dan buraya geldi ve bir kez daha Baldwin'in 23 kilometre güneydeki Taberiye'den buraya bir ordu sevk etmesinden önce kuşatmayı sonlandırmak için acele ediyordu. Baldwin'in askerleri toplanması dört gün, buraya gelmesi ise üç gün sürebilirdi. En fazla bir hafta zamanı vardı.

Selahaddin Ürdün'ün doğu sahilinde düşmanın mancınık menzilin neredeyse içine kurduğu ordugâha mühendislerin mancınık yapımında kullanacağı kalasları getirtti, ama bu zaman alacaktı ve bu dev aygıtların kale surlarında gedik açabileceği de garanti değildi. Bu yüzden Franklar kalenin içinde hapsolmuş ve okçulardan korunmak için başlarını kaldıramaz durumda iken Selahaddin lağımclarını harekete geçirdi. Lağım kazma yıllardır uygulanan bir taktikti, bu nedenle lağımclar bu işte ustalaşmıştı; okçuların korumasında toprağı kazmaya ve bir maden ocağındaki gibi açılan tünelleri ahşap direklerle desteklemeye koyuldular. Üç gün boyunca

vardiyalar halinde çalışmalarını sürdürdüler. 27 Ağustos Salı günü dağı 10 metre kadar kazmış ve surların altına ulaşmış durumdaydılar.

Tüneli odunlarla doldurdular, bunları ateşe verdiler ve geri çekildiler.

Alevler yükseldi; herkes izlemede ve beklemede idi; her iki tarafın beklentileri farklıydı.

Hiçbir şey olmadı.

Duvar yerli yerinde duruyordu.

Frankların ordusunun gelmesine üç gün kalmıştı; Mont Gisard'da yaşananlar düşünülecek olursa Selahaddin'in buradaki girişimi bir felaketle sonuçlanabilirdi.

Kaybedecek bir dakikası bile olmayan Selahaddin lağım-cıları tünele tekrar sokup kazmaya devam etmelerini sağlamak zorundaydı ama tünel yanmakta olan korlarla doluydu. Alevlerin sönmesini ve küllerin soğumasını bekleyecek vakit yoktu. Bu yüzden alevlerin üzerine su dökülmesini emretti ve her tulum dolusu su için bir dinar ödemeye söz verdi. İmadeddin tüm bunların görgü tanığıydı: "Adamların tulumlar dolusu su getirdiklerini gördüm ve tünel su ile dolup alevler sönünce lağım-cılar yeniden çalışmaya başladılar." Bu arada yukarıdaki kalede Franklar da önlemler alıyor, taş duvarın çökmesi halinde açılacak gediği kapatmak için ahşap bir duvar örüyorlardı.

Ertesi gün, yani çarşamba günü lağım-cılar suyu, külleri ve çamuru boşalttılar ve aynı gece kazamaya devam ederek birkaç metre daha ilerlediler. Bu birkaç metre çok önemliydi. Tekrar tünele odun yığıp gece boyu sürecek şekilde bunları ateşe verdiler.

29 Ağustos Perşembe sabahı gün doğarken taş temel tüneldeki yangından ötürü çöktü. Duvar Müslümanların çılgın alkışları arasında çatlayıp yıkıldı. Dahası, sıcak ve kuru bir hava akımı ile daha da artan alevler geçici olarak yapılan ahşap duvara da yayıldı. Kaynakların adını vermediği Frank

komutan bunu görünce açılan gediğin üstünden duvarın sağlam kalan bölümüne atlayarak Müslümanları şaşırttı. Taberiy'e'deki Hristiyan kuvvetler yükselen dumanı görünce oraya gitmelerinin hiçbir yararı olmayacağını anladılar.

Franklar bir mesaj göndererek teslim olma şartlarını görüşmek istediklerini bildirdiler ama her zaman söylendiği kadar cömert olmayan Selahaddin bu isteği geri çevirdi. Müslümanlar gedikten içeri daldılar ve 800 askeri öldürüp 700 kadarını da esir aldılar. Ronnie Ellenblum'un ekibindeki arkeologlar burada on yıl boyunca sürdürdükleri kazılar esnasında, kılıçla kesilmiş kafatasları ve diğer kemiklere, ayrıca kemiklere saplı vaziyette ya da kemiklerin yanında duran ok uçlarına rastladılar. Sağ kalanların çoğu bizzat Selahaddin tarafından sorgulandı ve Hristiyanlığa geçen Müslümanlar ile Müslüman ordusuna büyük zarar veren tatar yaylı okçular ölüme mahkûm edildi. Esir alınan 10 Müslüman taş ustası bir kenara ayrıldı. Ele geçen ganimetler arasında 1.000 zırh ve "100.000" silah bulunuyordu. (Buna inanmak zor, çünkü 1.500 kişilik savunma gücünü oluşturan her bir askerin altmıştan fazla silahı olduğunu söylemek rakamları bayağı abartmak olur). Sağ kalanlar esir olarak Şam'a götürüldüler.

Daha sonra savaşı kazananlar yıkım işini tamamladılar. Kurbanlar arasında savaş sırasında atılan oklarla ölen üç at, 6 katır ve bir eşek de vardı. Bunlar insan cesetleri ile birlikte toplanıp daha sonra kasten yıkılan taş bir mahzene atıldılar. Hepsi burada, çapulcuların, hava koşullarının ya da yağmacıların gadrine uğramadan Ellenblum ve ekibi onları gün ışığına çıkarıncaya kadar gömülü kaldı. Çok sayıda başka ceset de vardı ve bunların bir kısmı su sarnıçlarına atılmıştı. Bu çok iyi bir fikir değildi, çünkü ağustos sonlarına gelinmişti ve üç gün içinde bu cesetler sağlığı tehdit etmeye başladılar. Selahaddin adamlarına buradan ayrılmasını emretti. Yakup Geçidi'ne ulaşmalarından yalnızca üç hafta sonra, eylül ortalarında Şam'a döndüler.

Kalenin zaptı bir dönüm noktası oldu. Müslümanlar yıllardır ilk kez bir Frank kalesini ele geçiriyorlardı. Bu başarıları başka bir şeyi kanıtladı: Kaleler yalnızca sahra ordularının üssü olarak işe yarıyordu. Evet, Haçlılar buralara çekilip bir süre güvencede olabilirlerdi ama sonsuza dek değil. İçeriye girdikleri anda saldırganların açık arazideki hareket yeteneği zaferi garantiliyordu. Müslümanlar nihai savaşı açık arazide gerçekleştirdikleri takdirde Haçlıları yok edebilirlerdi.

Savaşın gidişatı değişmeye başlamıştı.

Ama tümüyle değil. Tüm bölge hâlâ kargaşa içindeydi. Bölgenin, farklı çekim gücüne sahip mıknatıslar içeren çeşitli ebatlarda demir topların yuvarlandığı bir bilardo masası olduğunu düşünün. Bunları listelemeye kalkarsak düzinelerce isim saymamız gerekir. İşte bazıları: Mısır ve Suriye, Suriye'nin önde gelen kentleri, orada lider olmak için çekişen rakipler, Kudüs'teki Franklar, diğer Frank bölgeleri, üçkâğıtçı Frank komutanlar, iktidar peşinde olan Franklar, Frank usulü evlilikler (Frank siyaseti kendine özgü bir evrene sahipti), çölde yaşayan Bedeviler, Anadolu Selçukluları, Bağdat'taki halife, Selahaddin'in kendi ailesi ve nihayet Avrupalı hükümdar ve asiller... Bireylerin istek ya da hesapları tarafından yönlendirilen bu unsurların hepsi girişimleri ile birbirlerini etkiliyor, mantıksız anlaşmalar yaparak dostluklar kuruyor ya da mantıksız biçimde anlaşmaya varamayarak düşmanlıklara yol açıyor, birbirlerini çeşitli yönlerde doğru itiyor ve bazen de "Ölüm" ya da "Yenilgi" deliklerine düşüp, bir daha oyuna dönmek üzere yok oluyorlardı. Selahaddin henüz usta bir oyuncu olmamıştı. Şimdilik tek yapabildiği beklemek, gözlemlemek ve kendisine yararlı olacak bir anlaşma zemini bulmayı ummaktı.

1179 sonlarından 1182 sonlarına kadar üç yıl boyunca şans pek yaver gitmedi. Nil her yıl olduğu gibi taşmadı. Halk

sıkıntıya düştü ama zenginler servetleriyle gösteriş yapmayı sürdürdüler: Emirlerden biri çocuklarının sünnet düğünü için 700 koyun kurban ettirdi. Bağdat'ta halife el-Müstedî ve veziri öldü, belki de öldürüldü. Avrupa'dan yeni bir saldırı, yeni bir Haçlı Seferi söylentisi yayılmaktaydı. Selahaddin'in Şam yönetiminden sorumlu ağabeyi Turanşah bir sorun oluşturmaktaydı. Neredeyse aptalca cömert davranmaktaydı ve büyük borçlara girmişti. Şam onun elinde bırakılamazdı. Selahaddin ona yeni bir görev verdi, Mont Gisard'daki korkunç yenilgiden sonra yaralarını iyileştirmeye ya da dinlenmeye çalışan Mısırlı askerleri Suriye'den geri getirmek. Anlaşılan bu görev ya da rütbe tenzili Turanşah için çok fazlaydı, zira İskenderiye'de har vurup harman savurmaya, yergici bir oza göre "soytarılar ve fırsatçılara" para saçmaya devam etti. Bu arada bağırsaklarında çeşitli sorunlar oluştu. Bir yıl içinde ölecekti.

Neyse ki, Selahaddin'in şansına, Hristiyanların işleri yolunda gitmiyordu. Baldwin'in cüzamı giderek kötüleşmekteydi. Franklar bir halef aramaya başladılar. Avrupa'dan hiçbir destek gelmiyordu. Bizans'tan da gelmeyecekti, zira İmparator Manuel ölmek üzereydi ve yurtdışındaki maceraları ile Selçuklu Türkleri karşısında uğradığı yenilgi yüzünden hazinesi tamtakırdı. Bu arada da bir sürü entrika çevriliyor, gizemli cinayetler işleniyordu ve (Konstantinopolis'teki Rumlar Latinlere karşı ayaklandığında) bir katliam yaşanmıştı. Birçok Haçlı kenti önerilen, tartışılan, vazgeçilen ya da gerçekleştirilen evliliklerle konumlarını sağlama almak peşindeydi. Her öneri, görüşme, nişan, evlilik, aşk macerası ve ölüm kargaşayı daha da artırmaktaydı.

Örnek olarak Kudüs Kralı Amalric'in kızı, Cüzamlı Baldwin'in kız kardeşi ve Kudüs'ün ilerideki kraliçesi Prenses Sibylla'yı ele alalım. Erkek kardeşinin durumu yüzünden onun çocuk sahibi olması yaşamsal önem taşımaktaydı. Bu yüzden on altı yaşında evlendi ve tam gebe kalmışken koca-

sı sıtmadan öldü. Böylece bir oğul sahibi oldu ama kocadan yoksun kaldı. Avrupa'nın her yanına elçiler gönderilerek ona uygun eş arandı; sonunda Burgonyalı Hugh adlı bir Fransız baronun, Kudüs'ün tahtına varis olarak gelmesine umut bağlandı. Eğer Sibylla Baldwin'e (tabii ki erkek kardeşi Cüzamlı Baldwin'e değil, bir başkasına; Yafa ile Askalon arasında bugünkü Yavne'de bulunan İbelin kalesinin efendisine) âşık olmasaydı adam gelecekti de. Fakat Selahaddin'e esir düştü ve bu yüzden devre dışı kaldı; büyük bir fidye ödemeye söz verdiği için serbest bırakıldığında ise Sibylla bu borcu yüzünden onu reddetti. Bunun üzerine Baldwin bu parayı bulmak için Konstantinopolis'teki İmparator Manuel'e gitti ama dönüşünde Sibylla'nın yeniden âşık olduğunu, bu kez gönlünü Guy adında "zayıf iradeli ve budala" bir gence kaptırdığını gördü. Filistinli baronlar bu duruma çok kızmışlardı, çünkü bu evlilik gerçekleştiği takdirde Sibylla'nın kardeşi ölünce onun kral olmasını tasarlıyorlardı. Evlilik 1180'deki Paskalya sırasında gerçekleşti.

Tüm bu koşullar yüzünden her iki taraf da savaş açmayı göze alamamaktaydı. 1180 Mayıs'ında Cüzamlı Baldwin barış istedi, Selahaddin de bunu onayladı. Bunun herkes için yararlı olacağını sanabilirsiniz. Ama bundan son derece rahatsız olan biri vardı. Bu barış antlaşması Selahaddin'in Hristiyanlara karşı yürüttüğü savaşı son derece kişisel bir mesele haline dönüştüren ve beklenmedik sonuçlara yol açan olaylardan biri oldu.

8

REYNALD'IN SALDIRISI

Bu öykünün bundan sonraki bölümünde başrolü oynayan, doğal olarak, en acımasız haliyle Reynald olacak. O İslam'ın kalbinin orta yerine, hatta kutsal Mekke ve Medine kentlerine darbe indirmeyi tasarlıyordu (buna daha sonra değinilecek). Tarihçi Alex Mallett'e göre,⁴⁰ bu kadar çılgınca (belki de dâhiyane) bir girişimi tasarlamakla kalmayıp "Haçlıların tarihinde en olağanüstü olaylardan birine yol açacak bir girişimde bulunacak kadar cüretkar, küstah ve gözü kara bir adamdı".

Reynald'ın planlarının ne olduğunu kimse kesin olarak bilmiyor çünkü son safhada, herkes hayatını kaybederken o orada değildi. Elimizde olayları aktaran yalnızca beş farklı kaynak var ve hepsi de Reynald'ın tasarılarıyla ilgili söylen-tileri ve varsayımları dile getiriyor; Mısır donanması başarılı bir müdahalede bulunmasaydı neler yaşanacağını aktarıyor.

Mektuplarda anlatılanlara dayanarak olayların şu şekilde geliştiğini söyleyebiliriz.⁴¹

1180'de Selahaddin ile Baldwin arasındaki ateşkes anlaşması Reynald'ın çok canını sıkmıştı. O, Müslümanları, özellikle barış ortamında kendi topraklarından geçebilecek olanları soymak peşindeydi. Kızıl Deniz'e saldırarak o zamanlar

Hicaz adıyla bilinen, halen Suudi Arabistan'ın batı kıyısında uzanan, sarp ve çıplak tepelerle çevrili dar bir bölgeye baskın düzenlemeyi planlıyordu. Burası en kutsal kent olan Mekke'nin (Muhammed'in doğum yeri ve Kuran'ın yazılı hale getirilmeye başlandığı yer) ve İkinci kutsal kent Medine'nin (Peygamberin gömülü olduğu yer) bulunduğu İslam'ın asıl merkeziydi. Kızıl Deniz İslamiyet için tümüyle kutsaldı ve daha İslamiyet ortaya çıkmadan, 1.000 yıl önce Romalıların buraya gelişlerinden bu yana Avrupalılar bu bölgeye asla girmemişlerdi. Stratejik açıdan bu çok parlak bir fikirdi ve yarı yarıya başarılı olduğu takdirde bile Selahaddin'in İslam'ın gerçek savunucusu olduğu iddiasını yerle bir edecek ve Hristiyanların bozulan moralini düzelterekti. Doğal olarak Reynald bu saldırıyı başlatacağı noktayı da belirlemişti: Kızıl Deniz üzerindeki Ayla limanının 200 kilometre kuzeyinde, kısa süre önce ele geçirdiği Kerak kalesi.

Hazırlıklarını tamamlaması iki yıl aldı. Böyle bir saldırıyı başlatmanın en iyi yolunu hemen saptamak zordu. En kolay olanı kara yoluydu. Bu yolu bugün seçseniz Suudi sınırına kadar 180 kilometre gitmeniz gerekir, sonra da İslam'ın merkezine ulaşmak istiyorsanız Medine'ye kadar 600, Mekke'ye kadar da 1.000 kilometre yol almak zorundasınız. Bu yüzden Reynald'ın arzuladığı yıkımın gerçekleşmesi için adamlarının Medine'ye kadar 1.600 kilometre, eğer daha da gözü kara ise, Mekke'ye kadar 2.400 kilometre gidip gelmesi gerekiyordu. Asıl sorun, tamamı çölde geçecek olan bu yolculuk değildi; önünde sonunda hacılar da bu yolu kullanmaktaydı ve yerel Bedevilerden rehber kiralamak zor değildi. Esas sorun askeri düzenden kaynaklanıyordu. Dikkat çekmemek için ufak bir grup oluşturabilirdi. Ama harekete geçme döneminde böyle bir küçük grup ne kadar yararlı olabilirdi? Öte yandan, grup ne kadar büyükse risk de o kadar artacak ve daha fazla deveye, yiyeceğe ve paraya gereksinim olacaktı. Karar vermek için

deneyime ve bilgiye ihtiyacı vardı. Tabii, paraya da; çünkü kararı ne olursa olsun maliyeti çok fazla olacaktı.

Bu yüzden benzer koşullarda başka komutanların izlediği yolu seçti: Giderleri karşılanabilecek ve iyi bir kazanç sağlayacak bir saldırı denemesinde bulundu. 1181'de, muhtemelen ekim ayında yağmur mevsiminde otlakların yeşermesinden yararlanarak kendi sınırlarının yaklaşık 200 kilometre dışında, Medine yolu üzerinde bulunan, hacıların mola verdiği Tayma'ya baskın düzenledi. Saldırının ayrıntıları bilinmiyor ama bir hacı kervanına saldırdı, hatta belki de Tayma'ya kadar ilerledi. Bazılarına göre asıl hedefi Medine idi ama Selahaddin'in yeğeni ve Şam ile Baalbek beyi Farukşah'ın derhal harekete geçerek Kerak çevresindeki topraklara saldırması Reynald'ı geri çekilmek zorunda bıraktı. Selahaddin Bağdat'taki halife el-Nasır'a "Bize Muhammed'in kabrini koruma fırsatı verdiği için Tanrı'ya şükürler olsun," diye yazdı. Bu doğru olsun olmasın, Reynald değerli ganimetler ve yamsalsal önemde bilgiler edinmiş olarak geri döndü. Şimdi ordusunu Mekke şöyle dursun, Medine'ye kadar bile karadan götürmesinin ve gerekli kargaşayı yaratmasının mümkün olmadığını görmüştü. Böyle bir girişim ani bir karşı saldırıya, başına buyruk Bedeviler tarafından soyulmaya veya açlıktan, susuzluktan ya da güneş çarpmasından ölümlere yol açabilirdi. Hacılara saldırıp kutsal kentlere ulaşmanın en iyi yolu denizden gitmekti.

Öte yandan saldırı denemesi beklenmedik sonuçlara yol açtı. Selahaddin Baldwin'e Reynald'ın ateşkesi bozduğundan yakındı ve tazminat talebinde bulundu ama hiçbir sonuç alamadı, çünkü tazminatı ödemesi gereken Reynald'dı ve o buna asla yanaşmıyordu. Bunun üzerine Selahaddin gemi ile Mısır'a gelen 1.500 hacıyı tutukladı. Ancak tazminat ödendiği takdirde bunları özgür bırakacağını bildirdi.

Gemi temini bir sorundu ama çözümlenebilirdi. Müslümanlara öldürücü bir darbe indirebilmek için Reynald'ın belli

bir güce gereksinimi vardı. Kaynaklar 300 asker ve beş gemiden söz ediyor. Bu, bir ordu harekâtı için değil ama özel kuvvetlerin gerçekleştireceği türden bir baskın için yeterli bir sayı. Eğer doğruysa söz konusu gemiler, dromon denilen, yaklaşık 300 metre uzunluğunda, elli kürekli, üçgen yelkenli, 60 ton ağırlığında, Roma kadirgalarının on ikinci yüzyıldaki hali olan teknelerdi. Her birinde elli kürekçi ve on mürettebat bulunuyordu. Bu zorlu operasyon için her gemi Kerak'ta parça parça inşa edilecek ve sonra develere yüklenecekti. Bir deve yaklaşık 150-200 kilo taşıyabilir, dolayısıyla yerel Bedevilerden yaklaşık 200 deve kiralanmış olmalıydı. Bu, çok gizli bir operasyon değildi; çalışmaları uzaktan izleyen bir casus bunun ne amaçla yürütüldüğünü tahmin edebilirdi. Saldırıyı 1183'te hac mevsimi olan Ocak ve Nisan ayları arasında başlatmak için develer, askeri konvoy eşliğinde ve tersane işçileri ile birlikte 200 kilometre giderek Ayla'ya ulaşacaklardı. Askerler küçük adanın üzerindeki Ayla kalesinin çevresini sararken marangozlar da gemi parçalarını birleştirecekti (bu söylendiği kadar kolay bir iş değildi; günler sürmüş olmalıdır).

Öykünün bu noktasında Reynald ortadan kayboluyor. Tek bildiğimiz sağ kaldığı. Böylesine kana susamış ve korku nedir bilmeyen bir eşkıyanın böyle bir maceranın dışında kalması için iyi bir nedeni olmalı. Anlaşıldığına göre birçok neden vardı. Selahaddin 1170'te Ayla'yı Frankların elinden alırken Reynald'ın taktiğini uygulamış, gemileri söküp develerle Akabe Körfezi'ne taşımıştı (bu ötekine oranla daha önemsiz bir harekâtı). Bu yüzden Reynald kendisini kalenin asıl sahibi olarak görüyordu. Selahaddin'in ünlenmesi ve Suriye ile Mısır'ın birleşmesinden sonra, (üstünde bulunduğu adanın büyük bir kısmını kaplayan ve yakınında bir kuyu bulunan) kale bu iki bölgeyi birbirine bağlayan yola egemen konumda bulunmasından dolayı stratejik bakımdan çok önemli bir nokta haline geldi. Bu yüzden Reynald kaleyi ele geçirmek için geride kalmış olabilir. Acelesi yoktu. İki gemiyi alıkoyarak adadaki

kalenin yolunu kesti, böylece içerdekilerin dışarı çıkıp saldırı haberini yaymalarını ve ana karaya ulaşmalarını engelledi. Bir süre sonra kalenin kucağına düşeceğinden emindi.

Kaynaklara göre, iki ya da üç haftada bin kilometre yol alan öbür üç gemi bugün var olmayan ama on ikinci yüzyılda Kızıl Deniz'in batı yakasında önemli bir liman oluşturan, hacıların güney Mısır'la iki kutsal kent arasında gelirken uğradıkları Aydhab'a ulaştı. Burada saldırganlar kinlerini ve kana susamışlıklarını sergilediler. "Hacıların yolunu kesip katliama ve yağmaya giriştiler ve insanları esir aldılar." Böyle bir şeyin olabileceği yerli halkın aklından bile geçmemişti, çünkü "Frankların bu denizde varlığı hiç görülmemişti ve hacılar hiçbir zaman böylesine korkunç olaylar yaşamamıştı. ... Savunmasız olanlar endişelendi ve endişeye kapılanlar da savunmasız kaldı." Saldırganlardan bazıları on altı gemiyi ateşe verip Cidde'den gelen hacıları taşıyan gemiye el koyarken diğerleri de 500 kilometre kuzeyde, Nil kıyısındaki Kuş'tan gelen kervana saldırdı.

Ganimetler ve esirler yüzünden hızları kesilen ve akıntılarla rüzgârlar hakkında bilgisi olmayan Franklar Kızıl Deniz'i geçerek (dört ya da beş gün süren 300 kilometrelik bir yolculuk) Cidde'nin 150 kilometre kuzeyinde, hacıları taşıyan gemilerin demirlediği küçük bir liman olan Rabigh'e geldiler. Belki de aslında Cidde'ye gitmeyi planlıyorlardı ama rotaları şaşmıştı. Yine de demir attılar, karaya çıktılar ve içerilere doğru ilerlemeye başladılar.

Bu arada Ayla'ya yapılan saldırının üstünden neredeyse bir ay geçmişti. Baskın haberi o sırada günümüzdeki Türkiye-Suriye sınırının hemen kuzeyindeki Harran'da bulunan Selahaddin'e dörtlüye yetiştirildi. Hemen Kahire'ye, son zamanlarda güçlendirilmiş olan donanmanın başındaki Amiral Hüsameddin Lu'lu'ya emir verildi. O ana kadar adı duyulmayan Lu'lu kaynaklarımız tarafından göklere çıkarılıyor. İçlerinden biri ondan "yiğit, cesur aslan, yılmaz savaşçı,

olağanüstü cömert ve konuksever” olarak söz ediyor. Lu’lu aceleyle toparladığı askerlerle birlikte gemileri Kahire’den Süveyş’e (125 kilometre) ve İskenderiye’ye taşıdı. Gemi parçalarını develerle taşımak sıradan bir taktik olsa gerek, zira kaynaklar bundan üçüncü kez söz etmekle birlikte nasıl yapıldığını anlatmıyor. Bu arada Reynald onlardan altı hafta öndeydi. Ayla’ya kadar yelkenle ve kürek çekerek gitmek bir hafta daha aldı. Lu’lu oradaki iki Frank gemisini bozguna uğrattı ve Aydhav’a doğru yollandı (yolculuk iki hafta sürdü). Orada “insanların nasıl acı çektiklerine tanık oldular.”

Yerel halk Frankların gittiği yönü gösterdi; ne de olsa onlar hacıların peşindeydiler. Denizi ve rüzgârları iyi bilen mürettebatı ile Lu’lu saldırganlara Rabigh’de yetişti. Burada korsan gemileri ele geçirildi, Frank mürettebat öldürüldü ya da esir alındı. Müslüman esirler serbest bırakıldı ve yağmalanan eşyalar geri verildi.

Karada sağ kalan saldırganlar “kendileri kadar dinsiz olan” yerel Bedevilere rüşvet verip kentin ardındaki yarı çölleşmiş düzlüklerde yer alan vadilerde kendilerine saklanacak yer bularak kaçışlarını sürdürdüler. Bundan sonraki beş gün zarfında Lu’lu ve adamları da aynı yöntemle, atlı Bedevilere keseler dolusu para yedirerek korsanları yakaladılar. Kimilerini öldürüp kalanlarını da esir aldılar. Sahile döndüklerinde yanlarında 170 esir vardı; bunları ganimet gibi Mekke, Kahire ve İskenderiye arasında bölüştürdüler. Gezgin İbn Cübeyir onların develer üzerinde davul zurna eşliğinde sokaklarda gezdirildiğine tanık oldu. Hiçbirinin sağ kalmasına izin verilemezdi, zira artık Müslümanların Kızıl Deniz’de ne kadar kırılgan olduğunu öğrenmişlerdi. Hepsi idam edildi. Liderlerinden ikisi Mekke yakınında bir çadır kent olan Mina’ya gönderilip kurban edildi.

Franklar bu operasyondan ne elde etmeyi ummuşlardı? Onları Peygamber’in gömülü olduğu Medine yakınında ele geçiren Müslümanların kafasını bu soru kurcalıyordu. He-

deflerinin Medine olduğu sonucuna varmaları doğaldı, zira anlaşılan Reynald ikinci kez böyle bir işe kalkışmış, “Allah korusun, Kutsal Yerleri ele geçirmeye çalışmıştı. Bunlar Arap Yarımadası’nda en korkunç felakete yol açmak peşindeydiler.” Bu neydi? İslam âlimleri en ürkütücü olasılıkları dile getirdiler. Bu olayda önde gelenleri iyi tanıyan Abdüllatif’e göre, Peygamber’in mezarını açacak, kemiklerini yanlarına alıp sergileyecek ve sonra Müslümanlardan olağanüstü bir haraç isteyeceklerdi.

Müslümanlar bu varsayıma inandılar. Hristiyanlar (Müslümanların gözünde) aptal ve yalnızca kötülük etmek peşinde olan kişilerdi, dolayısıyla hedef olarak Peygamber’in mezarını seçmeleri doğaldı. Bu komplonun gerçekleşmesi, amirallerinin parlak zekâsı ve cesareti sayesinde önlenmişti. Böylesine abartılı sonuçlara ulaşan öykü İslam’ın gündemine uygun düşmekteydi: İslam’ı ve onun önderlerini yüceltmek ve Hristiyanları aşağılamak.

Oysa Hristiyanlara göre bu varsayım çok saçmaydı. Reynald *o kadar da* çılgın biri değildi. Aslında, anlatılanlara göre son derece zeki bir adamdı ve hem acımasızlığı hem de savışçılığı, sağ kalma ve dövüşü bıraktığı yerden sürdürme becerisi ile hayranlık uyandırüyordu. Sadece intihar anlamına gelmekle kalmayıp hemen hiç başarı şansı bulunmayan böylesine bir girişime ne kalkışır ne de bunu desteklerdi, hele de olayın boyutları dikkate alınırsa. Küçük ve fanatik bir grubu bir intihar saldırısına yönlendirebilirsiniz (son yıllarda bunun örneklerini gördük) ama 300 kişilik bir orduyla bunu yapamazsınız. Bu yüzden yeniden sormakta yarar var: Reynald’ın amacı neydi?

Bunun yanıtı için onun zekâsını, konumunu, koşulları ve sonuçları dikkate almamız gerekiyor. Selahaddin Suriye’de Halep’i denetim altına alıp imparatorluğun bütünleşmesini tamamlayarak bölgedeki Hristiyan krallıklarını yalnız ve savunmasız bırakmak amacındaydı. Bu amaca ulaşmasını

zorlaştıracak her türlü eylem Hristiyanlar tarafından hoş karşılanacaktı. Reynald'ın girişimi, kişisel çıkar uğruna gerçekleştirilmiş bir korsanlık faaliyeti değildi. Çok iyi düşünülmüş, amacına ulaşmış bir hareket olarak görülebilirdi. Buradaki amaç Selahaddin'in tek lider olmasını yavaşlatmak ve hacıların, ticaretin ve kutsal kentlerin saldırıya açık olduğu izlenimini yaratmaktı. Gerçekten de saldırganlar hemen buraya yönelmemiş, harekete geçmek için bir ay beklemişlerdi. Neden? Çünkü bu tümüyle saçma olurdu. Neredeyse tümüyle yabancı oldukları bir bölgede hiçbir direnişle karşılaşmadan Medine'ye ulaşırsalar, Peygamber'in bulunduğu camiye girseler bile onun mezarını nasıl açabilirlerdi? Yerli halkın eli armut mu topluyordu? Herhalde bir kenarda durup onları izlemeyeceklerdi. Tabutu dışarı çıkardıktan sonra ne olacaktı? Beklemekte olan bir deveye yükleyerek sınıra kadar 600 kilometre yolu dört nala ve hiçbir engelle karşılaşmadan aşabilecekler miydi? Bu asla bir seçenek olamazdı.

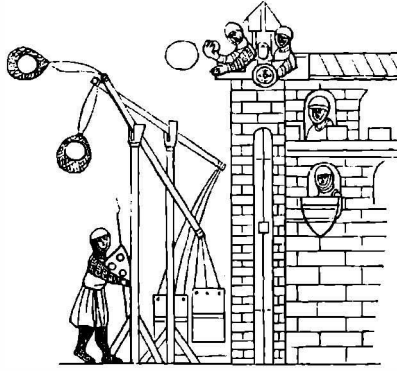
Öte yandan, böyle bir olasılıktan *korkulması* ve elimizdeki beş kaynağın bundan yararlanması için çok iyi nedenler vardı. Lu'lu ve onun vasıtasıyla Selahaddin İslam'ın Kutsal Yerlerinin kurtarıcısı, hacıların savunucusu ve Tanrı'nın inançsızları cezalandırmakla görevlendirdiği kişi olarak tanıtılmak isteniyordu.

Belki de Franklar Arap Yarımadası'nın kıyısında kendilerine bir yer edinmek ve İslam denizinin ortasında küçük bir Hristiyan topluluğu oluşturmak istiyorlardı. Ya sonra? Selahaddin kısa süre önce Yemen'e egemen olmuştu Reynald'ın saldırganları Kızıl Deniz'e girdiğinde kardeşi Tuğtekin hâlâ orada yaşıyordu. Frankların varlığı onu savunmasız ve zayıf bir duruma düşürecekti. Batıdan gelen hac yolları kesilecek, Mısır'ın gelir kaynakları yok olacak ve Müslümanların morali bozulacaktı. İslam ekonomisi için yaşamsal önem taşıyan Hindistan'la ticaret kesintiye uğrayacaktı. Ve tabii ki, Müslümanların sandığı gibi saldırganlar gerçekten Peygamber'in

tabutunu çıkarıp onu buradan taşımak niyetinde idiyseler bunun İslam âleminin ve bizzat Selahaddin'in üzerindeki etkisi öylesine büyük olacaktı ki hiçbir kaynak bunun nereye varacağını dile getirmeyi göze alamıyordu: Müslümanların "Gerçek Haç" konusunda yaptığı gibi fidye istemek yerine, cesedi pazarlık konusu yapmak. Bu belki de tarihteki en etkin reklam olur, Avrupalıların düşlerini canlandırır, seferlere katılımları artırır ve Kutsal Topraklar'da sonsuza dek İslam karıştı bir denge kurulmasını sağlardı.

Ya da aksine. Belki de beklenmedik sonuçlar yaşanırdı. Hiçbir girişim tüm İslam dünyasını Hristiyanlara karşı birleştirmekte bunun kadar etkin olamazdı. Eğer saldırganlar varsayılan amaçlarına ulaşmış olsalardı Hristiyanlar Kutsal Topraklar'dan çok daha önce kovulurlardı.

Ortadan kaybolmadan önce gemi parçalarını taşıyan kervaniyla Akabe kıyılarına ulaşmış olan Reynald ne durumdaydı? Ayla kalesini yeniden ele geçirme girişimi başarısız olmuş, gemilerine el konmuş ve askerlerinin hepsi öldürülmüştü. Ama o kaçabilmişti, bunu nasıl başardığını kimse bilmiyor. Belki de bu o kadar zor olmamıştır. Lu'lu körfeze deniz yoluyla yaklaşmaktaydı. Elinin altında bir sürü deve vardı. Reynald kendine sadık birkaç yardımcısını yanına alarak hızla kuzeye yönelebilir, herhangi bir engelle karşılaşmadan bir haftadan kısa sürede Kerak'a ulaşabilir, bir başka savaşta boy gösterebilirdi.

9

HESAPLAŞMA HAZIRLIKLARI

Reynald'ın saldırısı Selahaddin'i endişelendirdi. Bir bakıma bu olaydan sorumlu olan kendisiydi, çünkü Reynald onun diğer Müslümanlarla çatışıyor olmasının yarattığı boşluktan yararlanmış ve İslam'ı savunmaktan çok kendi çıkarlarını gözetmekle suçlanması için uygun koşullar yaratmıştı.

Tam bu sırada, 1183 Nisan ayı başında Selahaddin halifeden kendisini Amid'i ele geçirmek için yetkili kılan bir mektup aldı. Amid, bugün Güneydoğu Anadolu'da bulunan Diyarbakır kentinin o dönemdeki adıydı. Burası el-Cezire ("Ada" anlamına gelir; günümüzdeki TV istasyonu adını buradan almaktadır) olarak bilinen bölgedeki en zengin ve büyük kentti ve tüm İslam âlemindeki en seçkin kitaplığa sahip olduğu söyleniyordu. Amid yüzyıllar boyunca çeşitli isimlerle anılmış, binalarda ve görkemli surlarında kullanılan siyah renkli, yerel bazalt taşlarından ötürü her zaman adının önüne "Kara" sıfatı eklenmişti. Roma döneminde MS 359'da

yaşadığı büyük kuşatma ile ünlüydü. Persler günlerce kente saldırdılar. Bu olay kuşatmada yer alan Greko-Romen tarihçi Ammianus Marcellinus tarafından ayrıntılı olarak aktarılıyor. Yazdıklarının bir bölümünde tepedeki kaleyi şöyle anlatıyor:

Güneyde, Fırat Irmağı'na bakan kısımdaki surların köşesinde çok yüksek bir kule vardı. Bunun hemen altında kayalar öylesine dik bir uçurum oluşturunuyordu ki gözleriniz kararmadan aşağıya bakamıyordunuz. Bu kayalıklara tüneller oyulmuştu ve ustalıklı oluşturulan basamaklarla dağın eteklerine inilerek kentin bulunduğu düzlüğe ulaşılabiliyordu. Bu sayede ırmaktan buraya gizlice su getirilebiliyordu.

Bin yıl sonra ele geçirilmesi hâlâ zor olan kent yaşlı bir emir adına halk tarafından seilmeyen, beceriksiz İbn Nisan tarafından yönetilmekteydi. Adam sivillere okçuların ya da piyadelerin saflarına katılmaları için verilmesi âdet olan ödemeleri bile yapmamaktaydı. Bu yüzden Amid'i sahiplenmek, İmadeddin'in dediği gibi, "bu kenti Nisan'ın elinden kurtarmak" gerekiyordu. Oraya ulaşmak kolay değildi; kent Şam'dan 500 kilometre uzaktaydı ve iki hafta yürümek gerekiyordu. Selahaddin buraya geldi ve üç gün boyunca dinlendi, sonra mancınıklarla kent surlarını dövmeye başladı. Bunların arasında "Müfettiş" (el-Mufattiş) adı verilen, 10 metrelik fırlatma kolu olan ve abrası tonlar çeken devasa bir aygıt da vardı. Surların üstündeki okçuları püskürttükten sonra piyadeler ip merdivenlerle dış duvarlara tırmanırken mancınıklar aşağıdan iç duvarları dövmeyi sürdürüyor, bir yandan da lağımclar lağım kazıyorlardı.

Böylesi bir saldırıya maruz kalan kent halkı üç gün içinde çıkarlarının ne yönde olduğunu fark ettiler ve pinti İbn Nisan'ı desteklemekten vazgeçtiler. Nisan ayının sonunda herkes tarafından terk edilen İbn Nisan teslim oldu, bunun bir nedeni de (Selahaddin'e gönderdiği bir notta belirttiği

gibi) hizmetkârları olmadan mallarını kendi başına taşıyamayacağı idi. Bu aptalca bir itiraftı. Selahaddin adamlarını ona “yardımcı olmaları” için gönderdi, bunun sonucunda da İbn Nisan’ın servetinin yüzde doksanı yok oldu. Envanterde yalnızca şunlar yer almaktaydı: 80.000 mum, sayısız ok ucu ve bir milyondan fazla kitap (İbn Abi Tayy’a göre 1.040.000).

Amid’in düşmesi beklenmedik bir sonuca yol açtı. Bu durum, Fırat’ın 75 kilometre aşağısındaki bir tepe üzerine kurulmuş eski bir kent olan Mardin’deki bir savaşçının dikkatini çekti. Sabır ve cömertlik yine işe yaradı. Mardin beyi İlgazi, topraklarını geri almak karşılığında, Selahaddin istediğinde ona asker sağlamayı kabul etti. Bu, Selahaddin’in Musul’daki eski efendisi, sürekli şah çekilen ve mat olmak üzere olan İzzeddin ile çok geçmeden savaşmak anlamına geliyordu.

Öte yandan, Selahaddin’in Musul’u almak için harekete geçmeden önce halife el-Nasır’dan “diploma” denilen yazılı bir talimat alması gerekiyordu. Halifeye birbiri ardına yazdığı nazik mektuplarda davasını savundu, yalvardı ve onu ikna etmeye çalıştı. Mısır onundu; Mısır orduları Amid’i almasına yardımcı olmuştu; eğer halifenin desteğini sağlarsa Musul onun olacaktı ve gerçeklerin düşmanı olan dinsizlerle başa çıkabilecek tek lider kendisiydi, çünkü tüm diğerleri yiyip içmekle, servetlerini artırmakla, polo oynamakla meşguldüler. Musullulara güvenilmezdi. Onlar Selçukluların geri gelmesini istiyorlardı. Yetimlerin ve ibadethanelerin paralarını çalışıyorlardı. Franklarla ve Haşhaşilerle işbirliği yapmaya hazırdılar. Kendisinin cihada başlamasını engelliyorlardı. Musul kendisine verilirse hiç zaman yitirmeden Kudüs’ü ele geçirebilirdi. Bunu Konstantinopolis, Gürcistan, Batı Afrika ve İspanya izleyecek, zaferden zafere koşulacak ve “sonunda Allah’ın dediği olacak, Abbasi Halifeliği dünyayı tüm dinsizlerden temizleyecekti. İspanya’dan Kafkaslara kadar uzanan bir İslam birliği! Böyle bir vizyon karşısında halife Musul gibi ufak bir adıma izin vermekten kaçınabilir miydi?

Oysa bunların hiç yararı olmadı. Halife bu girişimi onaylamadı, bunun üzerine Selahaddin Musul'u bir yana bırakıp Halep'e odaklanmaya karar verdi. 21 Mayıs'ta orada kamp kurdu. Oysa Halep de Musul kadar çetin cevizdi ve politik açıdan çok daha karışıktı, çünkü buranın hükümdarı İmadeddin Zengi (Selahaddin'in babasının müttefiki olan öbür Zengi ile bağlantısı yoktur) Selahaddin'in damadı idi ve Halepliler ondan memnundular. Her gün surların dışında meydana gelen çatışmalara binlerce sivil katılmaktaydı. Selahaddin burada da Musul'dakine benzer bir sorun yaşadı. Eğer kent teslim olmazsa tam bir saldırıya geçemezdi, çünkü "buradakiler de önünde sonunda cihadın askerleriydi". Burada hiçbir şey yapmadan oturmanın bir anlamı yoktu. Bu yüzden Halep'teki Kuveyg Irmağı'nın karşı yakasına geçti ve burada kente benzer bir şey inşa etmeye başladı. Bu, hiçbir yere gitmek niyetinde olmadığını gösteriyor, Zengi ve Franklara baskı yapma amacını taşıyordu.

Siyasette çoğu kez görüldüğü gibi, özgüven mucizeler yaratabilir. Başkan Roosevelt, "Yumuşak sesle konuşun ve elinizde uzun bir sopa taşıyın" demişti. Evet, Selahaddin'in sopasından çok etkilenen Zengi gürültülü ve çekişmeli bir yaşam yerine sakin ve zengin bir yaşamın daha iyi olacağına karar verdi. Görüşmeler başladı. Zengi çok daha küçük dört kent⁴² karşılığında Halep'ten vazgeçecek ve istenildiğinde askeri güç sağlayacaktı. Haziran ortasında anlaşma sağlandı ve surların dışındaki bir çadırda Selahaddin ve Zengi tarafından imzalandı. Halepliler birdenbire kalede Selahaddin'in bayrağının dalgalandığını gördüler. Selahaddin her zamanki cömertliği ile yalnızca "Halep'in taşlarını" istediğini belirtti ve Zengi 17 Haziran'da maiyetinin taşıyabildiği kadar eşyasıyla birlikte kenti terk etti.

Üç gün sonra Zengi yeni kentlerini devraldı ve Selahaddin törenle Halep kalesine girdi. Muhalifleri bir anda sanki du-

man olup uçtular ve Zengi "taze süt yerine ekşimik satan bir eşek" olarak nitelendirildi.

1183 Haziran'ında, sekiz yıl bekledikten sonra Selahaddin nihayet "Suriye'nin gözbebeği" diye isimlendirdiği kenti ele geçirmiş ve iki yüzyıldan bu yana Mısır, Şam ve Halep'e, emri altındaki liderler tarafından yönetilen muhtelif derebeyliklerine egemen olan en güçlü Müslüman prens olmuştu. Evet, Musul hâlâ direniyordu ama İzzeddin'in etrafı sarılmış ve etkisiz hale getirilmişti. Bizanslılar kendi topraklarına geri çekilmişlerdi. Artık kaderin kendisi için çizdiği yolda ilerlemenin zamanı gelmişti: İslam için büyük bir ayıp olan Hristiyan istilacıları yok etmek gerekiyordu.

Müslümanlar da Hristiyanlar da artık bir hesaplaşmanın kaçınılmaz olduğunun farkındaydılar. Selahaddin'in arkasında neredeyse tümüyle birleşmiş, kendini Kudüs'ü geri alma-ya ve Hristiyanları denize dökmeye adanmış bir imparatorluk vardı. Bu çok heyecan verici bir vizyondur. Hristiyanlar böyle bir şeye sahip değildiler. Onlar yabancı topraklarda, kalelerin, kulelerin ve duvarların ardına sığınmış yabancıydılar. Direnmeniz ve sahip olduğunuza inandığınız şeyi savunmaya çalışmanız pek de bir vizyona sahip olduğunuz anlamına gelmez. Zaten ne tür bir vizyona sahip olabilirlerdi? Avrupa'dan Asya'ya kadar uzanan, başkenti Kudüs olan yeni bir Hristiyan imparatorluğu mu? Tüm İslam'ın yok edilmesi mi? Bunun için son derece güçlü bir lidere ve birleşerek yayılma eğilimine girecek bir Avrupa'nın desteğine ihtiyaç vardı. Oysa yaptıkları yalnızca arada bir heyecana kapılmak, büyük laflar etmek, yüksekte atmak, tartışmak ve yağma için yarup tutuşmaktı. Bırakın Avrupa'yı, Kutsal Topraklar'da bile bir Hristiyan vizyonu oluşturacak ve birlik beraberliği sağlayacak bir lider yoktu. Kaleler için genel bir planlama yapılmıyordu,

Hristiyan bir başkomutan yoktu, hiçbir strateji mevcut değildi, koşullara göre farklı taktikler uygulanıyordu.

Bu arada Kudüs'te neler olup bittiğine bakalım. Cüzamlı Kral Baldwin dikkate değer niteliklere sahip bir gençti. Öte yandan yirmi üç yaşında, zorlukla yürüdüğü ve neredeyse kör olduğu için duruma yeterince egemen olamıyordu. Hastalığı kollarını, ayaklarını ve gözlerini işlevsiz kıldığı için "zorlukla ayakta durabiliyordu ve neredeyse tümüyle yatalak olmuştu". Kişisel çıkarları peşinde olan iki kadının gözetimi altındaydı: annesi Agnes (Sur'lu William onu "son derece açgözlü bir kadın" ve "Allah'ın belası" gibi sözlerle anıyor⁴³) ve kız kardeşi Sibylla. Her ikisi de Sibylla'nın yakışıklı ama budala eşi Lusignan'lı Guy'ın tahta geçmesini istiyorlardı. Ağustosta Baldwin ateşlendi. Durumunun ağırlaştığını düşünen vasileri onun Guy'ı Kudüs dışındaki tüm bölgelerden sorumlu naip olarak atamasını sağladılar; bu durum diğer baronlarda büyük hoşnutsuzluğa neden oldu.

30 Eylül 1183'te Selahaddin o güne dek hiç görülmemiş büyüklükte bir Müslüman ordusu kurarak Kudüs Krallığı'nı ele geçirmek için ilk atılımını yaptı. Kudüs üzerine ilerleyişi Lusignan'lı Guy'ın komutasındaki Hristiyanlar tarafından engellendi. Her ikisi de yaklaşık 17.000 askerden oluşan taraflar hamleler ve karşı-hamleler yaparak birbirlerinin açığını yakalamaya çalıştılar. Beş gün boyunca birbirilerini tartarlar-ken Selahaddin baskınlar düzenleyerek Hristiyanları saldırıda bulunmaya zorladı ama Guy bir türlü harekete geçmedi. William'ın yazdığına göre, Guy, "bu kadar büyük işlerin altından kalkacak adam değildi". Sonunda her iki tarafın malzemeleri tükendi ve geri çekildiler.

Bundan sonraki iki yıl boyunca karşılıklı birbirlerini kolalamayı sürdürdüler. Selahaddin'in tek yapabildiği Kerak'ı mesken tutmuş, bu yüzden Mısır'a gelip giden Müslüman tüccarlarla hacılara sürekli bir tehdit oluşturan yağmacı Reynald'a odaklanmaktı. Genel valisi ve kardeşi el-Adil ile üvey

kardeşinin oğlu olan Takiyeddin'in desteği ile ortak bir operasyon planladı. Buna hazırlanmak zaman aldı, çünkü kuşatma Selahaddin'in yedi mancınığının Kerak'ın surlarında ne kadar sürede gedik açabileceğine bağlı olarak bir hafta ya da daha uzun devam edebilirdi. Bu arada binlerce askerin doyurulması gerekiyordu. Selahaddin'in ordusu kalenin 10 kilometre kuzeyinde birkaç gün kamp kurdu ve olağanüstü miktarda erzak ve savaş malzemesi ikmalinin yapılmasını bekledi. Böylece Reynald savunma hazırlığı için yeterli zamanı kazanmış oldu.

Yalnızca kaleyi değil, o arada buraya önemli bir olay için gelen özel konuklarını da savunması gerekiyordu. Reynald'ın karısı Stephanie'nin ilk evliliğinden olan on yedi yaşındaki oğlu Toron'lu (Güney Lübnan'da bulunan bugünkü Tiblin kenti) IV. Humphrey, Kral Baldwin'in üvey kız kardeşi on bir yaşındaki Isabella ile evleniyordu. Adı belirsiz bir kaynağa göre, yakışıklılığı, zekâsı ve cömertliği ile tanınan Humphrey aslında bu ergenlik çağındaki kızcağızdan fazlasını hak etmekteydi. Bu evliliğin temeli toprağa ve siyasete dayanıyordu; böylece Baldwin Toron kalesine sahip olacaktı. Öte yandan bu evlilik dört yıl önce hayatını kurtarmış olan Humphrey'in büyükbabasına olan minnet borcunu da ödemiş olacaktı. Dolayısıyla Kerak, bakış açısına göre, ünlü, tanınmış, alçakgönüllü ve kötü konuklarla doluydu. Örneğin, konuklar arasında Bizans'la daha yakın ilişkiler kurmak isteyen Amalric'in evlendiği, gelinin annesi ve eski Bizans prensesi Kraliçe Maria Komnena da vardı. Reynald ve kraliçe birbirlerinden nefret diyorlardı. Bu törenin aradaki gerginliği ortadan kaldıracığı umuluyordu. Kraliyet aileleri, aristokratlar, dostlar, akrabalar, aktörler, dansçılar, hokkabazlar, müzisyenler... Kale öylesine kalabalıktı ki askerlerin hareketleri engellenmekteydi.

Birçok kale gibi Kerak da sadece bir kale değildi. Bir düzlüğün ortasında bulunan kale, etrafı derin bir hendekle çevrili

dik bir şevin üzerine inşa edilmiş çok yüksek surları olan bir yapıydı. Kalenin çevresindeki hendeğin dışına Müslüman ve Hristiyan tacirlerden, hizmetkârlardan, at, deve, koyun ve keçi yetiştiricilerinden oluşan ufak bir topluluk yerleşmişti. 20 Kasım'da Selahaddin kaleye yaklaşırken, burada yaşayanlar kalenin içine kaçmak istediler ama Reynald, kısmen kale zaten kalabalık olduğundan, kısmen de ilk savunma hattını dışarıdaki düzlükte oluşturmak istediğinden onların girmesine izin vermedi. Bu iyi bir karar değildi. Selahaddin buraya ulaştığında bu küçük kasabayı ele geçirdi. "Böylece," diye yazıyor Sur'lu William, "efendilerinin düşüncesiz taktikleri yüzünden bu zavallı vatandaşlar sahip oldukları her şeyi yitirdiler. Tüm mallarına, eşyalarına ve her türlü araçlarına düşman tarafından el konuldu." Bundan sonra Selahaddin askerlerine hendekleri aşarak şeve tırmanmalarını emretti; böylece köprüyü savunan ve kaçışmakta olan savunma birliklerine ok atabilirlerdi. Bunların arasında bulunan Reynald, Iven adındaki gizemli bir yabancı şövalyenin durmadan kılıcını sallaması sayesinde köprüden geçip sur kapısından içeri kaçmayı başardı. Bu arada geride kalan bir avuç asker köprü'nün yıkılıp hendeğe düşmesini sağladılar ve kapılar kapanmadan kaleye girmeyi başardılar. Selahaddin mancınıklarını kurdu ve derin hendeklerin ötesine gece gündüz taş yağdırmaya başladı.

On dokuzuncu yüzyılda Reynald'ın yaşam öyküsünü kaleme alan Schlumberger hayal gücünü çalıştırıyor: "Bu inanılmaz sahne nasıl anlatılabilir? Kulakları sağır eden bir gürültü, sayısız savaşçının sürekli hareket halinde oluşu, ağlayan kadınlar, korkuya kapılmış çocuklar, bu arada Selahaddin'in devasa mancınıklarının fırlattığı kayalarla gümbürdeyen ve sarsılan surlar."

Buna karşın kalenin içindekiler kendi mancınıklarını kurmaya çalıştılar. Duvarları aşan taşlar sayesinde yeterince cephaneleri vardı. Mancınının hedefleri vurmak için surlara

yakın olması gerekiyordu. Ama bombardıman bunun oluşturulmasına olanak tanımıyordu ve marangozlar açık alanda çalışmayı reddettiler.

Gene de kale düşmedi. Sorun hendekten kaynaklanıyordu. Derin ve dik kazılmış hendek askerlerin ve kuşatma silahlarının surlara yaklaşmasına izin vermiyordu; daha önemlisi, lağımcılar hendeği aşamıyorlardı. Mancınıklar da taşları kalenin merkezine ulaştıramayacak kadar uzakta kalmıştı.

Her zamanki gibi, cömert davranış her şeyin üstesinden geldi. Reynald'ın eşi Stephanie Selahaddin'e tabaklar dolusu düğün yemeği gönderdi; Selahaddin buna teşekkür ederken yeni evlilerin hangi kulede bulunduğunu sordu. Öğrenince de mancınıklarına bu kuleye ateş etmemelerini emretti.

Kuşatmalar hiçbir zaman uzun sürmezdi, çünkü kuşatılanlar her zaman yardım isterdi. Saldırganların en fazla on günü vardı; bu durumda süre daha da kısaydı, çünkü sedye ile taşınan yatalak ve kör Kral Baldwin'in komutasındaki destek Kudüs'ten yola koyulmuştu. Surlarda gedik açacak ya da lağımcıların geçebilmesi için hendekleri dolduracak zaman yoktu. 1183 Aralık başında Selahaddin girişiminden vazgeçti ve bir hafta sonra Şam'a ulaşarak Reynald'a yeniden yapılması için zaman tanıdı.

Bundan sonraki altı ay boyunca diplomasi ve hava koşulları duruma egemen oldu. Yetkililer mekik dokudu. Tüm görüşmelere karşın Musul direnmeye devam etti ve teslim olmadı. Selahaddin yeni bir sefere çıkmak için asker toplamak istiyordu ama 1183-84 kışı yağmurlu ve karlı geçti. Selahaddin'in veziri ve yazmanı el-Fadıl bunun inançsızları temizleyeceğini umuyordu ama ordular hareket etmekte zorlanmaktaydı ve Selahaddin ancak yaz geldiğinde yeniden cihat üzerinde düşünmeye başlayabildi.

Aslında bu gerçek bir cihat değildi. O yaz bu kez dokuz mancınıkla tekrar Kerak'a geldi, surları ve kuleleri yıkmayı ve sonunda hendeği doldurarak ana kapıya ulaşacak yolu oluşturmaya başladı. İmadeddin şöyle diyor:

Sultan'ın emriyle hareketli kuleler inşa edilip ön saflara yerleştirildi ve sonra direkler ve tuğlalar hazırlandı; kalenin dışındaki yerleşimden hendeklere kadar uzanan, paralel duvarlar oluşturuldu. Sonra üzerlerine çatı örtülen bu duvarlar ustaca hazırlanmış dev kazıklarla daha da berkitildi. Böylece (1814 Ağustos başında) üç geniş, çok korunaklı geçit oluşturulmuş oldu. Askerler bunların içinden rahatça geçebilecek ve güven içinde hendekleri doldurabilecekti.

Ama tam zafere ulaşılacak iken bir kez daha Franklardan gelen destek Müslümanların geri çekilmesine neden oldu. Ele geçirilemeyen Kerak yeniden eski haline döndürüldü ve Mısır'dan gelip giden kervanlara rahat rahat baskın düzenlemeyi sürdürdü.

Kudüs Kralı Baldwin nihayet 1185 Mart'ında öldü ve vasiyetinde tahtını altı yaşındaki yeğeni V. Baldwin'e bıraktı. Bir zamanlar kendi naibi olan amcası Trablus'lu III. Raymond bu kez de yeni krala naiplik edecekti. Bastırılmış düşmanlıklar yeniden gün yüzüne çıkmaya başladı.

Bir tarafta Raymond'un başını çektiği "Eski Aileler" bulunuyordu. Kırk yaşlarının ortalarında bulunan Raymond etkili bir kişiliğe sahipti. Sur'lu William onu şöyle tanımlıyor: İnce uzun boylu, esmer, düz siyah saçlı, kendinden emin, "ani ve kararlı harekete geçen, ağırbaşlı ve öngörülü, yediğine ve içtiğine dikkat eden bir adam". 1164'te Nureddin'e esir düşmüş ve Saint Jan Şövalyeleri ile birlikte 80.000 dinar fidye buluncaya kadar dokuz yıl hapiste kalmıştı. Bu sürede durmadan

okumuş, “çevresinde bilge olduğuna inandığı kişileri soru yağmuruna tutmuştu”.

Öbür tarafta tarihçilerin “Saray Erkânı” adını verdiği yeni yetmeler vardı; bunların başında Châtillon’lu Reynald, Lusignan’lı Guy ve yıllar önce kent ailenin egemenliğinden çıkmış olmasına karşın “Edessalı” (Urfalı) olarak bilinen Kont Joscelin vardı. Bu yağmacı, “vatansız kont” Reynald’ın hapislane arkadaşıydı. Diğerleri arasında neredeyse hiç okuma yazma bilmeyen ama yakışıklı, bir zamanlar Sibylla’nın annesi Agnes’in âşığı olan Kudüs Patriği Heraclius vardı.

Çocuk kral taç giymesinden bir yıl sonra 1186 Nisan’ında ölünce rekabet daha da kızıştı. Saray Erkânı komplo hazırlığına girişti. Onlara göre çocuk kralın annesi ve Cüzamlı Kral’ın kız kardeşi olan Sibylla tahtı ele geçirip kocası Guy’ı kral ilan edecekti. Bu komplonun baş aktörü Edassalı Joscelin Trablus’lu Raymond’u sözde halefi belirlemek üzere diğer baronları toparlamaya gönderdi. Raymond’un yokluğunda Joscelin Reynald’ı Kerak’tan çağırdı, Sibylla’yı kraliçe ilan etti ve Kudüs’ün kapılarını kapattı. Dışlanmasına son derece öfkelenen Raymond çaresiz kaldı.

Komplocuların taç giyme töreni için üç anahtarından biri Patrik Heraclius’ta (bu bir sorun değildi), ikincisi Tapınak Şövalyeleri’nin Reisi Ridford’lu Gerard’da (gene sorun yok), üçüncüsü de Sen Jan Şövalyeleri’nin Reisi Mólins’li Roger’de bulunan bir sandığın içindeki nişanlara gereksinimleri vardı. Roger isteklerine uymanın yeni ölmüş krala verdiği yemini bozmak anlamına geleceğini söyleyerek işbirliği yapmayı reddetti. Reynald Roger’e geri çevirmeyeceği ama kayıtlara geçmeyen bir öneride bulundu ve anahtarla nişanları alıp Patriğe teslim etti; o da Sibylla’yı taç giymesini için sıraların arasından geçirdi. Tahta oturan kadın kocasına taç giydirip onu kral ilan etti.

Hıristiyanların ne denli bölünmüş olduğunun bundan daha güçlü bir göstergesi olamazdı. Bu Selahaddin’in işine

gelebilirdi ama bundan yararlanamadı, çünkü bu arada doğu ve kuzeyde topraklarını daha fazla genişletmeye kararlıydı, aynı zamanda 1185 Aralık ayında ateşlenip hastalandı. O kış çok sert geçti. Selahaddin'in yazmanı el-Fadıl Şam'da insanların yüzlerini rüzgâra veremediğini yazıyor. Zayıflar şöyle dursun, en güçlü insanlar bile rüzgâra karşı yürüyemiyorlardı. Son dokuz ayı seferde ve kamplarda geçirmiş, bugün Türkiye'nin güneyinin bir bölümünü oluşturan toprakların önünü açacak olan Musul'u ele geçirmek amacıyla görüşmeler yürütmüş ve Hristiyanlara karşı açacağı cihadın planlarını hazırlamıştı. Tüm bunlar çok fazlaydı. Selahaddin dört günde bir nöbet geçirmeye başladı. O ve maiyeti dostlarının üzülmelerini ve düşmanlarının sevinmesini engellemek için bu durumu herkesten gizlediler. Arada bir halkın önüne çıkarak dedikoduları önlemeye çalışıyor, bu arada yakınları ve ailesi onun sağlığı için dua ediyorlardı.

Ocak ortalarında biraz iyileşince Musul'la ilgili planlarını bir yana bırakıp kuzeyde toprak kazanmaya odaklandı. Aslında çok da stratejik önem taşımayan ve neredeyse hayatına mal olacak zafer düşleri ile bugünkü Türkiye sınırlarının hemen dışında, Musul'un 175 kilometre batısında bulunan Harran'a doğru harekete geçti. Burada yeniden kötüledi. Doktorların biri gelip biri gidiyordu. Burada vasiyetnamesini yazdı. El-Fadıl herkesin yüreğinin ağzına geldiğini, dedikoduların alıp yürüdüğünü ve bir an önce en ehil doktorların bulunduğu Halep'e dönmelerinde ısrar ettiğini yazıyor.

Üstüne üstlük, Nureddin'in dul eşi ve Selahaddin'in dokuz yıllık karısı İsmet de bu arada öldü. Her ikisi de yaklaşık elli yaşlarındaydı ve muhtemelen aralarında gerçek bir evlilik olmamıştı. Zaten bu önemli de değildi: Çeşitli gayri resmi evliliklerinden ve cariyelerinden doğmuş bir düzine oğlu ve sayısız kızı ile bir hanedan oluşturmuş durumdaydı. İsmet'in durumu farklıydı, hemen hemen eşit düzeydeydiler. Önerilerini çok önemseydiği için Selahaddin hastalığına rağ-

men hemen her gün ona uzun mektuplar yazmaktaydı. Bu kadar hastayken karısının ölüm haberi onun sonu olabilirdi. El-Fadıl Selahaddin'in yaveri İmadeddin'e bu haberi ondan gizlemesini ve mektuplarına sansür uygulamasını istedi.

Bu isabetli bir karar oldu, zira bir kez daha iyileşir gibi olup yeniden kötüleştikten, telaşlı yazışmalardan ve doktorların hiç umut kalmadığını söylemelerinden sonra nihayet ateşi düştü. Şubat ayının sonuna gelinmişti. Hastalığı iki buçuk ay sürmüştü. İmadeddin sonunda ona İsmet'in öldüğünü açıklamaya cesaret edebildi. Selahaddin bu habere göğüs gerecek ve yasını kendi başına tutacak kadar güçlenmiş olmalıydı, zira verdiği tepki kayıtlara geçmemiştir.

Daha sonra Musul ile bir anlaşma imzalandı ve eski rakibi İzzeddin onun emrine girdi. Görünüşe bakılırsa otuz üç ay boyunca Müslümanlara karşı yürütülen savaş sona ermişti. En azından şimdilik... Çünkü Selahaddin tüm İslam dünyasına egemen değildi ama en azından içsavaşı bir yana bırakıp asıl konuya odaklanabilirdi. El-Fadıl'ın da yazdığı gibi, Şam'da herkes kutsal savaş için sabırsızlanıyordu. Artık buna rahat rahat hazırlanılabilirdi çünkü Hıristiyanlarla yapılan barış antlaşması hâlâ yürürlükteydi ve onlar kendi iç kavgalarına dalmışlardı.

Derken her şey altüst oldu.

1187 başında ateşkesin koruması altında bulunduğundan emin olan Reynald anlaşmayı bozdu. Bu, Selahaddin'in gözünde affedilmesi mümkün olmayan çok büyük bir acımasızlık ve ikiyüzlülük örneğiydi ve Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında ciddi bir savaşa yol açtı. Selahaddin'in cihat tutkusunu düşünülecek olursa bu zaten kaçınılmazdı. Ama bu son derece kişisel bir meseleydi ve bu mesele her geçen ay daha da öne çıkmaktaydı, bu yüzden olup bitene daha yakından bakmaya değer.

Muharrem ayı (mart ortasından nisan ortasına kadar) içinde bulunulduğundan yüzlerce hacı Mekke'den dönmekteydi. İmadeddin, Reynald'ın ("Frankların bu en hain, en açgözlü ve en zararlısı'nın) ne yaptığını anlatıyor. "Dinimizin yüz karası olan" ve Mekke yolu boyunca dağınık bir şekilde yaşayan Bedevilerden yararlanarak "önemli bir kervana baskın düzenledi [bir kaynağa göre⁴⁴ kervan son derece değerli yükleri taşıyan 400 deve den oluşuyordu] ve tüm mallara el koydu." Kervana eşlik edilen askerler öldürüldü, sağ kalanlar Kerak'a götürüldü, atlar ve malzemeler yağmalandı ve esirlere son derece acımasız davranıldı. "Onun bu davranışını kınayan, yağmacılığını ve şiddete başvurusunu protesto eden bir mesaj gönderdik ama daha da azıttı..." Reynald bu mesaja, "Sizi koruması için Muhammed'inize yalvarın," diye karşılık verdi. Reynald'a esirleri serbest bırakmasını, çalınan malzemeleri iade etmesini ve barışı ihlal ettiği için tazminat ödemesini isteyen mesajlar gönderildi. Son derece aşağılayıcı yanıtlar alındı: Hiçbir şey ödemeyecekti; o bu toprakların kralıydı ve Müslümanlarla yapılan bir ateşkesi tanımıyordu.

Ayrıntılar ne olursa olsun, Selahaddin öfkeden deliye döndü. İmadeddin öykünün gerisini şöyle aktarıyor: "Sultan Reynald'ı kendi elleriyle öldürmeye yemin etti." Bu yemini ikinci kez ediyordu, Reynald'ın Kızıl Deniz'i istilasını üzerine de aynı yemini etmişti. Bu, en dramatik biçimde yerine getirilecek bir yemindi.

Reynald'ın bu uygunsuz davranışı uyuyan bir kaplanı sivri uçlu bir sopa ile dürtmeye benziyordu. Selahaddin kuzey sınırlarını korumak ve bir Frank saldırısına karşı koymak üzere geride bir destek kuvvet bırakarak nisan ortalarında Reynald'ın topraklarına girdi. Her zamanki gibi bu hareket zincirleme bir tepkiye yol açtı. Binlerce askerden oluşan Müslüman ordusu ile 130 Tapınak Şövalyesi'nden oluşan Hristiyan askeri gücü Nasıra⁴⁵ kenti yakınlarında karşılaştılar ve bu

Tapınakçılar için bir felaketle sonuçlandı: Reisleri öldürölüp kafası kesildi, geri kalanların birçoğı öldürölldü, kırk kadarı da esir alındı. Esir alınanlar Taberiye surları önünde atlara zincirlenmiş olarak gezdirildi; kesilen kelleler Müslümanların mızraklarına geçirilerek sergilendi.

Dehşete kapılan Franklar bir araya geldiler. Bu felaket karşısında eski düşmanlıklar geride kaldı. Herkes bir çatışmanın başlamak üzere olduğunu farkındaydı.

10

HITTİN BOYNUZLARI

Sonunda Selahaddin asker toplamaya başladı; tüm Müslüman kentlere harekete geçilmesi, intikam almak için bir özgürlük ve yok etme savaşına katılınması hakkında iletiler gönderildi. 1187 Temmuz'unda Selahaddin'in ordusu bugün Suriye-Ürdün sınırında, Ürdün Vadisi'nin 75 kilometre doğusunda bulunan Busra yakınında bir araya geldi. Düz, çalılıklar ve cılız otlarla kaplı ve kurak (ama sulanırsa çok bereketli olan) bu arazi neredeyse yarısı atlı olan 30.000 kadar askerin toplanma alanına dönüştü. Selahaddin ordusunu üçe böldü; Takiyeddin sağ kanada, Halep birliklerinin komutanı Gök-börü sol kanada komuta edecek ve Selahaddin merkezde yer alacaktı. Busra'dan hareketle ordusunu Ürdün'den geçirdi ve haziran sonlarında Taberiye Gölü'nün 10 kilometre batısında kamp kurdu. Buradaki yamaçtan aşağıdaki düzlükte gerçekleşecek olan savaş izleyebilecekti. Yakınlardaki Sabet (Kefr Sebt) köyünde bol su kaynağı bulunmaktaydı ve bura-

sı III. Raymond'un karısı Eschiva'nın bir garnizon tarafından korunduğu Taberiye'ye 10 kilometre uzaklıktaydı.

1.200 şövalyenin kumanda ettiği 20.000 askerle Franklar Nasıra'nın 5 kilometre kuzeydoğusundaki Saffuriye⁴⁶ köyünde mevzilendiler. Burası tarihi önem taşıyan küçük bir yerdi; önce Yahudilerin, sonra Arapların eline geçmişti ve şimdi tekrar Yahudilerin egemenliğindeydi. Burada bulunan Roma devri tiyatrosu, mozaik kaplı yollar ve Haçlılar tarafından yaptırılan tepedeki ev o dönemlerin simgeleridir. Burası tipik bir toplanma yeriymiş çünkü sahil ile Taberiye Gölü'nün tam ortasındaydı. Franklar sayıca Selahaddin'in ordusundan daha azdılar ama Tapınak Şövalyeleri ve Sen Jan Şövalyeleri'nin reisleri, Trablus, Kerak ve Kayseri beyleri gibi son derece etkin soyluların komuta ettiği güçlü bir zırhlı süvari birliğine sahiptiler. Aynı zamanda Akka Başrahibi tarafından taşınan Gerçek Haç gibi bir maskotları da vardı. Bu durumda ne gibi bir terslik yaşayabilirlerdi?

Selahaddin Hristiyanları Saffuriye'den kendi seçtiği bir savaş alanına, yani aşağıdaki düzlüğe çekmesi gerektiğini biliyordu. Ama ordusu o kadar büyüktü ki Hristiyanların bu oyuna gelmesi çılgınlık olurdu. İmadeddin, "Ordu İslam tarihinde görülmedik boyutta, bir okyanus gibiydi" diye yazıyor. "Taberiye Gölü'nün çevresindeki geniş düzlükler çadırlardan görünmez olmuştu. Sultan'ın Hristiyanları savaşa çekmek için ilerlemesi sonuçsuz kaldı."

Selahaddin'in Hristiyanları zorlamak için bir şeyler yapması gerekiyordu. 2 Temmuz'da Hristiyanların Raymond'un karısını kurtarmak için geleceklerini umarak Taberiye'ye saldırdı. Bir kule taş yağmuruna tutuldu, bir gedik açıldı ve kent ele geçirilip yağmalandı ama Franklar yerlerinden kımlıdamadı. Raymond'un karısı dört oğluyla birlikte büyük bir hendekle korunan içkaleye sığındı. Frankların habercileri (Selahaddin'in zımni izniyle) kasabadan kaçarak durumu bildi-

rirlirken Selahaddin'in ordusu Eschiva'nın kalesi çevresinde birkaç birlik bırakarak Sabet'teki kamp yerine döndü.

Hıristiyanların tepkisi ne oldu? Kaynaklar bu konuda birbirleriyle çelişiyor, çünkü Arap kaynakları söylentilere dayanıyor, Hıristiyan kaynaklar ise farklı klikleri destekliyor. Raymond karısının durumundan rahatsızlık duymuyor muydu? Belki de engebeli arazinin ağır Hıristiyan atları yerine çevik Müslüman süvarileri için daha uygun olduğunu düşünüyor-du. Duraksamasının nedeni yazın çok sıcak geçmesi miydi? Ya da suyun azlığı? Yoksa İbnül Esir'in yazdığı gibi "Bırakalım Taberiye'yi alsınlar. Kaleyi, karımı ve mallarımı ele geçirmelerine razıyım. Nasıl olsa orada kalamazlar, çünkü Selahaddin'in adamları eve dönmek isteyecektir, biz de o zaman kaleyi geri alabiliriz," mi dedi? Reynald Raymond'u korkaklıkla mı suçladı? (İbnül Esir'e bakılırsa Reynald, "Müslümanlardan korkmamıza sebep olmana artık dayanamayacağız!" diyor.) Yoksa ihanetle mi? Yoksa Raymond Kral Guy'a karısını kurtarması için yalvardı mı? Guy bol su kaynağı bulunan Saffuriye'de kalmaya mı karar verdi? Şövalyelerin reisi o gece daha geç bir saatte onun çadırına sızıp bir hainin sözüne kanmamasını mı önerdi?

Gerçek ne olursa olsun, Guy baskı altındaydı, yalnızca onu kararsızlıkla suçlayanları şaşırtmak için değil, aynı zamanda İngiltere Kralı II. Henry'den para kabul ettiği için; bu da Haçlılarla anavatanları arasındaki ilişkilerin ne denli karmaşık olduğunu gösteren garip bir örnek. II. Henry, "Beni bu başıbozuk papazdan kurtaracak kimse yok mu?" diyerek Başpiskopos Thomas Becket'in öldürülmesine sebep olmuştu. Dört şövalye Cantenbury Katedrali'ne zorla girip başpiskoposu öldürünce Henry pişmanlığını dile getirmiş, ceza olarak kendisini rahiplere kırbaçlattırmış, "Haç teslim almaya" ve Haçlılara mali destekte bulunmaya söz vermişti.⁴⁷ Bu para Henry'nin armasının bulunduğu bayrakları taşıyan şövalyelere dağıtılmıştı. Guy Henry'nin armağanını hak et-

tiğini kanıtlamak zorundaydı. Harekete geçmeye karar verdi ve doğruya doğru ilerlemeye başladı. Geriye bakıldığında bu aptalca bir karar gibi görünebilir ama eğer Selahaddin'in gücünü küçümsediği ve yol boyunca mevcut su kaynaklarından yararlanmayı tasarladığı düşünülürse haklı bulunabilir.

3 Temmuz 1187 Cuma: Şafak vakti güneş düzlüklerin ağır zırhlar giymiş Franklarla dolup taşıtığını gözler önüne serdi. Ordu doğruya, Taberiye'ye doğru ilerlemekteydi, Raymond Sen Jan Şövalyeleri'nin önünde, Guy Gerçek Haç ile birlikte ortada, Tapınak Şövalyeleri geride, diğer birlikler ile sağ ve sol kanatta yer almışlardı.

Osabahın erken saatlerinden başlayarak her şey tek bir faktöre bağlıydı: su gereksinimine. Selahaddin Taberiye Gölü'nden doldurulan deri torbaları develerle kamp yerine taşıttığı için yeterli suya sahipti. Hristiyanların ise giderek boğazları kurumaktaydı Sol taraflarında ağaçlarla kaplı Turan Dağı, Hittin Boynuzları olarak bilinen iki alçak tepe ve onların ötesinde de Hittin köyü bulunuyordu. Taberiye Gölü'nden yaklaşık 25 kilometre uzaktaydılar, uygun koşullarda bir günlük yürüyüşle buraya ulaşabilirlerdi ama önleri Selahaddin'in ordusu tarafından kesilmişti. Öğleyn adını Turan Dağı'ndan alan terk edilmiş bir köye ulaştılar; burada küçük bir pınar vardı ama suyu tüm orduya yetecek gibi değildi. Yeterli suyu olan en yakın kaynaklar 18 kilometre ötedeki Hittin'de bulunuyordu. Hristiyanlar, atlılar önde, yayalar arkada, Akka ve Lod piskoposlarının taşıdığı Gerçek Haç ile birlikte buraya yöneldiler. Bunu gören Selahaddin çok sevindi. "İstediğimiz oluyor. Eğer gerektiği gibi davranırsak bu onların sonu olur," dedi. Düşmanı üssünden koparmak ve Turan'daki kısıtlı su kaynağından uzak tutmak için okçularını gönderdi. Hristiyanların artık geri çekilme olanağı kalmamıştı.

Susuzluktan bitkin düşen ve etrafı Selahaddin'in ordusu tarafından çevrilen Guy o gece Hittin ve oradaki kuyunun 4 kilometre uzağında, boynuzlara tırmanan yamacın eteğinde

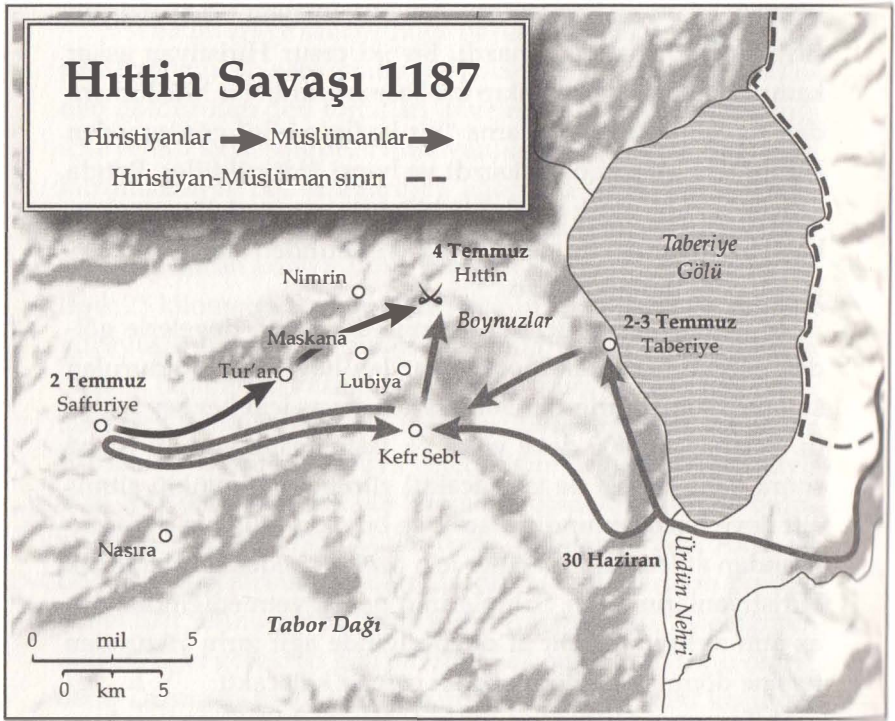
kamp kurmaya karar verdi. Trablus'lu Raymond ön saflara doğru ilerleyerek, "Aman Tanrım, savaş bitti; hepimiz öleceğiz; krallığın sonu geldi," diye haykırdı.

Hristiyanlar o kısa gece boyunca hiç dinlenemediler. İki kamp birbirine o kadar yakındı ki her iki taraf da birbirini duyabiliyordu (moralleri bozuk olan Hristiyanların pek sesi çıkmıyordu ama özgüvenini kazanmış Müslümanların kampında davullar çalınıyor, dualar ediliyor, şarkılar söyleniyordu). Kamp sınırlarındaki muhafızlar birbirleriyle konuşabilirdi. Müslüman atlılar Hristiyan kampının etrafında dolaşarak, atlara ok atıyorlardı, zira atı olmayan bir Hristiyan şövalye hiçbir işe yaramazdı. Bir iki cesur Hristiyan asker kamplarından sessizce çıkıp tek başına oturan bir Müslümandan su çalmaya kalkıştı ama "bir kedinin bile" görünmeden kampı terk etmesi olanaksızdı ve hepsi öldürüldüler. Batıda ağaçlarla kaplı alçak tepelerde Müslüman piyadeler ertesi sabah Hristiyanları dumana boğup yerlerinden etmek amacıyla çalı çırpı toplamaktaydı.⁴⁸

Müslümanlar geçici kamplarına dönebilir, develerle göl- den sürekli taşınarak toprağa kazılan havuzlara doldurulan sularla yıkanabilirlerdi. Önlerindeki savaş için her şey hazır- dı. Selahaddin 400 deve yükü ok taşınmasını emretti (daha sonra daha fazlası da taşınacaktı) gün boyu ok yüklü altmış altı deve hazır bulundurulacak ve bu oklar yüz bin asker ta- rafından atılacaktı.⁴⁹ Okçular için özel bir hedef belirlenmişti: Hristiyanların atları. Sahiplerinin parası yetmediğinden çok az atın zırhı vardı. Bir at devrildiğinde ağır zırhı yüzünden tersine dönmüş bir böcek kadar çaresiz kalacaktı.

4 Temmuz Cumartesi, gün' doğumu. Müslüman ordusu çok iyi dinlenmiş, susuzluğunu gidermiş, tüm silahlarını ku- şanmıştı ve katliama hazırdı. Kısa bir süre Selahaddin hiçbir harekette bulunmayarak havanın ısınmasını bekledi ve Hiris- tiyanların geri mi çekileceğini, son bir direnişe mi geçeceğini, göle mi yoksa Hittin'deki kuyuya mı gideceğini görmek

istedi. Usta generallerin yaptığı gibi, saflar arasında bir aşağı bir yukarı gidip gelerek askerlerine övgüler yağdırıp onları yüreklendirdi. İmadeddin, "Hepsi kendine son derece güveniyordu," diye yazıyor. "Biri mızrağının ucunu bilerken bir başkası eyerinin kayışlarını sıkıyor, sadağına ok yerleştiriyor ya da Allah'a şükrediyordu. Günün aydınlanması beklenirken *Allah-ü Ekber* sesleri yükseliyor: Ya sağ kalma ayrıcalığına ulaşmanın mutluluğu ya da şehitlik mertebesine erişme umudu için dua ediliyordu."

Sultan'ın maiyetinden Manguras adlı genç bir memluk müthiş bir cesaretle tek başına atını Frankların saflarına sürdü ve aralarından herhangi birini teke tek dövüşmeye davet etti: "Ama çok sayıda Frank ona saldırdı ve bindiği at onu

sırtından attı. Franklar üzerine atılıp onu öldürdüler. Bir an için Sultan'ın oğullarından birini öldürdüklerini zannederek kafasını kesip bir mızrağın ucuna taktılar.”

Susuzluktan kıvranan Hristiyanların artık tek umudu vardı Hittin'deki kuyu. Vadide üç ekip halinde Hittin'e doğru harekete geçtiler. Yayalar atlıların çevresini sardı. Her zamanki gibi, Trablus'lu Raymond önde, Gerçek Haç'ı taşıyan Kral Guy ortada ve İbelin'li Balian ise geride idi. Arkalarından Selahaddin'in askerleri ağaçlarla kaplı yamaçlardan indiler ve çalıları tutuşturdular; çıkan duman batıdan esen rüzgârla bulutlar halinde yayıldı. Alevler Frank atlarının nallarını ya-
lıyor, üstlerine çöken duman güneşi kapatıyordu.

Selahaddin, ordusunun bir kanadını vadide onların önünü kesmek için ileriye sürdü. Müslüman askerler boğanın peşindeki pikadorlar gibi Hristiyan saflarını yakından izlemekteydi. Bu arada okçuların yağdırdığı oklar gökyüzünü “çekirge sürüsü gibi” kaplamaktaydı.

Hristiyan komutanların hepsi çemberi yaramadıkları takdirde öldürüleceklerinin farkındaydılar. Yalnızca atlıların bir şansı vardı. Önde giden Trablus'lu Raymond, Kral Guy'un askerlerinden uzaklaşmaktaydı ve Müslümanların öncü birliği aradaki boşluğu giderek daha da artırıyordu. Raymond elindeki tek olanaktan yararlandı: Önünü kesen Takiyeddin'in atlılarına saldırdı. Atlılar ikiye ayrılıp Hristiyanları ok yağmuruna tuttular ve sonra tekrar birleşerek geri çekilmele-
rini engellediler. Daha sonra her iki taraf da merkezdeki güçten ayrı düşen Raymond'u ihanet ve korkaklıkla suçladılar. Evet, ayrı düşmesi Hristiyanları zaafa uğratmıştı ama yerinde kalsa bile onları kurtaramazdı. Guy onu izleyebilseydi belki tüm ordu safları yarıp göle ulaşabilirdi. Raymond ölmek yerine yaşamayı seçti. Adamları ile birlikte Safed'e, oradan da Sur'a döndü.

Bu arada dumanla kaplanmış vadide Hristiyan ordusu yok olmak üzereydi. Raymond'un savaş meydanından ay-

rılarak açtığı yeri dolduran Müslüman birlikleri kendi saf-
larında bir boşluk oluşmasına yol açmıştı. Bu boşluk Hittin
Boynuzları olarak bilinen iki alçak tepenin arasındaki yoku-
şa uzanıyordu. Hristiyanlar çaresizlik içinde son kozlarını
oynadılar. Burada birkaç sığ gölet ve Maskana adında terk
edilmiş bir köy vardı; boynuzların tepesinde de tarihöncesine
ait bir tahkimatın kalıntıları bulunuyordu. Bir-iki metre yük-
sekliğindeki duvar yıkıntısı aslında korunaklı değildi. Ama
hiç değilse buradaki dik yamaçlar sayesinde yukarıdan bir
saldırıya uğramayacaklardı.

Yaya askerler susuzluktan kıvranarak bitkin adımlarla
kuzeydeki tepeye tırmandılar ve savaşa katılma emirleri-
ne uymayı reddederek Gerçek Haç'ın çevresinde toplanmış
olan Guy'ı, atlıları, iki piskoposu ve onların adamlarını zor
durumda bıraktılar. Atlılar da dağlara doğru geri çekildi
ama umduklarını bulamadılar. Buradaki göletlerin suyu ya
tamamen çekilmiş ya da orduya yetmeyecek kadar azalmış
durumdaydı ve duvarlar da çok alçaktı.⁵⁰ Guy kırmızı çadı-
rını görülebilir bir yere kurdurdu. Atlılar onun çevresini sar-
dılar ama bu fazla işe yaramadı. Müslüman atlılar buradaki
tek hafif rampayı çıkıp saldırıya geçtiler ve büyük bir karga-
şa yaşandı. Bazıları Akka Piskoposu'nun son nefesine kadar
taşıdığı Gerçek Haç'a doğru ilerledi, Sidon Piskoposu Haçı
yakalayıp taşımaya çalıştı ama kısa süre sonra kaptırdı. İbnül
Esir, "Haçın ele geçirilmesi onlar için en büyük felaket oldu,"
diye yazıyor, "artık ölüme ve yok olmaya mahkûm oldukla-
rından emindiler."

Henüz her şey bitmiş değildi. Selahaddin'in on yedi ya-
şındaki en büyük oğlu el-Efdal ilk kez bir savaşa katılmak-
taydı ve babasının yanında, at üstünde, muhtemelen iki tepe
arasındaki meyilli arazide olayları gözlemliyordu. İbnül Esir
olup bitenleri şöyle aktarıyor: Sağ kalan Hristiyan atlılar te-
peden aşağıya doğru saldırıya geçti ve Müslümanları baba-o-
ğulun bulunduğu noktaya doğru püskürttü. Çocuk babasına

baktı ve Selahaddin'in yenilgiye uğrayacakları endişesiyle renginin solduğunu gördü. Sinirli bir şekilde sakalını çekiştirerek "Kazanan Şeytan olmamalı!" ya da "Şeytanın yalanlarına kanmayın!" diye haykırdı. (Farklı çeviriler yapılmış.) Yüreklenen Müslümanlar yeniden tepeye doğru saldırıya geçtiler. El-Efdal'in öyküsü şöyle devam ediyor:

Onların geri çekildiğini ve Müslümanların da peşlerinden gittiğini görünce sevinçle "Yendik onları" diye haykırdım. Ama Franklar yeniden saldırıya geçip Müslümanları babama doğru sürdüler. Babam daha önce yaptığı gibi davrandı ve Müslümanlar düşmanı yeniden dağa doğru gerilettiler. Bir kez daha "yendik" onları diye bağırdım. Babam bana döndü ve "Kes sesini!" dedi. "O çadır yıkılana dek yenmiş sayılmayız." O bunları söylerken çadır yıkıldı (ipleri kesildi).

Çarpışmanın hızı kesilince Selahaddin harekete geçti. Sağ kalan Hristiyan şövalyeler atlarından inip yere serildiler ve başlarına gelecekleri beklemeye başladılar. Kral Guy da yıkılan çadırın yanında tamamen bitkin, ayakta duracak hali kalmamış bir halde yerde yatıyordu; neredeyse kılıcını teslim edecek gücü bile kalmamıştı. Sultan atından indi ve sevinç gözyaşları içinde şükür duası etti. Sonra tekrar atına binerek kendi çadırına döndü. Bu arada subayları cesetlerle kaplı savaş alanında sağ kalanları esir alıyordu. Ölüler ve esirler o kadar çoktu ki, el-Efdal, "Ölüleri görünce esir alacak kimse kalmadığını, esirleri görünce de hiç kimsenin ölmemiş olduğunu zannettik," diyordu. İmadeddin aynı ipe bağlanmış, tek bir atlının peşinden gelen otuz ya da kırk esir gördüğünü söylüyor. Alanın diğer kesimlerinde birkaç muhafız 100 ya da 200 kişiyi esir aldı.

Dua için çadırlar kuruldu, dualar edildi ve iyi haberi iletmek için haberciler gönderildi. Sonra Selahaddin geniş ve serin çadırında battaniye örtülü divana oturarak aralarında

Kral Guy ve Châtillon'lu Reynald'ın da bulunduğu bir düzine kadar üst düzey Hristiyan liderin getirilmesini emretti. Diğer tarihçilerle birlikte İmadeddin de bundan sonra yaşanan dramı yazmakta. Aşağıda anlatılanlar bunların bir derlemesidir.

Selahaddin etrafı yardımcılarını ile çevrilmiş olarak oturmaktaydı; birkaç da boş yer vardı. İlk giren Kral Guy oldu, yorgunluktan ayakta durmakta zorlanıyor, sarhoş gibi sallanıyordu. Selahaddin yanındaki minderi gösterdi ve kral onun üzerine yığıldı. Ondan sonra Reynald gelip Guy'ın yanına oturdu. Geleneklere göre kendisine içecek verilen esirlerin hayatı bağışlanırdı ama henüz hiçbir ikramda bulunulmamıştı. Belki de Selahaddin esirlerin ölü değil diri olarak daha fazla işine yarayıp yaramayacağını görmek istiyordu. Selahaddin önce Reynald'a odaklandı ve bir çevirmen aracılığı ile ona hitap etti.

"Kaç kez bir yemin edip sonra da bu yemini bozdun?" diye sordu. "Kaç kez bir anlaşma imzalayıp sonra da ona hiç uymadın?"

Zaferi kazanan Selahaddin öldürmeye yemin ettiği bir adama bile cömert davranabilirdi. Belki şimdi düşmanlarının gönlünü kazanacak şekilde davranmaya hazırdı. Oysa farklı koşullarda küstah davranma yeteneğine sahip Reynald Selahaddin'in kendisini öldürmeye yemin ettiğini bilmiyordu. Belki şimdi bile hayatını kurtaracak doğru sözcükleri kullanabilirdi. Ama akıllı bir yanıt veremeyecek kadar akılsız, inatçı ya da küstahtı.

"Krallar hep öyle davranmıştır. Ben de öyle yaptım."

Kendi davranışlarını Selahaddin'ininki ile eşdeğer tutması ona hiçbir şey kazandırmayacaktı. Ayrıca Reynald kral değildi. Bu, olayları kendi aleyhine çevirmeye yeterliydi. Ama Selahaddin kendini tuttu. Guy'a dönerek "onu rahatlatıcı sözler" söyledi ve yaverlerinden birine buzlu su getirmesini emretti...

(Evet, buzlu su. Lübnan ve Anti-Lübnan Dağları'nın dorukları her zaman karlı olurdu. Bunların çoğu ve kimi zaman da hepsi yıl boyu karlarla kaplıdır. Bu kar kaplara doldurulur ve develerle Kahire'ye taşınırdı; bu, bir ay süren 600 kilometrelik bir yolculuktu. O yıl temmuz ayında tüccarlar her iki taraftaki subayların, hangisi üstün gelirse gelsin, potansiyel alıcı olacaklarını iyi biliyorlardı.)

... Ve getirilen suyu Guy'a ikram etti. Bu, bir başka rahatlatıcı jestti.

Guy suyu içti ve belki Arap geleneklerini bilmediğinden ya da yorgunluktan aptallaşmış olduğundan bardağı Reynald'a geçirdi. Selahaddin onu engellemeye kalkmadı. Reynald bardağı alıp son damlasına kadar içti; birkaç saniye içinde yaşanan bu olay Selahaddin'in tasarladığı eylem için bir bahane bulmasına yeterli oldu. Çevirmene, "Krala söyleyin," dedi "ona suyu kendisi verdi". Bu demek oluyordu ki, Reynald'a suyu veren Selahaddin olmadığına göre onun hayatını başışlamak zorunda da değildi.

Bir sessizlik oldu. İki Hristiyan dışarı çıkarıldı; büyük bir olasılıkla Sultan'ın tehditkâr sözlerinden dehşete kapılmışlardı. Selahaddin de çadırdan çıktı, atına bindi ve ordusunun savaş alanında neler yaptığını görmeye gitti. Sancaklar ve bayraklar çadıra getirildi. Geri döndüğünde hiç duraksamadı. Reynald'ın getirilmesini emretti ve ona iki kez onu öldürmeye yemin ettiğini söyledi. Bir kaynağa göre Reynald'a Müslüman olmasını önerdi ve bunu reddetmesi üzerine,

ona doğru ilerledi ve elindeki kılıcı boynu ile kürek kemiği arasına sapladı. Arnat (Müslümanlar ona böyle diyorlardı) yere yığılınca Selahaddin (ya da daha büyük bir olasılıkla yaverlerinden biri) onun kellesini uçurdu ve cesedi ayaklarından yakalayıp kralın önünden geçirerek sürükledi. Kral titremeye başladı. Onun altüst olduğunu gören Selahaddin yatıştırıcı bir tonla, "Bu adam yaptığı kötülükler ve ihaneti yüzünden öldürüldü," dedi.

Başka bir kaynağa göre Selahaddin Guy'a korkmamasını söyledi: "Krallar kralları öldürmez ama o haddini aştı."⁵¹

Bu kanlı davranışından gurur duymuş olmalı zira Reynald'ın kesik başı Selahaddin'in denetimindeki tüm kentlerde gezdirildi. Öte yandan Müslüman yorumcular bu durumdan tedirgin oldular. Eli kolu bağlı esirleri öldürmek hoş karşılanmıyordu. Burada iki gerekçe ileri sürülebilir. Birincisi İslam hukuku dinini değiştirmeyi reddeden esirin öldürülmesine izin veriyor çünkü böylelerinin Müslümanlık için bir tehdit oluşturduğuna inanılıyor. İkinci olarak da Süleyman'ın ettiği yemini tutması gerekiyordu. Halifeye yazdığı gibi, "Hizmetkârınız [yani kendisi] Kerak zorbasının kanını dökmeye yemin etti." Su ikramı sadece bir bahaneydi. Herhangi bir nedenden ileri sürülebilirdi.

Esir alınan yalnız Reynald değildi. Birçok Tapınak Şövalyesi ve Sen Jan Şövalyeleri de, Frankların emrinde paralı asker ve atlı okçular olarak görev alan ve Müslümanlar tarafından hain olarak görülen "Türkopoller" ile birlikte esir düşmüştü. Bir tarihçiye⁵² göre, 200 kadar esir vardı. Selahaddin onları esir alanlara her biri için 50 dinar verdi ve tümüne İslam dinini kabul etmelerini önerdi. İmadeddin'e göre bazıları bunu kabul etti ve iyi birer Müslüman oldu. Geri kalanlar iyi bir fidye getirecek olsalardı sağ kalabilirdi ama böyle bir değerleri yoktu, bu yüzden gönüllü cellatlara teslim edildiler, Selahaddin de onların öldürülüşünü "hoşnut bir yüz ifadesi" ile izledi. İmadeddin bunun son derece iç karartıcı bir durum olduğunu yazıyor: "Gönüllülerden bazılarının yüreği kaldırmadı ve görevlerinden affedildiler; kimileri yeterince güçlü bir darbe vurmayı başaramadı ve izleyiciler tarafından alaya alınarak yerlerine başkaları getirildi." Bu sahne, akla yarısı kesik başlar ve tüyler ürpertici çığlıklar getiriyor. "Bu arada indirdikleri darbelerle asil kan taşıdıklarını kanıtlayanlar da vardı." İdamdan kurtulanlar arasında Tapınak Şövalyeleri'

nin reisi Rideford'lu Gerard da vardı. İyi bir fidye alınacağı için hayatı bağışlanmıştı.

Yüzlerce sıradan askerden oluşan diğer esirler normal koşullarda esir pazarında satılırlardı ama koşullar normal değildi. O kadar çok esir alınmıştı ki esir pazarında fiyatlar kişi başına 3 dinara kadar düşmüştü, hatta bir Hristiyan esir bir çift sandalet karşılığında satıldı.

Bu arada İmadeddin'in "Hristiyanlar açısından kralın esir alınmasından çok daha ciddi bir sorun" olduğunu söylediği Gerçek Haç'a ne oldu? Bir mızrağın ucuna baş aşağı takıldı ve bir tılsım olarak yararsızlığını ve hakkında anlatılan (Müslümanların da saygı duyduğu İsa ile değil, onun yeniden canlanmasıyla ilgili) öykünün geçersizliğini kanıtlamak amacıyla Şam sokaklarında gezdirildi.

O yaz günü ölenlerin sayısı neydi? Selahaddin 40.000, diğerleri 30.000 olduğunu ileri sürüyordu; bu arada kaçanların sayısı 200 ile 3.000 arasında değişiyordu ve çoğu Sur'a kaçtı. 1.200 şövalyeden 1.000 kadarı hayatını kaybetti. Sıradan askerlerden ölenlerin sayısı o zaman da bilinmiyordu, şimdi de bilinmiyor. Selahaddin Hittin Boynuzları'nın doruğuna bir anıt diktirdi,⁵³ aylar boyu savaş alanında çürümekte olan cesetleri ve kemikleri kimse gömmeye ya da saymaya kalkışmadı. Sayıları ne olursa olsun, Frank ordusu yok edilmiş, dolayısıyla Kudüs'ü savunma olasılığı da ortadan kalkmıştı.

Günler sonra (yayılan koku dikkate alınırsa iki hafta kadar) İmadeddin savaş alanını gezdi, yaşanan dehşeti bizzat gözlemledi ve mutlu oldu. Cesetler dağ yamaçlarına ve vadiye yayılmış durumdaydı:

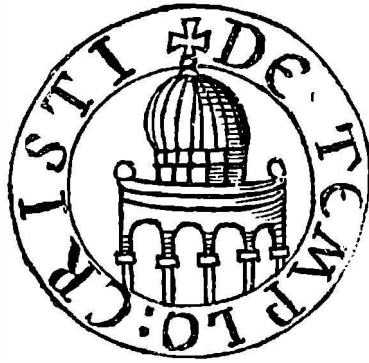
Hittin'de her yer çürümüş ceset kokuyordu... Cansız bedenlerin uzağına fırlanmış kelleler, oyulmuş gözler, toza belenmiş ve kuşlar tarafından parçalanmış bedenler; kesilmiş ve çevreye dağılmış bacaklar, çırılçıplak parçalanmış, parçaları koparılmış cesetler, yarılmış kafatasları, kesik ayaklar, deşilmiş mideler, çarpılmış

ağızlar, akmış gözbebekleri, kırılmış boyunlar, paramparça ve çevrelerindeki kayalar kadar katlaşmış cesetler gördüm.

Ama bu mezbahadan bir zafer türküsü yükseliyordu! İntikam alevleri bu cesetlerin çevresini sarmıştı! Bu korkunç görüntü insanları nasıl da mutlu ediyor!... Kaç küstah lort burada avlanmış, kaç lider kırbaçlanmış, kaç kral zincire vurulmuştu!

Daha sonra İmadeddin ve başka şairler bu zafer hakkın-da şiirler yazarak haberi tüm İslam dünyasına yaydılar. İşte İmadeddin'in yazdığı şiir (Schlumbergers'in Fransızca çevirisinden İngilizceye ben aktardım. İmadeddin iyi bir şairdi; on dokuzuncu yüzyılda yayımlanmış Fransızca çeviri de fena değildir; çağdaş İngilizce çeviri bir felaket olsa da İmadeddin'in duygularını dile getirebiliyor):

Ah, Hittin'deki o gün! En cesur çehreler kararmış,
Güneş bulutların arkasına gizlenmiş.
Dinsizlerin lideri küçük düştü, gördünüz,
Yüzü çamura bulanmış, gururunu yitirmiş.
Prensin kafasını kesen soylu ve gururlu kılıç
İnançsızlara en şiddetli darbeleri indirdi.
Kesilen kelle düşerken kendi kanına boğuldu,
Tıpkı havuza atlayan bir kurbağa gibi.
İhanet içinde, vahşi bir hayvan gibi saldırdı;
Tek çare haini öldürmek için saldırmaktı.
Sultan kılıçların kınlarından çekilmesini emretti,
Kana bulanmış kılıçlar mor giysilere sarıldı.
O kılıçlar inançsızların kanına bulandı.
Ölüme ve esarete mahkûm olarak yerlere düştüler
Ve keferenin yönetimi tüm pisliklerinden arındı.

KUTSAL KENTİN GERİ ALINMASI

O gece savaş alanında kamp kuran Selahaddin ordusunu Ta-beriye'ye yönlendirdi. Raymond'un karısı direnmenin yararı olmadığını gördü. Teslim olarak Selahaddin'in onurlu bir fa-tih gibi davranmasını, tüm mallarını ve maiyetindekileri ona bağışlamasını sağladı. Selahaddin taktik olarak alicenaplık gösterebilirdi çünkü buradaki stratejisini belirlemesi gereki-yordu. Bir süre sonra batıdan yeni bir ordu gelecekti. Esas hedefi olan Kudüs'e doğru mu gitmeliydi? Yoksa 550 kilo-metrelik sahili denetleyen en kenti ele geçirip Hristiyanların destek almasını mı engellemeliydi? Sahili kapatmayı seçti. Bu limanlar yitirilince daha içerideki kaleler teker teker sarılabi-ler ve aç bırakılarak teslim olmaya zorlanabilirdi.

Çabuk davranmak çok önemliydi. Hittin'den 40 kilometre uzakta bulunan Akka Kudüs Krallığı'nın ikinci en zengin ve kalabalık kentiydi. Korunaklı bir kumsala bakan bir yarı-

mada üzerinde yer alıyor, kuzeyde ve doğuda Lanetli Kule adıyla bilinen hisarla birleşen yüksek surlarla korunuyordu. Mısır, Filistin, Suriye ve İtalya ile yapılan ticaretin merkeziydi (zira buradaki birçok bölge Cenova'nın, Venedik'in ve Piza'nın kontrolündeydi) kentte çok sayıda ev, kilise, antrepo ve dükkân bulunuyordu. Buraya bölgeden, Arabistan'dan ve doğudan yiyecek, giyecek, kenevir, bakır, demir, baharat, tüt-sü, ilaç, parfüm, ipek ve şeker akıyordu. Gezgin İbn Cübeyir, "yollar ve sokaklar insanlarla doluydu" diye yazıyor. Pazar yerleri ve tapınaklar Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında paylaşılmaktaydı.

Akka kolayca ele geçirildi; kent, savaş düzenine geçen ordu karşısında derhal teslim oldu ve her zamanki gibi sağduyudan yoksun bir cömertlik gösterisi yaşandı; sağduyudan yoksundu çünkü büyük bir yağma ve yıkım gerçekleşti. Kent Selahaddin'in oğlu el-Efdal'e teslim edildi, o da burasını ve içindekileri yandaşlarına dağıttı: Tapınak Şövalyeleri'nin malları Diya'ya, şeker rafinerisi Takiyeddin'e (o da burasını yağmaladı), bir ev de İmadeddin'e verildi. Kazançlı çıkanlar yalnızca ileri gelenler değildi. 4.000 kadar Müslüman esir azat edildi ve evlerine gönderildi.

İçerideki kasabalar, köyler, kaleler ve yollar birkaç gün içinde ele geçirildi çünkü buraları koruyacak kimse yoktu, bir savunma da yapılamadı: Nasıra, Saffuriye, Tabor, Sebaste, Nab-lus. Daha sonra Akka'nın güney sahili, Hayfa ve Arsuf teslim oldu; Caesarea çok az direndi. Selahaddin'in kardeşi el-Adil Mısır'dan gelerek güneydeki kentleri haritadan sildi. Yafa teslim olmaya zorlandı. Oradaki Hristiyan halk esir pazarlarına ve Halep'teki hareme gönderildi. İbnül Esir buraya kucağında bir yaşında bir bebek bulunan bir kızla geldi. Kız, "Altı erkek kardeşim vardı, hepsi öldü. Kocam ve onun iki kız kardeşine ne olduğunu bilmiyorum," diye ağlıyordu.

Hittin'den kaçıp buraya sığınanlarla güçlenen Sur çetin cevizdi; üstelik kent kısa süre önce Monferrat'lı (Kuzey İtal-

ya) Conrad adında yeni bir hükümdarın yönetimi altına girmişti. Krallarla akrabalığı bulunan, Avrupa'daki savaşlarda deneyim kazanmış, zengin, yakışıklı, zeki Conrad bundan sonraki olaylarda önemli bir rol oynayacaktı. Otuzlu yaşlarının ortasında tüm gücünün ve yakışıklılığının doruğundaydı. Tarihçilerden biri onu "Hayatının baharında, olağanüstü cesaret ve zekâya ve son derece güçlü bir bedene sahip" olarak betimliyor. Bir başkası onun kusursuz olduğunu söylüyor: Hayat dolu, akıllı, dost canlısı, erdemli, zeki, birçok dil konuşan, akılcı bir siyaset yürüten bir kişi. Conrad aslında haçlı seferine katılmış olan babası William ile buluşmayı tasarlıyordu, oysa William Hittin Savaşı'nda esir düşmüştü. Gemi si Akka'ya yaklaşırken Conrad'ın bundan haberi yoktu ama bir şeylerin ters gittiğinin farkına vardı; geminin gelişini ilan etmek için çanlar çalınmıyordu, kendisini karşılamaya hiçbir Frank gelmemişti, zira kent kısa süre önce Selahaddin'in oğlu el-Efdal'e teslim edilmişti ve yağmalanmaktaydı. Müslüman liman başkanı gemiye gelerek onun hakkında bilgi almak istedi. Conrad onu karşıladı, sıradan bir tüccar gibi davranarak olup biteni öğrendi. Liman başkanı da istediği bilgiyi aldı. Her ikisi de birbirine kibar bir şekilde veda ettiler; liman başkanı ilgilileri uyarmaya giderken Conrad'ın gemisi tekrar denize açılarak güvenli bir yer olan Sur'a geldi. O sırada Sur'da güçlü bir lidere gereksinim vardı. Şans eseri tam zamanında kenti kurtarmaya gelen ve belki de ilerideki bir Haçlı Seferi'nin temelini oluşturacak olan bir kahraman gibi karşılandı.

Sur ancak başka yerler alındıktan sonra ele geçirilebilirdi. Bu yüzden Selahaddin burasını bir yana bırakarak Sur'un sınırında bulunan Tibnin'e (burasını yedi günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirdi) ve 40 kilometre kuzeyde bulunan Sidon'a yöneldi. 29 Temmuz 1187'de ulaştığı Sidon derhal teslim oldu. Ertesi gün Selahaddin 40 kilometre ötedeki Beyrut'a ulaştı; burası da bir hafta sonra ele geçirildi. Bu arada yönetsel bir sorun yaşıyordu. İmadeddin hastalanmıştı, bu

yüzden teslim şartlarını yazacak kimse yoktu. Sonunda İmadeddin hasta yatağından koşulları yazdırdı ("sağlıklı insanların akılları işlemiyordu ama benimkinin sağlığı yerindeydi" diye yazıyor). Selahaddin sonra Şam'a dönüp iki ay kadar kaldı. Beyrut'un 30 kilometre güneyinde bulunan Cübeyl,⁵⁴ hükümdarı Hugh Embriaco Hittin'de esir düştüğü ve fidyeye olarak kenti verdiği için kent Selahaddin'in eline geçti. Kudüs Krallığı'nın kuzey sınırına yakın olan bu kent Selahaddin'in başarısının kuzeydeki doruk noktasını oluşturdu.

Cübeyl 4 Ağustos'ta ele geçirildi. Üç hafta kadar sonra, ayın 23'ünde Selahaddin 300 kilometre güneyde bulunan Askalon'a ulaştı (bir ordu ancak bu kadar hızlı hareket edebilirdi) günde 15 kilometre kadar. Beraberinde Tapınak Şövalyeleri'nin reisi Gerard ile kentin teslim koşullarını görüşmek ve kendisini pazarlık konusu yapmakla görevlendirdiği Kral Guy bulunuyordu:

Kral Guy kentin ileri gelenlerini görmeye gitti, çünkü burada hiçbir şövalye yoktu ve onlara, "Efendiler, Selahaddin eğer kenti teslim edersem beni özgür bırakacağını söyledi," dedi. "Böyle güzel bir kentin tek bir adam için teslim olması doğru olmaz, bu yüzden eğer Askalon'da Hristiyanlar ve Hristiyanlık adına direnebilerseniz teslim olmayın. Ama direnemeyeceğiniz kanısındaysanız lütfen teslim olun ve beni esaretten kurtarın."

Kent liderleri önce direnişten yana oldular. Guy'ın bu öneriyi baskı altında yaptığı ortadaydı ve böyle bir anlaşmaya güvenemiyorlardı. Bunun üzerine Selahaddin saldırıya geçti, dış duvarları yıktı ve mancınıklarla surları taş yağmuruna tuttu.

Guy'ın bir kez daha kente girip liderlerle görüşmesine izin verildi ve bu kez onları ikna etmeyi başardı. On gün süren kuşatmadan sonra liderler teslim oldular ve aileleri ile birlikte kenti terk ettiler. Öte yandan kent kendi arzusuyla teslim olmadığından Guy azat edilmedi.

Askalon, Selahaddin'in teslim olma koşullarını görüşmek üzere Kudüs'ten gelen delegasyonu karşılamasından hemen önce ele geçirildi. Selahaddin delegelere akılcı önerilerde bulundu: Saldırı yapılmayacak, barış içinde teslim olunacak ve halk eşyaları ile birlikte kenti terk edecekti. Hristiyanların kutsal yerlerine saygı gösterilecek, hacıların gelmesine izin verilecekti. Bu görüşmeler 4 Eylül günü öğleye doğru yapıldı. İnsanlar bu tarihi anımsıyor çünkü güneş ışığı azaldı ve sonra yok oldu; tam bir güneş tutulması yaşandı. Belki Hristiyanlar bunu iyi bir işaret olarak algıladılar, zira önerileri anında reddettiler. Efendilerinin öldüğü yeri teslim etmek mi? Asla. Geri dönüp savunma hazırlıklarına başladılar.

Gazze'deki Tapınak Şövalyeleri garnizonu reislerinin isteğini yaparak teslim oldu ve reisleri de özgürlüğüne kavuştu. Bunu diğer kaleler izledi: Darum, Ramla, Yubna, Latrun, İbelin, Hebron, Beytüllahim. Artık Hristiyanların elinde yalnızca Sur, birkaç kale ve Kudüs kalmıştı. Sur mu Kudüs mü? Selahaddin bir kez hastalanmıştı, gene hastalanabilirdi ve eğer hastalanır ve Kudüs'ü ele geçiremezse adına gölge düşmeyecek miydi? Selahaddin'in kardeşi el-Adil, "Eğer bu gece ölürsen Kudüs Frankların elinde kalır. Bu yüzden burasını ele geçirmeye çalış," diyordu. Sur da çetin cevizdi, özellikle de Conrad'ın komutası altındayken. Saldırıya kalkmak sonucu geciktirebilir, Avrupa'dan destek gelmesine yol açabilirdi.

Bu yüzden hedef Kudüs olacaktı.

Tam o sırada şövalyece idealler peşinde olduklarını iddia eden iki düşman arasındaki çelişkili, neredeyse akıl dışı çatışmayı sergileyen bir olay yaşandı. Haçlı Seferi'ne katılan en soylu ailelerden birinin reisi olan İbelin'li Balian Raymond'la birlikte Hittin'den kaçmıştı ve şimdi Sur'da gizleniyordu. Karısı Maria Komnena Kudüs'te kalmıştı. (Askalon'un 30 kilometre doğusunda ve Kudüs'e aynı uzaklıkta bulunan İbelin kenti bugün Beit Guvrin adıyla bilinir.) Balian Selahaddin'e haber göndererek karısını almak için izin istedi. Son zaman-

lardaki herhangi bir savaşta bir generalin düşmanından buna benzer bir ricada bulunabileceğini düşünebilir misiniz? On yedinci yüzyıldan beri savaş çok daha "bütünsel" olmuştur. Selahaddin'in döneminde daha yöresel idi, askerler çiftçilik yapabiliyor, generaller kasaba ve kalelerin liderleri olabiliyor ve düşmanlıklar bir günde dostluklara dönüşebiliyordu. *Tabii ki* Balian karısını almaya gidebilirdi; ancak Kudüs'te sadece bir gece kalmak ve yola silahsız çıkmak koşuluyla. Balian koşulları kabul etti ama geldiğinde kentin lidersiz olduğunu ve kendisinden medet umduğunu görerek orada kaldı ve sözünü tutamadığı için Selahaddin'den çok özür diledi. Selahaddin her zamanki kibarlığı ile onun özrünü kabul etti ve Balian Kudüs'ün savunmasını tamamlamaya girişti.

20 Eylül Pazar günü Selahaddin Kudüs'ün dışına ulaştı. Kent ulaşılmaz görünüyordu. İstihkâmlar güçlendirilmiş, surların etrafındaki hendekler derinleştirilmiş, mancınıklar kurulmuştu. Selahaddin'in danışmanlarına göre savunma 60.000 kişilik nüfustan derlenen savaşçılar tarafından üstlenilecekti. Kampını kurduğu batı yakası çok daha aşılmaz durumdaydı: Derin vadiler, kuleler ve kocaman bir sur vardı. Saldırı için neden buraya odaklanılıyordu? Muhtemelen Davud Kulesi olarak da bilinen içkale kentin anahtarı gibi görüldüğü için. Bundan sonraki beş gün boyunca mancınık, tatar yayı ve ok atışları sürdü. Yer yer delinmesine karşın surlar yıkılmadı. Selahaddin'in birlikleri kayalardan zarar gören mancınıkları ile kalkanlarını siper alırken Kudüs zapt edilmez gibi görünüyordu.

Aslında kentte bir kriz yaşanmaktaydı. Göçmenlerin akınına uğrayan ve Hittin'de savaşçıların çoğunu yitiren kentte elli kadın ve çocuğa bir erkek düşüyordu ve yalnızca on dört şövalye vardı. Bu yüzden kentin yeni efendisi Balian soylu ailelerden gelen on altı yaşından büyük her delikanlıya

ve otuz kadar sıradan adama şövalyelik unvanı verdi. Kral II. Henry'den kalan para ve Kutsal Kabir'in tavanındaki gümüş dahil ulaşabildiği tüm hazinelere el koydu. Daha büyük bir sorunu vardı: Kriz kısmen sadakat olayından kaynaklanıyordu. Batlıların iyi davranmadığı Rumlar, Suriyeliler ve Ermeni Hristiyanlar Selahaddin'i bir kurtarıcı olarak karşılayabilirlerdi. Sıradan insanlar felaketin eşiğindeydi: Sur'lu William, halkın kent liderlerine teslim olmaları için yalvardıklarını yazıyor.

Beş uzun günün sonunda (bu aslında göze alamadığı bir süre idi) Selahaddin çadırlarını söktü. Kent onun buradan ayrılacağı ümidine kapıldı ama aslında o Zeytin Dağı'na geçerek kuzey ve kuzeydoğudan saldırıya hazırlanıyordu. Haçlılar yaklaşık bir yüzyıl önce kenti bu noktadan ele geçirmişlerdi. Okçular yeni konuşlandıkları yerden Hristiyanları surlardan uzak tutarken dört mancınık ateşe başladı. Lağım-cılar da surların dibinde temelleri yarmaya hazırlanıyorlardı. Lağım kazıp surları yıkmaları üç gün aldı.

Kentte açılan gediği savunmak üzere elli gönüllü arandı ve 5.000 altın sikke gibi büyük bir ödül vaat edildi. Kimse öne çıkmadı.

Kentin sonu gelmiş benziyordu. Yetkililer koşulları görüşmek için geldiler. Ama şimdi kozlar Selahaddin'in elindeydi ve stratejisinde şövalyece davranışa yer yoktu. Kudüs'ün ancak Hristiyan kanı ile temizlenebileceğini söyledi. Kenti kılıç zoruyla almak için kendi belirlediği koşulları yineledi. İmadeddin'in aktardığına göre, "Ben Kudüs'ü Hristiyanların 91 yıl önce Müslümanlardan aldığı şekilde ele geçirmek istiyorum," dedi. "Onlar burada oluk oluk kan akıttılar. ... Ben de erkekleri öldürecek, kadınları köleleştireceğim."

Kentin lideri Balian Selahaddin'e ricada bulunmaya geldi ama bu işe yaramadı. Gene de elinde önemli bir koz vardı: Kenti yakıp yıkmak, böylece Selahaddin'e hiçbir şey bırakmamak. Kullandığı sözcükler, daha doğrusu, söylemiş olabi-

leceği sözcükler ve hırslı tutumu, iki ayrı biçimde aktarılıyor. İmadeddin onun can havliyle şunları söylediğini belirtiyor:

Eğer hayatlarımızın bağışlanacağından umudumuzu kesersek, yüce gönüllü davranacağınıza güvenemezsek, sizin gücünüzden korkmamız gerekir. Eğer hiç kurtulma, barış yapma ya da uzlaşma, ateşkes yapma veya güvence alma, destek ya da yardım görme umudumuz kalmazsa, ölümle yüzleşmeye hazır olacağız. Bu, çaresizlik içinde kanlı bir mücadele olacak, yaşamak yerine yok olmayı seçeceğiz; her şeyden yoksun ve utanç içinde kalmaktansa kendimizi ateşe atacağız.

İbnül Esir daha belirgin bir ifade kullanıyor:

Sultanım, bu kentte kaç kişinin yaşadığını yalnız Tanrı biliyor. Onlar savaştan kaçınıyorlar çünkü sizin başka yerlerde yaptığınız gibi hayatlarını bağışlayacağınızı umuyorlar... Ama eğer ölümün kaçınılmaz olduğunu görürsek, Tanrı adına, kendi kadın ve çocuklarımızı öldürebilir ve sahip olduğumuz her şeyi yakabiliriz. Size el koyabileceğiniz tek bir dinar, tek bir dirhem, esir alabileceğiniz bir tek erkek ya da kadın bırakmayız. Sonra da kutsal kayayı, el-Aksa camisini ve tüm diğer yerleri yıkar ve elimizdeki 5.000 Müslüman esiri, atlıları ve hayvanları katlederiz ... hiçbirimiz sizlerden birçok askeri öldürmeden ölmeye razı değiliz.

Bunları söylerken ciddi miydi? Kim bilir? Ama Selahaddin'in ona inanması gerekiyordu, yoksa uzun süredir uğruna dövuştüğü ödülü riske atmış olurdu. İstedğini ele geçirmek için bir anlaşma sağlaması gerekiyordu. Bu yüzden, gerek kişisel nedenlerle gerekse bir taktik olarak intikam almak yerine bağışlayıcı olmayı seçti. Bir lider U-dönüşü yaptığında düşüncelerine değer verdiği danışmanları ona karşı çıkabilir. Ama bu kez öyle olmadı. Kudüs'ü zorla ele geçirmek için ettiği yemini bozdu; yalnızca Hristiyanların özgürlüklerinin bedelini ödemelerinde ısrarcı oldu.

2 Ekim’de koşullar belirlendi. Hıristiyanlar kendileri için fidye ödeyecek, kırk gün içinde her erkek için 10 dinar, her kadın için 5 dinar, her çocuk için de bir dinar vereceklerdi. Ödeme yapamayanlar köle olacaktı. Atlar ve askeri malzeme teslim edilecek, diğer mallar sahiplerinde kalacaktı. Balian ilke olarak bu koşulları kabul etti ama ödeme yapamayacak olan 7.000 kişi için (yaşlılar, dullar ve çocuklar) pazarlığa girdi. Hepsini için 30.000 dinar ödenebilir miydi? Ödemeyi biz-zat kendisi yapacaktı. Sonunda anlaşmaya varıldı.

Ertesi gün iyileşmiş olarak Şam’dan gelen İmadeddin kendisini tam bir kargaşa içinde buldu. Kentin kapıları kapatılmıştı. Dolayısıyla teorik olarak kimse ödeme yapmadan ve yazmandan aldığı makbuzu muhafızlara göstermeden buradan ayrılamazdı. Ama yazmanları, makbuzları ya da muhafızları denetlemek olanaksızdı. Yazmanlar kendilerine ne ödenirse onu alıyor, makbuzları veriyor ve paranın bir kısmını muhafızlara aktarıyor onlar da esirlerin çıkmasına izin veriyor ve sonra makbuzları “yitiriyorlardı”. Fidyelerini ödeyecek paraları olmayanlar (bir ailenin bir yıl ya da daha uzun sürede elde ettiği gelir 20 veya 30 dinardı) surlardan atlıyor ya da sepetler içinde indiriliyor veya Müslüman kılığına girerek kaçıyorlardı. Fidye olarak alınan paranın büyük bir kısmı Selahaddin’in generallerinin cebinde kalıyordu. İmadeddin, “Tam bir gaflet,” diye yazıyor. “Her şey allak bullak. Masa altından para veren herkes özgür bırakılıyor.” Selahaddin her zamanki cömertliği ile liderlerin dul eşlerinin ödeme yapmadan kentten ayrılmasına izin verdi. Nakit parası ya da arabası olmayanlar ev eşyalarını satışa çıkardı. Tüccarlar bu eşyaları esas değerlerinin onda birini ödeyerek alıp bayram ettiler. Piskopos Heraclius Kutsal Kabir Kilisesi’nden 200.000 dinar değerinde mal aşırmayı başardı (altın, halı ve ziynet eşyaları) bunları çeşitli arabalara yükledi ve beraberinde götürdü. Balian kaçıp Sur’a gitti. Hıristiyan bir tarihçi kilisedeki

hazinelerin pazaryerinde satıldığına ve kiliselerin ahırlara ya da genelevlere dönüştürüldüğüne tanık olduğunu söylüyor. Hatta fidye olarak alınan para dahi ortadan kayboldu. Selahaddin bizzat kendisi bir günde toplanan 70.000 dinarı kendi seçtiği Hristiyanların fidyesi olarak verip onları özgür bıraktı. Yetkililer böyle gelişigüzel harcamalardan hiç memnun değillerdi. Oysa kahramanımız son derece rahattı. Hristiyanlar her yerde “onlara yaptığımız bağışlardan söz edecekler” diyordu.

Selahaddin özellikle Hristiyan kadınlara çok cömert davrandı. Balian’a verdiği sözü tutarak karısı Maria’nın çocukları, yeğeni ve tüm eşyaları ile kentten ayrılmasına izin verdi, hatta onu ve çocuklarını çadırında ağırladı; bu olay adı bilinmeyen bir Hristiyan yazar tarafından çok duygusal bir dille anlatılıyor:⁵⁵

Çocuklar huzuruna çıkarıldığında Selahaddin onları özgür insanların çocuklarıymış gibi onurlandırarak karşıladı ve kendilerine giysiler, mücevherler ve yiyecek verilmesini emretti. Çocuklar giydirilip doyurulduktan sonra her birini bir dizine oturttu ve ağlamaya başladı. Emirleri ona neden ağladığını sordular. Buna kimsenin şaşmaması gerektiğini, çünkü bu dünyada insana her şeyin ödünç verilip sonra geri alındığını söyledi. “Size nedenini açıklayayım. Bugün ben başkalarının çocuklarına sahip çıkmazsam, ben ölünce benim çocuklarıma da kimse sahip çıkmaz.”

Aynı yazar yapılan başka bağışlardan da söz ediyor, çünkü bir amacı var: Selahaddin’in başarısını Tanrı’nın Hristiyanlara işledikleri suçlar için verdiği ceza olarak açıklamak. “Zira zinanın, iğrenç israfın ve doğaya karşı işlenen günahların pis kokusu onların dualarının Tanrı’ya ulaşmasını engelliyor. Tanrı bu insanlara o kadar öfkelenmişti ki kenti onlardan temizledi.”

Şimdi size Selahaddin'in Kudüs'teki hanımlara gösterdiği büyük nezaketten söz edeceğim. [Hittin Savaşı'nda] hayatını kaybeden şövalyelerin eşleri ve kızları Kudüs'e kaçmıştı. Fidyeye ödeyip kenti terk ettikten sonra Selahaddin'in huzuruna çıkıp af dilediler. Selahaddin onlara kim olduklarını ve ne istediklerini sordu. Savaşta ölen ya da esir düşen şövalyelerin eşleri ve kızları olduklarını söylediler. Ne istediklerini sordu. ... Ondan Tanrı adına kendilerini bağışlamasını, yardımcı olmasını dilediler. Selahaddin onların ağladığını görünce merhamete geldi ve eşlerinden hangilerinin hayatta olduklarını araştıracağını ve hepsini özgür bırakacağını söyledi. ... Sonra da babaları ve efendileri savaşta ölmüş olan hanımlara ve kızlara hazineden yardım verilmesini emretti. ... Onlara o kadar büyük yardım yapıldı ki Tanrı'ya şükrettiler ve Selahaddin'e de saygılarını sundular.

Kraliçe Sibylla tutuklu olan eşi Kral Guy'la buluşmak için Nablus'a gitti. Bir de Hristiyan mezaliminin temsilcisi olan Reynald'ın eşi Stephanie vardı. O da bir şartla özgür bırakıldı: Eğer kocasından kendisine kalan iki kaleyi (Kerak ve Montreal'i) teslim ederse Hittin'de yakalanan oğlu Humphrey serbest bırakılacaktı. Anlaşma sağlandı. Humphrey Kerak'ta annesi ile buluştu. Ama istenilen sonuca kolay ulaşamadı, çünkü garnizon teslim olmayı reddetti. Kocasının tersine son derece dürüst olan Stephanie oğlunu geri yolladı. Bu jesti Selahaddin'i o kadar etkiledi ki Humphrey'i gene de serbest bıraktı.

Cehalet, kargaşa, israf ve "merhamet" başka olasılıklardan daha iyi sonuçlar verdi. Bir yandan Müslümanların cihadı (cihat yanlılarının çoğu Selahaddin'in cömertliğinden hoşnut değildi), öbür yandan Hristiyanların harareti aşırı şiddete ve korkunç bir kıyıma yol açabilirdi: işkence, tecavüz, yağma, yıkım ve binlerce ölüm.

Selahaddin hayatında hiç bu kadar mutlu olmamıştı. Halifeye yazdığı (ya da uzun yıllardır yanında bulunan yazmanı İmadeddin'e yazdırdığı yetmiş mektuptan birinde belirttiği)

gibi, asıl amacına ulaşmıştı: İslam'da birliği sağlamak.⁵⁶ Evet, bu uğurda diğer Müslümanlarla savaşmıştı ama bunu birliği sağlamak için yapmıştı. Dedikodular yapılıyor ve "fokurdayan insan beyinleri" onun aleyhine çalışıyordu ama sabırla beklemek bu ateşi söndürmüştü. Müslümanlar Kudüs'ü yitirmenin öcünü almışlar ve Hristiyanların aksine bunu kan dökmeden, yakıp yıkmadan başarmışlardı. İslam iki alanda, askerlik ve ahlak alanlarında zafer kazanmıştı.

Kentin alınmasından sonra el-Aksa camisindeki ilk cuma namazı 9 Ekim 1187'de kılındı ve seksen sekiz yıldan sonra burada ilk kez hutbe okundu. Hutbeyi okuma onuru kimin olacaktı? İmadeddin çok sayıda imamın umutla beklediğini, "kendilerini hazırladıklarını, etrafı kolaçan ettiklerini ve göze girmeye çalıştıklarını" söylüyor. Böyle yapmaları doğaldı çünkü İmadeddin seçilecek olana halife el-Nasır tarafından kendisine verilen uzun siyah cübbeyi giydirecekti. Selahaddin son anda seçimini yaptı, Halep kadısı Muhiddin bin Zeki'yi seçti. Kadı, İmadeddin'in verdiği cübbeyi giydi ve biraz titrek bir sesle, camiye hıncahınc dolduran sessiz cemaate yöneticilerin, halifenin ve Selahaddin'in adını zikredip Kuran'dan bir bölüm okudu ("Böylece hata yapmış olanlar ortadan kaldırıldı. Evrenin hâkimi Allah'a şükürler olsun" 6:45) ve bulundukları yerin ve yaşadıkları olayın önemini anlattı: Müslümanlar üstün gelmiş, Franklar sürülmüş, pislikler temizlenmiş, İbrahim'in toprakları ve Peygamber'in göğe çıktığı bölge kurtarılmıştı. Şimdi cihat zamanıydı! Dinsizlerin elinde kalan topraklar geri alınacaktı. Ördüğü ağı bozan kadın gibi olmayın! (Kuran, 8:10.) "Eyüp'ün oğlu Selahaddin Yusuf, Allah seni korusun; sen bu ulusa ayaklar altına alınan onurunu yeniden kazandırdın!"

Bu, işin resmi bölümüydü. Kadıdan sonra kürsüye halka daha yakın bir adam olan, Kahire'de uzun yıllar Selahad-

din'le arkadaşlık etmiş İbn Naci çıktı. İşlenen konu aynıydı ama Naci insanların yüreklerine dokunmasını bilen usta bir hatipti. Cemaat kendinden geçti. "Kimileri hüüngür hüüngür ağladı, kimileri haykırdı. ... Yürekler yumuşadı, üzüntüler yok oldu, feryatlar yükseldi, gözyaşları sel oldu, günahkârlar tövbe etti, acı çekenler Tanrı'ya sığındı, tövbekârlar inledi, pişmanlık duyanlar ağıtlar yaktı."

Kentteki Franklar Sur, Trablus ya da İskenderiye'deki Hıristiyan bölgelerine dağılırken Kudüs hızla değişti. Balian'ın katkısından pay almamış olan 16.000 kadar yoksul köleleştirildi: Selahaddin'in cömertliğinin de bir sınırı vardı ve kölelik kitlesel katliama uğramaktan yeğdi. Yeniden dekore edilen kilise ve manastırlar Müslümanların ibadet yerlerine dönüştürüldü ve buralarda Kuran okunmaya başlandı. Kubbetüs Sahra'daki resimler ve heykeller yok edildi, kubbenin üstündeki yıldız kaplama haç ve yakınlardaki bir Hıristiyan mezarlığı da kaldırıldı. İsa'nın çarmıha gerilip yeniden canlandığı Golgotha'yı temsil eden, dördüncü yüzyılda inşa edilmiş olan Kutsal Kabir'le ilgili yapılacak işlem tartışıldı. Olduğu yerde bırakmak Hıristiyan hacıları buraya çekecekti ve yıkılması düşünülemezdi. Müslümanlar yedinci yüzyılda burayı ilk kez ele geçirdiklerinde de ona dokunmamışlardı. Gelenekleri ve ticareti göz önünde bulunduran Selahaddin bir kez daha onu olduğu gibi bırakmaya ve gelen hacılardan giriş ücreti almaya karar verdi. Yapı geçmişi Havariler dönemine kadar uzanan, beşinci yüzyılda ortaya çıkan Melkit tarikatının sorumluluğuna verildi. Bir başka önemli kurum olan, başlangıçta hacıları korumakla görevlendirilen savaşçı keşişlerin barındığı, şimdi ise hastaneye dönüştürülmüş bulunan Sen Jan Şövalyeleri Evi ne olacaktı? Hâlâ içinde hastalar vardı. Selahaddin on şövalyenin bir yıl burada kalmasına karar verdi. Hıristiyanların kiliseleri Müslüman imaretleri ve okulları olarak kullanıldı. Bir Frank kalesi olan Davud Kulesi'ne bir imam atandı.

Tüm bunlar Hristiyanların 1098’de kenti ele geçirdiklerinde yaşanan kargaşa ve cinayetlerden tümüyle farklıydı. Herkes bunun farkındaydı, çünkü bu korkunç olaylar yalnızca üç kuşak önce gerçekleşmişti ve 1187’de çocuklar bunları büyükbabalarından dinlemişti. Selahaddin yaşamı boyunca bireylere karşı bağışlayıcı ve cömert davranmıştı ama asıl ününü Kudüs’ü geri aldığı dönemde kazandı. Kutsal yerleri olduğu gibi koruma kararı bir stratejiye dayanıyordu ama danışmanlarının çoğu daha sert önlemler alınmasından yanaydılar. Kendisinin bu kararı vermesi akılcı ve alçakgönüllü davranışından kaynaklanıyordu.

Doğal olarak, Müslümanlar bundan sonra her zaman ona hayranlık beslediler. Birçok Hristiyan da yüzyıllar boyu aynı duygulara sahip oldu. Bunu en iyi dile getirenlerden biri Gibbon’dur. Şöyle der: O dönemde Selahaddin’in insanlığı Birinci Haçlı Seferi’ndeki katliamla kıyaslanmaktaydı. Unutmayalım ki 1098’de Müslümanlar ciddi bir direniş göstermişlerdi oysa 1187’de Hristiyanlar bir ateşkes anlaşması sonucu teslim oldular. Gene de, “Adalet, Türk fatihin anlaşma koşullarına sadık kalmaktaki titizliği sayesinde sağlandı: yenilenlerin acılarına gösterdiği anlayış ve merhamet takdire değerdi. ... Bu bağışlayıcı tutumu ile Selahaddin’in erdemi takdirimizi ve sevgimizi kazanmıştır.”

Kudüs’ün düşüşünden bir ay sonra yeniden harekete geçmek gerekti. Birçok kale direnişini sürdürmekteydi, Kerak da bunların arasındaydı. En önemli sorun Sur’du. Anakaraya bir berzahla bağlanmış bir yarımada üzerinde bulunan Sur’u kuşatmak çok zordu. Berzahı boydan boya kesen bir hendek vardı ve gemilerdeki askerler burasını ok yağmuruna tutabilirlerdi. Kenti gemilerle ablukaya almak gerekiyordu ama bu gemiler yalnızca on adettiler. Güç dengeleri değişmişti. Kent (Conrad tarafından) çok iyi yönetiliyor ve

savunuluyordu ve Kudüs'ten gelen göçmenlerle adamakıllı kalabalıklaşmıştı, oysa Selahaddin'in orduları ele geçirilen kentlere dağılmış durumdaydı. Zafer için yeni bir hamleye, yeni bir donanmaya ve ölümcül saldırılara ihtiyaç vardı. Buna karşın aralıktaki yağmurlar moralleri bozdu. Selahaddin'in parası tükenmek üzereydi. Askerler evlerine dönmek istiyorlardı.

Üstüne üstlük Bağdat'taki halife Kudüs'ün yeniden alınmasına can sıkıcı bir tepki vermişti. Selahaddin'in başarısı halifeyi endişelendirmişti. Suriye'de bir imparatorluk oluşması iyi hoştu ama o imparatorluk güneye ve doğuya, Irak'a yayıldığı takdirde halife kendisini Selahaddin'in avucu içinde bulacaktı. Halifenin danışmanları seslerini yükselterek Selahaddin'in Abbasi hanedanını yıkmaya niyetli olup olmadığını sorgulamaktaydılar. İmadeddin'in kardeşi Tay bu sırada halifenin hizmetindeydi ve gidip Selahaddin'in niyetini öğrenmekle görevlendirildi. Yanında taşıdığı mektupta halife Selahaddin'in zaferlerinin klikler arasında anlaşmazlığa yol açtığından söz ediyor, Irak'a kaçanlara olağanüstü cömert davranmasını, halifenin unvanından (el-Nasreddin Allah yani "Tanrı Dininin Muzafferi") yararlanmasını kınıyordu. Mektubun sonunda Selahaddin'i Türkmenler ve Kürtler gibi halifeliliğin sınırlarındaki güvenilmez unsurlarla düşüp kalkarak onların "ayaklarını kaydırmak ve sadakat duygularını zayıflatmakla" suçluyor, neredeyse onun da bir asi olduğunu ima ediyordu. Halife adına İslamiyet'i kurtarmış ve Kudüs'ü yeniden ele geçirmiş olması takdire değerdi, ama ya öteki yazılanlar? Son derece kırıcıydı. Unvanından yararlanmak mı? Tay'a, "Allah aşkına," dedi, "bu unvanı ne kendim seçtim ne de bundan yararlandım. Bu unvan bana İsmaili düşmanlarını yok ettiğimde Halife el-Müstedi tarafından verildi." Kimileri ters bir yanıt vermesini önerdi. Ama Selahaddin soğukkanlılığını korudu. Halifenin sert sözlere muhatap olamayacak kadar büyük olduğunu söyledi.

Temmuzda başlayan Sur kuşatması yetersiz olmuş ve giderek daha da yetersiz hale gelmişti. 1197 Aralık ayının sonunda Selahaddin'in on gemisinden beşi Conrad'ın bir düzine kadar teknesinin düzenlediği bir baskınla, tüm mürettebat ve komutanları ile birlikte ele geçirildi. Selahaddin kalan beşinin güvende olması için Beyrut'a gitmesini emretti ama Hristiyan gemileri onların peşine düştü ve Müslümanlar suya atlayıp yüzerken karaya çıktılar ya da tekneleri karaya çekip kaçtılar. Bu onun Sur'u alma girişiminin sonu oldu.

Küçük düşmenin üstüne bir de başarısızlık; Selahaddin'in zaferlerinin sonu bu oldu. Başarısızlık onun liderlikteki sorunlarına ışık tuttu. Halifenin hoşnutsuzluğu Kuzey Afrikalı liderlerin onunla birlikte ayaklanma konusundaki isteksizliğine de yansdı. Onun cömertliğinin zaaflarından kaynaklandığı kuşkusuna kapılanlar vardı. Özetle: Mantiğini kullanmaktan çok soylu davranışlarda bulunuyordu. Musul'da bulunan ve Selahaddin'i izlemekte her zaman isteksiz davranan İbnül Esir onun "asla gerçek bir kararlılık göstermediğinden" yakınıyordu. Bir kenti kuşatıyor, eğer kenttekiler bir süre direnirse vazgeçip kuşatmayı kaldırıyordu. "Bir kral asla böyle davranmazdı." Cömertliğinin ulaştığı sonuçlara bakın. Düşman askerlerinin Akra, Askalon ve Kudüs'ten ayrılıp Sur'a sığınmalarına izin verdi ve sonunda "Bir bakıma Sur'da kendi ordusuna karşı savunmayı hazırlayanın Selahaddin'in kendisi olduğunu ileri süremez miyiz?"

İbnül Esir bir bakıma haklıydı. Sur Hristiyanlığın ileri karakolu olmaya devam ederek Avrupa'dan gelecek yardımı beklemeyi sürdürdü; Avrupa da bunu yanıtlamak için hazırlık yapmaktaydı.

12

ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ: FIRTINA YAKLAŞIYOR

Hemen hemen tüm Avrupa Hittin’de yaşanan felaketten haberdar oldu ve ayaklandı.

1187 Eylül’ünde Kudüs saldırıya uğradığında Piskopos Heraclius Papa III. Urban’a mektup yazarak sızlanmış ve “Yazık, çok yazık ki, Peder Hazretleri, Çarmıha Gerilen’den miras kalan Kutsal Topraklar dinsizlerin eline düşmek üzere. ... Zatallığınız batıdaki tüm prensleri harekete geçirip Kutsal Topraklar’a hızla yardım göndermelerini sağlamadığınız takdirde hiçbir umudumuz yok,” diye yalvarmıştı.

Kudüs’ün düşmesinden kısa süre sonra Sur başpiskoposu Joscius yardım aramak için siyah yelkenli bir tekneyle yola çıktı. Yanında Selahaddin’in ordusuna ait atların Kutsal Kabir Kilisesi’ne bağlandıkları ve buraya işediklerini gösteren çizimler vardı. İlk durağı Sicilya oldu. Burada haberi aldığıında

tövbe ettiğini gösteren çuval bezinden yapılmış giysilere bürünmüş Kral II. William o sırada Kıbrıs'ta görevli bulunan bir donanma için söz verdi. Joscus'un bir sonraki durağı Roma idi. Burada anlattığı öykü zaten hasta olan Papa Urban'ın şok geçirip ölmesine yol açtı. Onun yerine geçen VIII. Gregory tüm Avrupa liderlerine mektup yazarak tövbekâr olmalarını, Haç'a sahip çıkmalarını, oruç tutmalarını, nefislerine hâkim olmalarını ve tüm dünyevi mallarını korunmak üzere Roma'ya vermelerini istedi. Gregory iki ay sonra (papalık tahatına oturmasından yalnızca elli yedi gün sonra hummaya tutularak) öldü. Joscus Fransa'ya gitti. Burada İngiltere Kralı II. Henry'nin en büyük oğlu, Poitou Kontu Richard zaten Haçlı Seferi'ne katılmaya yemin etmişti. 1188 Ocak ayında Joscus bizzat Henry ile ve Henry'nin kadim düşmanı Fransa Kralı II. Philip ile buluştu. Öylesine etkili konuştu ki eski düşmanlar barıştılar ve Haçlı Seferi'ni desteklemeye söz verdiler; böylece dört taraf da (Anglo-Fransızlar, Almanlar, Sicilyalılar [William'ın donanması] ve Müslümanlar) harekete geçmiş oldu.

Henry, yaşlı ve bilge Antakya Piskoposu (eskiden Châtillon'lu Reynald'ın zulmüne uğramış olan) Amaury'ye yardımın yolda olduğunu yazdı. Bu hem doğru, hem de yanlış. İngiltere'de Henry seferin giderlerini karşılamak için bir "Selahaddin Vergisi" uyguladı, bu gelirlerin ve menkul değerlerin yüzde onuna tekabül eden bir "vergi" idi. Sefere katılanlar bu vergiden muaftı; çok katılan oldu, zira karşı çıkanlar hapse atılıyor ve/veya aforoz ediliyorlardı. Bu İngiltere'de ve İngiltere'nin Fransa'daki topraklarında toplanan en büyük vergiydi. Bunu toplamak kolay olmadı, zira İngiltere ile onun Fransa'daki toprakları paramparça olmuştu, tıpkı Henry'nin kendi ailesinde olduğu gibi; Henry ile oğlu Richard arasındaki sürtüşme sonucunda Richard Fransa kralı Philip ile işbirliği yapmıştı. Bu çatışma Henry'nin 1189'da zamansız ölümüne yol açtı. Onun yerine geçen Richard vergi toplamayı üstlendi. Malikâneleri, işyerlerini (yetkilileri kovup işyerlerini açık ar-

tırmaya koydu) ve neredeyse tüm eline geçen malları satarak Selahaddin Vergisi'ne katkıda bulundu. Birtakım gecikmelerden sonra Richard 1190 Temmuz'unda Philip'le Fransa'da buluştu ve beraberce maceraya atıldılar.

Öte yandan yaşanan gecikmeler ordularını ilk harekete geçirenlerin Richard ile Philip olmadığı anlamına geliyordu. İleride Almanya ile onun birkaç komşusuna dönüşecek olan Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan bir birlik yola çıkmıştı bile. Bu birlik 600 kadar Romalı olmayan ve pek de kutsal kimliklere sahip bulunmayan kişilerden (dükler, prensler, küçük arazi sahipleri ve bunların maiyetleri ile askerlerinden) oluşuyordu. Barbarossa (Kırmızı Sakal) diye bilinen İmparator I. Frederick kendisini yeni bir Sezar olarak görmekteydi. Gerçekten de Batı Roma İmparatorluğu'na "Kutsal" tanımını ekleyen oydu (Doğu'da Konstantin'in İmparatorluğu'na karşıt olarak). İmparatorluğu yeniden canlandırmak amacıyla Roma'da imparator olarak taç giymiş ve ömrünün büyük bir kısmında İtalya'yı ele geçirmeye çalışmış ama başaramamıştı. Sonunda bir fatih olarak değil Almanya'da birliği sağlayan ve Alman prenslerine karşı değil onlarla birlikte hareket eden kişi olarak tanındı. İleri yaşlarında tutkulu bir Haçlıya dönüştü. Gregory'nin yeni bir Haçlı Seferi talep eden mektubuna yanıt olarak Frederick 1188 Paskalya'sında Mainz'deki Diet'te bir toplantı düzenledi. Gregory'nin mektubunun okunmasının yarattığı heyecandan sonra kır saçlı, altmış sekiz yaşındaki Frederick, oğlu Frederick ile birlikte "Haçı sahiplendi".

Alınan tepki inanılmazdı: birçok soylu, binlerce, belki de 50.000 sıradan erkek zafer kazanmak, yağmalamak, günahlarından arınmak için sefere katılmaya koştu. Bu, komutanlar için bir sorun oluşturdu. İzlenecek en kolay yol Kuzey İtalya'dan denize açılmaktı. Oysa bunca kalabalığı bu kadar uzağa taşımaya yetecek sayıda gemi yoktu. Bu yüzden, deniz yolunu seçen birkaç soylu hariç, birliklerin çoğu karayolundan hareketle Macaristan (burada 2.000 Macar savaşçıyı yanlarına

aldılar) ve Güneydoğu Avrupa'dan geçerek Konstantinopolis'e, oradan da bugünkü Türkiye'ye ulaştı. Bu yolda başka bir sorun vardı: Bizans İmparatoru İsaakios II. Angelos, Hıristiyan olmasına karşın, Batılı dindaşlarından o kadar nefret ediyordu ki Selahaddin'in müttetiki olmuştu. Haçlılar (muhtemelen) Müslümanlarla savaşmadan önce Hıristiyanlarla çatışmak zorunda kalacaktı.

Alman ordusu bir ileri kanattan ziyade bir göç görüntüsü veriyordu. Aralarında bir başpiskopos, sekiz piskopos, üç uç beyi, yirmi dokuz kont ve on binlerce asker vardı. Bu, Bizans imparatorunu ürkütmeye yeterli bir rakamdı; bir saldırıya uğrama korkusu yüzünden Almanların kendilerini Boğaz'dan geçirecek, Selçukluların (Anadolu, bugünkü Türkiye'nin doğusu) topraklarının yanından güneye doğru yol almalarını sağlayacak İtalyan gemileriyle anlaşmalarını onayladı.

Asıl düşman Selçuklulardı, 1190 yılı başında son derece ağır koşullar altındaki Frederick'in ordusunu durmadan taciz ediyorlardı. İbnül Esir'e göre Türkler "saflardan ayrı düşen herkesi öldürüyor ve ne bulurlarsa alıyorlardı. Kış bastırmıştı ve bu topraklarda hava olağanüstü soğuk, kalın bir kar tabakası ile kaplı oluyordu. Iconium'da (bugünkü Konya) kazanılan ender bir zafer Selçukluların dağılmasına yol açtı ve Haçlıları yeniden canlandırdı.

Sonra kader işe karıştı. Türklerle bir ateşkes imzalayan Almanlar Hıristiyan topraklarının hemen dışında, neredeyse iki bin yıldır (antikçağda adı Calycadnos olan) Göksu Irmağı'nın yanında uzanan yol üzerindeydiler. Bu yol kireçtaşından oluşmuş dağlar ve vadiler arasından geçerek Silifke'ye (o zamanki Seleucia) ulaşıyordu. Artık yaz gelmiş, hava son derece ısınmıştı ve yaşlı imparator aylardır yoldaydı. Farklı öykülere göre, yolun ırmağın sağ yakasıyla sol yakasını birleştiren noktasında⁵⁷ imparator ya serinlemek ya da kalabalık köprüyü kullanmaktansa atını ırmaktan geçirmek istedi. Her nasılsa at tökezledi, Frederick düştü, ağır zırhı onu dibe çekti

ve orada boğuldu. Bazı subaylar onun cesedini alıp seferin sonuna kadar saklamak üzere sirke dolu bir fıçıya yerleştirdiler.

Soylu bir dava onun başını çeken kişiye ve sahip olduğu vizyona bağlıdır. İmparatorun ölümü ile Alman ordusu liderini ve esin kaynağını yitirmiş oldu. Oğlu, Swabia Dükü genç Frederick babasının yerini tutamazdı. Prenslerden bazıları geri döndü, diğerleri güneye, sahile gitti ve kendilerini Kutsal Topraklar'a taşıyacak olan gemilere bindi. Askerler aç, hasta ve moralsizdiler (İbnül Esir onların "mezar kaçkınlarına benzediğini" söylüyor) Hristiyanların elindeki Antakya'ya ulaşınca son derece mutlu oldular. Burada Prens Bohemond onları iki hafta boyunca besledi. Ağustos sonunda Avrupa'nın en güçlü ordularından biri hem sayı hem de moral açısından daha fazla zorlukla karşılaşmaktan kaçınan, sirke yeterince etkili olmadığından sembolik bir liderden bile yoksun kalmış, şımarık bir güruha dönüştü. Frederick'in çürüyen etleri kaynatılarak kemiklerinden ayrıldı ve alelacele bir cenaze töreni düzenlenerek gömüldü; iskeleti ise Kudüs'te gömülmek üzere saklandı, böylece bir bölümü sonsuza dek Kutsal Topraklar'da kalabilecekti. Hiç değilse, Antakya'dan Sur'a doğru yola çıkan varisi Swabia'lı genç Frederick öyle umuyordu.

Bu arada Filistin'de Selahaddin'in derdi ayakta kalan en önemli Hristiyan bölgeleriydi; bunların başında Sur geliyordu. Kenti alma girişimlerinin hepsi (gemilerle ablukaya almak, mancınıklarla saldırmak) başarısız olmuştu. Selahaddin Hristiyanların birbirinin boğazına sarılmaya devam etmelerini sağlamak amacıyla yeniden siyasete baş vurdu.

Hittin'den beri Nablus'ta tutuklu bulunan Kral Guy onun en değerli kozuydu ve bir kral olarak Sur'daki Conrad'dan daha fazla liderlik vasfına sahipti. Bu yüzden 1188 Temmuz'unda Selahaddin, bir daha Müslümanlara silah çekme-

meye söz vermesi koşuluyla on yüksek rütbeli yandaşı ile birlikte onu serbest bıraktı. Guy Trablus'ta eşi Kraliçe Sibylla ile buluştu ve hemen sözünden döndü, daha doğrusu bir rahibin din için tehdit oluşturan bir yeminin tutulmaması gerektiğini söyleyerek onu özgür kılmasını sağladı.

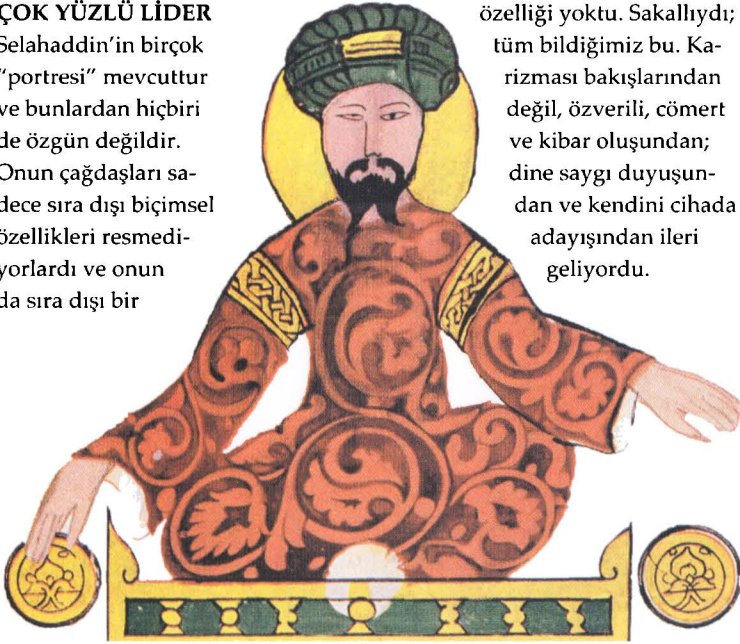
Sonra Sur'a doğru ilerledi ve orada bir kral olarak karşılanmak istedi. Conrad onu içeri almayı reddetti. Cantenbury başpiskoposuna yazdığı bir mektupta, "Benim Sur'u korumam ve korumayı sürdürüyor olmam Lusignan'lı Guy için son derece acı verici ve dayanılmaz bir gerçek," diyor ve ondan "eski kral" diye söz ediyordu. Haçlıların Avrupa'dan gelmesine kadar burasını elinde tutmaya devam edeceğini belirtmekteydi. Guy mutsuz bir şekilde Trablus'a geri döndü. İki önemli Hristiyan bölgesi (ve daha küçük olan bazıları) birbirlerinden ayrı ama sağlam olarak ayakta idi. Güçleri azalmış ama henüz tükenmemişti.

1189 başlarında Pisa ve Sicilya'dan gelen gemiler Hristiyanlara destek getirdi ve bunun arkası da gelecekti. Bu çok sağlam olmayan temele dayanarak Hittin'de her şeyini riske atıp kaybetmiş olan Guy çok riskli yeni bir karar aldı. Trablus'tan ayrılıp Müslümanların elindeki Akka'yı kuşatmaya kalkıştı. Çok iyi onarılmış, donatılmış ve yeterli sayıda askere sahip olduğundan burası kolay bir hedef değildi. Guy uzun bir bekleyişe geçti; gelişen olaylar çerçevesinde bu iki yıllık kuşatma Üçüncü Haçlı Seferi'nin esasını oluşturacaktı. Aslında bu, kısa sürede çifte kuşatmaya dönüşecekti: Hristiyanlar Müslümanların elindeki Akka'yı denizden ve karadan kuşatırken, Selahattin'in ordusu da Hristiyanların kara kuvvetlerinin etrafını saracak ve arada bir gemileri ile Hristiyan donanmasını yarıp kenti besleyecekti.

ÇOK YÜZLÜ LİDER

Selahaddin'in birçok "portresi" mevcuttur ve bunlardan hiçbiri de özgün değildir. Onun çağdaşları sadece sıra dışı biçimsel özellikleri resmediyorlardı ve onun da sıra dışı bir

özelligi yoktu. Sakallıydı; tüm bildiğimiz bu. Karizması bakışlarından değil, özverili, cömert ve kibar oluşundan; dine saygı duyusundan ve kendini cihada adanışından ileri geliyordu.

Üstte: On ikinci yüzyılın sonlarına ait bir minyatür, Selahaddin'i standart özellikleriyle betimliyor: sakal, yeşil sarık, kaftan ve bağdaş kurarak oturmuş.

Altta: 1993'te yapılmış ve Selahaddin'i bir Arap kahramanı olarak betimleyen bu heykel Şam içkalesinin önünde bulunuyor.

İKTİDARA GELMEK

Yol göstericisi Nureddin tarafından kendisine bir şans verilen Selahaddin Mısır'a hükümdar olunca bir üs elde etmiş oldu ve Haçlıları yenmeyi görev bildi. Bu amaca ancak Haçlıları zapt edilmesi neredeyse imkânsız olan kalelerinden çıkarıp bir meydan savaşına çekerek ulaşılabilirdi. Haçlıları yenmek onun yirmi yılını aldı.

Sol: Hristiyan Surlu William'ın on üçüncü yüzyılda kaleme aldığı kitabın bir sayfasındaki R harfi. Selahattin'in efendisi Nureddin, ağır zırh kuşanmış iki şövalyeden kaçıyor.

Alt: Selahattin tarafından 1176-83 yılları arasında yaptırılan Kahire içkalesi, Fustat ve Kahire adlı iki ayrı kasabanın birden etrafını saran sur üzerindeki kritik savunma tahkimatıydı.

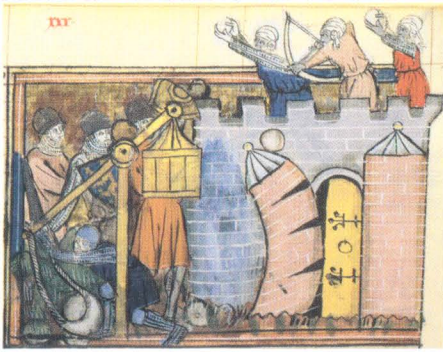
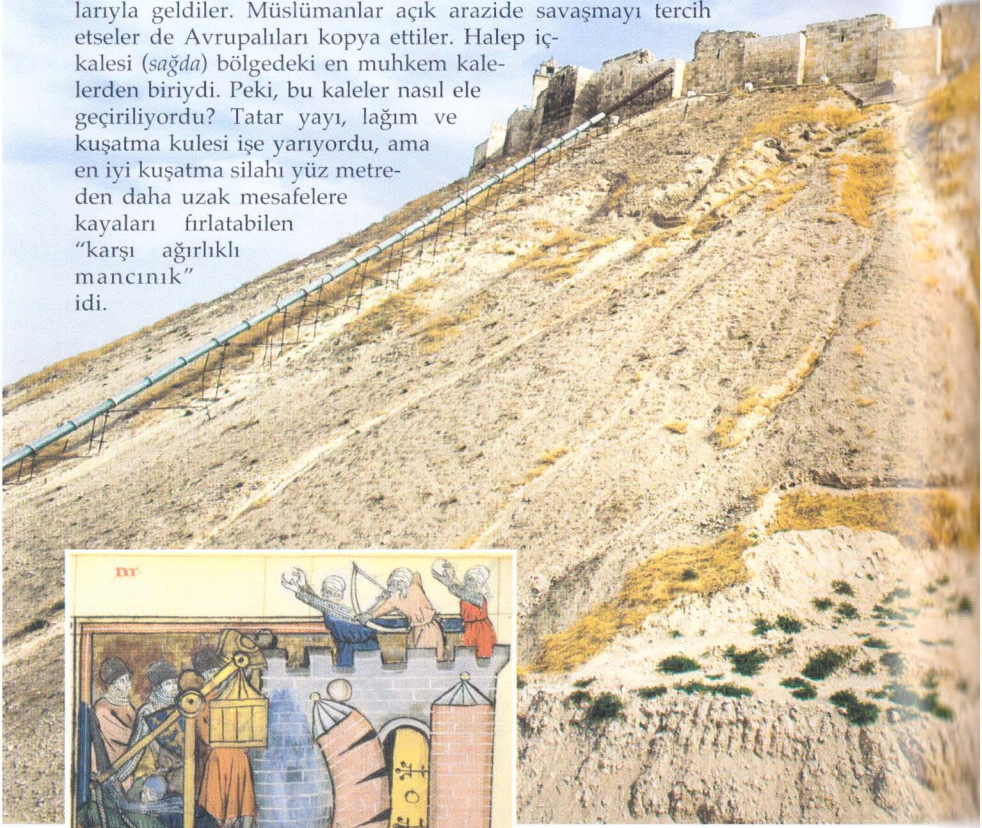
Üst: Akabe Körfezi'nde bulunan Fira-vun Adası'ndaki kale. Küçük bir Haçlı kuvveti tarafından savunulan bu kale 1170 yılında Selahattin tarafından geri alındı. Sonra terk edildi ve 1980'lerde restore edildi.

Alt: Bugün Ürdün'de bulunan Kerak, Selahaddin'in nefret ettiği düşmanı Châtillon'lu Reynald'a aitti. 1917 yılına dek kullanıldı.

SORUN VE ÇÖZÜM

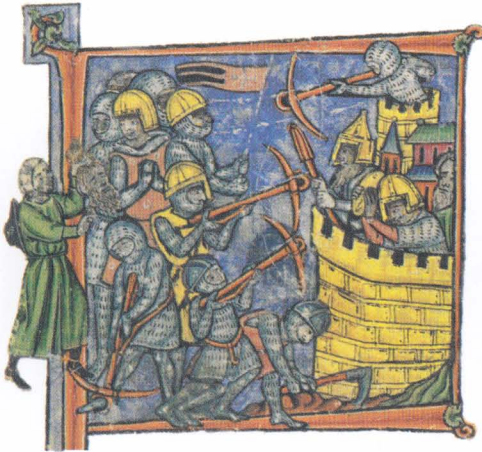
1100 civarında Haçlılar kalelerle dolu Avrupa'dan kendi taktik ve tasarımlarıyla geldiler. Müslümanlar açık arazide savaşmayı tercih etseler de Avrupalıları kopya ettiler. Halep iç-kalesi (sağda) bölgedeki en muhkem kalelerden biriydi. Peki, bu kaleler nasıl ele geçiriliyordu? Tatar yayı, lağım ve kuşatma kulesi işe yarıyordu, ama en iyi kuşatma silahı yüz metreden daha uzak mesafelere kayaları fırlatabilen "karşı ağırlıklı mancınık" idi.

Üst sol: Bir asker karşı ağırlıklı mancınığın fırlatma koluna sapanı takıyor. Ağırlık uygun pozisyona getirilerek mancınık, fırlatma işlemine hazırlanıyor. Mancınığın sağ tarafında bir kule fırlatılan kayanın etkisiyle çatlayıp yıkılıyor.

Sol: Bir kitap sayfasında, O harfinin içine çizilmiş bu resimde Haçlı tatar yaylı okçular bir Müslüman kentine saldırıyor.

Sağ: Kuşatma kuleleri uzun süredir kullanılmaktaydı. Eğer kale duvarlarının dışında hendek yoksa ve kale düz bir arazi üzerinde bulunuyorsa, içindeki askerlere korunak olan bu hareketli kuleler duvarlara dek sürülüyor, surlara iyice yaklaşıyor ve böylece kurulmuş olan köprüden geçen askerler kaleye saldırıyorlardı.

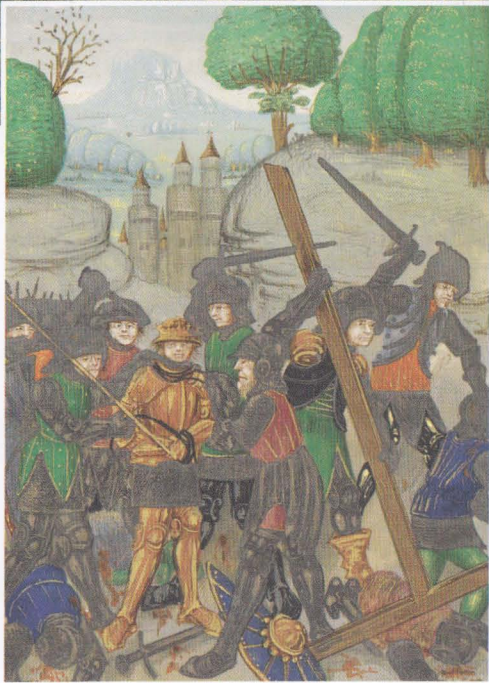

Halep içkalesi önce Selahaddin'in yol göstericisi Nuredin, sonra Selahaddin'in oğlu El-Zahir Gazi tarafından genişletildi ve bugünkü biçimine on beşinci yüzyılda Memlükler döneminde kavuştu.

HİTTİN'DE ZAFER, AKKA'DA İNTİKAM

Selahaddin'in Temmuz 1187'de Hittin Boynuzları'nda Haçlıları yenmesi onu kariyerinin zirvesine çok yaklaştırdı. Düşmanlarını imha etti, tüm mallarını mülklerini ele geçirdi, krallarını tutsak aldı ve en büyük düşmanını bizzat öldürdü. Kudüs'e giden yol açılmış oldu. Bu sürecin sonunda Haçlı kolonilerinin neredeyse tümü yok ediliyordu. Ne yazık ki Selahaddin Haçlı devletlerinin hepsini yıkamadı.

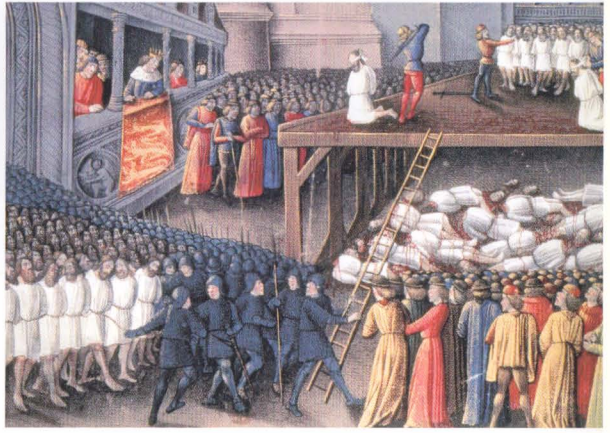
Üst: Hittin Boynuzları'nın doğuya bakan tarafı. Kral Guy bu yamaçlarda son savunma mevziine çekildi. Bu noktadan Taberiye Gölü görülmüyor.

Sol: Sur'lu William'ın kitabının on beşinci yüzyılda yapılmış bir kopyasından bir resim. Müslüman askerler Kral Guy'ı yakalayıp zincire vurmuşlar ve (altın ve gümüş bir muhafaza içine yerleştirilmiş tahta parçasından başka bir şey olmayan) Gerçek Haç'ı ele geçirmişler.

Sağ: Hittin'den sonra (din değiştirmeyi reddeden ya da köle olarak satılamayan) 200 Hristiyan asker idam edildi. On dördüncü yüzyıla ait bu resimde, Selahaddin idamları "hoşnut bir yüz ifadesiyle" izliyor. Bu olay, Akka, İngiltere Kralı I. Richard'a teslim olduktan sonra cereyan edenlerle tezat oluşturuyor. 1191 yılında kentin teslim olmasından sonra I. Richard 2600 Müslüman sivilini idam ettirmişti.

Sağ: Jean Colombe tarafından on beşinci yüzyılda yapılmış Fransız resminde Richard idamları izliyor.

Alt: On beşinci yüzyıla ait bu resimde Selahaddin Hittin Savaşı'ndan sonra Châtillon'lu Reynald'ın başını kestiriyor. Arka planda Kral Guy götürülüyor.

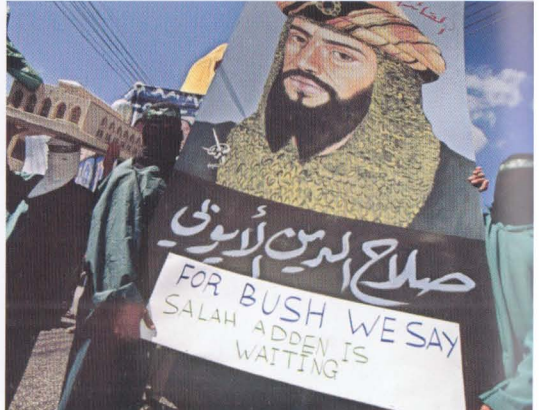

Üst: Selahaddin'in Şam'daki Emevi Camii'nde bulunan mozolesi. Mermer lahit, onun anısına, Alman Kayseri II. Wilhelm tarafından sunulmuş bir hediyedir; içi boştur. Ahşap sandukanın ise Selahaddin'in kalıntılarını içerdiği söylenir.

Üst sağ: Kayser Wilhelm'in bir başka armağanı olan bu çelenk bugün Londra'daki İmparatorluk Savaş Müzesi'nde sergilenmektedir.

Sol: 1991 yılında basılmış bir Suriye kâğıt parası, 1963 yılında çekilmiş bir Mısır film afişi ve 2001 yılında Filistin'de göstericilerin taşıdığı bir poster. Hepsi de Selahaddin'i ikonlaştırıyor.

13

AKKA

Hıristiyanlara giderek daha fazla destek gelmeye başladı. Düzinelerle kont, uç beyi ve piskopos, çok sayıda gemi ve yüzlerce asker ile Akka tümüyle sarıldı.

Tüm bunlar Selahaddin'i şaşırttı. Daha önemsiz kalelere saldırmaktan vazgeçip Guy'un yakınlarında kamp kurdu ve 3 Ekim'de savaşa hazırlandı. Kendisi safların ortasında yer aldı, sağında iki oğlu el-Efdal ve el-Zafir, onların gerisinde Musullular ve (on beş yaşındaki Kutbeddin Sukman'ın komutasındaki) Diyarbakırlılar, yeğeni Hüsameddin, Şam'dan bir birlik ve en güvendiği Takiyeddin bulunuyordu. Solunda ise Kürdistan ve Sincar'dan gelen birlikler, Gökbörü'nün adamları ve memlukler vardı. Her iki taraf da kısa saldırı ve geri çekilmelerle düşmanın zayıf noktalarını araştırdı. Franklar Selahaddin'in merkezdeki askerlerini Takiyeddin'e destek olmaları için gönderdiğini gözlemlediler; Takiyeddin'in Frankları üstüne çekmek için geri çekilmeyi planladığını

anlayamadılar. Öte yandan Selahaddin'in emri deneyimsiz Diyarbakırlıları ortada bıraktı. Bir Frank saldırısı onların saf-larını bozarak kaçışmalarını sağladı. Bundan yararlanan hiz-metkârlar efendilerinin çadırlarını yağmaladılar; bu da birçok Müslümanın Hristiyanların zafer kazandığını sanmasına yol açtı. Hristiyanların çoğu da aynı fikirdeydi. Bu neredeyse gerçekleşmek üzereydi. Bir grup Hristiyan Müslüman ça-dırlarını talan etmeye başladı ve Selahaddin'in çadırının ya-kınına karar geldi; çadırı yıkarak Müslümanların paniğe ka-pılmasını sağlayacak kadar yakındılar, ama birden başlarının dertte olduğunu farkına vardılar. Merkeze saldırdıklarını, sağdan ve soldan gelecek saldırılara açık olduklarını görerek durakladılar.

Sonra bir şeyler değişti. Savaşların analizini yapanlar bu anı iyi bilirler. Açıklanamayan bir nedenle bir taraf zafe-re ulaştığını ya da öbür taraf yenilgiye uğradığını hisseder. Belki de bu, liderlikten kaynaklanmaktaydı. Selahaddin bir generale hiç uygun olmayan bir şekilde aşağı yukarı at koş-tururken beş komutanına seslendi; onlar da merkezi yeniden toparladılar ve mucizevi bir şekilde, görünmeyen bir işaret almış bir sürünün tepkisini andırır biçimde, savaşın yönü de-ğişti. Bazı gözlemcilere göre, savaşın yönünü değiştiren olay, birkaç Hristiyan'ın binicisi olmayan bir atın peşine düşerek koşmasıydı. Belki de Selahaddin'in gözü pekliği ya da Brien-ne'lı Adrienne adındaki Hristiyan şövalyenin oradan oraya at koşturarak yüreklendirici sözler haykırırken vurulup zafer yerine yenilgi sembolüne dönüşmesi idi.

Nedeni ne olursa olsun, Franklar koyunlar gibi kaçışan, kolayca yakalanacak kurbanlara döndü. Bahaddin'e göre 6.000 kadarı öldürüldü ama böyle tahminleri biraz kuşku ile karşılamak gerek. Öte yandan onun bir sonraki sözlerine inanmamak için hiçbir neden yok: Müslümanlar cesetleri Hı-ristiyanların su aldıkları küçük ırmağa attılar.⁵⁸ *Sur'lu Willi-am'ın Anlatılarının Devamı* adlı eserin kimliği belirsiz yazarı,

“İrmak suları sekiz günden daha uzun bir süre kan, ceset ve yağa bulandı, bu yüzden insanlar buradan su içemediler,” diyor.

Bu büyük bir zaferdi ama Selahaddin bunu daha ileriye taşıyamazdı. Kendi askerleri soyulmuş, diğerleri kaçmıştı. Eşyaların bazıları toplanıp Selahaddin’in çadırı önüne yığıldı ve sahiplerine iade edildi ama bu zaman aldı. Sahildeki gemilerden Akka’daki Hristiyanlara yardım yağıyordu ve Frederick Barbarossa daha da göndereceğe benziyordu. Söylentilere göre 200.000 ya da daha fazla asker gelecekti; bu da Müslümanların boyun eğmesine yeterdi, zira zaten yorgundular, atların sırtları yara içindeydi ve Selahaddin de bitkin ve hastalanmak üzereydi. Artık kente başka saldırı düzenlenemezdi. Ekim ortasında Selahaddin ordusunu geri çekerek seçeneklerini gözden geçirdi.

1189-90 kışı boyunca her iki tarafın da fazla seçeneği olmadı: Daha fazla destek alındı. 50 gemilik bir donanmanın gelmesi Selahaddin’in, “Allah aşkına, bu Franklar kalelerini deniz üzerinde kuracak kadar delirmişler,” demesine yol açtı. Kâh Hristiyan, kâh Müslüman gemileri arada bir safları yardılar. Orada burada küçük çatışmalar oldu. Her iki kampta da hastalıklar aldı yürüdü. Guy’ın eşi Kraliçe Sibylla ve iki kızları kurbanlar arasındaydı. Franklar haftalar boyu açlık çektiler, askerler otları, üstü sıyrılmış kemikleri ve atlarını yediler. Akka’daki Müslümanları abluka altında tutan ve etrafları Selahaddin’in Müslümanları ile çevrilmiş olan Franklar, herkes son derece sıkıcı bir açmaz içindeydi ve ister inanın ister inanmayın, şövalyelerin ve emirlerin birbirleri onuruna düzenledikleri eğlencelerle ve Selahaddin’in Hristiyan esirlerle gösterdiği sonsuz cömertlikle hayat buluyorlardı. Krallıkla ilgili uzlaşmazlığa düşmüş olan Haçlılar en az Selahaddin kadar birbirlerine de düşmandılar. Zaten zayıf olan Kral Guy, yalnızca ölen karısı onu kral ilan ettiği için kraldı. Conrad çok daha iyi bir seçimdi ama onun da buna hak kazanması için

Sibylla'nın zaten evli olan kız kardeşi Isabella ile evlenmesi gerekiyordu. Bu nedenle Conrad kızın evlendiği sırada reşit olmadığını (aslında on bir yaşındaydı) ileri sürerek evliliği iptal ettirdi. Onun korkak ve çıtkırlı kocası Toron'lu Humphrey buna karşı çıkamadı ve Conrad 1190 Kasım'ında Isabella ile evlendi ama bunun fazla yararı olmadı çünkü Guy tahttan inmeyi reddediyordu.

1190 ilkbaharında iki taraf da saldırılarda bulundu ama bir sonuç alınamadı. Lağımcılık konusunda deneyimleri olmayan Franklar bir şekilde Halep'ten dinsiz birkaç madenci kiraladılar ama adamlar Akka surlarına yeterince yaklaşamadıkları için bu da işe yaramadı. Franklar deniz yoluyla ağaç getirtip kuşatma kuleleri yapmaya çalıştılar ama Şam'lı bir bakırcının mancınıkla Rum Ateşi atmaya yarayan yöntemi sayesinde Müslümanlar bunları ateşe verdiler. 1190 Temmuz'unda meydana gelen bir çarpışma şaşılacak bir keşfe yol açtı. Hristiyanların başarısızlıkla sonuçlanan bir saldırısından sonra Selahaddin'in yaverleri Bahaddin ve İmadeddin ölülerini incelemek için savaş alanına geldiler. Gördükleri karşısında hayrete kapıldılar. Bahaddin, "İki kadın cesediy-le karşılaştım. Birisi bana savaşan dört kadın gördüğünü ve bunlardan ikisinin esir alındığını söyledi," diye yazıyor.

Haçlıların anlattıkları onların tamamen erkeklerden oluştuğu izlenimini veriyor. Ama bu doğru değil. Hem Müslüman hem de Hristiyan kaynaklar birçok kadının da savaşanlar arasında bulunduğuna değiniyor. Soylu kadınlar Hristiyan kocaları ile birlikte geldiler. Hristiyan kaynakları çamaşırcı kadınlardan ve mancınıkların daha yakına gelmesi için bir hendeğin doldurulmasına yardımcı olan kadınlardan söz ediyor. Bir de hayat kadınları vardı. Hristiyan kaynakları onlardan hiç bahsetmiyor, çünkü bunları çoğunlukla din adamları kaleme alıyordu ve onlar da kendi saflarındaki uygunsuz davranışları sergilemekten kaçınıyorlardı. Öte yandan İmadeddin Hristiyanların ahlaksızlığından büyük bir keyifle söz

ediyordu (ona göre, kadınlara davranışları onların barbarlığını kanıtlıyordu) zira bunlar Müslümanların sahip olduğu uygarca ahlak anlayışına ters düşüyordu.

Deniz aşırı ülkelerden derlenmiş, bedenlerini sunmaya hazır üç yüz güzel Frank kadını taşıyan gemi limana geldi. Bunlar yabancılara yardımcı olmak, yenilenleri neşelendirmek, onlara destek vermek için gelmişlerdi ve cinsel ilişkiye girmek için sabırsızlanıyorlardı. Hepsi kibirli, insanlara tepeden bakan, vesikalı hayat kadınlarıydı. Kirli bedenlerini satarak günaha giren şarkıcılar ve fingirdek, ateşli, yüzleri gözleri boyalı kadınlar, çekinmeden halkın karşısına çıkıyorlar... Para karşılığı bedenlerini sunan, pervasız ve hevesli, sevecen ve tutkulu, bakımlı ve utanmaz kadınlar.

Bunu nereden biliyordu acaba? Söylenenlerin yarısı bile doğru olsa müthiş bir öykü. İngiltere’de anlatılanlara göre ise kadınlar erkeklerini Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcındaki heyecanla yolcu etmekteydiler: *Ah, sizleri yitirmek istemiyoruz ama gitmeniz gerektiğine inanıyoruz.* İngiltere’de çok sayıda hevesli kadın ve Kutsal Topraklar’da da gürbüz bir erkek piyasası vardı. Bu ikisi arasındaki bağlantı bilinmiyor. Kadınları kim sağlıyordu? Bu güzeller nasıl derleniyordu?

Gönüllü müydüler, yoksa zorlanıyor, rüşvet alıyor ya da Haçlıların şevkini artıracaklarına mı inandırılıyorlardı? Ulaşımlarını kim sağlıyordu? Daha sonra onların ve doğurdukları çocukların başına ne geldi?

Yazmanların kayıtlarına göre kimi kadınlar silaha da sarılmışlardı.⁵⁹ Bahaddin birçok kadın şövalye olduğunu ve ancak öldürülüp zırhları çıkarıldığında erkek olmadıklarının fark edildiğini yazıyor. Daha sonra, 1191 Temmuz’unda Akka kuşatması devam ederken cereyan eden bir başka olayı aktarıyor:

O gün düşman saflarını yarıp düşman siperlerine ulaşanlar arasında çok akıllı bir yaşlı adam vardı. Bana, "Siperde yeşil bir *mel-luta* (bir tür yeşil pelerin) giymiş bir kadın tahta bir yayla sürekli ok yağdırıyordu ve adamlarımızın çoğunu yaraladı. En sonunda onu ele geçirip öldürdük ve kullandığı yayı ona götürdüğümüzde Sultan çok şaşırды," dedi.

Akka'daki Müslüman halkla kurtarıcıları arasında posta güvercinleri ya da yüzücüler (bu çok tehlikeli bir meslekti, zira çok sayıda ölüm yaşandı) vasıtasıyla mesajlar gidip geliyordu. Almanların yaklaştığı ve Anglo-Fransızların hazırlık yaptığı haberleri Hristiyanları coştururken Müslümanları dehşete düşürdü. Selahaddin yerel emirlere ve isteksiz davranan halifeye acil mesajlar göndererek destek istedi; sonunda Kuzey Suriye'de endişeli bir ordu kuruldu. Frederick Barbarossa'nın ölüm haberi ise Hristiyanları dehşete düşürürken Müslümanları çok sevindirdi.

Bir yandan da çifte kuşatma devam etmekteydi, Akka'daki halk açlık çekiyor (her gün 200 kişi ölüyordu) ama son anda gelen yardımlar sayesinde ayakta kalabiliyordu. Bahaddin'in anlattığına göre bir keresinde Selahaddin Beyrut'ta bir gemiye yiyecek yükletti. Bir grup Müslüman Franklar gibi giyinip gemiye bindi. Sakallarını kestiler, direklerle haçlar astılar ve güverteye Müslümanlara yasak olan ama Avrupalıların bayıldığı domuzları yerleştirdiler. Frankların ambargosunu geçip Akka'ya doğru yol aldılar. Bir Frank gemisi önlerini kesti. Subaylar onlara yelkenlerini indirmelerini emretti ve neden Akka'ya gittiklerini sordu.

Askerlerimiz şaşırmış gibi yaparak, "Hâlâ kenti ele geçiremediniz mi?" diye sordular. Kendi yurttaşlarıyla karşılaştıklarını sanan Franklar, "Hayır, henüz alamadık," diye yanıtladılar. Askerlerimiz bunun üzerine, "O zaman biz de kamp yakınına demirleriz ama arkamızda bir gemi daha var. Onları uyarın ki kente doğru ilerlemesinler," dediler. Beyrutlular arkalarından

bir Frank gemisinin geldiğini fark etmişlerdi. Düşman askerleri hemen o gemiye yöneldi, bizimkiler de yelkenleri fora edip hızla Akka limanına doğru ilerlediler. Orada sevinç çılgınlıkları ile karşılandılar, çünkü kent açlıktan kırıliyordu.

Artık 1911 ilkbaharı başlamıştı. Sahneye Selahaddin'in Avrupa'daki taydaşı, Haçlıların en ünlüsü, kısa süre önce İngiltere'de taç giymiş olan "Aslan Yürekli" Richard çıktı. Otuz üç yaşında, uzun boylu, güçlü, yakışıklı, kızıla çalan saçları ile mükemmel bir kahraman görünümündeydi. Öte yandan, bu cesur ve yakışıklı genç adam sürekli rekabet eden, ayaklanan, savaşan bir aileden geliyordu. II. Henry ile Akitanya'lı Eleanor, Henry'nin iki yıl önceki ölümüne kadar⁶⁰ son derece başarılı bir yönetim sergilemişlerdi ama Richard çabuk öfkelenen ve hiç beklemeden harekete geçen biriydi. Hem mükemmel bir dost hem korkulacak bir düşman, hem müziğe hem kan dökmeye meraklı bir savaşçı, hem idealist ve onurlu hem acımasız ve kalles bir adamdı. Çelikten iradesi ve kendisine tapan yandaşları sayesinde (İngiltere Kralı ve Fransa'nın yarısını kaplayan Akitanya hükümdarı sıfatıyla) büyük servetini yabancı ülkelerdeki maceralar için harcayabiliirdi. Şimdi ise bunu yapmak için kişisel bir nedeni vardı: Ölmeden önce Kudüs Kraliçesi ve Kral Guy'un eşi olan Sibylla'nın akrabasıydı. Kudüs'ü geri almak dinine, krallığına ve ailesine hizmette bulunmanın en iyi yoluydu.

Selahaddin Vergisi ile büyük gelir elde eden Richard 6-8.000 askere sahipti ve bunlar için gerekli donanımı da sağlamıştı: Örneğin İngiltere'nin güneyinden elde ettiği 14.000 kesilmiş domuz, 60.000 at nalı, milyonlarca ok, 150 gemi. Belirlediği karmaşık kara-deniz harekâtına göre Richard Fransa'yı karadan geçerek Marsilya'da gemilerini karşılayacaktı (çünkü onu deniz tutuyordu). Bu arada başka karışıklıklar da yaşandı, zira Richard'ın zeki ve pervasız annesi Akitanya'lı Eleanor Akitanya'nın güney sınırını güvenceye almak için

onu bir İspanyol prensesi ile evlendirmeye kararlıydı. Kraliçe Eleanor ve Berengaria isimindeki prenses Richard'ın peşinden tüm Avrupa'yı geçtiler ve Sicilya'da ona yetiştiler. Kutsal Topraklar'a doğru yol alırken fırtınaya tutuldular. Berengaria Kıbrıs sahillerine sürüklendi. Richard onu kurtardı ve adayı işgal etti. Orada evlendiler, böylece Berengaria İngiltere kraliçesi oldu. Bu, onun için çok sevindirici bir durum değildi, zira Haçlı Seferi heyecanına kapılan Richard çoğunlukla yanında olmuyordu (buna az sonra değineceğiz), dolayısıyla muhtemelen gerçek anlamda bir evlilik yaşamadı ve kraliçesi olduğu topraklara hiçbir zaman ayak basmadı.

Richard temmuz başında müttefiki Fransız kralı Philip'le Akka'da buluştu ve şenlik ateşleri ve borazanlarla karşılandı. Philip yeni manevralar yaptırmıştı, birine Şeytanın Komşusu, öbürüne Tanrı'nın Sapanı adı verilen bu manevralar surları dövmektedir. Şimdi gerekli olan enerjik bir liderdi ve Richard bunun için biçilmiş kaftandı: Yalnızca güçlü bir komutan değil, aynı zamanda "arbalet" ya da diğer adıyla tatar yayı konusunda uzmandı. İlk işi Selahaddin'le bir görüşme talep etmek oldu. Savaş yerine siyasetin işe yarayıp yaramayacağını görmek istiyordu. Selahaddin bu isteği geri çevirdi ve "Krallar ancak bir uzlaşmaya ulaşıldıktan sonra bir araya gelirler," dedi. Kardeşi el-Adil İngiltere kralı ile görüşebilirdi ama bir hastalık bu zirveyi engelledi.

Her iki taraf da ordularını güçlendirmeyi sürdürdü. Haçlılar Selahaddin'in ordusu ile aralarına hendekler kazdılar. Müslümanlar sürekli Mısır'dan takviye aldılar; bu işin üstesinden, Reynald'ın Kızıl Deniz'e yaptığı akını durduran kahraman Lu'lu'nun komutasındaki elli gemiyle geldiler. Akka halkı sürekli yıkılan surları onardı. Kimi zaman bir Müslüman gemisi Haçlıların ablukasını yarıp kente ulaşmayı başardı. Posta güvercinleri bilgi aktarmaya devam etti, ama bu sistemin iyi işlemesi için birilerinin uçurulan güvercinleri

geri getirmesi gerekiyordu ve bu da çok ender olarak sağlanabiliyordu. 1911 yaz aylarında iletilerin çoğu büyük bir riske atılarak kente yüzüp geri gelen komandolar tarafından taşınmaktaydı.

Bahaddin bunlardan birinin öyküsünü aktarıyor. İsa adındaki bir Müslüman yüzücü gece Frank gemilerinin altından geçip Akka surlarına yüzüyordu. Genellikle oradaki garnizona para ve mesaj götürüyordu. Kuşatma altındaki askerler onun geldiğini bir güvercin uçurarak bildiriyorlardı. Bir gece içerisinde 1.000 dinar ve çok sayıda mektup bulunan üç torba ile dalarken fark edildi ve öldürüldü. Selahaddin'in subayları ne olduğunu tahmin ettiler, zira hiçbir güvercin gönderilmemişti:

Birkaç gün sonra Akka'da yaşayanlardan bazıları suyun kenarında gezinirken sahile vurmuş bir ceset gördüler. Yaklaşınca bunun yüzücü İsa olduğunu gördüler, altın ve mektupları mühürlemek için kullanılan balmumu hâlâ kemerine takılıydı. Öldükten sonra bile görevini sadakatle yerine getiren bir başkasından söz edildiğini duyan var mı?⁶¹

Selahaddin 7 Temmuz'da gelen bir yüzücüden Akka'da umutların kırılmakta olduğunu öğrendi. Yapabileceği hiçbir şey yoktu. Beş gün sonra Akka garnizonu kendi özgürlüğünü garanti altına alacak bir anlaşma yaparak teslim oldu. Selahaddin adına ama henüz onun dahil olmadan yapılan bu anlaşmaya göre, kent; halk, içindeki tüm eşya ve mallar, gemiler, askeri donanım, 100.000 dinar (ayrıca bizzat Conrad'a ayrılan 10.000 dinar) ve Selahaddin'in elinde bulunan, 100'ü adları tek tek belirtilen "mevki sahipleri" olmak üzere 1.500 esirle birlikte teslim edilecekti. Selahaddin ayrıca Gerçek Haç'ı da iade edecekti. *Selahaddin* sözünde durursa Conrad da Müslüman tutukluları serbest bırakacaktı. Bir başka yüzücü Selahaddin'e bu haberi ilettili. Dehşete kapılan Selahaddin bu

tek yanlı anlaşmaya karşı çıkan bir mesaj yazmak üzereyken surların üzerinde Frank bayraklarının dalgalandığını gördü.

Her şey bitmişti. Çaresizlik içinde “çocuğunu yitiren bir anne gibi” bu anlaşmayı kabullenmekten başka şansı yoktu.

Bu beklenmedik olay nasıl gerçekleşmişti? Evet, askerleri doğuda ve kuzeydeki düşmanlarla dağınık bir şekilde savaşmaktaydı. Ama asıl neden, halifenin hiçbir yardım göndermemesiydi. Selahaddin son derece üzgündü. Halifeye “Cihat tüm Müslümanların kişisel görevidir,” diye yazdı. “Oysa hizmetkârınız bütün yükü tek başına omuzlamak zorunda kaldı.”

Kent halkı dışarı çıktı, 3.000 kadar rütbesiz er esir alındı ve Franklar ufak bir Alman birliği ile birlikte içeriye girdiler Şimdi dört lider vardı: Kral Richard, Kral Philip, Conrad (hâlâ Kudüs kralının Guy değil, kendisi olduğunu iddia ediyordu) ve Avusturyalı Leopold (Barbarossa’nın varisi Swabia’lı Frederick’in ölümünden sonra Almanların komutanı). Kimin nerede kalacağını aralarında tartıştılar. Richard esas ödülü aldı, Kraliyet Sarayı. Daha sonra Leopold kendi bayrağını Richard’ınkinin yanına asarak eşitlik iddiasında bulundu ama İngiliz muhafızlar bayrağı surlardan aşağı attılar. Bunu aklınızdan çıkarmayın, Leopold da bunu her zaman acı acı anımsadı; Richard bu olayın sonuçlarını Haçlı Seferi sona erdikten sonra yaşayacaktı.

Akka hızla yeniden Hristiyanlaştırıldı, kiliseler onarıldı ve krallık sorunu çözümlendi. Guy ölünceye kadar taca sahip olacak, sonra krallık Conrad ve Isabella’ya ve onların çocuklarına geçecekti. Bu çözümden sonra, Richard’ı bir müttefikten çok bir rakip olarak görüp rahatsızlık duyan Philip Selahaddin’le anlaşmayı Richard’a bırakarak ülkesine dönmek üzere yola çıktı.

Selahaddin zaman kazanmaya çalıştı. Gerekli parayı bulmak ve Hristiyan esirlerini serbest bırakmak için iki aya ihtiyacı olduğunu söyledi. Richard’ın sözcüleri paranın yarısının

bir ay sonra ödenmesini ve Gerçek Haç ile esirlerin de iade edilmesini istediler. Bahaddin'in de kabul ettiği gibi, Gerçek Haç Selahaddin'in ellerinde güvendedi: "Haç onlara gösterildi ve onu gördüklerinde olağanüstü bir saygı ile kendilerini yere attılar; yüzleri toza bulandı, hayranlıkları yüzünden kendilerini küçük düşürdüler." Selahaddin Richard'ın Müslüman tutukluları serbest bırakması koşulu ile yeni koşulları kabullendi; ayrıca rehin aldığı üst rütbeli Hıristiyanları da iade edecekti. Richard'ın adamları yalnızca kendi seçtikleri esirleri serbest bırakacaklarını bildirdiler.

Sürekli yenilenen koşullar yüzünden karşılıklı güven yok oldu. Anlaşmaya varılamadı.

Richard bir an evvel Kudüs'e doğru yola çıkmak istiyordu ama 3.000 esir ile bunu yapamazdı. Sabrı tükendi ve korkunç bir karar aldı. Kendi sözleri ile:⁶²

Selahaddin Kutsal Haç ile hayatta kalan 1.500 esiri bize teslim edeceğini söyledi ve bunun için bir tarih belirledi. Oysa önerilen zaman bitti ve vardığımız anlaşma geçerliliğini yitirdiğine göre bizler de gözetimimiz altındaki Müslümanları (yaklaşık 2.600 kişi) öldürmek hakkına sahibiz.

Esirler birbirlerine bağlandılar, Akka'nın önündeki düzlüğe getirildiler ve orada, Selahaddin'in öncü kuvvetlerinin görüş alanı içerisinde, 300 kadar eş ve çocuklarıyla birlikte Hıristiyanlar tarafından kılıçtan geçirildiler. Yalnızca "mevki sahipleri ve çalıştırılacak kadar güçlü olanlar" sağ bırakıldı. Bunu gören Müslüman birlikler katliamı önlemek için harekete geçtiler ama püskürtüldüler. Cesetler akrabaları tarafından teşhis edilmek, gömülmek ve yası tutulmak üzere orada bırakıldı.

İki bin altı yüz, çağımızdaki soykırımları göz önüne alırsak büyük bir rakam olmayabilir ama bu eylem Selahaddin'in yaptıklarını kat kat aşan bir vahşetti. Burada söz konusu olan

sayılar değil. Bu, kişilikler ve kültürler arasındaki farklılığı ortaya koyan politik bir eylemdi. Richard onları serbest bırakabilirdi, köleleştirebilirdi, ama (Bahaddin'in yararlandığı daha sonraki Hristiyan kaynaklarına göre) zaten onları öldürmeyi tasarlıyordu, bu da Müslümanların ona güvenmemesi gerektiğinin bir kanıtıdır. Bir Müslüman olarak Selahaddin'in (her zaman değilse de) genellikle düşmanlarına gösterdiği cömertlik ile bir Hristiyan olarak Richard'ın sergilediği acımasızlık arasında dağlar kadar fark var.

Bundan böyle "cihat", Müslüman-Hristiyan, asker-sivil, kadın-erkek-çocuk ayrımı gözetmeyen şiddete çok geçerli bir gerekçe bulmuş oldu. Oysa bu kavram bir canlı bombanın yüzeysel ideolojisinden daha büyük incelikler barındırıyordu. Kuran'da sözü edilen cihat öldürmeyi içeren zorlu ve sevimsiz bir görevdi; gerektiğinde ve kontrollü olarak yerine getiriliyordu. "Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda savaşın ama sınırları aşmayın. Aslında Allah aşırıya kaçanları sevmez" (2:190). Kılıç zoruyla yaygınlaşan İslam yeterli hoşgörüye sahiptir. İkna yoluyla yayılan Hristiyanlık ise vahşeti haklı gösterecek yeterli donanımına sahiptir. Tüm bunlar yorumla çok açıktır. Öldürmeyi gerekli kılan nedir? Sınırlar nerededir? Bir seçim yapılabilir. Selahaddin çoğu kez hoşgörüyü seçti, Richard ise vahşeti.

14

ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ'NİN SONU

Katliamdan iki gün sonra, 22 Ağustos 1191'de Richard ordu-sunu Akka'dan çıkardı; Selahaddin onu izleyerek bir saldırı fırsatı aradı ama bulamadı. Bu mutlu bir ordu değildi, zira asker bir ay boyunca yemiş, içmiş, kadınlarla arkadaşlık etmişti. Yürüyüşte Richard'ın kuralları geçerliydi. Yanlarında yalnızca yaşlı çamaşırcı kadınların bulunmasına izin verilmişti; onlar da hiç alımlı değildiler. Selahaddin doğuya giden yolları tuttuğu için Richard güneye, sahile doğru ilerledi; erzak ve su taşıyan gemileri de kıyı boyunca onu izlediler. Amacı 130 kilometre ilerideki Yafa'ya, sonra içerilere yönelerek 64 kilometre daha yol alıp Kudüs'e ulaşmaktı. Hava korkunç sıcaktı. Susuz kalmanın sakıncalarını bilen Richard yürüyüşü yavaşlattı; günde 6 kilometreden fazla yol alınmayacak, öğleden sonraları dinlenilecekti. Buna rağmen kalın giysiler ve

Müslümanların oklarından korunmak için giydikleri zırhlar içindeki askerler sıkıntıya düştüler.

Selahaddin birkaç kilometre içeriden ona paralel olarak ilerliyor, çevik atlar üzerindeki askerleri kimi zaman sıcaktan etkilenen birlikleri ele geçirmek için saldırıya kalkıyorlardı. Bahaddin'e göre yakalananların hepsi sorguya çekildikten sonra "vahşice öldürüyorlardı, çünkü Sultan Akka'da esirlerin katledilmesine müthiş öfkelenmişti".

Adı bilinmeyen bir Hristiyan⁶³ Müslümanların taktiklerini şöyle anlatıyordu:

Türkler bizim gibi zırhların altında ezilmiyor, rahat hareket ederek bizleri sürekli taciz ediyorlardı; çoğunlukla hafif silahlarla donatılmışlardı: Yalnızca bir yay ya da sivri çıkıntıları olan bir gürz, bir pala ya da demir uçlu bir mızrak ve bir hançer taşıyorlardı. Kendilerinden üstün bir güçle karşılaşp geri çekilmek zorunda kalınca atlarıyla doludizgin kaçıyorlardı, dünyada onlar kadar çevik kimse yoktur. Peşlerindeki durduğunu görünce geri geliyorlardı; tıpkı kovaladığınız ama sürekli geri gelen sinekler gibiydiler.

Burada artık kibarlık ve cömertlik geçerli değildi. Bir keresinde "önemli mevki sahibi" bir Fransız şövalye ele geçirilmişti. Bahaddin, "Onun kadar yakışıklı, son derece zarif el ve ayaklara sahip, asil duruşlu birini hiç görmedim" diyor. Bir çevirmen aracılığı ile kendisine erzak fiyatları soruldu, zira tacirler stokların azalmasını fırsat bilerek her gün zam yapıyorlardı. Ayrıca Hristiyanların Akka'dan bu yana kaç at yitirdikleri de soruldu. Yanıt: yaklaşık 400 idi. O anda Selahaddin esirin kafasının uçurulmasını emretti. Adam Sultan'ın ne dediğini sordu, öğrenince de...

... rengi soldu ve "Size Akka'da ele geçirdiklerimizden birini verebilirim," dedi. Sultan "Allah'ın inayetiyle bu bir emir olmak zorunda," diye yanıtladı. Frank, "Bir emiri serbest bırakamam," karşılığını verdi. Orada hazır bulunanların gösterdiği ilgi, onun

soylu duruşu, hepsi onun lehineydi. ... Sultan emrinin uygulanmasını erteledi, onu zincire vurdurdu ve vatandaşlarının düzenbazlığı ve esirlerin katledilmesi yüzünden suçladı. Adam bunun korkunç bir eylem olduğunu kabul etti ama bu kararı Kral'ın tek başına aldığını söyledi. İkinci namazından sonra Selahaddin her zamanki gibi atıyla gezmeye çıktı ve dönüşünde esirin öldürülmesini emretti. Ele geçirilen iki esir daha huzuruna çıkarıldı; onların da öldürülmesini istedi.

İki hafta sonra ordular Filistin'in ender ormanlık bölgelerinden biri olan Arsuf yakınına geldiler. Richard'ın ağır ve düzenli yürüyüşü sonucu buraya daha önce ulaşan Selahaddin burada savaş için çok uygun bir bölge, ormanla deniz arasında yer alan bir düzlük gördü. 7 Eylül'de saldırıya geçti. Ama Hristiyanlar çok iyi hazırlanmışlardı; deneyimli Tapınak Şövalyeleri ön saflarda yer alıyor, diğerleri (Angevinler, Bretonlar, İngilizler, Normanlar Kral Guy'ı koruyor, Richard ortada ilerliyor ve diğer şövalyeler, Sen Jan Şövalyeleri) de geriden geliyordu. "Safları öylesine sıklaştırmışlardı ki fırlatılan bir elma bir adama ya da ata değmeden yere düşemezdi."

Öğleye doğru Müslümanlar zillerin ve gongların eşliğinde savaş naraları atarak ağaçların arasından saldırıya geçtiler. Öndeki piyadeler ok ve mızrak atıyor, onların hemen ardından atlılar geliyordu. Amaçları Hristiyan saflarını kırmak, askerleri dağıtmak ve aralarına dalarak katliam yapmaktı. Oysa oklar Hristiyanların kalın zırhlarını delememi ve saflar bozulmadı. Daha sonra saldırıya geçen Sen Jan Şövalyeleri onları püskürttü ama onlar yüzlerini Müslüman saflarına dönüp oklarını yeniden yaylarına yerleştirerek gerilediler. Richard muhteşem bir şekilde bir ileri bir geri gidiyor, askerlerini yüreklendiriyor, birbiri ardına risklere giriyordu. "Kimse onun kılıç darbelerinden kaçamıyordu. Kılıcını her salladığında önünde geniş bir boşluk oluşuyordu. Kılıcı elinde yılmadan ilerleyerek Türkleri orakla ekinleri biçer gibi biçti, cesetler yarım millik bir alanı kapladı." Bir karşı saldırıya geçilecekti ama henüz değil; en azından Müslüman birlikler

ve atlar yorulmaya başlayınca kadar beklenecekti. Richard trampetler altı kez çalarak işaret verene dek durulmasını istedi ama iki Sen Jan Şövalyesi bekleyemedi; savaşa katılmak için kendi saflarını yardılar ve askerlerine saldırıya geçmelerini söylediler. Richard destek almazlarsa yenileceklerini fark etti ve tüm birliklere saldırı emrini verdi. Birkaç dakika içinde duruma egemen oldu. Müslümanlar geri çekildiler ve Hristiyanların geçmesine izin verdiler. "Bir sürü insan yere serilmişti, ortada binicisiz atlar dolanıyor, yaralılar kötü kaderlerine yanarak inliyor, diğerleri kan revan içinde son nefeslerini veriyor, kelleri vücutlarından ayrılmış olan cesetler dostun düşmanın ayakları altında eziliyordu."⁶⁴ Ama Richard Müslümanların yeniden saflarını sıklaştıracığından endişe ederek geri çekilmeyi emretti. Ortalığı kaplayan kalın toz bulutu içinde askerler dost düşman ayırmadan saldırıyor. Yeniden bir araya gelip saldırılarını sürdürüyorlardı. Sonunda Müslümanlar yüzlerce kayıp verdirilerek bozguna uğratıldı. "Kral eşi az bulunur bir Kıbrıs atının üstünde ileriye atıldı ve dört bir yanındakileri dağdıttı; düşman onun kılıcından kaçarken miğferler düşüyor, kılıç darbeleri şimşek gibi çakıyordu." Richard da zaferiyle ilgili şöyle yazıyor: "Muazzam bir katliam oldu; Selahaddin o gün 40 yıldan beri yitirdiklerinden çok daha fazla sayıda soylu Müslümanından yoksun kaldı."

Arsuf Savaşı Richard'a Selahaddin'in Hittin'de elde ettiği zaferin benzerini yaşattı. Müslüman ordusu tümüyle bozguna uğramamıştı ama Hristiyanlar çok mutluydular, Selahaddin küçük düşmüştü ve askerlerin morali öylesine bozulmuştu ki bir saldırıya daha geçemeyeceklerdi. Sultanın tek yapacağı geri çekilmek ve doğuya giden yol üzerinde mevzilenmekti. Richard o akşamüstü hiçbir direnişle karşılaşmadan Yafa'ya girdi; burası Kudüs'e doğru ilerlerken onun üssü olacaktı.

Bunu bir duraklama dönemi izledi. Richard'ın Yafa'yı gence altına alması gerekiyordu, zira tüm malzemeleri Yafa'daki limandan kendisine ulaşıyordu. Ayrıca askerleri bir kez daha rahat koşullara kavuşmuştu; Akka'dan yiyecek ve

kadınlar getirtilmişti. Haftalarca burada kalacak, kenti berki-tecek, aynı zamanda da “sefa ve keyif sürecekti.”

Bu arada Hristiyanlar neredeyse krallarını yitiriyordu, *Itinerarium Peregrinorum*'da anlatılan bir olaya göre Richard şahinini alıp birkaç arkadaşıyla birlikte ava çıktı. Bir yerde dinlenmek için atından indi ve uykuya daldı. Birdenbire Selahaddin'in askerlerinden küçük bir grup ortaya çıkıp saldırdı. Çatışmada dört şövalye hayatını kaybetti. Müslümanlar krala rast geldiklerinin farkında değildiler. Richard “Kıbrıs atına binip karşı saldırıya geçti. Yanındakilerden biri Arapça olarak, “Buraya bakın. Kral benim!” diye haykırarak Müslümanların dikkatini çekmeyi başardı. O esir alınırken Richard kaçma fırsatı buldu.⁶⁵ Danışmanları onu böylesine bir riske atıldığı için kınadılar ama o aldırmadı: “Tüm harekâtlarda ilk harekete geçen ve en son geri çekilen oydu.”

Selahaddin Richard'ın bundan sonra ne yapacağını kestiremiyordu: Ya Kudüs'e doğru ilerleyecek ya da 50 kilometre güneyde bulunan Askalon'da yeni bir üs kuracaktı. Böylece Mısır'a giden yolu kontrolü altına almak ve Selahaddin'e yardım gelmesini engellemek gibi stratejik bir ayrıcalık elde edecekti. Bu olasılığı ortadan kaldırmak için Selahaddin geri çekilirken yakıp yıkmaya taktiğini uygulamaya karar verdi. “Müslümanların kenti ellerinde tutma olanağının bulunmadığını bilen ve Akka'da yaşananların, oradaki garnizonun kaderinin izlerinin henüz zihinlerden silinmediğinin farkında olan, dahası askerlerinin kendilerini kente kapatmaktan korkacaklarından emin bulunan Selahaddin ... Askalon'un yerle bir edilmesini emretti.”

Ertesi gün Bahaddin ile birlikte Askalon'a ulaştı. Burası olağanüstü güzel bir kenti, “manzarası harika ve iç ferahlatıcı idi, surları sağlam, binaları görkemliydi ve son derece sevimli bir konumu vardı”. Burasıyla ilgili aldığı karar hem zor hem de acı vericiydi:

Çadırını kentin biraz uzağında kurdu ve geceyi orada geçirdi ama çok az uyuyabildi, çünkü kenti yok etmek zorunda olduğu

düşüncesi zihnini kurcalıyordu. Gece yarısını geçe yanından ayrıldım ama gün ağarırken beni tekrar çağırdı ve planını benimle tartışmaya başladı. Sonra bu konuyu danışmak için oğlu el-Melek el-Efdal'i yanına çağırdı ve uzun süre konuştular. Çadırında nöbet tutarken bana, "Allah şahidimdir ki surların bir taşını yerinden oynatmaktansa tüm çocuklarımı yitirmeyi yeğlerim ama bu Allah'ın emri: Müslümanların davası için bu gerekli ve bunu yapmak zorundayım," dedi.

Kentin valisiyle birlikte işçiler bulundu ve mazgallar, pazaryeri ve diğer bölgeler emirler ve askerler arasında bölüştürüldü. Hepsi Selahaddin'in ne yapmak istediğini çok iyi anlamışlardı. Kent halkı, evlerini terk etmek zorunda olduklarını öğrenince allak bullak oldu "ağıtlar yakarak yanlarında taşıyamayacakları eşyaları satmaya çalıştılar ... hatta on tavuğu bir dirheme bile sattılar." Kimileri Mısır'a, kimiler Suriye'ye doğru yola çıktı. Çoğu ceplerinde bir at ya da eşek alacak para bulunmadığından yaya gidiyordu. Surlar yıkılırken, kulelerin ve mazgalların altı kazılıp odunla dolduruldu; tüm bu hazırlıkların amacı uzun süre Franklardan gizlenemezdi. Bu bir tür kuşatma idi ama içerden yapılan bir kuşatma. Bahaddin, "Bir taş ustasının Sultan'a altını kazdığı kulelerden birinin duvarının bir mızrak boyu kalınlığında olduğunu söylediğini duydum," diye yazıyor. Selahaddin Frankların olup bite-ni öğrenerek saldırıya kalkmalarından endişe duyduğu için işçileri sürekli çalışmaya zorluyor, kendi hizmetkârlarını ve hayvan bakıcılarını onlara yardıma gönderiyordu. Bu arada Askalon ile Yafa arasında keşif kolları ufak çatışmalara giriyor, iki taraf arasında gidip gelen mesajlarla barış koşulları tartışılıyor; Selahaddin görüşmeleri uzatarak Askalon'u yıkmak için zaman kazanmaya çalışıyordu. İki gün süren hararetli hazırlık sonunda beklenen an geldi ve işaret verildi. Tüm binalar ateşe verilerek kaçan halkın geride bıraktığı eşyalar tamamen yakıldı. Alttan ve üstten odunlarla doldurulan kuleler ve mazgallar yıkıldı.

Richard'ın Yafa'ya yerleşen ve çoğunlukla Fransızlardan oluşan ordusu ile Kudüs yakınında kamp kuran Selahaddin arasındaki barış görüşmeleri ciddi olarak iki ayrı safhada yürütüldü; Richard Selahaddin'ın kardeşi el-Adil ile, Selahaddin de Conrad ile görüşüyordu. İleri sürülen koşullar gerçekçilikle garabet arasında değişmekteydi. Richard, Kudüs'ü, Ürdün'ün batısındaki tüm toprakları ve Gerçek Haç'ı istiyordu. Tüm önerileri inceleyen Selahaddin bu üç talebi de geri çevirdi: Kudüs Hristiyan olduğu kadar Müslümandı, topraklar Müslümanlara aitti ve Gerçek Haç onun esas pazarlık kozuydu. Richard bunun üzerine el-Adil ile kralın kız kardeşi Sicilyalı Joanna'nın evlenmesini, esirlerin serbest bırakılmasını ve Hristiyanların Kudüs'e serbestçe girip çıkmasının garanti altına alınmasını önerdi. Bu öneri bir Müslümanla evlenme fikrinden dehşete kapılan Joanna'nın bizzat kendisi tarafından geri çevrildi. O zaman, dedi Richard, gelin adayı yeğeni Brittany'li Eleanor olamaz mıydı?

Günler geçti ve hiçbir sonuca ulaşamadı. 1191-2 kışında Selahaddin Kudüs'ü gözetim altında tutmakta ve Musul'dan, el-Cezire'den ve başka kentlerden gelecek takviye kuvvetleri beklemekteydi. Richard yerle bir edilmiş Askalon'u ele geçirdi ve onarıma başladı, bu zorlu iş dört ayını aldı. Ama bu onun sorununu çözmüyordu. Hristiyanlar arasında eski rekabetler yeniden baş gösterdi: Guy'ı destekleyenler Conrad'a, Pisa'dan gelenler kadim düşmanları Cenovalılara direndiler. Tarafların arasını bulmaya çalışan ama bunda başarısız olan Richard barışa her zamankinden daha hazırdı, çünkü erkek kardeşi John İngiltere tahtı üzerinde hak iddia ediyordu ve kendisi de bir an önce evine dönüp bu iddiaya bir son vermek istiyordu.

Gitmeden önce yaşamsal sorunların çözülmesi gerekiyordu: En önemli sorun barış sorunuydu, ama bu sorun, ikinci bir sorunla, Guy ile Conrad arasında Kudüs Krallığı konusunda süregelen anlaşmazlıkla bağlantılıydı. 1192 Nisan başında Richard başkomutan olarak tüm üst düzey Hristi-

yanları bu sorunu çözmek için toplantıya çağırdı. Hemen herkesin Guy'dan nefret ettiğini ve Conrad'ı tuttuğunu görerek şaşırды, Guy'ın yerine Conrad'ı geçirmeyi kabul etti ve bunu bildirmek için Sur'a bir haberci yolladı. Haberci Champagne Kontu, Troyes'lu Henry adında genç bir adamdı. Conrad haberi alınca sevinç içinde dizleri üzerine çöktü ve eğer hak etmiyorsa krallığın kendisine verilmemesi için dua etti. Verilmedi de; bunun nedeni büyük dedikodu ve huzursuzluğa yol açan çok dramatik bir olaydı.

Bu olayın bir aktarımı şöyledir:

Birkaç gün sonra, 28 Nisan Salı günü akşamı Conrad ile ride kral olabilmek için evlendiği hamile karısı Isabella ile birlikte yemeğe inmek üzereydi. Kadın banyodaydı. Conrad bekledi, bekledi, sonunda sabrı tükendiği için yakınlarda oturan, vatandaşı ve dostu olan Beauvais Piskoposu Philip'le yemek yemeye karar verdi. Korumaları ile kısa bir yürüyüşten sonra başrahibin evine ulaştı. Ama başrahip yemeğini yemişti, bu yüzden Conrad, Isabella'nın artık hazırlanmış olduğunu umarak, gene korumalarıyla birlikte eve doğru yola çıktı. Tam korumalarını geçici olarak geride bıraktığı sırada bir köşeyi dönerken, yüzlerini kukuletalarıyla gizlemiş iki keşişle karşılaştı. Bunlardan biri ona bir mektup uzattı. Bir iki saniye için dikkati dağıldı. Öteki keşiş onu böğründen ve sırtından bıçakladı. Korumalar saldırganlardan birini öldürüp öbürünü yakaladılar ve ölmek üzere olan Conrad'ı evine taşıdılar.

Bunun sorumlusu kimdi? Yakalanan tutuklu itiraf etti. Bu ikisi sadece katil değil Haşhaşi'ydi. Onlara bu görevi veren reisleri Sinan on yedi yıl önce Selahaddin'i öldürmeye kalkışmıştı. O tarihten bu yana Haşhaşiler göze çarpmamaya çalışmış, kalelerini güçlendirmiş ve kimseye bulaşmadan servetlerini artırmışlardı. Öte yandan anlaşılan Conrad Sinan'ın mallarını taşıyan bir gemiye el koyarak onu kızdırmıştı.

Bu itiraf doğru muydu? Söz konusu olan yalnızca bir intikam mıydı? Zamanlama son derece şaşırtıcıydı: Conrad taç giyeceği haberini alalı daha birkaç gün olmuştu. Diğer açık-

lamalarla ilgili dedikodular hızla yayıldı. Evet, belki sorumlu olan Sinan'dı ve öç almak için değil, kendi eylemlerini kısıtlayacak güçlü bir Hristiyan devletini engellemek için bu işe kalkışmıştı. Ya da belki Selahaddin Sinan'a hem Richard'ı, hem de Conrad'ı öldürmesi için para vermişti (Selahaddin ile Sinan arasındaki düşmanlık düşünülürse bu pek akla yakın değildi). Veya onları Richard tutmuştu (bu da akla yakın değildi, çünkü o Filistin'i Conrad'ın ellerine bırakmak zorundaydı). Bu olay sırrını korumaktadır.

Şimdi ne olacaktı. Bir darbe ya da bir hançerleme sonucu, birkaç gün önce iki kraldan birini seçmek durumunda olan Kudüs şimdi her ikisinden de yoksundu. Hemen ardından bir çözüm bulundu; bu, Conrad'ın terfi ettiğini bildirmeye koşan ve sonra Akka'ya dönen genç adamdı. Yirmi altı yaşındaki Champagne Kontu Troyes'li Henry krallık için gerekli tüm niteliklere sahipti. Akitanyalı Eleanor'un Fransa kralı VII. Lui ile evliliğinden olan torunuydu, dolayısıyla annesi hem İngiltere hem de Fransa kralının üvey kardeşiydi. Dilerseniz kralların onun yarı amcaları olduğunu düşünebilirsiniz. İki yıl önce Akka'ya geldiğinde kuşatmanın komutası ona verilmişti. Conrad'ın öldürüldüğünü duyar duymaz Sur'a döndü ve Isabella'nın yalnızca ya İngiltere ya da Fransa kralının temsilcisi ile görüşeceğini öğrendi. Genç Henry her ikisini de temsil etmekteydi ve ayrıca çok seviliyordu. Henry'nin bu hususta endişeleri vardı ama Richard'ın hiç kuşkusuz yoktu. Hem Isabella hem de Henry baskılara boyun eğdiler. Bir hafta sonra daha önce iki kez evlenmiş olan yirmi yaşındaki hamile dul üçüncü evliliğini Henry ile yaptı, böylece Henry yeni kral oldu ve büyük bir şans eseri bu ünlü ve çekici çift birbirlerine deli gibi âşık oldular.⁶⁶

Richard'ın önündeki son sorun eski kral Guy idi; buna da bir çözüm buldu. Kısa süre önce Kutsal Topraklar'a gelirken ele geçirdiği Kıbrıs'a bir vali gerekiyordu. Filistin'de oynayacak bir rolü kalmayan Guy bu valilik hakkını satın aldı ve 1192 Mayıs'ında oraya gitti.

Bu sorun da çözüldükten sonra Richard Selahaddin'le bir barış anlaşması imzalamak için sabırsızlanıyordu, şimdi elinde biraz daha güçlü bir koz vardı. Sahilde, Askalon'dan yaklaşık 30 kilometre uzakta Selahaddin'in en güneydeki kalesi Darum (ya da Daron, bugün Gazze şeridindeki Deir el-Balah) bulunuyordu. Bu kale, onun Mısır'a ulaşmadan önce en son mola verdiği yer, önemli bir sınır karakolu ve sahil yolunu korumak için çok uygun bir mevkiydi. Burada çok fazla muhafız yoktu ama dört kulesi ve sağlam, kalın surları ancak altı oyularak aşılabılırdi. Haçlılar henüz bu yaşamsal alanda deneyim sahibi olamamışlardı, bu yüzden Richard bir kez daha Akka'da çalıştırdığı madencilere başvurdu. Buradaki garnizonun hiç şansı yoktu. Beş gün sonra, 28 Mayıs'ta teslim oldular. Richard artık eve dönmeliydi ama Darum ile Sur arasındaki tüm sahili ele geçirince Kudüs onu bir kez daha cezbettti. Richard doğuya doğru ilerledi, Askalon ile Kudüs arasında, Kudüs'e 30 kilometre uzaklıkta kamp kurdu.

Selahaddin hazırlıklarını sürdürmekteydi: Surlar takviye edilmiş, hangi birliğin nereye mevzileneceği belirlenmiş, kent dışındaki kuyular zehirlenmiş; casuslardan Richard'ın hareketlerini gözlemleyip bildirmeleri istenmişti. Takviyeler gelmişti ve Mısır'dan 500'den fazla askerin refakat ettiği (3.000 deve ve attan oluşan) daha büyük bir kervan beklenmekteydi. Tabii Richard'ın da casusları vardı: 3 Bedevi kervanın ilerleyişini izlemekteydi. 21 Haziran'da Richard 700 atlı, 1.000 piyade ve 1.000 kadar yerel halktan para ile tuttuğu okçu "Türkopol" ile birlikte kamptan ayrıldı. Selahaddin Mısır kervanının başına bir şey geleceğinden korkarak onları uyarmak için bir müfreze yolladı. Komutan Richard'ın ordusu görmeden geçmiş olmalı ki kervanın yakınlarına, Askalon ile Gazze arasında denizden birkaç kilometre içeride olan bir tepede kamp kurdu. Ertesi sabah, 23 Haziran'da şafak vakti tam kervan yüklenirken Richard saldırıya geçti, develeri, atları ve askerleri dağıttı. Bu çok kolay olmuştu. Hristiyanlar her şeyi ve hemen hemen herkesi ele geçirdiler. Yalnız bir-

kaç kişi kaçabildi. Bunlardan biri o gün daha sonra Sultan'a olanları anlatan bir seyisti. Sultan dehşete kapıldı (Bahaddin "bu haber kadar hiçbir şey onun yüreğini böyle burkamazdı" diye yazıyor) zira şimdi Richard ele geçirdiği tüm hayvanlar ve para sayesinde kolaylıkla Mısır'a doğru yürüyebilirdi. Böyle yaptığı takdirde Selahaddin onun peşinden gitmek ve Kudüs'ü savunmasız bırakmak zorunda kalacaktı.

Oysa Richard böyle yapmadı. Onun için Kudüs hâlâ güçlü bir çekim merkeziydi. Gene de Kudüs'ten yalnızca 18 kilometre uzaktaki Beyt Nuba'da⁶⁷ konuşlandığında duraksadı. Hava soğuk ve yağışlıydı. Bir kuşatmaya yetecek su yoktu ve kendisine malzeme getirecek gemilerin demirleyeceği sahilden çok uzaklaşmıştı ve kolayca destek alabilen Selahaddin'in topraklarında bulunuyordu. Selahaddin'in belli bir mesafeden izlediği Richard geri çekildi.

Yafa'ya güvenli olarak ulaşınca Richard diplomasiye baş vurdu. Selahaddin dinlemeye hazırdı. Latin rahiplerin Kudüs'teki Kutsal Yerleri ziyaretine izin verecekti. Ufak bir sahil şeridini elinde tutan Champagne'li Henry'yi Kudüs kralı olarak tanıyacaktı, ancak yeniden inşa edilen Askalon tekrar yıkılacaktı. Bu noktada görüşmeler kesildi, bir kez daha misilleme hamlelerine girildi: Richard Beyrut'u ele geçirmeye kararlı olarak Akka'ya gitti; Selahaddin Yafa'ya üç gün süren bir saldırı düzenleyerek Hristiyanların kalede mahsur kalmalarını sağladı; Richard kaleyi kurtarmak için seksen şövalye, 400 okçu, 2.000 İtalyan denizci ve sadece 3 at taşıyan elli kadırgadan oluşan bir öncü ekip ile geri geldi, esas ordusu karadan yaklaşmaktaydı. Güverteden bakan Richard Yafa'nın düştüğünü ve Müslümanların eline geçtiğini sandı. *Itinerarium Peregrinorum* yazarı bunu şöyle dile getiriyor:

O anda [Richard] bir rahibin denize atlayıp kraliyet kadırgasına doğru yüzdüğünü gördü. Tekneye alındığında yüreği ağzında ve tümüyle umutsuz durumda olan rahip, olarak gelmenizi bekleyen halkımız kurbanlık koyuna döndü, ancak siz Tanrı'nın inayeti ile onları kurtarabilirsiniz,”

Kral, "Demek bazıları hâlâ hayatta; öyleyse neredeler?" diye sordu.

Rahip, "Bazıları ilerideki son kulenin önünde etrafları sarılmış olarak yaşamakta," dedi.

Kral, "Tanrı'nın inayeti ile buraya geldiğimize göre biz de cesur silah arkadaşlarımızla birlikte ölecek ve geri duranları lanetleyeceğiz," diye karşılık verdi.

Bundan sonra emir verildi ve kadırgalar karaya yanaştı. Kral zırhsız olarak dalgaların üstüne atladı ve yarı beline gelen suda ilerleyip karaya ayak bastı.

Richard ordusunun başında karaya çıkarken Selahaddin Yafa'daki liderlerle teslim şartlarını görüşmekteydi. Kralın gözü pekliği ve saldırısının şiddeti savaşın akışını değiştirdi. Yaverlerinden biri Selahaddin'in kulağına neler olduğunu fısıldadı ama o ziyaretçileriyle görüşmeyi sürdürdü ta ki kaçışan büyük bir Müslüman kitlesi gerçeği ortaya koyunca ya kadar. Kent Hristiyanlar tarafından geri alındı ama Selahaddin herhangi bir hezimete uğramadan kampında kalmayı sürdürebildi.

Bu kez hazırlıksız yakalanan Selahaddin'di. Richard'a haber göndererek yeniden barış önerisinde bulundu. Bir kez daha koşullar üzerinde tartıştılar; bir kez daha Askalon uzlaşmazlık konusu oldu. Bu arada Richard'ın esas ordusu da buraya ulaştı. Selahaddin atlıları ile saldırıya geçti, Richard onları mızraklar ve oklarla geri püskürttü ve karşı saldırıda bulundu; tüm bunlar Selahaddin'in gözleri önünde cereyan ediyordu ve o Richard'ın hızına hayran kalmıştı. Kral'ın atı yaralanıp düşünce Selahaddin bir yardımcısı ile ona iki at birden yolladı Üçüncü Haçlı Seferi'ni sonlandıran Yafa savaşında yenen ya da yenilen olmadı. Selahaddin Kudüs'e geri çekildi ve yorgun düşen Richard'ın da ateşi çıktı.

Sonunda Haçlı Seferi'ni sonlandıran bir zafer ya da yenilgi değil, sadece yorgunluk oldu. Selahaddin aynı koşulları ileri

sürdü: Askalon'dan vazgeçin, yoksa hiçbir anlaşma olamaz. Bu önerisini şeftaliler, armutlar ve Hermon Dağı'ndan getirttiği buz gibi sudan oluşan armağanlarıyla destekledi. Richard daha fazla dayanamadı. Hastaydı, askerleri yorgundu ve kardeşi John İngiltere tahtına oturacak gibi görünüyordu. Koşulları kabul etti. Hacılar gelip gidebilecekti, Hristiyanlar Kudüs'ten uzakta, 100 kilometrelik sahil şeridinde sahip olmayı sürdürecekti, Askalon silahsızlandırılıp tarafsızlaştırılacaktı.

Richard 2 Eylül'de Yafa Barış Antlaşması'nı imzalayarak Üçüncü Haçlı Seferi'ni sonlandırdı. Selahaddin de ertesi gün imzaladı. Sonunda savaş gerçekten bitmişti.

Haçlılardan küçük bir grup son kez Kudüs'ü ziyarete geldi. Burada Selahaddin onları huzura kabul etti ve Salisbury Başrahibi Hubert Walter ile Richard'ın erdemleri ve kötü huyları hakkında dostça bir söyleşide bulundu (Selahaddin'e göre adam cesurdu ama akıllıca ve ılımlı davranma becerisinden yoksundu). Sonra Selahaddin, İngiltere'de benimle ve halkımla ilgili neler söyleniyor, diye sordu. Yanıtından, başrahibin usta bir diplomat olduğu anlaşılıyor: "Efendim, benim naçizane fikrimi sorarsanız, birileri sizin erdemlerinizi Kral Richard'ınkilerle kıyaslamaya kalkar, her ikinizi birlikte değerlendirirse, dünyada sizinle boy ölçüşebilecek başka hiç kimse yoktur." Böyle bir övgüden sonra Selahaddin çok cömert davrandı. Başrahibin ricası üzerine Kudüs'te Beytüllahim ve Nasıra'da Hristiyan hacıların gereksinimlerini karşılamak üzere dört üst düzey rahibin bulunmasını kabul etti. Aslında bu cömertlik değil kesinlikle politik bir davranıştı. Ortodokslar Ortodoks Kilisesi'ni tümüyle denetlemek amacıyla sorumluluklarının genişletilmesini istediğinde Selahaddin bunu geri çevirdi. Barış her dinin ve her tarikatın eşit haklara sahip olmasına bağlıydı, daha fazlasına değil.

Gerçek Haç'a gelince. O hâlâ kendisindeydi. Gürcülerin kraliçesi Tamar onu 200.000 dinara satın almayı teklif etti

ama bu isteği reddedildi. Selahaddin onu bir pazarlık anında yararlanmak, kendi dediği gibi ileride gerektiğinde bir “koz” olarak kullanmak üzere elinde bulunduruyordu.

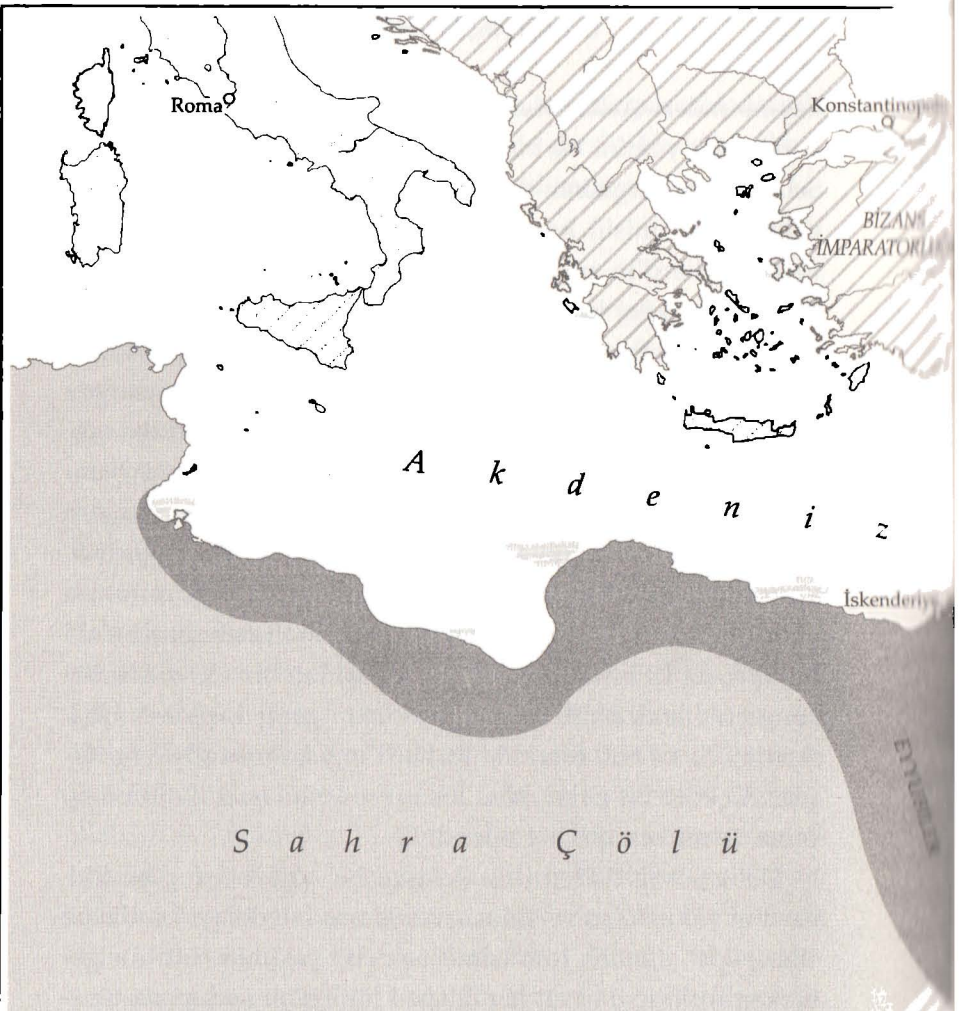
Richard 9 Ekim 1192’de İngiltere tarihine geçmiş, hem gerçeklere hem de söylentilere dayanan en ünlü serüvenini yaşayacağı yolculuğa çıktı. Bu olaylar aynı zamanda rastlantıların gücüne ve Avrupa’nın soylu aileleri arasındaki ilişkilere ışık tutar.

Yolda fırtınaya yakalanıp Bizans İmparatoru İsaakios Angelos’un mülkü olan Korfu’ya sığınmak zorunda kaldı. Avrupalı Haçlılardan olağanüstü şiddet gören Ortodokslar batılılardan en az Müslümanlar kadar (hatta Selahaddin ile imzaladıkları anlaşmadan sonra belki de daha fazla) nefret etmekteydiler. Tutuklanmaktan korkan Richard bir Tapınak Şövalyesi gibi giyindi ve dört yaveri ile birlikte bir korsan gemisine binerek kaçtı. Tekne Adriyatik’in öbür kıyısında parçalandı. Karadan ilerleyerek Saksonya’ya, orayı yöneten, Richard’ın kız kardeşi Matilda ile evlendiği için onun kayınbiraderi olan Aslan Henry’ye ulaşmayı hedeflediler. Bunun için Avusturya’dan geçmeleri gerekiyordu; kötü bir rastlantı olarak o sırada bu topraklar Richard’ın Akka’yı teslim alırken bayrağını indirdiği Leopold tarafından yönetiliyordu. Richard’ın bu kindar davranışı ve onun Leopold’un kuzeni olan Conrad’ın öldürülmesinde parmağı olduğu ile ilgili söylentiler burada yaygındı. Dolayısıyla Richard Avusturya’da kötü bir üne sahipti. Şimdi de firarda olduğu bir şekilde öğrenilmişti.

Viyana yakınlarındaki bir handa varlığı fark edildi ve tutuklanarak Leopold’a teslim edildi. Leopold onu Conrad’ı öldürmekle suçladı ve üç ay boyuca Dürnstein şatosunda hapsedtikten sonra imparator VI. Henry’ye teslim etti. VI. Henry’nin babası Frederick Barbarossa uzun yıllar Richard’ın

kayınbiraderi Aslan Henry'ye cephe almıştı. İmparator bir derebeylik yemini ve büyük bir fidye (65.000 gümüş sikke, Selahaddin Vergisinin tamamı ve İngiltere Krallığının yıllık gelirinin iki misli) karşılığında onu serbest bırakmaya söz verdi. Richard'ın annesi Akitanya'lı Eleanor, hükümet ve kilise yeni vergiler koyarak, borç alarak ve paralara, servetlere el koyarak bu fidyeyi sağlamaya çalışırken erkek kardeşi John imparator onu esir tutmaya devam ederse fidyenin yarısını ödemeyi önerdi. İmparator bu öneriyi geri çevirdi; fidye sağlandı ve Richard serbest bırakıldı. Daha sonra beş yıl boyunca Fransa'da savaştı, asla İngilizce öğrenmedi ve yaşamının yalnızca altı ayını yönetimi altında bulunan ülkede geçirdi. Zamanla kardeşi John'un ihanetini affetti ve onu mirasçısı olarak belirlledi. 1199'da kırk iki yaşındayken asilerin elindeki bir Fransız kalesinden tatar yayıyla atılan bir ok yüzünden kangren olarak öldü. Steven Runciman geniş kapsamlı *Haçlı Seferleri Tarihi* adlı eserinde Richard'ın yaşamını şöyle özetliyor: "O kötü bir evlat, kötü bir eş ve kötü bir kral oldu ama cesur ve mükemmel bir askerdı."

Daha sonra dilden dile dolaşan bir söylentiye göre Richard'ın yakını olan ve uzun sarı saçlarından dolayı kendisine "Sarıpapa" denilen Jean isimli ozan bir şatodan öbürüne gezerken surların dışında her ikisinin bildiği bir şarkıyı söyleyerek efendisini aramış; en sonunda Richard da şarkıya katılarak nerede olduğunu belli etmiş. Öykü farklı şekillerde anlatılıyor ama büyük olasılıkla bir söylentiden ibaret. *Itinerarium Peregrinorum* bundan söz etmiyor (ama Richard'ın yakalanıp hapsedildiğini belirtiyor). Bu eser yetmiş yıl sonra yayınlandı ve bilimadamları "Sarıpapa'nın I. Jean mı yoksa onun oğlu II. Jean mı olduğundan emin değiller. On sekizinci yüzyıldan bu yana bu öykü Richard hakkındaki öykülerin bir parçası oldu ve şarkılarda, romanlarda, filmlerde bir müzikalde konu edildi.

Selahaddin'in İmparatorluğu

— 1190 —

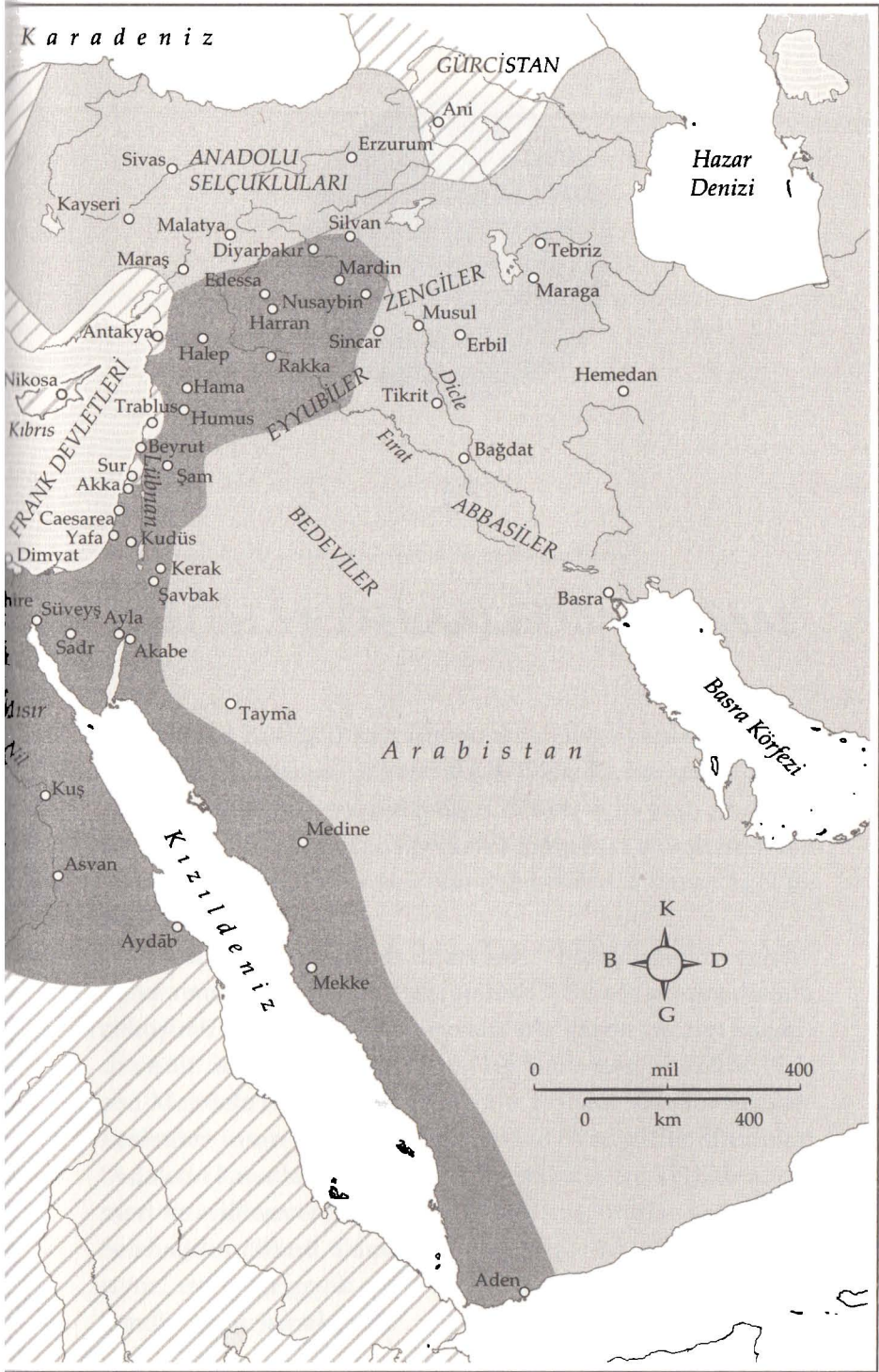
Selahaddin'in İmparatorluğu

Öteki Müslüman toprakları

Hristiyan toprakları

15

ÖLÜM VE DEVAM EDEN YAŞAM

Selahaddin Kudüs'ü kurtarmıştı ama Hristiyanlar hâlâ oradaydı; onları denize dökememişti. Daha fazlası elinden gelmiyordu. Elli dört yaşındaydı, o dönem için yaşlı sayılırdı; yorgun ve hastaydı. Hep Mekke'ye gidip hacı olmak istemişti ve hâlâ istiyordu ama görev onu çağırıyordu. 4 Kasım 1192'de Şam'a gitti.

Ertesi gün bir toplantı düzenledi, "buraya herkes gelebilir ve onu görüp hasret giderebilirdi." Bu sözler efendisinin çöküşünü canlı ve acı veren ayrıntılarla kayda geçiren Bahaddin'e ait. Selahaddin artık ulusal bir kahraman ve azizdi, Nelson Mandela'nın ortaçağ versiyonu gibiydi. "Toplantıya her kesimden insan katıldı ve ozanlar onu öven şiirler okudular: 'Adaletin kanatlarının her tarafı kucaklamasını sağladı ve cömert ve iyiliksever bulutlarından halkına lütuflar yağdırdı.'" Selahaddin ölümü aklına bile getirmiyordu; gün boyu çalışıyor, arada bir geyik avına çıkıyordu. Yaşlanmaktan ziyade kendini toparlamaktaydı.

Aslında Bahaddin'in yazdıklarının bu kısmı kulaktan dolmaydı, zira ancak 1192 Şubat'ı ortalarında yolları çamur derinasına çeviren yoğun yağış altında Kudüs'ten Şam'a gelebilirdi. Selahaddin kalabalık maiyeti arasında onun geldiğini fark edip yanına çağırdı. "Beni gördüğünde yüzüne yayılan mutluluk ifadesi daha öncekilere hiç benzemiyordu; gözleri doldu ve beni kollarına aldı."

Selahaddin artık epeyce çaptan düşmüştü. Kabul törenleri düzenlemiyor ve zorlukla hareket edebiliyordu. Bahaddin bir keresinde küçük çocuklarıyla beraberken elçilerin sakalsız ve kısa kesilmiş saçlarından ürken bir oğlu ağlamaya başlayınca Selahaddin'in konuklarına konuşma fırsatı dahi tanımadan onları huzurundan çıkardığını anlatıyor. Her zamanki nazik haliyle, "'Bugün çok meşgulüm,' dedi ve 'Elinizde hazır ne varsa bana getirin,' diye ekledi. Kendisine sunulan sütte pişmiş pirinç ve hafif yiyecekleri yedi ama pek iştahı yok gibi görünüyordu."

Selahaddin Mekke'ye hacca gitme konusunu sordu. Bahaddin ertesi gün hacıların çamura bulanmış olarak burada olacaklarını söyleyince Selahaddin gidip onları karşılayacağını bildirdi, "ama her zamanki keyifli hali yoktu".

Ertesi gün birlikte karşılamaya giderlerken (etrafı büyük adamı bir an için olsun görmek isteyen insanlarla sarılıydı) Bahaddin Selahaddin'in her zamanki kaftanını giymemiş olduğunu fark etti. Kendisini uyardığında "uyur gezer bir hali vardı" ve kaftanın getirilmesini istedi ama kostümcüsü orada değildi. Bu olay Bahaddin'in canını sıktı. "Sultan eskiden asla yanından ayırmadığı bir şeyi istiyor ve bu isteği karşılanamıyor! Yüreğim sızladı, zira sağlığı konusunda çok endişeleniyordum."

O akşamüstü ve ertesi gün Sultan giderek daha halsizleşti ve biraz ateşlendi. Hastalığının dördüncü gününde doktorları "ona hacamat yapmak gerektiğine karar verdiler ve o andan itibaren durumu daha da kötüleşti." Altıncı gün biraz

su içti; çok sıcak olduğundan yakındı ve sonra ikinci bardağı da fazla soğuk buldu. “‘Allah’ım, galiba bana içilebilecek bir kap su getirecek kimse yok,’ dedi ama kızgın görünmüyordu. El-Fadıl (Selahaddin’in yazmanı) ve ben gözyaşları içinde yanından ayrıldık ve Fadıl bana ‘Müslümanlar çok yüce ruhlu bir insanı yitirmekteler. Tanrı aşkına, onun yerinde bir başkası olsa bardağı onu getirenin kafasına fırlatırdı,’ dedi.”

Üç gün sonra Selahaddin’in zihni bulanmaya başladı ve sonra şuurunu yitirdi. Herkes, maiyeti, ailesi, bütün kent, sonun yaklaşmakta olduğunun farkındaydı. “Herkesi saran kederi ve sıkıntıyı dile getirmek olanaksız. ... Dışarı çıktığımızda yüzümüzden Sultan’ın durumunu öğrenmek isteyen insanlarla karşılaşıyorduk.” Kısa bir an için bilincinin yerine gelmesi, bir yudum arpa suyu içmesi ve bacaklarının hafif terlemesi, bu minik yaşam belirtileri geçici olarak herkesi umutlandırdı.

Selahaddin’in oğlu ve varisi olan el-Efdal’in Suriye’deki emirlerin Selahaddin’e sadakat yemini etmelerini istemesi ortalığı huzursuz etti. Emirlerin her biri, “Bu andan itibaren, tek ve sarsılmaz bir inançla ... hayatımı ve servetimi, kılıcımı ve adamlarımı yaşadığı sürece ona adıyorum ve daha sonra oğluna da aynı bağlılığı sürdüreceğim,” diye Tanrı huzurunda yemin edecekler, bunu yapmayanlar boşanmaya zorlanacak, köleleri satılacak ve yalınayak olarak Mekke’ye hacca gideceklerdi. Bazıları bunu kabul etti, bazıları kesinlikle karşı çıktı, diğerleri de mülklerinin garanti edilmesi koşuluyla onayladı. Bu, karamsar bir hava oluşturdu: Güçlüler böyle yeminler ettirmezdi.

3 Mart Salı günü (İslami takvimde Sefer ayının 27’si) teşhis konulamayan hastalığının on ikinci gününde, “Kimi zaman bizleri tanıyor, kimi zaman da bilinci bulanıyordu”. Bir şeyh bütün gece yanında kalıp Kuran okudu. Selahaddin ertesi sabah, ayın dördünde, gün doğarken öldü. Şeyh, Bahaddin’e şöyle rapor verdi: “Ona Kutsal Sözleri okuyordum ve ünlü

Haşr Suresi yirmi ikinci ayete henüz gelmiştim. 'O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'tır. Gaybı da, görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.' O anda (Allah rahmet eylesin) onun, 'Evet, bu doğru!' dediğini duydum. Son nefesini verirken Allah'ın onu kutsadığının işaretiydi bu!"

Her şey bu kadar mükemmel olabilir mi? Yaşananlar gerçeklerden çok gerekli olanlara dayanıyor. Aynı şeyh başkalarına biraz farklı ama aynı mükemmellikte bir açıklama yaptı: Tevbe Suresi yüz yirmi dokuzuncu ayeti ("Eğer yüz çevirirlerse de ki: 'Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Ben ancak O'na tevekkül ettim. O, yüce Arşın sahibidir'") okurken Selahaddin gülümsemiş, yüzü aydınlanmış ve huzur içinde son nefesini vermişti.

Bu sözlerin hangisi gerçeği daha çok yansıtıyor bilinmez, ama sonuçta Bahaddin'e esin kaynağı olmuşlardır. Bahaddin, İslam'ın, ilk halifelerden bu yana böyle bir darbe almadığını yazdı. Üzüntünün ne kadar büyük olduğunu yalnızca Allah bilirdi. "Çoğu kez insanların sevdikleri uğruna hayatlarını verebileceklerini söylediklerine tanık olur ama bunun lafın gelişi olduğunu zannederdim ... ancak Allah'ın huzurunda yemin ederim ki o gün bize 'Kim Sultan için kendini feda edecek?' diye sorsalar çoğumuz öne atılırdık."

Cenaze yıkandı ve kefenlendi. "Bu amaçla kullanılan her şeyi ödünç almak gerekti zira Sultan bu tür şeylere sahip değildi." Bahaddin'in nöbet tutması istendi ama bunu yapamadı. Çizgili bir kumaş parçasına sarılı olan tabut içeriye taşındı ve hıçkıra hıçkıra ağlayan kalabalığın arasından geçirilerek sultanın son günlerini geçirdiği saraya getirildi. Selahaddin'in kendisi için bir anıtkabir yaptırmaya ne zamanı ne de merakı olduğundan *soffa*'da (yazlık evde) gömüldü.

Birkaç ay sonra el-Efdal Bağdat'taki halife el-Nasır'a bir elçi göndererek kendisinin Selahaddin'in gerçek varisi olduğunun tanınmasını istedi. Elçi ile birlikte Selahaddin'in kılıcı-

nı, zırhını, diğer savaş donanımını ve babasını öven bir mektup gönderdi. Mektubun bir kısmı şöyle idi:

Dinsiz prensleri alt eden ve boyunlarına zincir takan oydu. Put-perest iblisleri yakalayıp prangaya vurduran oydu. Haç'a tapanlara boyun eğdiren ve bellerini kıran oydu. İnananları birleştiren, onları koruyan, işlerini düzene koyan, sınırlarımızı kapatan, bizi güvenli bir şekilde yöneten oydu. Soylu ülkenizin dışındaki tüm düşmanları küçük düşürdü.

El-Efdal Emevi Camisi'nin yanına kubbeli, bir penceresi olan bir bina yaptırdı, böylece insanlar ölümünden iki yıl sonra babasının tabutunun taşındığı bu küçük, kare şeklinde, kubbeli anıtkabrin içini görebileceklerdi. Tarihçi İbn Hallikân tabutun üstünde Selahaddin'in ölüm tarihinin ve "Yüce Allah'ım! Bu kulunu huzuruna kabul et ve ona cennetin kapılarını aç, bu onun umduğu son zafer olacaktır," sözlerinin bulunduğunu belirtiyor.

Peki, Hristiyanların uğruna savaştıkları ve Hittin'de tüm umutlarını yitirdikleri Gerçek Haç'a ne oldu? Selahaddin'in ölümünden sonra oğlu el-Efdal onu Bağdat'taki değerbilmez halifeye gönderdi. 1221'de Beşinci Haçlı Seferi'ni sonlandıran barış antlaşmasına göre Haç'ın Hristiyanlara iade edilmesi gerekiyordu ama Runciman'ın anlattığına göre, "teslim edileceği gün geldiğinde haç bulunamadı". Ondan sonra da hiç sözü edilmedi.

16

LİDERLİĞİN KISA BİR TARİHİ

Selahaddin Eyyubi, İslam'ı "birleştiren", Haçlıları ezip geçen ve Kudüs'ü geri alan, hem yandaşlarının hem de düşmanlarının o zaman da şimdi de hayran oldukları bir kişi, bir kahramandı. Peki, bu adamın sırrı neydi?

Bunun yanıtı yaşamöyküsünün ve o dönemin tarihinin çok ötesinde yatıyor. Diğer ünlü liderlerden ya da liderlikle ilgili düşüncelerden, çağdaş psikolojiden ve liderlik teorisinden örnekler vermek mümkün.

Başarısının anahtarlarından biri iki tip liderliği birleştirmiş olması, çağdaş teorisyenlerin sert ve yumuşak olarak adlandırdığı iki gücü de kullanmasıdır. Tarihin birçok döneminde liderlik acımasız güç kullanımı ile eşdeğer tutulmuştur. Milyattan yaklaşık 400 yıl önce Çin'de Efendi Shang, hükümdar için güç her şeydir, diye yazmış. İnsanlar tembel, aç gözlü, korkak, düzenbaz, aptal ve dönektir. Onlarla başa çıkmanın tek yolu baskı uygulamak, korkutmak, ödüllendirmek ve ce-

zalandırmaktır. Bunları yazdığında Çin birbirleriyle savaşan yedi devlet halindeydi. İki bin yıl sonra Machiavelli de aynı koşullarda, İtalya'da birbirleriyle savaş halindeki ufak devletlerle ilgili olarak, güç acımasızca (olumsuz hatta aldatıcı biçimde) kullanılmadığı takdirde devlet, barış ve ilerleme gibi şeyler olamayacağını ileri sürdü.

Selahaddin de aynı yolu seçebilir, Şii ve Sünnilere baskı yapabilir ve sonra da acımasız bir biçimde Haçlıların üstüne gidebilirdi. Ama bunu yapmadı. Gücün yanı sıra ikna yeteneğinden yararlandı. Böyle davranmış olması onun çağdaş liderlik örneği olarak algılanmasına yol açabilir. Ama her şey bu kadar basit değil, çünkü o aynı zamanda acımasızca eylemlerde bulunabiliyordu. Onu etkin yapan iki yöntemin bileşimiydi.

Peki, bu nereden kaynaklanıyordu?

Liderlik teorisinin basmakalıp tanımlarından biri, büyük bir liderde "karizma" aranmasıdır. Başlangıçta karizma Tanrı'nın bahsettiği bir lütuf, bir incelik, şifa verme ya da kehanet etme gibi bir yetenek olarak düşünülüyordu. Kökeni yaradılıştan var olan "cömertliğe" dayanıyordu. Bu sözcüğü "kişiyi başkalarından farklı kılan (kâhinlerde, sağaltıcılarda, yasa koyucularında, usta avcılarda ya da savaş kahramanlarında olan türden) bir nitelik" olarak ilk tanımlayan, Alman politik düşünürü Max Weber (1864-1920) oldu. Bu, doğa ve insanüstü, en azından herkeste olmayan bir nitelik olarak görülüyordu. Bu nitelikler Tanrı vergisi ya da benzersiz olarak kabul ediliyor ve bunlara sahip kişiye "lider" gözüyle bakılıyordu.⁶⁸

Burada bir sorun ortaya çıkıyor: Eğer karizma büyüğü ya da Tanrı vergisi ise, bu hiçbir şeyi açıklamıyor. Bu, "Lider lider olduğu için liderdir" totolojisine benziyor. Bizim istediğimiz ise, onun *nasıl* karizmatik olduğunu anlamak.

Bunun yanıtlarından biri kesinlikle Selahaddin'in çocukluğunda gizli ama bu konuda hiçbir bilgimiz yok. *Harvard Business Review*'da yayınlanan makalesinde psikanalist Manfred Kets de Vries iş dünyasının liderleriyle ilgili şu görüşlere yer veriyor: "Çok çılgın değiller, yoksa bu kadar yüksek pozisyonlara ulaşamazlardı ama kesinlikle son derece hırslı insanlar. Onları analiz ettiğim zaman hırslarının çoğunlukla çocukluklarında yaşadıkları ve yetişkinlik çağına taşıdıkları deneyimlerinden kaynaklandığını görüyorum."⁶⁹ Başarılı lider kendini güvende hissetmediği için dünyayı değiştirmek ister, ama bu isteğini paranoyaya, suç işlemeye ya da hedefini baltalayacak benzer davranışlara sapmadan gerçekleştirecek özgüvene de sahiptir.

Çeşitli olaylar yaşayıp hayatta kalmayı başaran yaklaşık yirmi beş kişiyle TV ve radyo için röportaj yapmıştım. Hepsi de başkalarının sağlıklarını yitirmesiyle sonuçlanan korkunç deneyimler yaşamış fakat psikolojik olarak sağlam kalmayı başarmıştı. Bana kalırsa ortak noktaları evrenin temelde destekleyici olduğuna, yapılanları ödüllendirdiğine ve her engelin aşılması gerektiğine inanmalarıydı. Çocuk yaşlardaki özgüvensizlik asit gibi bu temel inancı aşındırabilir, varoluşun esas nedenini ortadan kaldırabilir, çünkü engel sizi yıkmaya ve direncinizi yok etmeye yönelik kötü niyetli bir evrenin simgesine dönüşür. Güvence ise (bunu sunan ister ebeveynler ya da geniş bir aile çevresi, ister bir grup ya da bir sınıf kavramı veya eğitim olsun) bağımsızlık, özgüven ve muhtemelen liderlik vasfı için gerekli temeli oluşturur.

Genç Selahaddin özgüven ile güvensizlik arasındaki bu yaşamsal dengeyi sağlamış; aile ve dinden kaynaklanan özgüven ile mezhepsel (Sünni-Şii), dinsel (İslamiyet-Hristiyanlık) ve siyasal (yerel liderler arasındaki) çatışmaların yol açtığı güvensizlik arasında kendine bir yol çizmiş görünüyor. Babası Eyüp iyi yürekli, dürüst ve cömert biri olarak biliniyor. Selahaddin çağdaş psikologların kullanmayı yeğlediği

“esnek” bir ortamda yetişmiş olmalı. Bu ne anlama geliyor? İşte çeşitli araştırmalarda “esnekliği sağladığı” öne sürülen özelliklerin bazıları:⁷⁰

- sorun çözme yeteneği
- sosyal yeterlilik
- bir amacı olmak
- aile içi çatışmalarından uzak durma yeteneği
- başının çaresine bakma yeteneği
- yüksek özsaygı
- yakın ilişkiler oluşturma yeteneği
- olumlu düşünme
- eğitime odaklanmak, yani destekleyici bir aile yaşamı
- çok iyi yapılandırılmış bir aile ortamı
- ebeveynlerin yüksek ama ulaşılabilir beklentilerinin olması

Malcolm Gladwell *Outliers* (Çizginin Dışındakiler) isimli eserinde üstün başarılı insanları analiz ederken ana unsurun bir yol gösterici, yönlendiren bir ışık, hem örnek hem de yardımcı olan bir kişi olduğuna işaret ediyor. Selahaddin için babası dürüst davranış örneği oluştururken iki yol göstericisi, savaşçı amcası Şirkuh ile Halep ve Musul beyi, Haçlıların düşmanı İslam âlemini birleştirecek olan, Selahaddin’e Mısır’da iktidarı ele geçirme şansını tanıyan efendisi Nuredin’dir. Biri savaşçı diğeri yönetici olan bu iki kişi olmasaydı Selahaddin sıradan bir kişi olarak kalabilirdi.

Dolayısıyla o liderlik için programlanmıştı. Şimdi ne olacaktı? Günümüzdeki liderlerin ve liderlik teorisyenlerinin sürekli sözünü ettiği gibi, bir lider için öncelikli ve yaşamsal unsur bir gündeme, bir vizyona sahip olmaktır. İlham verici bir vizyon, doğru koşulların, doğru vizyonun ve onu hayal eden, ileten ve yandaşlarının inanmasını sağlayan doğru ki-

şinin varlığından oluşan az rastlanır bir bileşimdir. Bunu ancak acımasız güç kullanarak sağlayabilirsiniz. Çin'in son derece acımasız olan ilk imparatorunun bile bir vizyonu vardı: "kuzeydeki barbarlarla" daha iyi savaşmak için ulusal birliği sağlamak. Liderin kendisini aşan kutsal bir davası olması yalnızca acımasız davranışlardan çok daha yararlıdır.

Selahaddin'in vizyonu Müslüman olmayan, İslamiyet karşıtı yabancılardan arınmış bir İslam dünyasıydı. Daniel Goleman'ın değindiği gibi, vizyon sahibi liderler "ses getirirler: Misyonlarına gerçek bir tutkuyla bağlıdırlar ve bu tutku bulaşıcıdır."⁷¹ Burada Selahaddin'in iki avantajı vardı. Birincisi, davası, Frankların 1098'de Birinci Haçlı Seferi ile buraya gelmesinden bu yana bir kuşak boyunca sürmekteydi. İkinci olarak da, ihtiyatlı davranan rakiplerinden destek ararken onların dikkatini yabancılar üzerine çekmek her zaman yararlı oldu. Yabancı düşmanlığı özellikle bir davaya bağlı ise daima işe yarar.

Liderliğin önünde gelen bir başka unsur zor günleri paylaşmaya yatkınlığı idi. Devrimci liderlik bunu gerektirir. James MacGregor Burns'ün dediği gibi, "Liderlerin davaya tamamen bağlı olmaları ve bağlılıklarını ona zaman ayırarak, uğrunda emek vererek, yaşamlarını riske atarak, hapsedilmeyi, sürgüne gönderilmeyi, zulüm görmeyi ve zorluklara göğüs germeyi göze alarak ortaya koymaları gerekir." Selahaddin askeri hareket düzenledi, savaştı, hayatını tehlikeye attı ve yakalandığı hastalıktan neredeyse ölecekti. Çekilen acıları paylaşmak başarıyı garantilemez. Birçok gözü pek ama yanlış yol tutmuş lider boşu boşuna hayatını kaybetmiş ve unutulmuştur; öte yandan paylaşmaya karşı çıkmak kesinlikle başarısızlığa yol açar. Selahaddin'in iyi bir çevresi vardı. İskender, İsa, Muhammed, Cengiz Han, Mao, Lenin, Castro ve Mandela davaları ve yandaşları uğruna açtıkları başarıları devrimcilere örnektir.

Birçok lider çekilen acıyı soylu bir dava ile birleştirecek esin kaynağı olmayı bilmiştir. Örneğin Winston Churchill 13 Mayıs 1940'ta Almanların Belçika ve Hollanda'yı işgal etmesinden sadece üç gün sonra başbakan oldu. Kısa süre sonra Fransa düşecek, İngiltere tek başına kalacaktı. Bakanlar kuruluna, "Ben size sadece kan, acı, gözyaşı ve ter vaat edebilirim," dedi. O gün daha sonra, yeni kurduğu hükümete Avam Kamarası'ndan güvenoyu isterken bu sözleri tekrarladı ve ürkütücü, esinlendirici bir konuşma yaptı; konuşma, ürkütücü olduğu için esinlendiriciydi. Selahaddin de ordularını harekete geçirmek için benzer konuşmalar yapmış olmalıdır:

Önümüzde son derece ciddi bir durum var. Önümüzde aylar boyu sürececek bir mücadele ve ıstırap dönemi var. Politikamızın ne olduğunu soruyorsunuz. Şunu söyleyebilirim: denizde, karada ve havada tüm gücümüzle, Tanrı'nın bize bahşettiği güçle, insanlık tarihinin en karanlık ve acımasız günlerinde bile eşi bulunmayan canavar bir despota karşı savaşmak. Bizim politikamız bu. Amacımızın ne olduğunu soruyorsunuz. Bunu bir tek sözcükle yanıtlayabilirim: Zafer, her ne pahasına olursa olsun, tüm teröre karşın zafer, önümüzdeki yol ne denli uzun ve zor olursa olsun zafer.

Zorlukları paylaşmanın bir başka yararı da hem liderin hem de onu izleyenlerin acı gerçekleri yadsıma olanağının bulunmamasıdır. Komutanlar gibi şirket liderleri için de hoş olmayan bir gerçeği görmek, anlatmak ve kabullenmek moralin yüksek tutulmasında önemli bir rol oynar, çünkü olaylar karşısında şaşkına dönen iyimserlik kadar yıkıcı hiçbir şey olamaz. Başarısız liderler sınırlarını gizler ve dâhi olduklarını ileri sürerler, çoğunlukla da komik duruma düşerler. Mussolini "daima haklı" idi. İdi Amin kendisini İngiltere İmparatorluğunun Fatihi ilan etti. Başarılı liderler yetersizliklerini kabullenir ve bunların üstesinden gelmeye çalışır. Jim Collins

şirketleri neyin başarılı kıldığını değerlendirirken şu sonuca varıyor: “Zorlu gerçeklerle yüzleşmek ve ‘Asla vazgeçmeyeceğiz. Boyun eğmeyeceğiz. Bu uzun zaman alabilir ama üstesinden gelecek bir yol *bulacağız*’ demek bir coşku oluşturmuyor.”

Zor günleri paylaşmaya hazır olmanın yanı sıra Selahaddin iki özelliğe daha sahipti.

Öncelikle tokgozlü, cömert ve nazikti. Tokgozlülük (açgozlü olmamayı seçmek) liderlerde ender görülen bir özelliktir. Çok az insan bir şeyler edinme arzusuna karşı koyabilir. Cengiz Han’ın popülerliği bunu başarmasından ve sade bir Taoizm bilgeliği sergilemesinden kaynaklanıyor: “Giysilerim ya da yediğim etler, bir çobanın ya da seyisin sahip olduğu çaputlar ve yediği yiyeceklerden farklı değil.” Selahaddin de kendinden önce yandaşlarını düşünürdü, öyle ki öldüğünde adına kayıtlı hiçbir şey bulunmuyordu.

Buna dürüstlüğü de eklememiz gerek. Sözüne sadıktı. Efendi Shang ve Machiavelli, liderlerin amaca uygun düşünüyorsa ikiyüzlü davranmalarından yanaydılar. Selahaddin bunu yapmadı. Sözünde durmak başarılı liderliğin temel unsurudur, aksi halde müttefiklerin ve emir-komuta zincirinin alt kademesinde bulunanlarının güvenleri yok olur, moraller bozulur ve gereken eylemlere girişmek olanaksızlaşır; böylece Daniel Goleman’ın “zehirli örgütlenme” dediği, “ses getirmenin” “ses getirmemeye” dönüştüğü bir ortam oluşur.

Tüm bu özellikler morali güçlendirir. Moral konusu üzerinde en fazla duranlardan biri General Sir William Slim idi. Slim 1943’te Japonlar İngilizleri Burma’dan Hindistan’a sürdüklerinde 14. Ordu’nun moralini düzeltme görevini üstlenmişti. *Defeat into Victory* (Yenilgiden Zafere) isimli eserinde, “Moral üç etapta oluşturulması gereken bir ruh halidir,” diyor: ruhsal, zihinsel ve fiziksel. “Ruhsal” derken dinsel coş-

kudan değil, “büyük bir soylu dava” inancından söz ediyor; eylemlerinin sonucu doğrudan etkileyeceğini hisseden her insanın bu davanın üstüne gitmesi gerekiyor. Zihinsel olarak, söz konusu sonuca ulaşılabilmesine, içinde bulunduğu grubun bunu başarabileceğine ve liderlerinin güvenilirliğine inanması gerek. Son olarak da, fiziksel olarak uygun şekilde donatılmış, bu iş için gerekli alet ve silahlara sahip olması gerekiyor. Bu, büyük zorluklarla karşılaşan her güç sahibinin uyguladığı bir yöntemdir (tabii, Japon kamikaze pilotları ve günümüzdeki canlı bombalar gibi insanların özveriyi zaferden daha büyük bir erdem olarak değerlendirdikleri olağanüstü durumlar bunun dışında kalır).

Şirkuh ve Nureddin sayesinde Selahaddin Mısır’da kariyer yaptı. Görünüşte Nureddin’in yetkisini pekiştirmek için orada bulunuyordu. Mısır’ın serveti sayesinde İslam’da birlik sağlandı ve Haçlıların üstüne yüründü. Ama kimse bunun sonuçlarını öngöremedi: Selahaddin iktidarı ele geçirmek için gerekli deneyimi kazanacak ve Nureddin’e rakip olacaktı. Bunun için de liderlik becerilerinden ilkini kullanacaktı: acımasızlık. Franklarla savaştı, vezir Şâver’in öldürülmesinde rol oynadı, büyük bir ordu oluşturdu, genç halifeyi kendisini hem hükümetin hem de (bölgedeki tek Müslüman donanma dahil) silahlı kuvvetlerin başı olarak tanımaya zorladı.

Yeni mevkiinde birtakım sorunlar vardı. Sünni Suriyeli-ler ile Şii Mısırlılar ezeli düşmandılar. Birbirlerinden nefret ediyorlardı. Selahaddin çekiciliğini ya da yasal hakkını kullanarak değil güce ve hileye başvurarak yönetimini sürdürebilirdi. Çeşitli komplolar hazırladı, komplocuları tutuklatıp işkence ettirdi, Mısır ordusunda ve saray muhafızları arasında huzursuzluk çıkaran yüksel rütbeli subayları (Mısır’da bir azınlık oluşturan siyah derili askerleri ve harem ağalarını) görevden aldı. Tek bir hamle ile çoğunluğu tedirgin etmeden bir

tehdidi ortadan kaldırmış oldu. Daha sonra (Sünni yasalarının uygulanmasını zorunlu kıldığında) çoğunlukta tedirginlik baş gösterdi ama bu arada Frank tehdidine karşı İslam'ın koruyucusu kisvesine bürünmüştü. Buradan hareketle Fatımi halifeliğine son verdi, halifenin kütüphanesini darmadağın etti, Kahire'deki sarayları ailesi arasında paylaştırdı, ayaklanmaları bastırdı (hatta iki elebaşyı Kahire'nin merkezinde çarpmıha gerdirdi). Tüm bunları Mısır'daki egemenliğini garantiye almak için yaptı. Bunlar, incelikten ziyade güç kullanmaya düşkün bir liderin davranış biçimiydi.

Peki, şimdi ne olacaktı? Zaferin anahtarı Mısır'ın serveti idi ama kapısı da Suriye idi. Franklara ancak Suriye'den karşı çıkabilirdi. Efendisi Nureddin'in rakibi olduğu ortadaydı. Bir iç savaş çıkabilirdi; ancak her ikisi de aynı vizyona sahip olduğundan bunu üç yıl boyunca ertelediler. Sonra da Nureddin'in ölümü Selahaddin'e eski efendisinin topraklarında hak iddia etme fırsatını verdi. Bu çok kolay olmayacaktı, çünkü büyük kentler (Şam, Halep, Musul Humus, Hama, Baalbek) Nureddin'in mirasçılarının ya da müttefiklerinin elindeydi. Bu noktada Selahaddin'in yumuşak güç uygulama becerisi kendini gösterdi. Kazandığı zaferlere, Haçlılara karşı açtığı seferlere, servetine ve gücüne dayanarak, bu arada da Nureddin'in soyuna saygılı davranarak iktidarı ele geçirmek zorundaydı. Desteklerine gereksinim duyduğu bu kentlerde zor kullanmasının bir yararı olmayacak, kentler rakip olmaktan çıkıp esas düşmanı olan Haçlılar gibi kendisine düşman kesileceklerdi. Eğer bir kenti kuşatacaksa bunu kente zarar vermeden yapması gerekiyordu. Bir savaş kazandığında düşmanın peşine düşmemeye, katliam ve yağma yapmamaya özen gösterdi. Sık sık Bağdat'taki halifeye mektup yazarak başarılarını (Mısır'da İsmaili yönetimini sonlandırmasını ve Şiiliğe karşı verdiği mücadeleyi) dile getiriyor, ondan destek istiyordu. Kimse ülkeyi ondan

daha iyi yönetemez ve Franklarla daha iyi başa çıkamazdı; tabii ki o bu başarılarla sadece Allah'ın mütevazı bir kulu olarak imza atıyordu.

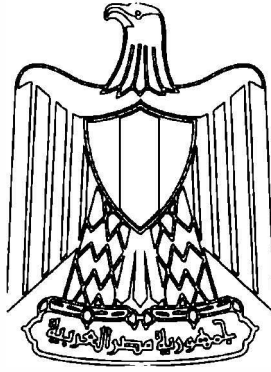
On yıl süren bu ileri-geri adımlar, görüşmeler, ricalar, güç gösterilerinden sonra sergilenen cömertlikler, sonunda işe yaradı. Halife ona "resmi bir belge" vererek, adalete saygı göstermesini, çevresinde dürüst adamlar bulundurmasını ve şiddete başvurmadan yönetmesini, ama bu arada cihadı sürdürmesini ve yitirilen toprakları geri almasını istedi. Birtakım kısıtlamalar da vardı: Halife Selahaddin'in Bağdat'a yaklaşmasını istemiyordu ve maddi destek de vermeyecekti. Öte yandan Selahaddin birleşik ordusunu Haçlılara karşı kullanmakta özgürdü. İstedığı yasal dayanağa kavuşmuştu.

Başarısı kısa bir süre için başını döndürdü, zira onun çok daha büyük imparatorluk düşleri vardı. Hedefinde daha büyük fetihler (İran, Türkiye, Kuzey Afrika) hatta Müslümanlığın Avrupa'ya yayılması vardı. Oysa bu hatalı bir düştü. Attığı ilk adımlar onu esas hedefi olan Haçlı devletlerinden ve Kudüs'ten uzaklaştırdı. Kader neredeyse ölümüne yol açacak bir hastalıkla onu durdurdu. Aklını kullanmaktan çok şans eseri sağ kalmayı ve cihada odaklanmayı başardı.

Yumuşak liderliğinin en dikkate değer yanı düşmanlarıyla ilişkilerinde kendini gösteriyor. Araştırıyor, geri çekiliyor, danışıyor, görüşmelerde bulunuyor, koşulları kabul ediyor, verdiği sözlerde duruyor, esirleri takas ediyor ve özgür bırakıyor, fikir değiştiriyor ve Hristiyan kadınlara son derece nazik davranıyordu. Böyle davranması kısmen yaradılışından kaynaklansa bile asıl nedeni bunun işe yaramasıydı. Pazarlıklar çoğu kez yararsız savaşları ve gereksiz kayıpları önliyordu. Yabancı düşmanlığı fetihlerde işe yarar ama zafer için hoşgörü gereklidir. Düşmanı küçük düşürmezsen onun sonsuza dek düşman kalmasını engellersin. Dürüstlük de yararlı oluyordu. Bir keresinde, "Eğer verdiğimiz sözü tutmaz

ve cömert davranmazsak, kimse bir daha bize güvenmez," demişti.

Selahaddin her zaman ünlü ve iyi kalpli değildi. Her zaman başarılı olmadı; başarılarının çoğu ters tepti. Fakat her zaman iyi bir lider olmanın erdemine inandı; kötü liderliğin çekimine kapılmadı ve bu sayede başarılı oldu. Bugün kendisine hayranlık duyulmasının nedeni budur.

17

MİRAS: PARLAK BİR HAYAL, TATSIZ BİR GERÇEK

Londra'daki Kraliyet Savaş Müzesi'nde birçok savaşta kullanılmış çok sayıda araç var. Öte yandan silahlara ve savaş alanına uygun düşmeyen bazı nesneler de bulunuyor.

Bu eşyalar üçüncü kattaki bir koridorda sergileniyor. Bunlardan biri bronzdan yapılmış defne yapraklarından oluşan, üzerinde Arapça yazılar, birçok ufak kartal ve IRWII harfleri bulunan bir çelenk. Bu garip nesnenin ardındaki öykü beş kişi arasında inanılmaz bir bağ oluşturuyor: Bir Türk sultanı, Selahaddin, Almanya Kayseri II. Wilhelm ve Arabistanlı Lawrence. Aynı zamanda Selahaddin'in hem Batı'daki hem de İslam âlemindeki ününe açıklık getiriyor.

Öldüğünde Müslümanlar tarafından bir kahraman gibi algılanan Selahaddin kısa süre sonra unutuldu, göz ardı edildi ve daha sonra üzerinde duracağımız nedenlerle yerden yere vu-

ruldu. Ancak on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, milliyetçilik ve İslamiyet'in evrenselleşmesi üzerine Selahaddin bir kez daha Müslümanların kahramanı oldu. Bunun ilk adımını 1876'dan itibaren Türklerin sultanı olan II. Abdülhamid attı. Suriye'nin hâlâ bir parçası olduğu, çözülmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu zorbalıkla yeniden bir araya getirmeye çalışan sultan kendisine Selahaddin'i örnek aldı. Abdülhamid'in indinde Avrupa'daki güçler, İslam saflarını ve kendi imparatorluğunu dağıtmaya çalışan ahir zaman Haçlılarıydı. Üstlendiği imparatorluğun kurtarıcısı ve İslam'da yeniden birlik sağlayacak kişi rolünün simgesi olarak anıtkabri "onarttı" ve Selahaddin'in çürümekte olan ahşap tabutunu mermerle kaplattı.

Bu mezarla ilgilenen bir başkası 1898'de Kayser II. Wilhelm oldu. Bunun Selahaddin'le hiçbir ilgisi yoktu, söz konusu olan Avrupa'daki politikalar idi. Wilhelm'in Almanya'sı gelişmekteydi. Doğuda ve batıda düşmanları vardı (Rusya ve Fransa) ve müttefikler edinmesi gerekiyordu. Türkler uzun süreden beri Rusların Boğazlara egemen olmak istemesinden endişe ediyordu, zira burası Rus donanmasının Karadeniz'den geçip Akdeniz'i aşarak Atlantik Okyanusu'na ulaşabileceği tek yerdi. Kültürel açıdan Almanya ile Türkiye'nin fazla ortak yanları yoktu. Politik ve askeri açıdan ise birçok ortak noktaları bulunuyordu. Bu yüzden imparatorluk içinde fırtına gibi bir geziye çıkan Kayser Şam'ı ve anıtkabri ziyaret etti. Yaveri Freiherr von Mirbach'a göre burada iki ahşap tabut bulunuyordu; biri Selahaddin'e, öteki ise adı bilinmeyen bir vezire aitti. O geceki ziyafette Wilhelm İslam birliğinin sembolü olan Abdülhamid'de Selahaddin'in yeniden dirildiği yorumunda bulundu. Kayser ona şükranlarını sundu ve "tüm zamanların en cesur, korkusuz kişisi olan, tebaasına sık sık şövalyeliğin doğrularını öğreten ünlü sultan Selahaddin'in yaşadığı topraklarda bulunmaktan çok duyulduğünü" söyledi.⁷² Konuşmasını şöyle sonlandırdı: "Sultanın ve

(dünyanın her tarafında yaşayan ve kendisini halife olarak tanıyan) üç yüz bin Müslüman'ın şundan emin olmalarını diliyorum: Alman Kayseri sonsuza dek onların dostu olacaktır.”

Ertesi gün mezara çiçek koydu ve yeni bir mezar yaptırmaya söz verdi. Anıtkabre yaptığı garip katkı hâlâ oradadır. Bu, İslamiyet'e son derece aykırı düşen, üzerindeki levhada içinin boş olduğu belirtilen, beyaz mermerden bir sandukadır. Söylenenlere göre Selahaddin'in kemikleri bunun yanında Abdülhamid tarafından onartılan, üzerinde Kuran'dan ayetler işlenmiş yeşil bir örtü bulunan mezardadır. “Vezirin” encamı ise bilinmiyor. Bugün yalnızca birkaç metre kare boyutundaki bu küçük anıtkabri ziyaret edenler onun renkli mermerden duvarlarına ve yüksek, beyaz kubbesine hayran kalıyor ve ziyaretçilerin çoğu Müslüman kahramanın neden iki tabuta ihtiyacı olduğunu merak ediyor. Bazıları Selahaddin'in kumaşla örtülü sandukada yattığından bile emin değil. Bunu ancak mezar açıldığında bilebiliriz. Açıkçası bu da yakın zamanda olacak gibi görünmüyor.

Wilhelm burada oluşunu simgeleyen bir başka şey daha bıraktı: Kraliyet Savaş Müzesi'nde sergilenmekte olan bronz çelenk. Küçük kartallar Alman İmparatorluğu'nun simgesidir ve IRWII de İmparator Kral II. Wilhelm (Imperator Rex Wilhelm II) sözcüklerinin baş harfleridir.

Şimdi son bağlantıya geleyim. Bu çelenk yirmi yıl boyunca Selahaddin'in mezarı üzerinde durdu ve 1908'de Abdülhamid'in yerine yeni bir devrimci hükümetin geçişine tanıklık etti. 1918'de İngilizlerin desteğiyle Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Araplara önderlik eden Arabistanlı Lawrence Şam'ın İngiliz imparatorluk ordusunun (aslında Avustralyalı askerlerin) eline geçmesinden birkaç saat sonra buraya geldi ve dostu asi Emir Faysal'ın yönetiminde geçici bir Arap hükümeti kurulmasına yardım etti. Kısa süre sonra Faysal Irak Kralı oldu. Faysal, Avrupa emperyalizminin Arabistan'daki varlığının sona ermekte olduğunun simgesi olarak Kayser'in

çelengini Lawrence'a armağan etti. Lawrence de onu müzeye verdi: Olayları abartmaktan hoşlanan Lawrence biraz farklı bir öykü anlatıyor. Müze kayıtlarına göre "bağış makbuzunda", "artık Selahaddin'in ona ihtiyacı kalmadığı için" çelengi sandukanın üzerinden kendisinin aldığını ileri sürüyor.

Bu öykü birtakım sorulara yol açıyor. Müslümanlar neden 500 yıl boyunca Selahaddin'i unuttular? Sonra neden yeniden canlandırdılar? Ve İslamiyet'i tümüyle yok saymak isteyen Hristiyan Avrupalılar neden ona hayranlık duymaktan asla vazgeçmediler?

Önce İslam dünyasında ününü yitirişini ve yeniden kazanışını ele alalım.

Olaylara tarihin soğukkanlı gözlüğüyle bakıldığında görünen odur ki, Selahaddin'in gözden düşmesinin bir nedeni, hedefine ulaşmayı başaramamış olmasıdır. Ortadoğu'yu Haçlılardan temizlemek ve hatta Müslümanlığı Avrupa'ya yaymak istiyordu. Bunda başarısız oldu. Kudüs alınmış, Franklar yenilmişti ama topraklardan atılmamışlardı. Hâlâ Akka'yı ve Suriye kıyılarının büyük bir kısmını ellerinde tutuyorlardı, bu da on beş yıl sonra yeniden harekete geçip Kudüs'ü geri almaya kalkışmalarına yetti. Haçlılar Selahaddin'in ölümünden neredeyse bir yüzyıl sonra, 1291'de Mısır'daki Memlukler tarafından Yakınoğu'dan kovuldular. Memlukler bu arada Haçlılardan çok daha büyük bir tehdit oluşturan Moğolları da uzaklaştırmışlardı.

İkinci olarak, hem Mısır hem de Suriye'deki halef hanedanların kendi gündemleri vardı ve bunlar çok daha uzun süre varlıklarını sürdürdüler. Selahaddin'in hanedanı olan Eyyubiler yetmiş altı yıl Mısır'da ve seksen altı yıl Suriye'de hüküm sürdüler. Buna karşılık Mısırlı Memlukler iki yüz elli yıl iktidar oldular, Türkler de 1453'te Konstantinopolis'i ele geçirdikten sonra yirminci yüzyıla kadar varlığını sürdüren

Osmanlı İmparatorluğu'nu kurdular. Tarihin yasalarından biri gereği yeni hanedanlar yerlerine geçtiklerini aşağıladılar. Ayrıca, hem Franklara hem de Moğollara karşı mücadele eden kendi kahramanlarını ve onların kahramanlıklarını öne çıkardılar.

Üçüncü olarak, Selahaddin ilk bakışta zannedildiği kadar bütünleştirici olamadı. Dindarlığından şüphe edilemezdi, İslam yasalarına uygun olmayan vergileri kaldırdı, camiler yaptırdı, medreseler açtırdı (Kahire'de dokuz, Şam'da bir düzine), halifeyi savundu, sapkınlıklarla mücadele etti, yoksullar için pek çok şey yaptı ve hacıları yüreklendirdi. Ama bunların hepsini kendi İslam anlayışına, Sünniliğe uygun ve Mısır'da egemen olan en büyük rakibi Şiiiliğin karşıtı olarak yaptı. Bunun bazı gerekçeleri vardı: Mısır'daki Şiilik Haşhaşilerin ve onların daha ılımlı bir lider için ölümcül olan gündemlerinin gün ışığına çıkmasına yol açmıştı. Öte yandan Selahaddin kendi inançlarını başka yollardan da zorla kabul ettirdi. Örneğin Kahire'de Muhammed'in damadı Ali'nin oğlunun kafasının muhafaza edildiği Şii ibadet yerini yeniden yaptırdı. Bu kafa on ikinci yüzyılın ortalarında Frankların eline düşmemesi için Askalon'dan getirilmişti. İbni Cübeyir'in söylediğine göre Selahaddin "sözcüklere sığmayacak kadar harika bir anıtkabir" yaptırdı, onu işlemelerle, gümüş ve altın şamdanlarla dekore ettirdi. "Üst kısmındaki, bir bahçeyi anımsatan, son derece ustalıkla oyulmuş elmaya benzer altın küreler güzellikleriyle göz kamaştırmaktaydı." Selahaddin'in yaptığı aslında türbeyi Sünnülere mal etmekten başka bir şey değildi. Müslümanların gözünde Selahaddin birleştirici olmaktan çok dediğim dedik bir diktatördü ve (Müslümanların yüzde 15'ini oluşturan Şiiler) onu asla affetmediler.

Avrupalıların yani Hıristiyanların görüşlerinde bu denli uzun süren bir belirsizlik yoktur.

Evet, başlangıçta Selahaddin Hıristiyanları kutsal saydıkları, varlıklarının kökeni ve dinlerinin kaynağı olarak gördükleri topraklardan atmaya kendini adanmış bir düşmandı. Onlara göre Müslümanlar yanılıyorlardı, Selahaddin yasadışı, üçkağıtçı, zalim, avam, despot ve kötü ruhlu biriydi. Kendileri ise haklıydılar; Kudüs ve Kutsal Topraklar tümüyle Hıristiyanların denetimine geçene dek attıkları her adımda (vergiler koyulurken, askeri hazırlıklar yapılırken, seferberlik başlatılırken...) Tanrı hep onların arkasındaydı. İlk iki seferde kader saldırganlığa ve zulme yol açarak olaylara egemen oldu.

Sonra, Selahaddin'in ölümünden bir yüzyıl sonra, her şey değişti. Selahaddin'in başarısı Tanrı'nın Hıristiyanlardan yana olmadığını gösteriyordu. Bu değişim nasıl açıklanabilir-di? Hıristiyanlar bunun yanıtını günah kavramında buldular. Bir şekilde yoldan çıkmışlardı. Suçluydular ve cezalandırılmaları gerekiyordu. Düşmanları tarafından yenilgiye uğratılmaktan daha büyük bir ceza olabilir miydi?

Selahaddin Tanrı'nın elçisi olarak Hıristiyanları doğru yola getirmek, günahkâr bir halkı cezalandırmak üzere gelmişti. On üçüncü yüzyıl tarihçisi ve kardinal Paderborn'lu Oliver ona *flagellum Christianorum* yani Hıristiyanların Kırba-cı diyordu.

Sırası gelmişken, bu, kendilerinin uygar olduğu iddiasında bulunanların muzaffer "barbarları" bu şekilde yorumladığı ilk olay değildir. Beşinci yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun saflarını darmadağın eden barbar önderlerin en başarılısı olan Attila'ya Tanrı'nın Kırba-cı adı verilmişti. On üçüncü yüzyılda yaşamış Müslüman tarihçi Cuveyni, 1219'da Selahaddin döneminin bitmesinden kısa süre sonra İslam dünyasına saldıran Cengiz Han'ın Buhara'nın en zengin ve önde gelenlerine şöyle dediğini yazıyor: "Eğer bu kadar büyük günahlar işlemeseydiniz Tanrı sizin üzerinize benim gibi bir cezalan-

dırıcı göndermezdi.” Cuveyni bunları geçmişten esinlenerek yazıyordu, zira onun efendisi olan Moğollar zulümlerinden ve başarılarından kurbanlarını sorumlu tutmaktaydılar.

Ama durun: Selahaddin Hristiyan değildi. Nasıl olur da Hristiyanların Tanrı’sının hizmetinde olabilirdi? Burada da iki ayrı yanıt var. Birincisi, o, cesaret, nezaket ve cömertlik gibi vasıflara sahipti. Ortaçağdaki Alman ozan Walter von der Vogelweide’nin belirttiği gibi o bir *Milte* yani cömert bir ruhtu; ağırbaşlı ve affediciydi. Bunlar putperest bir barbaran ziyade Hristiyan şövalyelik ideallerine uygun düşmekteydi. Dolayısıyla mantıken o gerçek bir Müslüman değil, gizli bir Hristiyandı ve (çeşitli söylentilerin birine göre) kendisine Toron’lu Humphrey tarafından şövalyelik unvanı verilmişti. Birçok öyküde onun atalarının Fransız olduğu ileri sürülüyordu. Diğerleri ise onun kendisini vaftiz ettiğini, kılık değiştirerek Avrupa’da dolaştığını ve birçok serüven yaşadığını iddia ediyordu.⁷³ Birçok keşiş, hatta Assisi’li Francis dahi ona dinini değiştirmek için Kutsal Topraklar’a gelmişti. Tüm bunlar dramatik öykülerdi ve Selahaddin’i İngiltere’nin kahramanı Aslan Yürekli Richard’a eşdeğer kılıyordu.

Söylentiler bir yana, Selahaddin Avrupa’da beğeniliyordu, çünkü cömertliği Hristiyanlığa aşırı bağlı olmayanların kafalarını kurcalayan bir sorunun yanıtı oluyordu: üç ana dinin (İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik) tarihleri, idealleri ve yaşam tarzları birbiriyle çakışmaktaydı. İnsan nasıl olur da birini ötekine tercih edebilirdi?

Çeşitli şekillerde aktarılan bir öyküye göre Selahaddin ölüm döşeğindeyken üç ana dinin hangisinin en iyisi olduğunu sorgulamış ve her üçünden de en bilge din adamlarını yanına çağırarak bunu onlara sormak istemişti. On üçüncü yüzyıla ait bir Latin kaynak olayı şu şekilde aktarıyor:⁷⁴

Musevi, “Benimki, ama onu terk edersem onun mirasçısı olan Hristiyanlığı seçerdim,” dedi.

Müslüman, “Benimki, ama onu terk edersem onun mirasçısı olan Hıristiyanlığı seçerdim,” dedi.

Hıristiyan, “Benimki; onu ne pahasına olursa olsun terk etmem,” dedi.

Bunun üzerine Selahaddin şöyle dedi: “Şu ikisi dinlerini terk ederlerse bununkini seçeceğini söyledi, ama bu kendisininkinden başkasına asla girmeyeceğini belirtti; bu yüzden ben en iyisinin bu olduğuna karar veriyor ve onu seçiyorum.”

Her üç din hakkındaki gerçeğe bir başka yaklaşım da şöyle. Bu, on üçüncü yüzyılda yaşamış Jans der Enikel, “Torun Jans” adlı Viyanalı tarihçi ve ozana ait. Başlıca yapıtı 30.000 satırdan oluşan, o dönemde çok basılan ama şimdi neredeyse bilinmeyen bir dünya tarihiydi. Yapıt şeytanın cennetten kovulmasıyla başlıyor, Kutsal Kitap’ın sayfaları arasında dolaşüyor ve sonunda da uydurma-tarih, folklor, Chaucer-vari öykülerle devam ediyor. Würzburg-Schweinfurt’taki Uygulamalı Bilimler Üniversitesi’nde çevirmenlik profesörü olan Graeme Dunphy, son zamanlarda bu yapıtın elden geçirilmiş bir tercümesini yayınladı. 125 satırlık bir bölüm Selahaddin’in masa öyküsünü, Haçlı Seferleri sırasında ve sonrasında birçok Avrupalının aklını kurcalayan dinlerin kökenini ele alıyor. Gerçekler nerede saklı ve onları ortaya çıkarmak için ne yapılmalı?

Jans, okurları Hıristiyanlardan oluşmasına karşın, buna biraz beklenmedik bir yanıt veriyor. Cömert, ağırbaşlı ve meraklı Selahaddin bir yanıt bulmaya çalışıyor ama başaramıyor.⁷⁵

Aslında ben bunu senden gizleyemem: Sana adı Selahaddin olan bir kraldan söz etmek istiyorum. Daha cömert davranamazdı. Aygırlar, giysiler ve paranın satın alabileceği en güzel malları bağışladı. Gümüş, altın, mücevher, hepsini verdi. Cömertliği sırf onurlu görünmek isteğinden kaynaklanmıyordu, zira kendisine bir tek masa ayırdı, daha önce hiç görmediğim, yakuttan daha

değerli olan devasa bir gök yakuttan yapılmış bir masa. Hiçbir hazine bu masa kadar değerli olamazdı. Uzunluğu üzerinde yazılıydı: 3 kol boyu uzunluğundaydı. Sanki Tanrı'nın eli değmiş olan altın bir çerçeve içine yerleştirilmişti.

Söylediklerine göre bu adam çok cömertmiş, o kadar cömertmiş ki elinde avucunda hiçbir şey kalmamış. Tüm hazinesini dağıtmış. Bu kadar cömert olan bu beyefendi hastalandı ve iyileşemedi. Hastalığının ciddi olduğunu öğrenince en iyi doktorları çağırdı ve onlara idrar tahlili yaptırdı. Hepsi onun artık iyileşemeyeceğini, kesinlikle öleceğini söylediler. Daha sonra onun için derin bir yas tutuldu. Herkes koro halinde öyle ağıtlar yaktı ki bunları sözcüklerle anlatmam olanaksız.

Onurunu ve servetini geride bırakmak zorunda olduğunu görünce dindar kâfirin yüreği elemle doldu, çünkü hayatından memnun değildi. "Eğer gitmem gerekiyorsa, ruhuma ne olacağını sormak zorundayım. Bedenimden ayrıldığında onu kim koruyacak? Müslümanların eline bırakacak olsam Hristiyanlar bana güler ve kendi Tanrılarının Muhammed'den daha güçlü olduğunu iddia eder. Ayrıca Musevilerin de kendi Tanrılarının daha güçlü olduğunu söyleyeceklerini çok iyi biliyorum. Bu çok kötü bir durum. Hangisinin en iyisi olduğuna emin olabilsem o zaman bir dakika tereddüt etmeden masamı o Tanrıya teslim ederdim. Bunu bilemediğim ve hepsinden kuşku duyduğum için bu mücevheri (yani masamı) aralarında bölüştüreceğim.

Masayı önüne getirtti. Size gerçeği söyleyebilirim: bir balta hazırlandı. Daha fazla zaman kaybetmeden masayı üç parçaya ayırdı. Hemen bir parçasını kendi tanrısı Muhammed'e, ikinci parçayı (gerçekten) Hristiyanların Tanrısına; üçüncü parçayı ise Musevilerin Tanrısına verdi. "Hangisi en güçlüyse," dedi, "o benim tüm endişelerimi ortadan kaldırsın, çünkü bundan fazlası elimden gelmiyor." O dürüst adam böyle konuştu. Hemen ardından ruhu bedeninden ayrıldı.

Selahaddin bir şövalye olarak popüler bir motif oluşturdu. On dördüncü yüzyılda *Le Pas Saladin* adındaki küçük bir

Fransız şiiirinde Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında dar bir geçitte yapılan bir savaştan söz ediliyor. Hıristiyanlar muzaffer olur ve Selahaddin geri çekilir, ama bunu yenildiği için değil, sahip olduğu şövalyelik idealleri yüzünden diğer şövalyelerin ölümüne yol açmamak için yapar. Esir ettiği yoksul düşmüş Kral Guy'ı hiçbir fidye almadan özgür bırakmak cömertliğini gösterir. Bu öykü çeşitli biçimlerde aktarılmaktadır. Bunlardan biri oyunlaştırılarak yıllar boyu popülerliğini sürdürdü ve Fransa Kralı VI. Charles'ın eşi on sekiz yaşındaki Bavyera Kraliçesi Isabelle'in önünde (1389'da Paris'e muhteşem bir törenle girerken) sergilendi.

Bu sahneye tanık olan tarihçi Jean Froissart bunu şöyle anlatıyor (asker ve devlet adamı olan John Bourchier'in on altıncı yüzyılda yaptığı çeviriden):

Kral Selahaddin ve tüm kahramanlar, Hıristiyanlar bir tarafta, Müslümanlar öbür tarafta, o dönemde kullandıkları zırhları içinde sahnede yerlerini aldılar. ... Kral Richard'ın adamları ... Fransa Kralına gittiler ve Müslümanlara saldırmak için izin istediler. Kral onlara izin verdi. Sonra Kral Richard on iki şövalyesine geri döndü ve hepsi birden gidip Kral Selahaddin'e ve Müslümanlara saldırdılar. ... Geniş bir alanda büyük bir savaş canlandırıldı. Gösteri çok beğenildi.

Öte yandan, Avrupalıların hayranlığını kazanan onun savaş becerisinden çok cömertliği ve yüce gönüllülüğüydü. İtalya'da Selahaddin'in erdemi hakkındaki söylence çok tuttu, bunun nedeni kısmen ölürken kefeni dışında tek kuruşu dahi olmadığını anlatılmasıydı. Anlatılan birçok öyküde maiyetinden biri kefenini bir mızrağa takarak gezdiriyor ve efendisinin ölürken yalnız bunu yanına alacağını belirtiyordu.

On dördüncü yüzyılın başında yazan Dante iki kez Selahaddin'den ve onun ağırbaşlılığından söz ediyor. *Convivio* (Ziyafet) isimli eseri hem nazım hem de nesir şeklinde kaleme

alınmış bir tür felsefe kitabıdır. Bir bölümünde zenginliğin tehlikelerinden ve ozanlar ile düşünürlerin, belki de çıkarları gereği, en önemli erdem olarak kabul ettiği cömertliğin ödülleri söz edilir. Özetle şöyle yazmaktadır:

O zaman şöyle diyorum, “Zenginlerin hem kusurlu hem de adi olduğu ortada, çünkü ne kadar yüce olurlarsa olsunlar, barıştan çok kedere yol açıyorlar.” İnsanların kalbini kazanmak gibi mükemmelliklere sahip olmak isteyenlerin bunun karşılığında en değersiz nesneleri vermesi ne kadar adil olabilir. İskender’in yardımseverliği yüzünden ona kalbini açmayan kimse var mı? Ya da Selahaddin’e?

Birkaç yıl sonra İlahi Komedya’da Dante Cehennem’in Birinci Dairesi’nde Hristiyan olmayan dürüst kişiler arasında Selahaddin’e de yer veriyor. Burada aynı zamanda Hristiyanlığın ortaya çıkışından önce yaşamış olanlar ve Dante’nin rehberi Vergilius da bulunuyor. Bunlar neden buradadır? Vergilius bunu şöyle açıklıyor: Onlar günah işlemedi, ama vaftiz edilmediler ve İsa’yı bilmiyorlardı bu yüzden de gerektiği gibi ibadet etmediler.

Başka hiçbir günahımız yok ama bu suçumuz yüzünden, Bizler kaybolmuş durumdayız. Burada tek başımıza, Acı çekiyoruz; umutlarımızı kaybetmiş olarak tutkularımızla yaşıyoruz.

Ve orada, ulular ve iyi insanlar arasında “Selahaddin’i fark ettim,” *solo in parte*, yalnız başınaydı. Neden yalnızdı? Belki de diğerleri arasında en yakın çağda yaşamış, vaftiz olacak kadar Hristiyanlarla yakınlık kurmuş, ama vaftiz edilmemiş bulunmasıydı, bu yüzden de Araf’taydı.

Bu arada, kişinin gerçek inancının tanımlanması konusu toplumda kök saldı, filizlendi ve çiçek açtı. Uzun zaman önce

İran’da bir prens hakkında bir öykü anlatılırdı: Bir prene üç güzel kızından hangisini en fazla sevdiği sorulur. Prens yanıt olarak gizlice hepsine birer şahane yüzük verir, dolayısıyla her biri en fazla kendisinin sevildiğine inanır.

Bu öykü yayıldı ve değişime uğradı. Zengin adam halife-ye, yüzük gerçek dinin simgesi olan bir inciye dönüştü ve en sonunda Avrupa’ya ulaştığında kızlar erkek oldular ve inci yeniden yüzüğe dönüştü ve bu öykü Selahaddin’in masasıyla ilgili öyküyü kapsayarak dinsel hoşgörü konusunda bir ahlak dersi oldu.

1350 civarında Boccaccio’nun *Decameron*’da anlattığı 100 öyküden birinde Selahaddin’in parası tükenir. Melchizedek adındaki bir Musevi’de yeteri kadar para bulunmaktadır ama Selahaddin onun adil koşullarla borç vermeyeceği kanısındadır. Melchizedek’in suç işlemesini (dolayısıyla servetine el konulmasını) sağlamak için ona bir oyun oynar ve Tanrı kelâmını en gerçek biçimde hangisinin yansıttığını sorar: Musevilik mi, Hıristiyanlık mı, İslamiyet mi? Melchizedek bu tuzağa düşmeyerek ona değerli bir yüzüğü ve üç dürüst oğlu bulunan bir tüccarın öyküsünü anlatır. Kral üçüne de yüzüğü (ve tüm topraklarını) vereceğini vaat eder ve sonra yüzüğün aynı değerde iki kopyasını yaptırıp üçünü de oğullarına verir. Dolayısıyla toprakların varisinin kim olduğu saptanamaz. Aynı şekilde hangi inancın gerçek olduğuna karar vermek olanaksızdır. Selahaddin gerekli borcu alır ve daha sonra borcunu öder; Melchizedek de Selahaddin’in takdirini kazanır. Öykü bu şekliyle Avrupalıların düşlerinde yer aldı ve bundan sonraki üç yüzyıl boyunca çeşitli biçimlerde aktarıldı.

Bu insancıl bakış açısı başka öykülerde anlatılmış ve üç ana dinin tümüyle birbirinden farklı olmadığı, Selahaddin’in aslında bir Müslüman-Hıristiyan karışımı olduğu varsayılmıştır. On üçüncü yüzyılda yazılan bir romanın kahramanı, ismi belirtilmeyen Ponthieu’lu bir hanımefendi, Selahaddin’in büyük annesidir; bu söylence değişik biçimlerde 500

yıl boyunca yinelenmiştir. Katolik Kilisesi'nde fanatikler vardı ama aynı zamanda Avrupa da İslam'ın bu ünlü liderinden esinlenen daha belirsiz bir gelenek hüküm sürmekteydi.

On sekizinci yüzyılda bilimsel ilerlemeler yeni bir sorgulama dönemi oluşturdu ve hoşgörünün gereğiyle ilgili farkındalığın artmasına neden oldu. Selahaddin Aydınlanma'ya hizmet etmek üzere yeniden devreye sokuldu. "Söylendiğine göre vasiyetnamesinde yoksul Müslümanlara, Musevilere ve Hristiyanlara eşit oranda bağış yapılmasını istemişti." Bunu 1756'da *Essai sur les Moeurs* (Gelenekler Hakkında Makale) adlı eserinde düşünür Voltaire yazıyor.⁷⁶ "Bu emriyle tüm insanların kardeş olduğunu ortaya koyuyordu."

Almanca konuşulan bölgelerde Aydınlanma'ya katkıda bulunanlar arasında oyun yazarı ve tiyatro adamı Gottfried Lessing bulunuyor. Lessing Musevi düşünür ve aynı isimdeki kompozitörün büyük babası Moses Mendelssohn'un yakın dostuydu. Lessing özgür düşünmesiyle ünlenmişti ve Kutsal Kitap'ın olduğu gibi kabullenilmemesi gerektiği uyarısında bulunuyordu. Görüşleri kilise ve devlet otoritesine ters düştü ve bunları yayınlaması yasaklandı. Bunları kamuya yansıtabilmek için tiyatro ortamından yararlandı; en ünlü oyunu *Nathan der Weise*'deki (Akıllı Nathan) en önemli kişiler Musevi Nathan, bir Hristiyan keşiş olan Conrad ve (aşırı cömertliği ile haznedarını çılgına çeviren) Selahaddin idi. Selahaddin hangi dinin gerçek olduğunu sorunca Nathan onu (kısmen Lessing'in dostu Mendelssohn'a dayanarak) Boccaccio'dan sonra dört yüzyıl boyunca üç ana dinin sembolü olan üç yüzük öyküsü ile yanıtlar. Bunlar birbirinden ayrılmadığına göre tek seçenek hoşgördür. Nathan öyküsünü bitirince Selahaddin, "Harika! Harika!" diye haykırır. "Beni rahatlattın."

Lessing hoşgörüyü uygulamaya da koyar. Sonunda tüm karakterlerin (Hristiyan, Müslüman ve Musevi) aslında kan bağı ya da evlat edinme yoluyla birbiriyle bağlantılı olduğu anlaşılır ve bundan böyle tam bir uyum içinde yaşarlar.

Bir süre sonra Kıta Avrupa'sının öbür yanında devrim rüzgârları eserken, İngiltere'de tarihçi Edward Gibbon Selahaddin'in onu mazlumların kahramanı yapan erdemleri üzerinde durdu. Önünde sonunda o bir Kürt idi, "dayanıklı, güçlü, yabanıl ve boyunduruk altına girmeyen bir halktan geliyordu. ... Selahaddin'in giysisi kaba yünlüdü ve içtiği yalnızca suydı".

On dokuzuncu yüzyıl edebiyatında şövalyelik özellikleri yeniden ortaya çıkıyor ama İngiltere'nin gücü arttıkça giderek daha baskıcı oluyor. 1825'te Sir Walter Scott *The Talisman* (Tılsım) adlı eserinin önsözünde "Hristiyan ve İngiliz kraları doğulu bir sultana özgü zulüm ve şiddet uygularken Selahaddin'in bir Avrupalı hükümdara yakışan derin politika ve sağduyuyu sergilemesindeki" çelişkiyi ilginç bulduğunu yazıyordu. Neredeyse Avrupalı bir devlet adamı gibi konuşuyordu ama ufak bir dezavantajı vardı: "Gözü dönmüş bir dinsiz ne kadar olabilirse o kadar içten ve sadıktı." Aslında gerçekten çok efendidir. Richard Selahaddin'e meydan okuduğunda son derece içten ve nazik bir şekilde Richard'ın kılıcıyla vurulmaktan "daha muhteşem bir onur ile Cennete gidemeyeceğini" söyleyerek karşılık verir. Yüzyıl sonunda İngiltere İmparatorluğu zirveye ulaşmışken George Henty'nin *Winning Spurs: A Tale of Crusades* (Kazanan Mahmuzlar: Haçlıların Öyküsü) ile Rider Haggard'ın *The Brethren* (Biraderler) isimli yapıtlarında Selahaddin neredeyse bir özel okul öğrencisine, kuralları İngilizce yazılmış bir yaşamda yer edinmek isteyenler için örnek alınacak birine dönüştürülmüştür.

Gerçek dünyada İslam ve Avrupa hâlâ birbirine çok uzaktı. Araplar Selahaddin'i görmezden gelirken Avrupalılar ona hayrandı ve aralarında fazla bir ilişki bulunmuyordu. Ama Henty ve Haggard döneminde bu değişmeye başladı. Avrupa'daki güçler çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu üstün-

deki nüfuzlarını artırmak peşindeydiler; özellikle Almanya; Kayser II. Wilhelm 1898'de Osmanlı devletine resmi bir ziyarette bulunmuş ve Sultan Abdülhamid'i Selahaddin'in yeniden canlanması olarak tanımlayıp onurlandırmıştı (ve bu bölümün başında sözü edilen çelengi mezara koymuştu).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupalı güçler Müslüman topraklarında savaştılar ve sonra da emperyalizmin son bir atağı ile kendilerini zorla kabul ettirdiler; bu bir Haçlı Seferi olmasa da aynı güç gösterisi ve baskı söz konusuydu. Arabistanlı Lawrence'ın Arap bağımsızlığı düşlerinden kaynaklanan krallıklar oluştu; bunlar, İngiltere, Fransa ve İngiltere'nin koruması altındaki Filistin'in eli altındaki yeni sömürgelerdi. İslam dini dinsel olarak tarikatlara bölünmüş ve stratejik açıdan sınırlarla ayrılmış olmayı sürdürdü. Arapların yeni bir kurtarıcı, tüm Arapları, hatta tüm Müslümanları birleştirecek bir lider düşü kurmalarına şaşmamak gerek.

Görünüşe göre 1950'lerde Araplar bir süre böyle bir kurtarıcıya sahip oldular. 1948'de İsrail devletinin kuruluşu Arapların huzursuzluğunu artırdı. İsrail hızla gelişirken yeni Arap devletleri buna ayak uyduramadı. Petrol gelirleri iktidardaki seçkinlerin ceplerine aktı. Sıradan insanlar yoksul kalmaya devam etti. İngilizler Süveyş Kanalı'na egemen olmayı sürdürdü. Büyük bir çoğunluk bölgenin bir devrime hazır olduğu kanısındaydı. Dolayısıyla 1954'te Mısır'da iktidara geçen genç ulusalcı Cemal Abdülnasır dirilmiş bir Selahaddin görüntüsü verdi. Gerçekten de onun gibi davrandı, Süveyş Kanalı'nı ele geçirdi, İngiltere, Fransa ve İsrail'i onu geri almak için felaketle sonuçlanan bir saldırıya zorladı, yoksulların ve evsizlerin sesi oldu. Arapları birleştirmeyi vaat etti ve Selahaddin gibi Suriye ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdu.

Evet, o yeni Selahaddin'di, buna karşın dinsel çatışmalardan uzak duruyor gibiydi (karısı Şii idi ama o Şiilerle hiçbir bağlantıya girmede). Nasır, Selahaddin'i dini bir lider olarak

değil, Mısırlı bir ulusalcı olarak değerlendirdi; oysa bu tartışma götürür, çünkü Selahaddin önce Kürt sonra da Suriyeli idi ve ancak fetihden sonra Mısırlı olmuştu. Selahaddin'in 1176'dan başlayarak yeniden yaptırdığı Kahire kalesinde halen başsız, taştan oyma bir kartal vardır. "Selahaddin'in Kartalı" olarak bilinen bu kabartma Nasır tarafından ülkenin amblemi olarak seçildi ve bugün de bayrağında yer almaktadır. (Aynı zamanda Filistin, Yemen ve Libya tarafından da Arap ulusalcılığının sembolü olarak benimsenmiştir ve eski bayrakların bazılarında görülebilir.) 1963'te Nasır aynı konuyu işleyen bir film çekti (El Nassır Selahaddin yani Kartal Selahaddin) çünkü Nasır yalnızca babasının adı değildi, aynı zamanda "kartal" anlamına geliyordu.⁷

Sonunda tüm bunlar fazla işe yaramadı. Mısırlılar diğer Araplarla birleşmeye zorlanmaktan hoşlanmadılar (aslında Mısırlılar kendilerini Arap olarak görmezler). Birleşik Arap Cumhuriyeti üç yıl sonra yıkıldı ama Mısır yirmi yıl boyunca BAC adını kullanmayı sürdürdü. 1967'de Mısır İsraililere yenik düşünce Arap birliği suya düştü ve yalnız düşlerde kaldı.

Peki, Nasır'ın hayalinin temelini oluşturan, Selahaddin'in vatani olan, Essadların eline düşen Suriye'nin encamı ne oldu? Şimdiki Esad'ın babası Hafız el-Esad da Nasır kadar Selahaddin gibi algılandı ama bu biraz zorlamaydı, zira o Şiilerin bir kolundan geliyordu ve Sünni Selahaddin'in baskısı altında yaşayan bir azınlık grubu olan Alevilere mensuptu. O da Nasır gibi kendisini "yeni Selahaddin" olarak tanıtıyor ve ihtiyaç duyduğunda onun gölgesinden yararlanıyordu. Başkanlık koltuğunun arkasında Hittin Savaşı'nda zafer kazanmış olan Selahaddin'in kocaman bir portresi asılıydı. Kudüs fatihi Selahaddin esas amacının İsrail'i (bu ahir zaman Haçlı devletini) yok etmek olduğunu söyleyen bir başkan için en ideal semboldü. Oysa Haçlı karşıtı Selahaddin'in çok daha geniş kapsamlı bir dinsel ve politik gündemi vardı ve bu da Esad'ın son derece işine yarıyordu: Gerektiğinde Arap birli-

ği ya da (kendisi Arap değil Kürt olduğundan) İslam birliği savunucusu olmak. Christopher Philips'in dediği gibi, "Başarıları o kadar geniş kapsamlıydı ki hükümet bunları dilediği gibi yorumlayabilirdi".⁷⁸ Öte yandan çeşitli klikler ve çıkarlar arasında ayakta kalmaya çalışan şimdiki Esad'ın işine yarayacak kadar geniş kapsamlı değildi.

Selahaddin'in erdemlerine olan bu inanış devam etmekte ve iki dünya arasında, İslam ve eskiden yalnızca Avrupa olarak bilinen, bugünse muğlak "Batı" sözcüğü ile tanımlanan iki dünya arasında giderek daha fazla paylaşılmaktadır.

2005'te çekilen *Cennetin Krallığı* adlı filmde Selahaddin sert, akıllı ve kibar bir kişi olarak canlandırılıyor. Bu Hollywood filmi bir bomba etkisi yarattı; kendi içinde tutarlı bir evren oluşturmak ve bunun kısmen geçmişe dayandığını iddia etmek zorundaydı. Oysa bu doğru değildi. Onun "gerçek" olduğunu ileri sürmek bir iddiadan ibaret. Birçok film gibi o da işine geldiğinde tarihten yararlanıyor, işine gelmediğinde olayları saptırıyor ya da görmezden geliyor. Web siteleri filmdeki tutarsızlıkları ortaya koymakla meşgul ama esas noktayı atlıyorlar. Hollywood bombası hakkında sorulacak ilk soru: İşe yarıyor mu? Başka bir deyişle, yapılan yatırımı karşılamaya yetecek sayıda seyirciyi koltuklara mihlayabiliyor mu? Yönetmen Ridley Scott işinin ehli ve bu sorunun yanıtı evet. Maliyet: \$ 130 milyon. Şimdiye kadar elde edilen hasılat: \$ 200 milyondan fazla ve artmaya devam ediyor.

Öte yandan tarih *gerçekten* önemli, çünkü filmler yaklaşımları ve moda olan fikirleri yansıtır ve kimi zaman gerçek dünyadaki olayları etkiler. Bu satırları yazarken Kuzey Kore'deki diktatörün öldürülüşüyle ilgili hafif bir komedi ufak çapta uluslararası bir heyecan dalgası yarattı ve bu giderek daha geniş bir alana yayılabilir. *Cennetin Krallığı* Haçlıların acımasızlığını ve ön yargılarını öne çıkarıyor, bu da İslam dünyasında Müslüman karşıtı bir "haçlı seferi" gibi algılanan, Amerika'nın önderliğindeki Irak ve Afganistan işgalleri konusunda

kamuoyunda artan hoşnutsuzluğa vurgu yapıyor. Haçlılar Suriyeli aktör Ghassan Massoud tarafından canlandırılan Selahaddin ile çatışıyor. Massoud oynadığı rolün gerçeğe uygun olmasını önemsemiş. Bir röportajda, "Selahaddin'in yaşamındaki her şey benim felsefeme uygun. Benim kültürüm Selahaddin'inkiyle aynı. Gençliğimizden bu yana o bizim rol modelimiz oldu. Selahaddin Araplara ve Müslümanlara onurlarını ve saygınlıklarını yeniden kazandıran Müslüman bir kahramandır. O bizim halkımız, liderlerimiz ve toplumumuz için bir örnektir," diyor.

Dahası da var. Görünüşe bakılırsa o her yerde ve zamanda hem Avrupa'da hem de İslam dünyasında bir örnek oluşturdu. Hem Müslümanlık hem de Hristiyanlık için bir modeldi ve sonra on sekizinci yüzyılda bu değişime uğradı ve devrimin, tutuculuğun, zarafetin, hatta İslamiyet öncesi aşiretlerin ya da İskoç kabilelerinin soylu yabanılığının sembolü oldu. O, hepimizin içinde kendimizi görebileceğimiz bir ayna gibidir.

Onun idealleri şimdi nerede? Arap ve İslam birliği, dış etkilere arınmış özgürlük, İslam şemsiyesi altında huzurlu bir yaşam. Asla gerçekleştiremediği, şimdi her zamankinden fazla parçalanmış, Selahaddin'in nefret ettiği unsurlarla, sektecilik, içsavaş, sömürü ve dış müdahale ile paramparça olmuş durumdalar. O dönemle bugün arasındaki paralellikler ortada ve yoruma açık. Londra'daki Globe Tiyatrosu 2014'te David Eldridge'in *Holly Warriors* (Kutsal Savaşçılar) adlı oyununu sahneledi. Oyunda geçmiş I. Richard ve Selahaddin aracılığı ile temsil edilirken günümüze de (Bush, Blair ve diğer yabancı işgüzarlara) ışık tutuluyor.

Olaylar sürüp gitmekte. İslam kendi saflarını dağıtıyor, bir yandan yabancı müttefiklere, bir yandan da aşırı uçlara fırsat tanıyor. İçsavaşlar, bombalar ve sözüm ona İslam devletinin

inanılmaz barbarlıkları yüzünden tüm umutlar yok oldu; İslamiyet adına İslam idealleri yerle bir ediliyor. İslam'ın en yüce kahramanının doğum yeri olan Tikrit kalesini bile havaya uçurdular.

Yeni bir Selahaddin'le ilgili hiçbir işaret olmadığı gibi neyi, nasıl başarabileceği konusunda hiçbir şey bilinmiyor. Selahaddin'in hayalleri geçmişte ya da çok uzak bir gelecekte yer almakta.

NOTLAR

- 1 Tüm isimlerini vermek gerekirse, Yusufeddin bin Eyüb ve Eyüb Necmeddin bin Şadi.
- 2 Tarihçi Chartres'lı Fulcher'in *Gesta Francorum Jerusalem Expugnantium* adlı eserinde yer alan konuşmadan.
- 3 Philip Hitti, *History of the Arabs*, s. 636.
- 4 *Gesta Tancredi* adlı eserden alıntılanan Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*.
- 5 Carol Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 70.
- 6 Ya da Zeyngi. Her zamanki gibi farklı çeviriler var.
- 7 Yıkıntıdaki pembe tuğlalar, bugün yerinde Fırat üzerinde 1974'te tamamlanıp Suriye'nin o dönemdeki hâkimi onuruna Esat Gölü adı verilen büyük bir baraj gölü bulunan kayalık bir tepeden getirilmişti.
- 8 Bu üç halifeyi eleştirmemek bir gelenek haline gelmişti.
- 9 Aslında bu doğru değildi. Önerildiği gibi Ürdün Irmağı'nda yıkandı ve yaraları iyileşti. (Krallar II, 5.12-14).
- 10 Kuran, Tevbe Suresi, 69. Ayet.
- 11 Bu da günümüz Akitanya'sında, örneğin Pau halkının hâlâ neden tilki avından hoşlandığı gibi bazı tuhafıkların nedenini açıklıyor.
- 12 Francesco Gabrieli, *Arap Historians of the Crusades*, s. 63
- 13 Abu Shama, *Book of the Two Gardens; Receuil des historiens'*den alıntı, s. 58-9; bkz. Kaynakça.
- 14 Günümüzdeki posta güvercinleri hakkında verdiği bilgiler için Jim Savage'e çok teşekkür ederim. Bkz. www.homingpidgeon.co.uk.
- 15 Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 9.
- 16 Halepli bir Şii olan tarihçi, Selahaddin'den yanaydı, bunun nedeni muhtemelen Salahaddin'in Halep'teki Şiilere iyi davranması olabilir. Kayıtları yok olmuştur ama Ebu Şama tarafından alıntılanmıştır.

- 17 "Fener" anlamına gelen Yunanca *pharos* ve Fransızca *phare* sözcükleri bu kelimeden türemiştir.
- 18 Lyons ve Jackson, *Saladin*.
- 19 Asıl kaynak Halep'te yaşayan Şii İbn Abi Tayy'dır; yazdıkları kaybolmuştur ama Ebu Şama sık sık ondan alıntı yapmıştır.
- 20 Arapçada Ebu Ümran Musa bin Meymun, İbranicede Moşe ben Maimon.
- 21 Temmuz sonunda (1174) Selahaddin'in babası Eyüp attan düşerek sakatlandı ve on gün sonra öldü.
- 22 Nureddin ve Selahaddin'in saltanatı anlatan İki Bahçenin Kitabı isimli eserinden.
- 23 Bu komploda başrolü oynayan Gümüştekin'in de sonu kötü oldu. Nureddin'in genç varisi el-Salih 1177'de onu tutuklattı. Ayaklarından kalerin dışına astırdı. Sirke ve limon suyuna daldırttı, kalaslar arasına kısırttı ve bir ok yayı ile boğdurttu.
- 24 Philip Hitti, *History of the Arabs*, s. 646.
- 25 Haytham Hasan, *The Citadel of Masyaf*.
- 26 Bu isim çeşitli dillerde farklı yazılıyor: Renaud, Rainalt, Reginald. Müslümanlar ona Prens Renaud'dan esinlenerek "Brins Arnat" diyorlardı.
- 27 Darüşşifa Rahipleri olarak da bilinen Sen Jan Şövalyeleri isimlerini hacıları tedavi etmek için 1023'te Kudüs'te kurulan hastaneden almışlardı. 1129'da kurulan Tapınak Şövalyeleri tarikatı ise Kudüs'e giden hacıları korumakla görevliydi. Her iki grup da zaman içinde büyük parasal kaynaklara sahip etkili savaşçılar oldular.
- 28 Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Bölüm 60.
- 29 Bu öykü bence bundan sonraki bir dizi olayı, Toros'un ayaklanması, Reynald'ın rolünü, rahiplere yapılan işkenceleri ve Kıbrıs'a saldırıyı çok iyi anlatıyor. Kaynaklar bu konuda aynı fikirde değil; olayların akışı tam olarak açıklanmıyor, ama Reynald tüm yorumlarda yer alıyor.
- 30 Bugün Misis harabeleri olarak bilinen antik Mopsuestia kentinden geçen ırmağın o zamanki ismi Pyramos idi.
- 31 Aslı eski Noveç dilindeki *varar* (yemin) sözcüğüne dayanan Varegler Rusya'dan getirilen İsveçlilerdi. İmparatoru yerli askerlerin ihaneti ihtimaline karşı korumak için Konstantinopolis'te saray muhafızları olarak görev yapıyorlardı.

- 32 İsrail'de Celile Denizi'nin 11 kilometre kuzeyinde bulunan muaz-
zam Safed kalesini ele alalım. 850 işçi ve 400 köle tarafından inşa
edilen bu kalenin yıllık gideri yaklaşık 40.000 dinar kadardı.
- 33 Bu isim "Crac" ya da "Krak" gibi çeşitli şekillerde yazılmaktadır.
Sözcük kasaba anlamına gelen Süryanice *harka*'dan türemiştir. Ke-
rak'ı bugünkü Lübnan sınırının hemen ötesinde, 200 kilometre ku-
zeyde, Suriye'de bulunan ve daha da görkemli olan *Krak des Cheva-
liers* adlı kale ile karıştırmamak gerekiyor. Fransızlar burasını daha
önce burada bulunan kalenin adıyla, Montréal ya da Mount Royal
olarak da anarlar.
- 34 Bu, Sur'lu William'ın tahmini, ama kuşkusuz gerçek rakam bundan
çok daha fazla olmalıdır. William Hristiyan olduğu için, "Hayat
veren Haç"ın önemini daha da öne çıkarmak amacıyla Hristiyan
askerlerinin sayısını az göstermiş olabilir.
- 35 Ahmet el-Kalkaşandi'den (1355/6-1418) alıntı. Lyons ve Jackson, *Se-
lahaddin*.
- 36 Latince *Vadum Iacob*. Diğer isimleri Chastellet, Beyt el-Ahzan (Ma-
tem Evi), Ateret ve bölge İsrail'in eline geçtikten sonra yok olan bir
köye atfen Yarda. Sanırım burada anlatılacak başka bir öykü var.
- 37 Ne saçmalık. Peki ya Rhône? Ya da Rockies? Onlar da "doğal sınır
değil" mi? Tabii ki öyle ama bu gerçek on dokuzuncu yüzyıl günde-
mine uygun değildi.
- 38 Sonuçlar Ronnie Ellemblum'un *Crusader Castles and Modern Histories*
adlı eserinde özetlenmektedir.
- 39 Bu, Ölü Deniz'i de içeren fay hattı üzerinde; buradaki karmaşık fay-
lar jeolojik haritalarda tüm bölgeye çatlak bir ayna görüntüsü veri-
yor, bu nedenle Vadum Iacob yerbilimciler için hazine değerinde.
"İnsan yerleşmelerinde arazinin biçim değiştirmesinden ileri gelen
kaymalar daha önce belgelenmemiştir" (Ellemblum vd., *Geology*, Ni-
san 1998). 1759'daki başka bir deprem elli santimlik bir kaymaya
daha yol açtı. Ayrıntılar için bkz. tam bir kaynakça içeren *vadumia-
cob.huji.ac.il*.
- 40 Alex Mallet, "A trip down the Red Sea with Reynald of Châtillon";
bkz. Kaynakça.
- 41 Mektupları yazan Selahaddin'in yazmanı İmadeddin ve Mısır'daki
veziri El-Fadıl'dır. Bir başka kaynak da ünlü gezgin İbn Cübeyr'dir.
Hem İbnül Esir hem de Sibt el-Cevzi bu mektupları elden geçirip

- kendi yorumlarını eklemiştir. Daha fazla ayrıntı işgali sonlandıran Lu'lu isimli amiralin yaşamöyküsünde yer almaktadır.
- 42 Habur Irmağı üzerindeki El-Habur, Selahaddin'in eski karargâhı Nusaybin, (Zengi'nin eski meskeni) Sincar ve Suruç.
- 43 William patriklikten alınmasında etkili olduğu için Agnes'e öfkeliydi.
- 44 Ermeni Vardan Araveltsi, "The Easterner" (ykl. 1198-1271). *Historical Compilation* adlı eserinden alıntı.
- 45 Batı kaynaklarında Tere Pınarı olarak bilinen Ayn Gozeh.
- 46 İbranilerin Tzippori, Zippori ya da Tsipori, Latinlerinse Sepphoris dedikleri köy.
- 47 Henry Kudüs'ü savunmakla görevli 200 şövalyeye bir yıl yetecek kadar destekte bulunmaya söz vermişti. Kudüs'teki Tapınak Şövalyeleri'ne ve Sen Jan Şövalyeleri'ne 30.000 gümüş akçe ve ulusal gelirinin yaklaşık yüzde otuzunu göndermiş, bunun sürekli söz verdiği ama asla gerçekleştirmediği Haçlı Seferi ile oraya gelinceye kadar bir hesapta bekletilmesini istemişti. Bu para 1187 başlarındaki çatışmalarda harcadı: "Onlar [Tapınak Şövalyeleri ve Sen Jan Şövalyeleri] İngiltere kralının hazinesini açtılar ve savaşa bir ok ya da bir kılıç götürecek herkese ücret olarak dağıttılar." (Daha fazla ayrıntı için bkz: Mayer, *Henry II and the Holy Land*.)
- 48 Gezgin ve şarkiyatçı Johann Ludwig Burkhhardt 1852'de şöyle yazıyor: "Tüm tepe çarçabuk tutuşan ve bir solukla alevleri yayan kurumuş otlarla kaplıydı." (Alıntılayan Kedar, "The Battle of Hattin Revisited".)
- 49 Usta bir okçunun kaç ok atabileceğini biliyoruz, çünkü bunu tek başına at üstünde ok atma denemesinde bulunan Macar Lajos Kas-sai yaptı. Yıllarca süren çalışmasından sonra yirmi saniyede on ok atabiliyordu ve yaklaşık bir gün süren bir maraton yarışmasında 1.000'den fazla ok attı. Bir savaşta 1.000 okçu yarım milyondan fazla ok atabilir.
- 50 Bunlar gün ışığının zayıfladığı saatlerde bugün de seçilebilir.
- 51 Bu olay çeşitli biçimlerde anlatılıyor ama hepsinin sonu aynı. Ernoul'un kaleme aldığı *Continuation*'ın bir baskısında Selahaddin Reynald'a "Ben senin esirin olsam ne yapardın?" diye sorar. O da "Tanrı'nın inayetiyle kafanı uçururdum," der. Selahaddin, "Esir düşsen sensin, buna rağmen yanıtın çok küstahça," der. Sonra da kılıcını ona saplar ve yardımcılarını Reynald'ın kellesini uçurur.

- 52 Tarihçi, şair ve bilimadamı İbn Vasil (1208-98).
- 53 "Zafer Kubbesi" kısa ömürlü oldu. Otuz yıl sonra kaderine terk edilmiş bir yıkıntıya dönüştü.
- 54 Bu kent antikçağda Yunanca adıyla, Byblos olarak bilinirdi.
- 55 Orijinali eski Fransızca olan *Sur'lu William'ın Anlatılarının Devamı* adlı eser.
- 56 Aslında Sünnilerin merkezi Kuzey Afrika ve Arabistan ile İran'ı henüz ele geçirememişti.
- 57 Muhtemelen bugün Silifke'nin 15 kilometre kuzeyinde, yolun 100 metre genişliğindeki ırmağın üzerinden geçtiği nokta.
- 58 O dönemde Hristiyanlar bu nehre Belus ya da Belos diyorlardı. Şimdi İbranice adı Na'aman'dır.
- 59 Ayrıntıların çoğu Helen Nicholson'un "Women on the Third Crusade" isimli eserinden alınmıştır; bkz: Kaynaklar. Yazar her iki tarafta da savaşçı kadınların gündemde olduğunu söylüyor: Müslüman tarihçiler onları Hristiyanların barbarlığına örnek gösteriyor; Hristiyan tarihçiler ise "Haçlıların ahlaksızlıkla suçlanmamaları için" onlardan söz etmekten kaçınıyordu.
- 60 Eleanor 1204'te öldü.
- 61 Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*.
- 62 Peter Edbury'nin *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade* isimli eserinde sözünü ettiği, Clairvaux Başrahibine yazdığı 1 Ekim 1191 tarihli mektup.
- 63 *Itinerarium Peregrinorum* adlı eserde.
- 64 *Age*.
- 65 Adı Pratelles'li William idi. Richard eve dönmek için ayrılırken onun için önemli bir fide ödedi.
- 66 Isabella doğurgan (yedi çocuk doğurdu) ve eşleri açısından şanssız olmayı sürdürdü. Henry 1197'de birinci kattaki açık bir pencereden düşüp öldü. Dördüncü kocası Kudüslü Amalric bayat balıktan zehirlenip öldü. Kendisi de ondan dört gün sonra henüz otuz dokuz yaşındayken hayata veda etti.
- 67 1189'da Kudüs'e doğru ilerlerken Selahaddin'in konuşlandığı köy. Şimdi Mevo Horon adında bir İsrail yerleşim merkezidir.
- 68 *Wirtschaft und Gesellschaft* (Ekonomi ve Toplum) 1922. Bkz. "Karizmatik Otoritenin Doğası" başlıklı bölüm.
- 69 Diane L. Coutu, "Putting Leaders on the Couch: A Conversation with Manfred F. R. Kets de Vries".

- 70 Russel Hurd, "A teenager revisits her father's death during childhood".
- 71 The New Leaders (UK), Primal Leadership (US).
- 72 "Cesur ve korkusuz şövalye" tanımı Avrupa birliğinin ortaçağdaki şövalyelik mükemmelliğini tanımlıyor: *der Ritter ohne Furcht und Tadel, le Chevalier sans Peur et sans Reproche*.
- 73 Hristiyanların İsa hakkında da benzer bir söylencesi var: "Bir zamanlar bu ayaklar Avrupa'nın yeşil tepelerinde dolaşmadı mı?" Hayır, dolaşmadı. Ama bu, söylencenin çekiciliğini ortadan kaldırmıyor.
- 74 Gaston Paris'in *La Légende de Saladin* (1893) adlı eserinden alıntı.
- 75 Orijinali kısa dizelerden oluşan bir şiir. Şöyle başlıyor:
Ich kann iu waerlich niht verdagen (Aslında bunu senden gizleyemem)
Von einem künig wil ich iu sagen (Ama sana bir kraldan söz edeceğim)
Der was geheizen Salatin (Adı Selahaddin olan).
- 76 Bu ilk baskıydı. Yaşamı boyunca buna eklemeler yapmayı sürdürdü.
- 77 İngilizce adı *Saladin the Victorious*.
- 78 *Everyday Arap Identity: The Daily Reproduction of the Arab World*, s. 54.

KAYNAKÇA

Abu Shama, bkz. *Receuil des historiens*.

Armstrong, Karen, *Islam: A Short History*, Weidenfeld & Nicolson, London, 2000.

Baha al-Din ibn Shaddad, *The rare and excellent history of Saladin, or, al-Naw dir al-Sult niyya wa'l-Mah sin al-Ysufiyya*, çev. D. S. Richards, Ashgate, Aldershot, 2002.

Bradbury, Jim, *The Medieval Siege*, Boydell Press, Woodbridge, 1992.

Burns, Ross, *Damascus: A History*, Routledge, Abingdon, 2005.

Coutu, Diane L., 'Putting Leaders on the Couch: A Conversation with Manfred F. R. Kets de Vries', *Harvard Business Review*, January 2004. *On the Mind of the Leader*, HBR, 2005 içinde yeniden basılmıştır.

Edbury, Peter W., *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation*, Ashgate, Aldershot, 1998.

Eddé, Ann-Marie, *Saladin*, çev. Jane Marie Todd, Harvard University Press, Cambridge, Mass, 2011.

Ehrenkreuz, Andrew, *Saladin*, State University of New York Press, Albany, 1972.

Ehrenkreuz, Andrew, 'The Place of Saladin in the Naval History of the Mediterranean Sea in the Middle Ages', *Journal of the American Oriental Society*, 75, 2 (1955).

Ellenblum, Ronnie, *Crusader Castles and Modern Histories*, Cambridge University Press, 2007.

Ellenblum, R., *Vadum Iacob Research Project*, Hebrew University of Jerusalem, 2007.

France, John, *The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom, 1000-1714*, Ashgate, Aldershot, 1998.

Gabriel, Francesco, *Arab Historians of the Crusades*, University of California Press, Oakland, 1991.

- Goleman, Daniel, Richard Boyatzis ve Annie McKee, *The New Leaders: Transforming the Art of Leadership into the Science of Results*, Time Warner, London, 2002.
- Hamilton, Bernard, 'Knowing the Enemy: Western Understanding of Islam at the Time of the Crusades', *Journal of the Royal Asiatic Society*, Third Series, 7, 3 (1997).
- Hamilton, Bernard, *The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and the Kingdom of Jerusalem*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Hasan, Haytham, *The Citadel of Masyaf*, Aga Khan Trust for Culture and the Syrian Directorate General, 2008.
- Hill, George Francis, *A History of Cyprus*, ACLS Humanities, e-kitap, tarih belirtilmemiş.
- Hillenbrand, Carole, *The Crusades: Arab Perspectives*, Edinburgh University Press, 1999.
- Hitti, Philip, *A History of the Arabs*, Macmillan, Basingstoke, 1937 (ve sonraki pek çok edisyon).
- Hurd, Russell, 'A teenager revisits her father's death during childhood: a study in resilience and healthy mourning', *Adolescence* (San Diego, 2004), Cilt. 39, No. 154.
- Ibn Jubayr, *The Travels of ibn Jubayr*, çev. Ronald Broadhurst, Aris & Phillips, Warminster, 2001.
- Kedar, Benjamin Z., 'The Battle of Hattin Revisited', *The Horns of Hattin: Proceedings of the Second Conferences of the Society of the Crusades and the Latin East*, London, 1992.
- Kennedy, Hugh, *Crusader Castles*, Cambridge University Press, 1994.
- Kinnamos, John, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, çev. Charles M. Brand, Columbia University Press, New York, 1976.
- La Viere Leiser, Gary, 'The Crusader Raid in the Red Sea in 578/1182-3', *Journal of the American Research Center in Egypt*, 14 (1977).
- Lewis, Bernard, 'Saladin and the Assassins', *Bulletin of SOAS*, London, 15, 2 (1953).
- Lyons, Malcolm Cameron ve D. E. P. Jackson, *Saladin: The Politics of Holy War*, Cambridge University Press, 1982.
- Jubb, Margaret, *The Legend of Saladin in Western Literature and Historiography*, Edwin Mellen Press, Lewiston, NY, 2000.
- Maalouf, Amin, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

- Mallett, Alex, 'A trip down the Red Sea with Reynald of Châtillon', *Journal of the Royal Asiatic Society*, 3, 18, 2 (2008).
- Nicholson, Helen, 'Women on the Third Crusade', *Journal of Medieval History*, 23, 4, (1997).
- Nicolle, David, *Saladin and the Saracens*, Osprey, Oxford, 1986.
- Nicolle, David, *The Crusades*, Osprey, Oxford, 2001.
- Nicolle, David, *Hattin 1187: Saladin's Greatest Victory*, Osprey, Oxford, tarih belirtilmemiş.
- Paris, Gaston, 'La Légende de Saladin', *Journal des Savants*, 215, 1893. *Receuil des historiens des croisades (Collection of the Historians of the Crusades)*, Paris, 1844-1906.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 2000.
- Saunders, J. J., *A History of Medieval Islam*, Routledge, London, 1965.
- Shagrir, Iris, 'The parable of the Three Rings: a revision of its history', *Journal of Medieval History*, 23, 2 (1997).
- Usamah ibn Munqidh, *An Arab-Syrian gentleman and warrior in the period of the Crusades: memoirs of Usamah ibn-Munqidh (Kitab al-I'tibar)*, çev. Philip Hitti, Columbia University Press, New York, 2000.
- William, Archbishop of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, çev. ve yay. haz. Emily Babcock ve A.C. Krey, Columbia University Press, New York, 1943

DİZİN

A

Abak (Şam beyi) 52, 53

Abbasiler 14, 18, 23, 35, 59, 67, 78,
88, 143, 185, 221

Abdülhamid, II. (Osmanlı padişahı) 242, 243, 255

Akabe 14, 15, 62, 77, 113, 134, 139,
221

Akka 14, 15, 58, 59, 111, 113, 158,
160, 164, 171, 172, 173, 192,
193, 195, 196, 197, 198, 199,
200, 201, 202, 203, 205, 206,
208, 209, 213, 214, 215, 218,
221, 244

Alamut kalesi 24

Alexios Komnenos (Bizans imparatoru) 30

Almanlar 45, 46, 47, 49, 188, 189,
190, 191, 198, 202, 230, 234,
243, 247

Amalric (Kudüs kralı) 60, 61, 63,
64, 65, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 77,
81, 85, 86, 104, 111, 128, 147,
265

Anadolu Selçuklu Devleti 118,
127, 221

Antakya 14, 15, 31, 32, 33, 37, 48,
49, 51, 63, 98, 99, 102, 104, 105,
106, 107, 108, 188, 191, 221

Antikçağ 190, 265

Arabistanlı Lawrence 241, 243,
244, 255

Araplar 7, 9, 11, 17, 18, 19, 20, 21,
22, 26, 31, 33, 34, 38, 45, 47, 49,
56, 60, 81, 86, 89, 98, 137, 138,
158, 159, 167, 243, 254, 255,
256, 257, 258, 261, 265, 266, 268

Aristoteles 20

Arsuf Savaşı 208

Askalon 15, 60, 61, 63, 100, 102,
113, 114, 129, 174, 175, 186,
209, 210, 211, 214, 215, 216,
217, 245

Avrupa 9, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 27,
28, 29, 38, 46, 47, 80, 86, 101,
116, 128, 129, 145, 173, 175,
186, 187, 188, 190, 191, 192,
199, 200, 218, 238, 242, 243,

244, 247, 252, 253, 254, 257,
258, 266

B

Baalbek 14, 17, 18, 35, 36, 39, 56,
57, 76, 88, 117, 133, 237

Bağdat 14, 18, 20, 21, 22, 23, 35, 36,
38, 43, 51, 59, 70, 73, 75, 78, 79,
87, 89, 127, 128, 133, 185, 221,
226, 227, 237, 238

Baldwin, II. 49, 99

Baldwin, III. 100, 102, 105, 107,
111, 112, 113, 114, 118, 119,
120, 122, 123, 124, 128, 129,
131, 133, 146, 147, 149, 150

Baldwin, IV. 86, 268

Bedeviler 14, 64, 66, 79, 115, 127,
132, 133, 134, 136, 154, 214, 221

Beytüllahim 175, 217

Birinci Haçlı Seferi 29, 30, 45, 46,
100, 184, 233

Bizans 20, 23, 30, 41, 47, 48, 49,
51, 67, 75, 98, 99, 102, 103, 120,
128, 147, 190, 218

Boccaccio 252, 253

Buhara 19, 21, 246

C

Celile 118, 263

Cengiz Han 116, 233, 235, 246

Cennet 25, 41, 44, 45, 47, 227, 248,
254

Cennetin Krallığı (film) 257

Châtillon'lu Reynald 7, 97, 112,
151, 166, 188, 263, 269

Cihat 12, 13, 33, 52, 72, 77, 81, 83,
91, 143, 144, 149, 150, 152, 153,
181, 182, 202, 204, 238

Conrad, III. (Alman imparatoru)
49, 173, 175, 184, 186, 191, 192,
195, 196, 201, 202, 211, 212,
213, 218, 253

Cuveyni, Ata-Malik 246, 247

D

Dante Alighieri 250, 251

Decameron (Boccaccio) 252

Dimyat 14, 75, 76, 94, 221

Diyarbakır 141, 221

E

Edessa (*bkz.* Urfa) 14, 151, 221

El-Adid (Fatımi halifesi) 63, 69,
70, 72, 73, 78

El-Adil (Selahaddin'in kardeşi)
87, 90, 146, 172, 175, 200, 211

El-Aksa Camii 178, 182

El-Cezire 14, 141, 211

El-Efdal (Selahaddin'in oğlu) 164,
165, 172, 173, 193, 210, 225,
226, 227

El-Ezher Üniversitesi (Kahire) 60

El-Fadıl, Kadı (Selahaddin'in yar-
dımıcısı) 77, 79, 81, 87, 149,
152, 153, 225, 263

El-Müstedi (Abbasi halifesi) 70,
73, 78, 89, 128, 185
El-Nasır (Abbasi halifesi) 72, 133,
143, 182, 226
Emevi Camisi 42, 43, 87, 227
Ermeniler 14, 32, 35, 37, 38, 73, 76,
81, 103, 177, 264

F

Fatımiler 14, 18, 23, 24, 56, 59, 60,
63, 68, 73, 78, 80, 81, 87, 94, 237
Franklar (Frenkler) 15, 29, 31, 33,
34, 37, 38, 40, 45, 51, 52, 53, 58,
60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69,
70, 72, 74, 75, 77, 85, 89, 91, 94,
95, 98, 108, 115, 117, 122, 123,
124, 125, 126, 127, 128, 134,
135, 136, 138, 143, 144, 150,
154, 155, 158, 160, 162, 163,
165, 168, 169, 173, 175, 182,
183, 193, 194, 195, 196, 197,
198, 199, 201, 202, 206, 210,
233, 236, 237, 238, 244, 245
Frederick, I. (Alman imparatoru)
8, 189, 190, 191, 195, 198, 202,
218

G

Gazze 15, 114, 175, 214
Gerçek Haç 10, 11, 29, 32, 33, 49,
114, 139, 158, 160, 163, 164,
169, 201, 203, 211, 217, 227

Gibbon, Edward 47, 184, 254, 262
Golan Tepeleri 118, 122
Gökbörü 157, 193
Gümüştekin 86, 88, 89, 108, 117,
262

H

Haçlı devletleri 56, 105, 238, 256
Haçlı Seferleri 10, 29, 30, 45, 46,
50, 51, 55, 97, 100, 128, 173,
175, 184, 187, 188, 189, 192,
200, 202, 205, 216, 217, 227,
233, 248, 255, 257, 261, 264,
265, 268, 269
Haçlı Seferleri Tarihi (Steven Runci-
man) 219, 269
Hafız el-Esad 256
Halep 15, 35, 36, 38, 39, 41, 53, 66,
76, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92,
94, 95, 108, 112, 117, 137, 144,
145, 152, 157, 172, 182, 196,
221, 232, 237, 261, 262
Hasan Sabbah 24, 25, 26
Haşhaşiler 24, 25, 26, 45, 59, 81,
88, 89, 91, 92, 93, 108, 117, 143,
212, 245
Hıristiyanlar 10, 11, 14, 19, 27, 29,
30, 32, 33, 37, 41, 42, 43, 45, 49,
50, 51, 58, 59, 73, 74, 76, 80, 85,
86, 91, 93, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 107, 108, 114, 115, 117,
118, 126, 128, 129, 132, 137,
138, 139, 145, 146, 148, 151,

152, 153, 154, 158, 159, 160,
161, 162, 163, 164, 165, 166,
167, 169, 171, 172, 174, 175,
177, 178, 179, 180, 181, 182,
183, 184, 186, 190, 191, 192,
193, 194, 195, 196, 198, 202,
203, 204, 206, 207, 208, 209,
211, 213, 214, 215, 216, 217,
220, 223, 227, 238, 244, 245,
246, 247, 248, 249, 250, 251,
252, 253, 254, 263, 265, 266

Hittin Boynuzları 160, 164, 169

Hittin Savaşı 8, 162, 173, 181, 256

I-İ

Itinerarium Peregrinorum 209, 215,
219, 265

İbelin'li Balian 8, 163, 175, 176,
177, 179, 180, 183

İbn Cübeyir 26, 41, 42, 43, 44, 65,
136, 172, 263

İbn-i Sina 21

İbnül Esir (tarihçi) 33, 36, 39, 40,
47, 82, 97, 159, 164, 172, 178,
186, 190, 191, 263

İkinci Haçlı Seferi 50, 97

İlahi Komediya (Dante) 251

İskenderiye 14, 65, 66, 68, 76, 77,
80, 86, 87, 94, 128, 136, 183, 220

İskenderun 103

İslam 13, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
26, 27, 28, 30, 31, 33, 37, 38, 40,
41, 42, 43, 60, 65, 73, 77, 79, 80,

81, 86, 87, 90, 113, 116, 131,
132, 137, 138, 139, 141, 143,
145, 153, 158, 168, 170, 182,
185, 204, 225, 226, 229, 231,
232, 233, 236, 237, 241, 242,
243, 244, 245, 246, 247, 252,
253, 254, 255, 257, 258, 259

İsmaililer 24, 26, 59, 92, 185, 237

K

Kahire 14, 18, 22, 23, 56, 57, 59,
61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
70, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 87,
94, 109, 115, 135, 136, 167, 182,
221, 237, 245, 256

Katolik 27, 253

Kerak 113, 132, 133, 134, 139, 146,
147, 150, 151, 154, 158, 168,
181, 184, 221, 263

Kıbrıs 14, 103, 104, 105, 188, 200,
208, 209, 213, 221, 262

Kılıç Aslan (Selçuklu sultanı) 118

Konstantinopolis 14, 20, 27, 29,
47, 48, 49, 56, 86, 112, 128, 129,
143, 190, 220, 244, 262

Konstantin (Roma imparatoru)
189

Kudüs 8, 11, 14, 15, 29, 31, 32, 33,
34, 37, 38, 40, 42, 45, 46, 49, 58,
59, 60, 63, 67, 74, 85, 86, 88, 95,
98, 99, 100, 102, 104, 105, 106,
111, 113, 114, 115, 118, 120,

123, 124, 127, 128, 129, 143,
 145, 146, 149, 150, 151, 169,
 171, 174, 175, 176, 177, 178,
 181, 182, 183, 184, 185, 186,
 187, 191, 199, 202, 203, 205,
 208, 209, 211, 213, 214, 215,
 216, 217, 221, 223, 224, 229,
 238, 244, 246, 256, 262, 264, 265
 Kudüs Krallığı 60, 120, 146, 171,
 174, 211
 Kuran 18, 22, 44, 132, 182, 183,
 204, 225, 243, 261
 Kuşatma 7, 30, 31, 63, 66, 67, 80,
 88, 92, 93, 100, 102, 117, 118,
 122, 123, 124, 142, 147, 149,
 173, 174, 186, 192, 197, 198,
 201, 210, 213, 215
 Kuşatma kulesi 31, 66, 79, 100,
 101, 196
 Kürtler 9, 35, 49, 71, 75, 185, 254,
 256, 257

L

Lağımçılar 37, 79, 124, 125, 142,
 149, 177, 196
 Lusignan'lı Guy 129, 146, 151,
 159, 160, 163, 164, 165, 166,
 167, 168, 174, 181, 191, 192,
 193, 195, 196, 199, 202, 207,
 211, 212, 213, 250
 Lübnan 17, 23, 33, 41, 147, 167,
 221, 263

M

Maalouf, Amin 261, 265, 268
 Mancınık 30, 31, 36, 66, 75, 79, 88,
 93, 100, 101, 113, 124, 142, 147,
 148, 149, 150, 174, 176, 177,
 191, 196, 200
 Manuel Komnenos (Bizans impa-
 ratoru) 47, 49, 67, 75, 86, 87,
 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
 111, 128, 129, 268
 Masyaf 26, 92, 262, 268
 Memlukler 76, 162, 193, 244
 Mısır 8, 14, 23, 26, 55, 59, 60, 61,
 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74,
 75, 76, 77, 80, 81, 85, 86, 87, 90,
 94, 100, 111, 116, 118, 123, 127,
 128, 131, 133, 134, 135, 138,
 143, 145, 146, 150, 172, 200,
 209, 210, 214, 215, 221, 232,
 236, 237, 244, 245, 255, 256, 263
 Moğollar 26, 62, 244, 245, 247
 Musul 14, 35, 39, 76, 88, 89, 90,
 117, 143, 144, 145, 149, 152,
 153, 186, 193, 211, 221, 232, 237

N

Nablus 172, 181, 191
 Nasıra 100, 154, 158, 162, 172, 217
 Nasreddin Tusi 26
 Nicea (İznik) 27, 30
 Nureddin (Şam beyi) 39, 40, 41,
 50, 51, 52, 53, 55, 59, 60, 61, 62,

63, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 75, 76,
78, 81, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 91,
93, 94, 105, 107, 108, 150, 152,
232, 236, 237, 262

O-Ö

Onur (Şam beyi) 39, 45, 49, 51
Ortaçağ 12, 19, 47, 50, 223, 247,
266
Ortodoks 27, 32, 37, 217, 218
Osmanlılar 242, 243, 245, 254, 255
Ölü Deniz 62, 113, 263

R

Ramla Savaşı 114
Richard, I. ("Aslan Yürekli") 8,
188, 189, 199, 200, 202, 203,
204, 205, 207, 208, 209, 211,
213, 214, 215, 216, 217, 218,
219, 247, 250, 254, 258, 265, 268
Roma 17, 27, 28, 42, 45, 47, 98, 134,
141, 158, 188, 189, 220, 246, 262
Rum Ateşi 196

S-Ş

Saddam Hüseyin 35
Savaş Sanatı (Sun Tzu) 116
Selahaddin (Eyyubi) 7, 11, 24, 30,
45, 63, 99, 112, 120, 131, 141,
147, 154, 169, 176, 188, 208,
242, 254, 261

Selçuklular 14, 23, 27, 30, 35, 43,
47, 48, 56, 105, 107, 118, 127,
128, 143, 190
Semerkant 21
Sen Jan Şövalyeleri 100, 151, 158,
160, 168, 183, 207, 262, 264
Sibylla (Kudüs kraliçesi) 129, 146,
192
Simya 20
Sina Çölü 62, 113
Sinan (Haşhaşilerin lideri) 26, 88,
92, 93, 212, 213
Suikast 45, 107
Sun Tzu 116
Suriye 12, 25, 26, 31, 32, 33, 35, 37,
38, 39, 41, 53, 55, 58, 60, 63, 66,
68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 83,
85, 87, 88, 89, 92, 94, 105, 107,
111, 117, 118, 120, 127, 128,
134, 135, 137, 145, 157, 172,
177, 185, 198, 210, 225, 236,
237, 242, 244, 255, 256, 258,
261, 263
Sur'lu William 101, 104, 111, 112,
114, 117, 123, 146, 148, 150,
177, 194, 263, 265
Sünniler 11, 22, 23, 24, 26, 31, 40,
59, 70, 73, 77, 82, 88, 94, 230,
231, 236, 237, 245, 256, 265
Şâver (Mısır veziri) 60, 61, 62, 63,
65, 66, 67, 68, 69, 70, 80, 236
Şiiler 11, 22, 23, 24, 26, 31, 59, 63,
70, 73, 77, 78, 83, 88, 230, 231,
236, 245, 255, 256, 261, 262

Şirkuh bin Şadi 36, 37, 41, 50, 51,
52, 55, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67,
68, 69, 70, 71, 75, 99, 232, 236

T

Taberiye Gölü 49, 118, 157, 158,
160
Takiyeddin 118, 147, 157, 163,
172, 193
Tapınak Şövalyeleri 8, 100, 114,
118, 119, 121, 122, 123, 151,
158, 160, 168, 172, 174, 175,
207, 262, 264
Toros (Ermeni savaş beyi) 103,
104, 105, 107, 262
Trablus 14, 15, 33, 51, 150, 151,
158, 161, 163, 183, 192, 221
Türk 21, 24, 31, 35, 45, 47, 49, 50,
59, 63, 64, 106, 184, 241, 269
Türkler 9, 18, 21, 23, 24, 26, 27, 30,
31, 33, 35, 37, 48, 56, 89, 99, 103,
105, 107, 128, 190, 206, 207,
242, 244
Türkopol 168, 214

U-Ü

Urban, Papa II. 27, 28, 29

Urban, Papa III. 187, 188
Urfa 33, 37, 41, 45, 49, 88, 107, 151
Üçüncü Haçlı Seferi 187, 192, 205,
216, 217

V

Varegler 106, 262
Vikingler 28, 86
Voltaire 253

W

Weber, Max 230
Wilhelm, Kayser II. (Alman impa-
ratoru) 241, 242, 243, 255

Y

Yahudi 9, 32, 74, 80, 81, 158
Yakup Geçidi 119, 120, 122, 123,
126
Yunan 10, 17, 19, 32, 106, 107

Z

Zengi (Şam beyi) 35, 36, 37, 38,
39, 45, 50, 59, 67, 89, 107, 144,
145, 264

Selahaddin Eyyubi, 12. yüzyılda Ortadoğu'da Müslümanların birliğini sağlayarak Haçlıların ilerlemesini durduran ve İslam'a yönelik tehdidi savuşturan büyük bir askeri liderdir. Selahaddin, bu başarısından ötürü, bugün de benzer bir tehdit altında olan Arapların gönlünde bir umut simgesi olarak yaşamaktadır.

Dosta düşmana hoşgörölü, cömert, ölçölü yaklaşan biriydi. İnancını savunmak için ne gerekiyorsa yaptı, fakat şiddeti daima en son çare olarak gördü. Bu özellikleri hem İslam'ın birliğini sağlamasında hem de Hıristiyanların gözünde saygınlık kazanmasında etkili oldu. Haçlılar ondan öylesine etkilendiler ki, onun gizli bir Hıristiyan olduğuna inanmaya başladılar.

John Man bu kitabında, çocukluğundan hayatının son yıllarına dek Selahaddin Eyyubi'nin yaşamöyküsünü sürükleyici bir üslupla anlatıyor. İktidara nasıl adım adım yürüdüğünü, Türk beylerinin yönetimindeki şehirleri nasıl bir araya getirdiğini, Fatımi hanedanına nasıl son verdiğini, Abbasi halifesinin desteğini nasıl sağladığını ve sonunda kutsal kent Kudüs'ü Haçlılardan nasıl geri aldığını gözler önüne seriyor.

Bugün Ortadoğu'da olup bitenleri daha iyi anlamak için mutlaka okunması gereken bir kitap.

Tarih

internet satış:
saykitap.com

17,50 TL

ISBN 978-605-02-0514-5

SAY YAYINLARI